

A
PÉNZ SORSA A HÁBORÚBAN

ÍRTA

D^s POPOVICS SÁNDOR

AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK VOLT KORMÁNYZÓJA
NY. M KIR. PÉNZÜGYMINISZTER, A MAGYAR NEMZETI BANK ELNÖKE.
A M. TUD. AKADEμία IGAZGATÓ- ÉS TISZTELETI TAGJA

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEμία KIADÁSA
1926

FRANKLIN-TARSUUT NYOMDAJA.

A VEZÉRSZERKESZTŐ ELŐSZAVA.

Az 1914. év őszen a teória helyett hirtelenül a történetírásra hárult a feladat, hogy kivizsgálja a háborúnak a modern társadalomra való hatásait. Ehhez a változott ténykörülmenyhez kellett a Carnegie-Békealapítványnak is alkalmazni a programot, amely szerint gazdasági és történelmi osztálya a vizsgálódásokat vezesse. Az osztály vezetője ennek folytán azt a javaslatot tette, hogy kíséreltessék meg történelmi oknyomozás útján kideríteni ama gazdasági szolgáltatások és veszteségeit nagyságát, amelyek a háborús költségeket alkotják, valamint megállapítani a rombolások mértékét is, amelyek a modern civilizációra nézve a háború következményei. Ha egy ilyen vizsgálódással higgadt megfontolású és megfelelő képzettségű férfiak bíztatnának meg, akik tudatában vannak a tudományos igazságosság és történelmi hűség iránti kötelességüknek, úgy bátran föltehető, hogy olyan eredmények kerülnek napfényre, amelyekből egészséges közvélemény alakulhat ki. Remélhető volt továbbá, hogy a világháborúnak ilyen szellemben megírt gazdasági és szociális története előbbre viszi a békegondolatot, amelynek a Carnegie-alapítványt szentelték.

Hogy ilyen hisztórikus szellemben tervezett és eszközölt kutatásra mily nagy a szükség, ez annál világosabb lett, minél tovább tartott a háború, amely minden nemzetnél koncentrált erőket szabadított fel, nemcsak azért, hogy egy rettenetes romboló processzusban elhasználja őket, hanem azért is, hogy a produktív munkát fokozott teljesítmény kifejtésére sarkalja. Ez az új gazdasági élet, amely a béke normális körülményei közt a társadalomra nézve nyereség lehetett volna, továbbá a hadviselő népeknek a hosszantartó és egyre növekvő veszteségek elviselésében megnyilvánult meglepő képessége, — mind olyan tény, amely külsőleg elég gyakran egy új föllendülés látszatát keltvén — a háborús gazdaság egész területének új átdolgozását követelte. A gazdasági és történelmi szakosztály az előtte jelentkező problémának csak akkor felelhetett meg, ha teljes erejét reá koncentrálna és ha egyúttal a történetíró szellemével és módszereivel veszi azt vizsgálat alá. Valaminthogy a háború maga is különálló esemény volt, amelynek hatásai azonban látszólag teljesen elágazó utakon a világnak legtávolibb területeire eljutottak, éppen úgy a rá vonatkozó tudományos kutatást olyan terv szerint kellett megkezdeni, amely magában véve zárt

egész ugyan, de mégis kiterjed ama határokig, ahol használható adatok praktikusán még találhatóak.

A háború alatt azonban tudományos és objektív kutató nem gondolhatott arra, hogy ezt a tervet nagy méretben és a megbízhatóságra való kilátással keresztülvigye. Helyszíni tanulmányok, részleges kutatások eszközölhetők voltak ugyan s ilyeneket az osztály vezetése alatt folytattak is, összefoglaló történelmi vizsgálódás azonban nyilvánvaló okokból nem volt lehetséges. Elsősorban a hadviselő hatalmak segélyeszközei tanulmányozására kiküldött tekintélyeknek közvetlen összeköttetésben kellett volna állniok a hadsereg vezetőségével a harctéren, aminek következtése csak az lehetett, hogy a hadviselő országok gazdasági adatait a kutató megfigyelő elől lehetően elvonják, holott békében tudományos feldolgozás céljából ezeket a legnagyobb készséggel bocsátották volna rendelkezésre. Ehhez a nehézséghez, amely a kutatás eszközeit illette, még az a másik is járult, hogy a feldolgozásra hivatott kutatók saját országukban katonai szolgálatra vonultak be és így tudományos munkát nem végezhetek. Ezekből az okokból a háború történelmének tervét el kellett odázni addig az időpontig, mikor a szóban forgó országokban a viszonyok hozzáférhetővé teszik az illető forrásokat és lehetővé a történettudósok, nemzetgazdászok és közéleti férfiak együttműködését a nélkül, hogy közös munkájuk a cél és tartalom tekintetében félremagyarázható legyen.

A háború befejezése után a Carnegie-alapítvány ismét fölvetette a világháború gazdasági és szociális történetének tervét, fölismervén, hogy azt az adott körülmények közt egészen csekély változtatásokkal meg lehet valósítani. A munka 1919 nyarán és őszén megkezdődött. A gazdasági és történelmi szakosztály közgazdasági tanácsadó testületé Párizsban értekezletre jött össze. Csakhamar kitűnt azonban, hogy a háború gazdasági és szociális történetének megírását célzó vállalkozáshoz új, tagozott szervezetet kell teremteni, amely nem annyira nemzetközi együttműködésen, mint inkább nemzeti alapon épülne fel. Összehasonlító kutatásokba nem lehetett addig belefogni, amíg minden egyes országban a tényeket ellenvetés nélkül meg nem állapítják. Mennyire sokfélék és bonyodalmasak voltak pedig ezek minden egyes népnél! A régi európai munkabizottságot tehát feloszlatták és határozatba ment, hogy minden nagyobb országban irodalmi vezetőséget állítanak fel, a kisebb országok számára pedig egyes szerkesztő-kiadókat neveznek ki, akiknek működése — legalább egyelőre — csak saját országuk gazdasági és szociális történetére szorítkozik.

Ennek az irodalmi vezetőségnek létesítése volt az első lépés, amelyet a vezérszerkesztőnek tennie kellett minden országban, ahol munkához láttak. S ha a Carnegie-alapítvány munkaterve egyáltalán igazolásra szorul, akkor ezt azoknak a kitűnő tudósoknak és államférfiaknak nevei szolgáltatják, akik a mű vezetésének felelősségteljes tisztét magukra vállalták. Az ő felelőségük nem becsülhető csekélyre, mert az ő feladatuk, hogy a felállított álla-

lános alapelveket a nemzet viszonyok különböző követelményeire és a különböző munkamódszerekre ráalkalmazzák. Annak az odaadásnak és lelkiismeretességnek mértékétől, amelyet a résztvevő országok vezető férfiai az együttműködésben tanúsítanak, fog függni az elérhető siker.

Mihelyt egyszer megvolt a mű kiadásához szükséges szervezet, alig lehetett többé kétség aziránt, hogy mi legyen a legközelebb teendő lépés. Források nélkül történelmi kutatás nem lehetséges. Ezért a háború összes okmányait, a mindenféle szétszórtan levőket éppúgy, mint a központokban találhatóakat meg kellett őrizni és, amennyire a közérdekkel összeegyeztethető volt, a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé tenni. Ez a tisztán levéltári munka, amely igen nagy munka, igazság szerint a kormányok feladata, valamint azoké, akik történelmi okmányok birtokosai, nem pedig a történetbuvároké és nemzetgazdászoké, akik az okmányokat használni kívánják. A tulajdonos kötelessége ez, mert minden ilyen okirat őrája bízott köztulajdon. A háború történetének ennél a feladatánál a munkatársak dolga volt, hogy áttekintsék a helyzetet, úgy amint azt találták, hogy továbbá kutatásaik eredményét kézikönyvek vagy útmutatók formájában kiadják s talán az összehasonlításra való ösztönzés által segítségül legyenek abban, hogy végül általánosan a legjobb munkarendszer alkalmaztassák.

Ezzel a tisztán levéltári tevékenységgel a tudományos munka lehetőségei egyelőre kimerítettnek látszottak. Ha a háború történetének terve arra szorítkozott volna, hogy a vizsgálódást hivatalos okmányok alapján irányítsa, úgy aligha lehetett volna sokat elérni, mert ha az okmányon az a jelzés áll, hogy «titkos», akkor csak kevés tisztviselő fog találkozni, akinek bátorsága és kezdeményező ereje lesz a titok pecsétjét feltörni. A forrásanyagok nagy tömegét, amely a történetíróra nélkülözhetetlen kell hogy legyen, így kivonják a kutatók keze alól, még akkor is, ha egy igen nagy rész teljesen jelentéktelen. Miután a háború érdekei a vizsgálódás akadályozását ilyen módon folytatták, és kellett hogy folytassák még éveken át, szükséges volt valamilyen kivezető utat találni.

Szerencsére egy másik járható út mutatkozott oly módon, hogy gazdag forrásanyag alapján oly férfiak hívtak meg előadók gyanánt, akiknek a háború alatt az államügyek vezetésében fontos szerepük volt, vagy akik valamely előkelő állásban mint pontos megfigyelők abban a helyzetben voltak, hogy első vagy legalább másodkézből nyert adatokkal vázolhassák a nagy háború különböző gazdasági fázisainak történetét s a háború befolyását a társadalomra. így jött létre egyes részletek külön megírásának terve, amelyet középfajnak lehetne nevezni a kékkönyvek és memoárok közt, s amelynek legnagyobb részben nem hivatalos, de azért megbízható esemény-vázlatokból, vagy ügycsoportok ismertetéséből kellett állnia. Ezek a monográfiák alkotják az eddig tervezett mű fő részét. Nem csupán a háború idejére vonatkozó tanulmányokra kell ezeknek szorítkozniok, mivelhogy a háború gazdasági történeté-

nek hosszabb időszakkal kell foglalkoznia, mint ameddig a harc tényleg tartott. Fel kell ölelnie a «leszűrődés» éveit is legalább addig, amíg a gazdasági felfordulásokra megbízhatóbb mértéket fogunk találni, mint aminő a közvetlen kortársak ítélkezése számára lehetséges.

A munkának ennél a fejezeténél a szerkesztők számára feladatunknak egy új oldala mutatkozott. A monográfiákat elsősorban azokra a munkatársakra való tekintettel kellett kiválasztani, akik megnyerhetők voltak, míg egyébként a rendelkezésre álló forrásanyag a történetíró feladata; mert hisz éppen a munkatársak voltak azok, akik bírták e forrásokat. Ez a körülmény viszont új beállítást hozott a történetírónak nagyratartott ideáljaival: az előadásnak szilárdul zárt voltával és tárgyilagosságával szemben. Lehetetlen volt teljes szigorúsággal meghúzott vonalokhoz alkalmazkodni, ha minden munkatársból csak azt akartuk kihozni, amit mindenekelőtt mondani tudott, bizonyos tényeket ismételt és különböző szempontokból meg kellett vizsgálni, valamint itt-ott fölvenni azt is, ami szigorúan véve nem vág bele a történelembe. A teljes objektivitást e mellett nem mindig lehetett megőrizni. A vádnak vagy az igazolásnak vágya bizonytalannal nem egy párttekintetet juttatott talán kifejezésre. Ilyen tekintetek azonban az esetek egész sorozatában lényeges elemei a történelemnek, miután a tényeknek a kortársak által való megítélése gyakran éppoly fontos, amily fontosak a tények maguk. Egyébként ez a mi művünk a maga egészében olyan alkotású, hogy önmagát korigálja — és ahol ezt nem teszi, majd megteszik mások.

A forrásanyagnak ilyen monografikus kezelésén kívül még külön tanulmányok vétettek tervbe, amelyeket technikai, statisztikai vagy szűkebb határok közt mozgó történeti anyagból különleges szakferfiak írnának meg. Ezeknek a tanulmányoknak bizonyos fokig szintén megvan az első kézből származó munka-jellegük, amennyiben a történelmi tényeket annyira gyökerükben vizsgálhatják, ahogyan későbbi korokban ez már nem volna lehető, mivel odatartoznak a fölépítés művéhez, amelyen át a történelem az analízisből a szintézisbe jut. A munka ezen a fáradságos és hosszadalmas művön most kezdődött meg. Amennyiben az első előmunkálatokat szolgáltatjuk egy történelemhez, aminőnek az általunk tervezettnek lennie kell, mi, képletesen mondva, a munkához hasonlítunk, aki a gyapot-tokot, letőri a cserjéről. Az eseményeknek begubózott fonalaikat csak azután lehet megszőni a történelem dús mintázatú szövetévé és ehhez a teremtő és formáló munkához a tervezésnek és a munkára való egyesülésnek bizonytalannal sokféle módja lesz szükséges.

Egy műnél, amely oly szélesen megalapozott és változóan összetett munkaközösség szülötte, lehetetlen másként, mint csupán egész általános módon állapítani meg a felelősség mértékét, amelyet a szerkesztő és a szerző az egyes kötetek tartalmát illetően viselni tartoznak. A vezérszerkesztő e történelmi mű általános tervezése-

téért és eredményes kiviteléért felelős. Minden különleges esetben azonban a különböző irodalmi vezetőségek és egyes szerkesztők nagy mértékben hozzájárultak a vizsgálódás iránti program megállapításához és ugyancsak az ő kötelességük a vezetésük alatt készült munkák elolvasása. Az általuk jóváhagyott monográfiáknál azonban a szerző következtetéseiért és véleményeiért nem lehet őket felelősségre vonni. Amint többnyire minden szerkesztő, ők kezeskednek ugyan a megjelent sorozatokba felvett művekért ezeknek tudományos értéke, alkalmas volta és használhatósága tekintetében, egyébként azonban a művek szerzőinek teljes az a szabadsága, hogy személyes adalékaikat saját módjukon írják meg. A monográfiák közreadásának tényéből szintén nem vonható az a következtetés, hogy a Carnegie-alapítvánv a monográfiákban foglalható összes következtetésekkel egyetért. A Carnegie-alapítvánv csupán a történelemnek felelős; a szerzők változó előadásaival és nézeteivel szemben — amennyiben ezek a háborúnak a maga teljes tartalmában való megértéséhez lényegesek — nem kötelezettsége, hogy azokat mint meg nem engedhetőket elutasítsa: hanem inkább kötelessége, hogy azokat hűségesen ápolja és megőrizze.

J. T. Shotwell.

I.

Bevezetés.

A valutakérdés folyamata Ausztriában és Magyarországon. A pénzrendszer állapota a háború kitörésekor.

I. Az 1892. évi valutareform előfutárai.

Hogy helyesen ítélhessük meg alapjait azoknak a mélyreható változásoknak, amelyekben az osztrák-magyar monarchia pénze a világháború folyamán átment, úgy mindenek előtt rövid visszapillantást kell vetnünk a valuta- és a jegybank-alkotmány alakulására a monarchia két államában, azután pedig arra az állapotra, amelyben ez a kettő volt a háború kitörésének idején.

Ha annak kifejtéséről volna szó, hogy melyek voltak a háború hatásai a pénzre egy egységes és rendezett valutájú államban, vagyis törvénnyel megállapított és tényleg gyakorolt készfizetés mellett, akkor a dolgok ilyenén állásának konstatálásával teljesen be lehetne érni.

A mi esetünkben azonban a fentjelzett módszer annál is inkább szükséges, mert egyrészt a külföldiek túlnyomó nagy része előtt ez ügyek tárgyalásának a monarchia mindkét államát, Ausztriát úgy, mint Magyarországot érintő közjogi oldala egyáltalán nem, vagy csak hiányosan ismeretes; másrészt pedig, mert a valutareformra vonatkozó törvényalkotás fejlődésének utolsó fázisa a maga nemében unikum.

Ami mindenekelőtt az államjogi vonatkozásokat illeti, a pénzügyek terén lezajlott események teljes megértéséhez előre bocsátandó, hogy az érme- és valutatörvényalkotást, valamint a jegybank-intézményt illető törvényalkotást is Ausztria és Magyarország egymástól jogilag függetlenül gyakorolta. 1867 óta, amely évben Ausztria és Magyarország közt a «kiegyezés» név alatt ismeretes nagy politikai és pénzügyi rendezés befejezést nyert, ennek az ügynek kezelési módját illetően annyiban állt be változás, hogy az alaptörvényekben, amelyek ennek a kiegyezésnek határozmányait magukban foglalják, fölvtelt nyert egy olyan értelmű utasítás, amely szerint, föltételezésével annak, hogy az ez irányban megindítandó tárgyalás befejezésre jut, Ausztria és Magyarország időről-időre vám- és kereskedelmi szövetséget kötnek és hogy ennél fogva a pénzrendszer, valamint a pénzláb a vámközös országokban ugyanaz. Ennek az elvi előírásnak végrehajtása gyanánt a szintén 1867-ben megkötött első vám- és kereskedelmi szövetségi törvénybe az a határozmány vétetett fel, hogy az

1858-ban, vagyis abban az időben bevezetett osztrák érték, amikor a monarchia kormányzása centralista és abszolutisztikus volt, továbbra is törvényes érték marad, azonban mind a két törvényhozás, úgy az osztrák, mint a magyar elé mielőbb egyforma javaslat fog terjesztetni az aranyérték bevezetéséről, amely javaslatnál a párizsi érme-konferencia alapelvei lehetőleg tekintetbe veendőek. Abban az időben a frankértékre való áttérés gondolata merült fel, mire aztán úgy Magyarországon, mint Ausztriában 8 aranyforintos (20 frank) és 4 aranyforintos (10 frank) aranyérmeket vertek. A terv kivételére nem került sor. Az alkotmányosság előtti Ausztriának zilált pénzügyi helyzete a kiegyezés után még sokáig éreztette hatását. Az általános gazdasági helyzet hosszú időn át szintén nem volt olyan, hogy a pénzérték területén rendezett í: c nyokat tartós sikerre való kilátással lehetett volna létesíteni. Í zebanforgó határozmány a második, 1878-ban kötött vám- és kereskedelmi szövetségben oda módosult, hogy kölcsönös kötelezettséget foglaltak bele, mely szerint mihelyt lehetséges, egyforma javaslatok terjesztessenek a két törvényhozás elé a készfizetések helyreállításának lehetővé tételére.

Ennek a szerződéses határozmánynak megvalósítását illető közgazdasági és pénzügyi feltételek azonban a második szövetség tartama alatt még mindig nem következtek be.

A harmadik, 1887-ben kötött hasonló szövetségben az előző határozmány olyan kialakulást nyert, hogy mindkét kormány kötelezte magát arra, hogy közvetlenül a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése után bizottságot fog kiküldeni a végből, hogy ez azon előkészítő intézkedések felett tanácskozzék, amelyek arránézve szükségesek, hogy kedvező pénzügyi helyzet beálltával a monarchiában készpénzfizetések helyreállítása lehetővé váljék. A valuta helyreállításával behozandó új érték «osztrák magyar érték» elnevezést fog viselni.

Más volt a helyzet a jegybankot illető törvényhozás terén. Az 1867-iki kiegyezés nem terjedt ki a jegybank-intézmény szabályozására. Egészen 1878-ig az 1816-ban Bécs székhellyel alapított Osztrák Nemzeti Bank gyakorolta a bankjegymonopóliumot a monarchia mindkét államában (az olasz tartományok kivételével) a nélkül, hogy Magyarországon a magyar törvényhozás bárminő intézkedést tett volna. A kiegyezéssel egybefüggő tárgyalások befejezése után a magyar kormány csupán megállapodást létesített az osztrák kormánnyal, amelyben kötelezte magát, hogy az Osztrák Nemzeti Bank tevékenységét szabadalmának lejártáig Magyarországon nem fogja megzavarni. Messze túl menne azokon a kereteken, amelyek a monarchia pénz- és jegybankügyén a háború alatt végbement változások teljes megértéséhez szükségesek, ha részletesebben belebocsátkoznánk azoknak a nézőpontoknak és eseményeknek fejtegetésébe és taglalásába, amelyek 1878-ban az Osztrák Nemzeti Bankból kibontakozott Osztrák-Magyar Banknak létesítésére vezettek, amely bank azonos osztrák és magyar törvé-

nyék alapján a monarchia mindkét államában azonos szabadságot nyert. Csupán azt kell jelezni, hogy az 1867-től 1878-ig terjedő időszakba, amely utóbbi esztendőben, amikor az Osztrák Nemzeti Bank Osztrák-Magyar Bankká alakul át, vagyis amikortól kezdve törvényes alapon a monarchia mindkét államának jegybankja lett, esik bele a vélemények vitája is a bankszabadság és bankszabadság körül. Ez a vita, amely azelőtt úgy az irodalomban, mint a sajtóban változó buzgósággal folyt, Magyarországon magvát képezte azoknak a törekvéseknek, amelyek a bank szétválasztásának és önálló magyar jegybank felállításának követelésében jutottak kifejezésre. A jegybank-intézmény általános fejlődése kétségkívül egyre jobban a bankmonopólium rendszere és nagy központi bankok felállítása felé ösztökélt. E mellett az Osztrák-Magyar Bank alapítása; majd később szervezetének a monarchia két állama paritásos államjogi helyzetét jobban számbavevő kialakulása; a szervezeti javulások további során a magyar gazdasági és állami érdekeknek a jegybank részéről való kifogástalan istápolása; végül vezetőségének szigorúan korrekt, e mellett minden legitim gazdasági törekvést előmozdító magatartása a szétválasztási gondolat alól annyiban kihúzta az alapot, hogy ez a gondolat végül is inkább a magyar függetlenségi párt általános politikájának egyik programpontja lett, mint gazdaságilag megokolt követelés. A két állam közt meghatározott időszakra szóló gazdasági megállapodások megújítása alkalmával ez a programpont rendszeresen vissza is tért és kiegészítő része lett egy politikai platformnak, amely a Magyarország és Ausztria közötti viszonyt a tiszta perszonálunió attribútumai szerint kívánta szabályozni.

Elhatározó lépések az aranyérték bevezetése irányában.

Az 1892. évi törvényhozás.

Mint már említés történt, az 1887-ben megkötött vám- és kereskedelmi szövetség az osztrák és magyar kormányoknak azt a kötelezettségét állapította meg, hogy a készfizetések fölvetelének lehetővé tételét elsősorban bizottságok kiküldésével fogja kezdeményezni, amelyek a szükséges intézkedéseket megbeszélnek. Az ügy csak 1891-ben lett aktuális. Az állami pénzügyek úgy Ausztriában, mint Magyarországon egyre javultak, Európában a nemzetközi helyzet az állandó békének hosszabb időszakával kecsegtetett. Mindkét kormány megállapodott abban, hogy a valutaszabályozásnak évtizedek óta függőben levő kérdését most már komolyan a megvalósulás felé irányítja. A magyar pénzügyminiszter, Wekerle Sándor, kezdeményezése készséges támogatásra talált osztrák kollégájánál, dr. Steinbachnál. Az első intézkedésekre nézve megegyeztek. Hogy az említett szerződéses megállapodásoknak is elég tétessék, Bécsben és Budapesten ankébizottságokat hívtak egybe, amelyeknek résztvevői kevés kivétellel nem kedvezőtlen véleményt nyilvánítottak a kormányok szándékaival

szemben. Ezeknek az előkészületeknek eredménye gyanánt léptek aztán életbe a koronaérték megállapításáról szóló és a vele kapcsolatos 1892. évi törvények Ausztriában és Magyarországon egy időben.

A monarchia területén 1858 óta az osztrák érték volt az országos érték. Az osztrák érték eredetileg ezüstérték volt, amelynek egysége a forint, a színezüst fontjának (500 gramm) $\frac{1}{48}$ része, de az osztrák érték ezüst jellegét elvesztette, mert 1879-ben a szabad ezüstveretést az ezüstnek elértéktelenedése folytán beszüntették. Az osztrák érték ezáltal papírértékké lett, teljesen elválva érc alapjától. Ebben a rendszerben — a váltópénztől eltekintve — pénzforgalmi eszközök az Osztrák Nemzeti Bank bankjegyei voltak, majd az Osztrák-Magyar Bankká történt átalakulás után ennek bankjegyei, valamint az államjegyek. Ezek az államjegyek, amelyek mint egy, öt- és ötvenforintosok voltak forgalomban, Magyarországnak és Ausztriának közös függő adósságát képezték. Kibocsátásuk kontingense 312 millió forint volt osztrák értékben, amely kontingens 400 millióig emelkedhetett. Az államjegyek ugyanis az abszolutisztikus Ausztriának egy államadósságával, amely a Salzkammergut sóbányáit terhelte, olyan összefüggésben álltak, hogy az adósságnak három- és hathónapi lejáratú idővel felruházott kötvényei lejáratkor államjegyekkel voltak visszaváltathatók. Az ennek alapján kibocsátott államjegyek a forgalmat időnkint növelték, a 400 millió maximális határt azonban nem volt szabad átlépniük. Úgy a bankjegyeknek, mint az államjegyeknek kényszerforgalma volt: velük bárminő fizetési kötelezettséget, kivéve azokat, amelyek effektív ércpénzre vagy effektíve más értékre szóltak, teljesíteni lehetett.

Ez az állapot, maradványa különböző háborús bonyodalmaknak, amelyekbe a monarchia az esztendőök folyamán keveredett, kezdetben meglehetősen zilált pénzviszonyokat okozott, idők múltával a közgazdaság fejlődése következtében, amelynek a békeévek egész sorozata fölöttébb kedvezett, szinte elviselhetővé alakult. Látszólag jól érezte magát a gazdasági élet a pénzértéknek ebben az izoláltságában. Igaz, hogy ilyen viszonyok állandósága mellett az összes produktív osztályoknak helyes irányú, nagyvonalú foglalkoztatása nem tudott kifejlődni, mégis a baj, amelyet a rendezetlenség képezett, inkább lappangó jelleget öltött. Fennállásának egyik időszakába esik egyébként a mono- és bimetalista vélemények harca is. Az utóbbi vélemény híveinek vallották magukat hosszú időn át a politikai befolyással bíró agrár körök. A termelő erőknek egyre élesebbé váló nemzetközi versenye, másrészt pedig a hosszú idő után kedvezőbben alakuló állami pénzügyek a valuta-szabályozás kérdését végre aktuálissá tették.

Az 1892. évi valutatörvényekkel Ausztria és Magyarország törvényesen határozta meg az aranyértékre való áttérést. Az osztrák érték helyébe a monarchia mindkét államában a korona-érték lépett, amelynek egysége a korona. Egy kilogramm szín-

aranyra 3280 korona esik. Egy osztrák értékű forintnak két korona felel; meg. Az osztrák érték és az arany közt e szerint megállapított reláció az aranyhoz az áttérés pillanatában hosszabb idő óta meglevő átlagos, tényleges forgalmi értékét fejezte ki. Ezekben az elvi határozatokon kívül a valutatörvényekben rendelkezések vannak 20 és 10 koronás aranyérmék veretésére, továbbá váltópénz veretésére a néplélekszámnak és tényleges szükségletnek megfelelő kontingensekben, végül az osztrák értékű ezüst forintosok veretésének beszüntetését illetően, amelyeket ez ideig az állam saját számlájára még veretett. Törvényes felhatalmazás alapján a két kormány egyidejűen érme-szerződést kötött. Elmek értelmében a reform elvi alapjainak a monarchia mindkét államában egyenlő volta megállapítást nyert, valamint kimondatott a koronaértékű érmék törvényes fizető eszközökül való kölcsönös engedélyezése, a pénzverés kölcsönös ellenőrzésének kikötésével. Egyéb részletes határozmányok mellett a szerződés még egy akció programját tartalmazza a reform keresztülvitelére nézve, amely programban a két kormány megegyezett. E program szerint a kormányok kötelesek voltak «a két törvényhozásnak alkalmas időpontban az államjegyek bevonása iránt kölcsönös megegyezéssel előterjesztést tenni.» Megegyezés történt a szerződésben arra nézve is, hogy a két kormány «a szerződés hatályba lépése után közvetlenül folytatandja a tárgyalásokat a végből, hogy a koronaértékben való közkötelező számítás behozatala kánt, kapcsolatban az általános érme-forgalom szabályozásával, úgyszintén a papírpénzjegyek forgalma, valamint a készfizetések felvétele tárgyában teendő törvényhozási intézkedések iránt megegyezve, mindkét törvényhozásnak az illető törvényjavaslatokat előterjeszthesse.» Az érme-szerződést 1910 végéig szóló érvényességgel kötötték. A szerződésnek, ha azt lejártá előtt egy évvel a szerződő felek egyike sem mondta fel, további tíz évre teljes egészében érvényben kellett maradnia.

Az aranyértékre való áttérés következtében a jegybank-törvényalkotást is revízió alá kellett venni. Abból az időből, amikor az osztrák érték még ezüstérték volt, a statútumokba a jegybanknak az a kötelezettsége foglaltatott bele, hogy a bank köteles ezüstérméket vagy ezüst rudakat bécsi és budapesti főintézeteinél a törvényes pénzláb szerint bankjegyekre beváltani. Ez a határozmány 1892-ben az aranyérték bevezetésének megfelelő kiegészítést nyert.

A kormányok végül illetékes törvényhozásaiktól felhatalmazást nyertek, hogy az államjegyek beváltásához szükséges aranyat államadóssági címletek kibocsátása útján szerezhessék be, amely felhatalmazással azonban csak részben éltek, mert úgy Magyarország, mint Ausztria, különösen az előbbi, a pénzügyi gazdálkodás kedvező eredményei folytán felszaporodott állampénztári készletek egy részét arany beszerzésére fordította.

3. A valutatörvények végrehajtása. Pénzverés. A volt osztrák értékű államjegyek bevonásának megkezdése. Nehézségek.

Az alkotott törvények végrehajtása során megkezdődött az aranyérmék, aztán az ezüst, nikkell és bronz váltópénz veretése. Régebbi pénzrendszerek érméit bevonták és közülük, mint érték-pénz csak az osztrák értékű ezüstforint maradt forgalomban. Ennek állománya is fokozatosan apadt, amennyiben ezeket a forintosokat egykoronás, később két- és ötkoronás darabokká verték át, amelyeknek a koronaérték érme-rendszerében természetesen csak váltópénz jellegük volt, vagyis korlátozott fizető erejük. A pénzverés céljára szolgáló ezüstforintosokat ugyanoly arany névérték letétele ellenében a jegybank ércinkcséből vették.

Az államjegyek beváltása 1894-ben vette kezdetét. Első sorban 200 millió forint került beváltásra és pedig az egyforintosok kategóriája egészen, a maradvány pedig 5 és 50 forintos jegyekben. 40 millió forintért egykoronások, 160 millióért más fizető eszközök — ezüstforintok vagy az Osztrák-Magyar Bank bankjegyei jöttek forgalomba, 20 koronás aranyaknak a banknál való letétele ellenében.

1897 december 31-ike volt a harmadik vám- és kereskedelmi szövetség és a bankszabadalom lejáratí terminusa. Az osztrák és magyar kormányok közt már 1895 nyarán megindított tárgyalások, amelyek a szövetség megújítását, a jegybank szabadalmának meghosszabbítását, valamint ezekkel kapcsolatban a valuta-reform további irányítását ölelték fel, megegyezésre vezettek. A megállapodásoknak a törvényhozó testületek által való ratifikálása azonban Ausztriában normális törvényhozási aktus útján nem volt kilátásba vehető, minthogy az osztrák Reichsrat képviselőházának munkaképességét a belpolitikai viszonyok teljesen megbénították. Komplikáció támadt annak következtében is, hogy a vám- és kereskedelmi szövetségben előrelátott határozni ánv. mely szerint, ha a szerződő felek a lejárat előtt egy évvel nem mondják fel, a szerződés további tíz évre automatikusan érvényben marad, 1896 végén osztrák részről, a parlamenti pártok nyomása alatt történt felmondás folytán hatályát veszítette. Nehézzé tette a helyzetet a magyar felfogás, amely szerint, az 1867-es kiegyezés határozmányai értelmében az Ausztriával közös bármily természetű ügyek csupán a teljes alkotmányosság állapotában levő Ausztriával szabályozhatók. Ez a felfogás a vám- és kereskedelmi szövetség megkötését lehetetlenné tette és megakadályozta a vámközösségnek és bankközösségnek jogilag ugyan nem, de tényleg megvolt összefüggése következtében a bankszabadalom meghosszabbítását és ennél fogva a valuta-reform folytatására irányuló kormány-megegyezések ratifikálását is.

Magyarország törvényes intézkedésekkel segített magán, amelyek a fennállott vám- és kereskedelmi szövetség által szabályozott ügyek terén, valamint a jegybank-intézmény terén a status-

quot annak feltételezésével hagyták érvényben, hogy Ausztria a maga részéről megóvja a teljes reciprocitást és hasonló tényleges állapotokat fog fenntartani. Ezen a módon eredetileg Csupán az 1898-i, aztán az 1899-i évről történt gondoskodás. Minthogy Ausztriában a helyzet ez idő alatt sem változott, de mert másrészt a folytonos provizóriumokba már belefáradtak és Magyarország közgazdasága éppúgy, mint Ausztriáé állandó szabályozást követelt, 1899-ben a statusquot, amelyet a lejárt vám- és kereskedelmi szövetség teremtett, a magyar törvényhozás egyoldalú intézkedéssel 1907 végéig az Ausztria részéről való reciprocitás fentebb említett feltételezésével fenntartotta, a bankszabadalom meghosszabbítását, valamint a valutareformra vonatkozó megegyezések törvényerőre emelését elhatározta, illetve azokat ratifikálta. Ausztriában az analóg intézkedéseket az alkotmányban statuált szükség-rendeleti jog igénybe vételével tették meg. Ezeknek az általános közgazdasági szempontból fontos rendelkezéseknek megtételéhez, miután Ausztriában a parlamenti szerv a szolgálatot felmondta, más úton nem lehetett eljutni.

A vám- és kereskedelmi viszonyok szabályozásának ez a választott módja az egyes külső államokkal kötött kereskedelmi szerződések lejártára való tekintettel, valamint Ausztria és Magyarország egymással kötött szövetségi szerződésének rendes tíz évi időtartamára való tekintettel is csak 1907 végéig terjedő érvényességgel volt igénybe vehető. 1897-ben lejárt a harmadik vám- és kereskedelmi szövetség, a tíz éves periódust tehát 1898 január 1-től számították. A bankszabadalom mégis 1910 végéig nyert meghosszabbítást. A vámközösség és bankközösség közti, már említett tényleges összefüggés tette szükségessé a gondoskodást arra az esetre, ha a vám- és kereskedelempolitikai viszonyoknak a *statusquo* fenntartása által biztosított közössége 1907 végén valóban változást szenvedne. Abban történt megállapodás, hogy ha ilyen változás csakugyan bekövetkeznék, a bank szabadalma már 1901 végén megszűnik. Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy - a két állam által a banktársaságra rótt jelentékeny pénzügyi szolgáltatások megállapításánál 1910 végéig tartó szabadalom volt feltételezve, arra az esetre, ha a szabadalom mégis hamarabb szűnne meg, a társaságnak 1898-tól kezdve minden évre részvényenkint 22 korona kártalanítás lett volna adandó.

4. Az 1899-iki valuta törvények; és a banktörvény reformja.

Ez a sok fáradságos tárgyalás után létrejött, egyébként nem teljesen hézagtalan szabályozás 1900 január 1-én lépett érvénybe. Az a kör, amelyre kiterjedt, elég tekintélyes volt. Ennek a kiterjedésnek fejtegetését mi természetesen a valutakérdésekre korlátozzuk.

Az államjegyek teljes beváltása elrendeltetvén, az ehhez szükséges fizetési eszközök arany ellenében a banknál szereztek

be. Egy régi adósságnak nem jelentéktelen része, Ausztriának úgynevezett 80 milliós bankadóssága aranyban lett letörlesztve. Bevezették a kötelező koronaszámítást, intézkedések történtek az új értéknek a jogviszonyokra való alkalmazása iránt. Egyidejűleg az Osztrák-Magyar Bank statútumai beható revízió alá kerültek. Eltekintve szervezeti változásoktól, amelyek jó részben azt célozták, hogy a jegybank legfőbb intézősége a monarchia dualisztikus államformájának megfelelően alakuljon ki, továbbá, hogy a kormány befolyása az eddig meglehetősen autonóm igazgatásra erősebb legyen, ez a revízió olyan kiegészítésekhez és változtatásokhoz vezetett, amelyek az új értékre történt áttérésre és a készfizetések felvételének további előkészítésére nézve szükségeseknek mutatkoztak. Az utóbbi vonatkozásban vezérlő gondolat volt alapszabályszerű üzletkörének kibővítése által a bankot abba a helyzetbe hozni, hogy magának a deviza- és valuta piacon vezető szerepet teremtsen és ezáltal a lehető legnagyobb stabilitását biztosítsa az új értéknek a készfizető országok értékeivel való viszonyban. E célból a bank felhatalmazást nyert, hogy külföldi piacokra szóló váltókat és csekkeket, valamint külföldi pénzjegyeket, továbbá statútumai érvényességének területén fizethető, nem koronaértékre szóló váltókat belföldön és külföldön vásárolhasson és eladhasson, nemkülönben csekkeket és utalványokat adhasson ki külföldi piacokra, külföldön pénzbeszedést (incassót) végezhesen, ugyanott idegen számlára fizetéseket teljesíthessen és a külföldön az ilyen üzletágaknak vezetéséhez szükséges vagyónállományt tarthasson. Felhatalmazást nyert a bank arra nézve is, hogy külföldi piacokra szóló váltókat, amelyek legfőleg hat hónapi lejáratúak és a kötelezettek tekintetében a váltóleszámítolásra vonatkozó határozatoknak megfelelőek, a lombard-üzletben kézzizálogul átvehessen. A tervezett akció további támogatása fölismerhető azokban a határozmányokban, amelyek szerint külföldi piacokra szóló váltók, amelyek a most említett kritériumoknak megfelelnek, a bankjegyforgalom bankszerű fedezetűl szolgálhattak. Végül ne maradjon fölemlítés nélkül, hogy habár a készfizetés még mindig fel volt függesztve, a bank jogosítva volt, hogy a kötelező készfizetések felvételének idejéig is kifizetéseket ércpénzben teljesíthessen vagy belátása szerint bankjegyeket törvényes ércpénzre beválthasson. Az engedélyezett üzletágak vezetésénél a bank meghatározott külföldi érmenemeket vagy készpénzt is vehetett át, azzal a kötelezettséggel, hogy azokat az illető effektív érme-, vagy pénzfajtában visszaszolgáltassa.

Eme alapszabályszerű reformok kiegészítéseképpen, valamint a végből, hogy azoknak anyagi támaszték kölcsönöztesse, a két államkormányzat és a bank közötti vonatkozások olyan irányban nyertek kialakulást, hogy az állami pénztárszolgálat egy részének elvégzésére a bank nyert megbízást, amennyiben az állam és az állami üzemek tekintélyes számú pénztárait a jegybank giro-forgalmába léptették be. Későbbben az államnak aranyban és

külföldi fizető eszközökben befolyt bevételei a banknál koncentráltattak. Eme kezelési ágak idegen valutában való szükségletének bizományszerű beszerzésére, amely szükséglet az államadósági szolgálat vezetéséből, külföldi nyersanyagok, félgyártmányok és készárúknak az állam és üzemei számára való beszerzéséből keletkeznek, külön megegyezés alapján szintén a bank nyert megbízatást.

Időközben a bank aranykészlete nem csupán az államoknak a fizető eszközök beszerzésére eszközölt teljesítményeivel, amely fizető eszközök a bevont államjegyek helyett forgalomba hozattak, és nem csupán az állami készletek aranyából gyarapodott jelentékenyen. Már a múlt század hetvenes éveinek vége felé és a nyolcvanas évek elején a bankvezetőség okos előrelátással mindinkább arannyá változtatta ezüst kincsének jelentékeny részét. Több mint 80 millió forintot szerzett be ezen a módon. Még a koronaérték bevezetése után is, hogy a maga részéről is felkészüljön a készfizetésekre, a bank folytonosan, sokszor üzleti érdekeinek háttérbe szorításával egyetlen alkalmat sem hagyott kihasználatlanul, hogy arany-tartalmát gyarapítsa.

A szóban forgó új bankstatutum a készfizetéseken és azon a gondolaton alapult, hogy ezekhez a készfizetésekhöz a pari érték lehető legteljesebb stabilizációja útján lehessen eljutni. E mellett felmerült egy effektív arany forgalom bevezetésének eszméje is, amennyiben a legkisebb bankjegy-címlet 50 koronával határozott meg. Egy bizonyos, időbelileg még nem korlátozott átmeneti tartamra azonban a 20 koronás bankjegyeknek elég gazdagon kimért kontingensét meghagyták a forgalomban. Ideiglenesen még 10 koronás bankjegyeket is bocsátottak ki: ez utóbbiakra nézve 160 millió korona kontingenst állapítottak meg, amely szükség esetén 180 millióig volt felemelhető. Ezekből a bankjegyekből a 160 millió koronás kontingens a kormányok aranyletétjei által teljesen fedezve volt, a szükség esetén még kibocsátott 20 millió korona csupán ugyanoly névértékű 5 koronás ezüstérméknek visszatartása ellenében volt forgalomba hozható.

Ebben a helyzetben, továbbá, hogy az évtizedeken át tartó papírpénzgazdálkodás folytán az effektív ércpénztől elszokott közönséget fokozatosan az arany nyal való forgalomhoz szoktassa, a bank kifizetések útján koronaértékű aranyak forgalomba hozatalával tett kísérletet. A dolog azonban csakis kísérlet maradt. A forgalomba kiadott aranyak nagy része visszakerült a bank pénztáraihoz. A lakosság az aranyérméssel szemben valósággal elutasítóan viselkedett. Nem szabad azonban felejteni, hogy a húsz-, és tízkoronás bankjegyek jelentékeny kontingensének fenntartása által a koronaértékű aranyérmék számára nem maradt olyan tér, amelyet azok a fizetési forgalomban szükségképpen betölteni hivatva lettek volna.

5. Az Osztrák-Magyar Bank tevékenysége a korona értékének fentartása körül. A kötelező készfizetések /előételének kérdése. A vélemények különbözősége ebben a kérdésben Ausztria és Magyarország közt. Nehézségek a bankszabadság megújítása körül a magyarországi pártviszonyokban történt változások miatt.

Eredményesebb volt a jegybank tevékenysége, amely a koronaérték más aranyvalutákhoz való értékviszonyának stabilizálására irányult. Okos, általánosan elismert üzletpolitikával a lehető legjobban használta ki a reformált bank-statumumok által megengedett fakultásokat és a két államkormányzatnak előbb jelzett támogatása folytán kínálkozó helyzetet. Bankjegyeinek a külföldi váltók kurzusában kifejezésre jutó értékét éveken keresztül a koronaérték érme-paritásának megfelelő nivón tudta tartani.

A készfizetések kötelező felvételének kérdésében lassankint ellentét fejlődött ki az illetékes tényezők és a közvélemény felfogása között Ausztriában és Magyarországon. Mialatt Magyarországon gyorsabb tempó vételét kívánták és a készfizetések felvételét a reform szükségszerű befejezésének tekintették s e mellett például a még forgalomban hagyott kicsiny bankjegyek mellőzése után effektív aranyforgalomra gondoltak, addig Ausztriában a reformnak ilyen betetőzését a távoli jövőben fekvő cél gyanánt állították be, amely felé csak meggondolt lépetekkel szabad közeledni. Ennek a tétovázó eljárásnak megkapó kifejezést adtak ama gondolat skrupulózus keresztülvitele által, amely gondolat az államjegyek beváltására vonatkozó megállapodásoknál visszavisszatér. Mindezekben a megállapodásokban megtaláljuk azt az osztrák kezdeményezésre visszavezethető meghatározást, hogy az államjegyek beváltására szükséges fizető eszközök beszerzésére a banknál letett aranypénzek csak akkor válnak a bank tulajdonává, ha a készfizetések felvételére törvényes intézkedés történik. Eddig az időpontig a bank kötelezve volt, hogy ha a két kormány az illető törvényhozások hozzájárulásával ez irányban megegyez, úgy a letett aranyat ugyanolyan névértéknek más törvényes fizető eszközökben való megtérítése ellenében visszaadja. Egyszóval: a megállapodásokba storno-klauzulát kellett belevenni.

Magyar részről ismételtelen kifejezték azt az óhajtást, hogy a készfizetések felvételének időpontja fölötti határozat ne hagyassák meg a törvényhozásoknak, hanem hogy a végrehajtó hatalom a törvényhozás által felhatalmaztassék alkalmas időpontban a kötelező készfizetéseket elrendelni. Erre első sorban praktikus momentumok voltak irányadók, minthogy mindentől eltekintve, hiányában olyan osztrák kormánynak, amely a képviselőház többségéből alakult volna, mindig félő volt, hogy még akkor is, ha a két kormány megegyezésre jut, olyan okokból, amelyek valószínűen egészen más politikai téren rejlettek volna, a kész-

fizetések kötelező felvételéről benyújtott kormányjavaslatot az osztrák parlament visszautasítja.

Osztrák részről ezzel a kívánsággal szemben is elutasítón viselkedtek és elsáncolták magukat az érme-szerződés formai határozatai mögé, amelyek szerint a készfizetések felvétele a két törvényhozás speciális ténykedésének tartatott fenn.

A tárgyilagosság követeli azonban meg, hogy megemlítsük, hogy ebben az időszakban a kereskedelem-politikai helyzet a monarchia mindkét államára nézve kezdett kedvezőtlenül alakulni. Ha ekkor tekintetbe vesszük még a külföld felé való eladósodás növekedését, amely ebben az időben észlelhető volt, akkor a monarchia fizető mérlegének kevésbé kedvező eredményeivel a készfizetési kérdésnek dilatorikus kezelése mellett lehetett érvelni. A forgalomban levő kicsiny bankjegyek helyébe effektív aranyforgalom létesítésének kérdésében egyes nyugati államok pékiájára lehetett hivatkozni, amelyek éppen ebben az időben csökkentették tekintélyes arany-forgalmukat, kicsiny pénzjegyek kibocsátása által, hogy ezen a módon visszaszorítsák az aranyat a központi rezervoárba és ezt erősítsék.

Mind ennek ellenére nem téves a feltevés, hogy az osztrák kormány magatartására elsősorban a nyilvánosság hangulatának tekintetbe vétele volt irányadó. Eltekintve egyes gazdasági körök abbéli aggodalmától, hogy a kötelező készfizetések az eddig követettnél határozottabb kamatlábpolitikát követelnének meg, Ausztriában az általános nézet az volt, hogy Magyarország a reformot csupán azért igyekszik sietősen tető alá hozni, hogy eddig az állomásig eljutva, a végső célt: az Ausztriától való teljes gazdasági különválást könnyebben elérhesse. Fölösleges mondani, hogy Magyarországon, legalább komoly körökben, ilyen összefüggésre nem gondoltak. Ellenkezően, az volt a vélemény, hogy a kényszerforgalom megszűnésének törvényes dekretálása, vagyis a készfizetések felvétele után éppen a most már véglegesen szabályozott valuta zavartalan funkcionálására való tekintet energikusan szembeszállna a kísérettel, amely az évtizedeken át fennállott gazdasági rendszert radikálisan megváltoztatni akarná.

Ez volt a helyzet a tények és vélemények terén a jegybank-szabadság 1910 végére meghatározott lejáratának idejéig.

Ezenközben Magyarország belső politikájában olyan esemény történt, amely a szóbanforgó kérdéskomplexum fejlődésére tartós hatást gyakorolt. A szabadelvű párt, amely évtizedeken át a képviselőház többségét alkotta és a dualisztikus államforma, ezzel pedig az Ausztriával való gazdasági közösség hívének vallotta magát, az 1905. évi választásoknál kisebbségbe jutott. A függetlenségi párt jelentékeny többségre tett szert. Egymaga ugyan nem vehette át a kormányzást, miután úgy a közös hadsereget érintő programja, mint az Ausztriától való gazdasági szétválásra irányuló törekvése alkalmas volt arra, hogy a koronánál súlyos aggodalmat keltsen. Egy parlamentenkívüli kormánnyal való kísérte-

tezés után, amely kormány az országgyűlést új választások kiírása nélkül feloszlatta, 1906 tavaszán a nagyobb politikai pártok közt koalíció jött létre, amelyben benne volt a függetlenségi párt is. A kormány *dr. Wekerle* elnökségével a koalíció vezéreiből alakult. A kormányprogramul főképen gyakorlati kérdéseket ölelt fel; a politikai kérdések egyelőre függőben hagytak. A minisztérium megalakítása után nyomban elrendelt választások a kormánynak túlnyomó többséget szereztek. Legsürgősebb feladatnak látszott most az Ausztriához való gazdasági viszony szabályozása, miután a nemzetközi kereskedelmi szerződések lejáratí ideje közeledett és az említett szabályozás nélkül a tárgyalásokat a külföldi államokkal nem lehetett megkezdeni. A magyar minisztereknek osztrák kollégáikkal való hosszas konferenciái után végre megtörtént a megegyezés. A fogyasztási adó alá eső árúk forgalmának új rendjéről és a vámtarifatörvény némi módosításától eltekintve, teljes egészében további tíz évre érintetlenül maradt két kardinális határozmány, amely a monarchia két államának egymáshoz való viszonyát eddig szabályozta és pedig a kölcsönös forgalom szabadsága az egységes vámterületen belül és a monarchia kereskedelem-politikai egysége kifelé. A határozatok, amelyek eddig a vám- és kereskedelmi szövetségben találtak felvételt, kereskedelmi szerződés formáját öltötték. A szabályozásnak ez a módja hozta magával, hogy az Osztrák-Magyar Bank szabadalma 1907 december 31-én túli 1910 végéig tarthatott, minélfogva nem került sor arra, hogy az államkormányzatok a részvényeseknek a szabadalmi időtartam megrövidülése esetére kikötött kárpótlást megfizetni kötelesek lettek volna.

Ez az új lejáratí terminus azonban, nemkülönben az Ausztria és Magyarország közt kötött és 1910 végére felmondott érmeszerződés lejáratí már nem volt oly messze, hogy a közös jegyintézet és az imént említett szerződés kérdésének sorsa az Ausztria és Magyarország köztí vám- és kereskedelmi ügyek fölöttí megállapodásoknál szintén szóba ne került volna. A koalíció legnagyobb pártjának, a függetlenségi pártnak intranszigens magatartása, amely párt a bankszabadalom megújításához nem akart hozzájárulni és elérkezettnek vélte az időt, hogy programjának legalább egyik pontját, az önálló magyar jegybank felállítását megvalósítsa, ez a magatartás meghiúsította a szándékot, hogy a fennálló bankszabadalom meghosszabbítása által egyúttal a jegybankügy is rendeztessék. A szerződészerűen megállapított kereskedelem-politikai egység és az Ausztria és Magyarország közt ebből származó szabad forgalom egybefüggése azonban szükségessé tette, hogy valami történjék arra az esetre is, ha a bankszabadalom lejáratí után, vagyis 1910 után a bankszétválasztás tényleg bekövetkezik, ami után tehát lejárna az érmeszerződés is és ezeknek az eshetőségeknek további következménye gyanánt a két szerződő államban a valuták különbözösége és így a valuták bonitásának különbözösége is előállhat.

Megegyezés történt egy formulában, amely szerint, ha a bankszabadalom nem nyer megújítást és ennek folytán lejár az érme-szerződés is, a kölcsönös állampénzügyi szolgáltatások és kötelezettségek akképen lesznek teljesítendőek, hogy a koronaérték pénzegysége, azaz 0'304878 gramm tiszta arany tekintessék értékmérőnek. További megegyezés történt abban az irányban, hogy ha a bankszabadalom a kereskedelmi szerződés időtartamára valamely okból nem újíttatná meg, a két kormány megállapodásokat létesít, amelyek alkalmasak, hogy biztosítsák a kereskedelmi szerződés ama határozmányainak keresztülvitelét, amelyek a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyok szabályozására vonatkoznak, továbbá elejét vegyék főképpen annak, hogy a pénzérték esetleges különbözőségéből származó hatások a két állam közti szabad forgalom célját megghiúsítsák vagy befolyásolják.

6. Újabb politikai rendszerváltozás Magyarországon. Ennek vióózahatááa a jegybankügyre éa a valutareform menetére.

Az 1910. évi bankszabadalom.

Nem került rá sor, hogy alkalmazásba vétessék az előbbi pontban tárgyalt fentartás, amelynek a gyakorlatba való átvitele egyébként is nagy nehézségeket okozott volna.

A magyar parlamenti pártoknak 1906-ban létrejött koalíciója szilárdság tekintetében már az Ausztriával kötött kereskedelmi szerződés elintézése után aggasztó hiányosságokat mutatott. A kormányprogramba szintén felvett választójogi reformot nem lehetett egyetértő megoldás felé vinni. Az udvari körök és a legfőbb hadvezetőség ellenállása folytán a hadseregreform kérdésében sem lehetett szó semmiféle haladásról. Az uralkodó rendszert lassú, de állandó széthullási processzus kezdte ki. 1910 elején a koalíciós kabinet visszalépett. Helyébe az 1905-ben kisebbségben maradt szabadelvű párt tagjaiból alakult minisztérium jött, amely a szabadelvű pártnak nemzeti munkapárttá történt átalakulása után elrendelte az új választásokat. Ebből a kormánynak jelentékeny többsége került ki. Miután az államügyek vezetésére hivatott tényezők politikai hitvallásukból kifolyóan az Ausztriával való gazdasági közösség fenntartása mellett voltak, nem volt akadály annak sem, hogy az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának meghosszabbítása, valamint az érmeszerződés tekintetében az osztrák kormánnyal és a jegybank vezetésével tárgyalások kezdessenek.

A valutareform eddigi fejlődésének szükségképpen oda kellett vezetnie, hogy ezeknél a tárgyalásoknál a készfizetések felvételének kérdése ismét előtérbe került. Az államjegyek bevonása megtörtént, a jegybank aranykincse jelentékenyen megnőtt, az aranyfedezetnek a bankjegyforgalomhoz való aránya nem állt kedvezőtlenül, sőt ez volt legalább is olyan, mint a készfizető bankoknál. A devizaárfolyamok évek során keresztül az érmeárfolyamok határai

közt mozogtak, többször megközelítették vagy elérték a felső aranypontot és aranyimportot tettek lehetővé. Ennek az állapotnak fentartása mindenesetre a bankvezetőség jóakarától függött: organikusan, statutumszerűen az állandóság nem volt biztosítva. Nem minden alap nélkül lehetett hivatkozni arra, hogy az államjegyek beváltásához szükséges arany beszerzése az összesség válla ira terheket rakott és hogy már ideje volna teljes élvezetébe jutni az előnyöknek, amelyek a teljesen rendezett valutaviszony okból háramlanak a közgazdaságra.

Ennek az első tekintetre önmagától adódó érvelésnek ellenében azok, akik szerint a kényszerforgalom megszűnésének kimondására nézve az idő még nem érkezett el, azt hozták föl, hogy a reform még bevégetlen, miután a meglevő aranykészletek abszolúte nem elégségesek arra, hogy a forgalomban levő kicsiny bankjegycímletek teljesen vagy részben mellőzhetőek legyenek, valamint hogy ezeknek helyébe a forgalomban aranypénz lépjen s ezáltal kritikus időkre bizonyos tartalék létesíttessék. A monarchia költségvetésének alakulása szintén további várakozó álláspont mellett szólt. Az állampénzügyek, amelyeknek állása úgy Magyarországon, mint Ausztriában a múlt század kilencvenes éveitől valóban kedvező volt, mindkét államban észrevehetően megromlottak. Az állami kiadások évről-évre emelkednek anélkül, hogy ezzel a bevételek lépést tartanának. Az állami üzemek növekedése, a szociálpolitikai törvényhozás követelése a költségvetésekben nagyon kellemetlenül érezhetőek. Az általános választói jog alapján előállott parlament, amely Ausztriában 1906-ban az előbbi kurialis parlament helyébe lépett, döntő változást hoz a pénzügyi igazgatás kiadási és bevételi politikájába. A választó tömegekre való tekintet megelőzi az állami szükségletekre való tekintet. A pénzpiac helyzete, amely a kilencvenes években konverziókat és kölcsön-elhelyezéseket tett lehetővé, feszültebb lesz. Németország, az osztrák, de különösen magyar állampapíroknak azelőtt készséges vevője, nagyrészt meg van kötve saját beruházási szükségletei által részint otthon, részint távoli területeken, ahol a német vállalkozó szellem új- tevékenykedési utakat keres. A nyugati nagy államok közül Anglia, hitelműveletekben való egyes, sporadikus érdekeltségeitől eltekintve, már régóta nem jött tekintetbe. A francia gazdasági fölöslegeknek évek óta már csupán egy befektetése van: Oroszország, amelynek fölsegítésétől politikai és gazdasági tekintetben egyformán nagyot várnak. Ilyen körülmények közt nem lehet a befektetési érték 4 %-os kamatlábától való azonnali eltérést elhatározni és így felderítő eszköz gyanánt rövid lejáratú kincstári jegyek kibocsátásához nyúlnak, hogy most már a pénzt adók részéről kívánt magasabb kamatélvezetet csupán rövid időre engedélyezhessék, kedvezőbb viszonyok mihamarabb leendő visszatérésének reményében. A pénzügyi terén való újabb vizsgálódások hatása szintén késleltető befolyással volt a függőben levő ügy energikusabb rendezésére.

Ez a két gondolatcsoport került össze az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának megújítása fölötti tárgyalásoknál, valamint az ezzel legszorosabban egybefüggő valutareform befejezésének problémájánál. Miután minilakét, egymással szembenálló felfogásnak bizonyos jogosultságát el kellett ismerni, miután továbbá olyan kérdések, amelyek teljesen tárgyilagos alapon megoldhatók, azonnal politikummá válnak, mihelyt állam és állam közti tárgyalás anyagát képezik, előre volt látható a különböző vélemények összeegyeztetése egy kompromisszumban.

A bankszabadalom 1911 január 1-től az Ausztria és Magyarország közti kereskedelmi és vámszerződés lejáratáig terjedő időre, azaz 1917 végéig meghosszabbítást nyert. A banknak statutumszerű kötelességévé tétetett «minden rendelkezésére álló eszközzel gondoskodni arról, hogy jegyeinek a külföldi váltók árfolyamában kifejezésre jutó értéke a koronaérték törvényes pénzlába paritásának megfelelően, állandóan biztosítva maradjon». A bankstatutumok kimondották továbbá, hogy e statútumoknak ama határozmányai, amelyek a bankjegyeknek osztrák vagy magyar veretű ércpénzre való beváltását illetik, továbbra is mindaddig felfüggesztve maradnak, amíg az egybehangzó osztrák és magyar törvények rendelkezése nyomán, amelyek a szabadalmat megújították, hatályba nem lépnek vagy a két állam törvényhozásai azokat hatályba nem helyezik.

A bank ugyanis egyidejűen felhatalmazást nyert, hogy észleletei alapján és véleménye szerint alkalmas időpontban a két kormánynál javaslatba hozhassa a jegyeinek beváltására vonatkozó felfüggesztés megszüntetését. Megegyezés történt részletezett törvényes előírásokra nézve, amelyek szerint ilyen javaslat a kormányok által, aztán a törvényhozótestületek mindkét háza által Ausztriában és Magyarországon tárgyalandó. A vezérlő nézőpont emellett az volt, hogy eleje vétessék minden elodázást célzó taktikának, amelynek a javaslat áldozatul eshetne.

Ha abban az időközben, amely a szabadalom megadásától a készfizetések felvételére irányuló javaslatának elfogadásáig eltelik, a bank nem tenne eleget fentemlített ama kötelezettségének, hogy jegyeinek pari értékéről gondoskodik, ennek, hacsak a monarchia mindkét államában egyidejűen nem történék törvényes intézkedés a kötelezettség alól való felmentésre nézve, következménye a szabadalom elvesztése lenne, amennyiben valamely felsőbb hatalom által előidéztet, mindkét kormány által elismert közvetetten akadályozás nem forog fenn.

Egy időben mind ezzel az érmeszerződés is meghosszabbítást nyert, ugyanannyi időre, mint a bankszabadalom.

A választott új szabályozás lényegében a meglévő állapot becikkelyezése volt. Minthogy a banknak sikerült jegyei pari-értékét éveken keresztül fentartani, a voltaképpeni nóvum az volt, hogy a banknak ez az eddigi gyakorlata kötelezettséggé változott át, amelynek nemteljesítését a szabadalom elvesztésének büntető

szankciója fenyegette. Magától értetődő, hogy a bank helyzete ezáltal nem lett könnyebb. Ezenkívül ama kötelezettség megrögzítése, hogy «jegyeinek a külföldi váltók árfolyamában kifejezésre jutó értéke a koronaérték pénzlába paritásának megfelelően tartósan biztosíttassák»: nem lehetett matematikai formula és nem is akart az lenni. Az idevonatkozó törvényjavaslatokhoz készült magyarázatok hangsúlyozták is, hogy a váltóárfolyamok ingadozásai, amint ezek még készfizető országok közt is előfordulnak, előre számításba vétetnek és nem fognak olyan tények gyanánt tekintetni, amelyek a statutumszerű kötelezettség nemteljesítését jelentenék. Az ingadozásoknak legmesszebbmenően megengedett mértéke tekintetében a két kormány szigorúan bizalmasan közölte a bankvezetőséggel, hogy a koronaérték aranyparitásával szemben $1\frac{1}{2}\%$ túlértéket a londoni, párisi és berlini váltó árfolyamainak kurzusnapjaitól átlagában mint legszélsőbb határt még engedélyezni fog, anélkül, hogy ebből további konzekvenciákat vonna le.

A készfizetési kérdés további kezelésében való megegyezés módja az ügyet annyiban vitte közelebb egy végleges elintézéshez, amennyiben a kezdeményezést a kormányok kezéből a bankvezetőséghez tette át. Habár ez ellen is az a kifogás volt támasztható, hogy bankjegyei kényszerkurzusának esetleges feloldása következtében a legsúlyosabb teher és felelősség fog a bankra hárainlani, a bank tehát csupán kedvező esélyek bekövetkezésekor térne rá a neki átengedett kezdeményező javaslatra, addig másrészt a helyzet annyiban volt bizonyos haladásnak tekinthető, hogy az erre leginkább hivatott jegybank által tett javaslatnak a képviselőtestületek részéről való elutasítása az ügynek oly súlyos kompromittálását jelentené, amitől minden politikai tényező visszariadna.

Bármily elmés volt is önmagában véve egy megoldási lehetőségnek a fentiekben kifejtett szerkezete és bármennyire alkalmas volt is ez arra, hogy egy időre átsegítsen a nehézségeken, amelyek a véleményeknek Ausztriában és Magyarországon való, az előzőekben szintén vázolt divergálásából származtak, az egésze mégis rátapadt a gyengeségnek, a megoldásra a félbemaradtnak vonása.

7. *Az osztrák-magyar monarchia valutájának állása a háború kitörésekor.*

Az osztrák és magyar törvényhozásnak a jegybankügyre és a valutára vonatkozó, imént kifejtett állapota volt érvényben a háború kitörésekor.

Az Osztrák-Magyar Bank 210 millió korona részvénytőkével magántársaság volt, amely azonos osztrák és magyar szabadalmi törvények alapján jogosult volt működését Ausztriában, Magyarországon és az anektált tartományokban, Boszniában és Hercegovinában gyakorolni. Legfőbb intézősége a főtanács volt, amely képviselte a bankot kifelé, kezelte a bank vagyonát, az üzlet-

menetet illető határozatokat kiadta és egyáltalán jogosult volt a statútumok keretei közt minden rendelkezésre, amely nem kizáróan a közgyűlésnek vagy az igazgatóságoknak tartott fenn. A főtanácsban a kormányzó elnökölt, akit az osztrák és a magyar pénzügyminiszterek egybehangzó előterjesztésére az uralkodó nevezett ki. A főtanács határozatai a kormányzó jóváhagyását igényelték, aki az állandó felügyeletet gyakorolta a vagyon és az egész ügyvezetés fölött is. Jogosult volt ezenkívül különösebb sürgősség esetében saját teljhatalmából intézkedéseket tenni. A főtanács tagjai voltak továbbá az osztrák és magyar alkormányzó és ezeknek helyettesei, amely funkcionáriusokat az osztrák, illetve magyar pénzügyminiszter javaslatára szintén a korona nevezte ki. Ezekben a kinevezett tagokon kívül tagja volt még e testületnek a részvényesek közgyűlése által választott tizenkét főtanácsos, akik közül hat magyar, hat pedig osztrák állampolgár kellett, hogy legyen. A választott osztrák tagok az osztrák alkormányzóval és ennek helyettesével alkották a bécsi, a magyar állampolgárok pedig a budapesti igazgatóságot, amely testületeknek kizárólagos joguk volt a leszámítolási és kölcsön- (lombard-) üzletágban a bankhitelt az illető államterületen meghatározni. Ezek a testületek ellenőrizték a bankhitel felhasználását, jogosultak voltak mellékhelyeket állítani fel és a bankintézeteknél a leszámítolási üzletre nézve cenzorokat nevezni ki. Boszniát és Hercegovinát illetően az igazgatóságok teendőit maga a főtanács látta el. Az összes üzletágak fővezetését a bank legfőbb tisztviselője, a vezér-titkár intézte, aki végrehajtotta a főtanács határozatait a kormányzó felügyelete alatt.

Az osztrák és a magyar kormány a banknál biztosok által volt képviselve. Ezeknek feladata volt ellenőrizni, hogy a bank-társaság a törvényeknek és statútumoknak megfelelően, valamint az államérdekkel egybehangzóan jár-e el? Vétójoguk volt. Részletes határozmányok szabályozták az eljárást, amikor ezzel a jogukkal élhettek. A két kormányval való üzleti forgalomban kölcsön- vagy hitelengedélyezésnek a bank részéről nem volt helye. Az Osztrák Magyar Bank statutumszerű üzletköre ugyanaz volt, amely minden jegybanknál szokásos. (Az Osztrák-Magyar Bank régi idők óta jelzálogkölcsön-üzletet is folytatott; joga volt jelzálogkölcsön-követelése alapján 300 millió korona erejéig zálogleveleket kiadni. Ezt az üzletet külön osztály látta el. Intézőségének a többi üzletággal való összefüggése olyan laza volt, hogy ezektől bármikor szét lehetett választani.) Kialakulást ez az üzletkör — mint erről már említés történt — ama rendelkezések által nyert, amelyek a deviza- és valuta-üzlet kultiválására vonatkoztak. A bank pénzjegyei törvényes fizető eszközt képeztek. A statútum kétötöd ércfedezetet írt elő. Ebbe a fedezetbe 60 millió korona összegig angol, francia és német piacokra szóló devizákat bele lehetett számítani. Az érckészletet több mint 600 millióval meghaladó mindenkorai jegy forgalomból évi 5 % bankjegyadó volt megtérítendő.

Különböző, nagyrészt perjogi kiváltságokon kívül szabadalma tartamára a bank jegymonopóliumot élvezett. Kötelessége volt, ami majd minden jegybanknál statuált kötelesség, aktíváinak és passzíváinak állását havonként négyszer közzétenni.

A két államkormányzatnak jelentős részesedése volt a bank nyereségében, amely nyereség Ausztria és Magyarország közt olyan arányban került szétosztásra, amint arányban az illető iizletév alatt Ausztriában, illetve Magyarországon a bank jövedelme adóköteles volt.

A bankszabadalomnak 1900 január elsejével életbe lépett meghosszabbítása alkalmából a bankjegyügy kontinuitását minden eshetőségre biztosítandó, a két államkormányzat kikötötte magának a jogosultságot, hogy mindakét törvényhozás által jóváhagyott megegyezésük szerint a szabadalom lejáratára vagy megszűnté esetén a szabadalom tárgyát képező egész banküzletet, a jelzáloghitelüzlet kikapcsolásával, mérlegszerű állapotban és értékben átveszik. A részvényeseknek ezért minden részvény után az 1892-es törvények által megállapított értékben 1520 korona lett volna kifizetendő.

Az érme-törvényhozást illetően az összes lényeges határozmányok azonosak voltak a monarchia mindkét államában. Ezt az azonosságot az Ausztria és Magyarország közt 1892-ben kötött, több ízben meghosszabbított érme-szerződés biztosította. Tartalmára nézve ez a szerződés az érme-ügyre vonatkozóan teljes uniót jelentett, amennyiben mindkét veretű koronaértékű érmék kölcsönös elfogadási kötelezettségét statuálta.

A háború kitörésének időpontjában a koronaértékű aranyérméken kívül, amelyek, mint erről már említés történt, csupán nagyon korlátolt mennyiségben találtak utat a forgalomba, továbbá az osztrák értékű ezüstforintosokon kívül, amelyeknek érték-pénz jellegét az 1892-iki érme-törvényhozás meghagyta, forgalomban voltak: ezüst ötkoronások 128.000,000 korona kibocsátási kontingenssel, amelyből a váltópénzek veretésére érvényben levő, a szerződésben megállapított 70 és 30 százalékos kulcs szerint Ausztriában 89.600,000, Magyarországon 38.400,000 korona volt veretendő; továbbá kétkoronások 50.000,000 korona kontingenssel amelyből 35 millió korona Ausztriában, 15 millió korona Magyarországon került kiverésre; végül egykoronások, összesen 300 millió koronával kontingentálva, amelyből 210 millió korona volt osztrák, 90 millió korona pedig magyar veretű.

Veretendő volt továbbá még tíz- és húszfilléres nikkelpénz 60 millió korona, ebből 42 millió Ausztriában és 18 millió Magyarországon, végül 26 millió két- és egyfilléres bronzpénz, ebből Ausztriában 18.200,000, Magyarországon 7.800,000.

Az öt-, két- és egykoronás érmék veretése nagy részben az Osztrák-Magyar Bank ércincséből azonos névértékű arany befizetése ellenében kivett ezüstforintosok átverése által történt. A valutareform kezdetekor a banknak ezüstforintokban meglévő

kerek 315.5 millió korona készlete nagyrészt ennek az átverésnek következtében 1914-ig 1098 millió koronával, vagyis 205.7 millióra apadt le.

A papírpénz-forgalom a háború kitörésekor kizárólag az Osztrák -Magyar Bank jegyeiből állott. Az 1914. évi július 23-áról szóló utolsó heti kimutatás kerek 2130 millió korona jegyforgalmat tüntetett fel, 1589 millió korona érckészlet mellett, amelyből az arany- és érckincsbe beszámítható arany-devizák 1298 millió koronát, az ezüstforintosok és a váltópénz együtt 291 millió koronát tettek ki.

Hátra van még, hogy ennek a törvényes és anyagi alapokon fölépített valutareformnak és bankalkotmánynak funkcióját úgy nemzetközi vonatkozásban, mint a monarchia pénzforgalmára való vonatkozásában megvizsgáljuk.

Az államjegyek teljes beváltása, a két államkormányzat majdnem egész aranyvagyonának a jegybankhoz való átvitele, a bank számára domináló helyzet létesítése a külföldi fizető eszközök piacán: mindezek folytán a jegybanknak mindenkori helyzete volt az, aminek egyedül volt jelentősége a monarchia pénzére. Az érckincsben az aranyállomány, amely 1901-ben elérte a milliárdot, 1909 szeptemberben 1442 millió korona maximális magasságig emelkedik. Az aranyfedezet és a jegyforgalom közti átlagos arány ebben az időben 70 %-on felüli. Ebben az évben a részvényesek közgyűlése elé terjesztett jelentésében a bankvezetőség arra mutathatott rá, hogy a kevésbé örvendetes gazdasági eredmények ellenére, amelyek első sorban arra voltak visszavezethetők, hogy a belföldi mezőgazdasági produkció nem volt képes a monarchia szükségletét fedezni és hogy e miatt idegen területekről, rendkívül magas árakon jelentékeny gabonamennyiségeket kellett behozni, mégis a bankvezetőség az ő valutáris felkészültsége erősségének tudatában kötelességének tartotta, hogy a bank eszközeit a hazai gazdaságnak rendelkezésére bocsássa a szomszéd országokéhoz képest alacsony kamatláb mellett. Az 1908 márciusa óta érvényben volt 4 %-os kamatlábat tényleg fentartotta a bank 1909-ben az egész esztendő alatt, még a nehéz őszi hónapokban is.

Nem lényegesen másformán alakult az 1910-ik év sem. Ebben, még mindig a magas gabonaárak utóhatása alatt az áraknak további emelkedése észlelhető. A bankjegyforgalom növekszik. A bank kényszerítve van az év októberében az eszkompt-kamatot 4-ről 5 százalékra emelni. A kereskedelmi mérleg passzivitása ügylátszik állandó jelleget ölt. Mindenesetre a bankvezetőség abban a helyzetben van, hogy évi jelentése konstatálhatja, miszerint a devizák és valuták után való szokatlanul nagy érdeklődésnek a bank részéről teljesen eleget lehetett tenni és hogy magát az aranykészletet ennek kiszolgálására csak csekély mértékben vették igénybe.

Úgy a nemzetközi, mint a belső pénzviszonyok folyton kedvezőtlenebbül alakulnak és komoly vizsgálódásokra szolgálnak

alkalmul. 1911 elején gazdasági föllendülés jeleit vélik észrevehetőeknek. A külfölddel való vonatkozásokban ekkor voltak érezhetőek a marokkói krízis hatásai. Az év második felében, szeptembertől október közepéig hirtelenül erős kereslet támadt külföldi fizetőeszközök után. A párisi váltó árfolyam túllépte a paritást, majdnem egy egész százalékkal. A nyilvánosság csak utólagosan értette meg teljesen a nemzetközi politikában a nyár folyamán történt eseményeket, amelyek olyan erőszakosan nyúltak bele a pénzvviszonyok alakulásába. A francia követeléseket Németországból és a monarchia államaiból visszavonták. Bepillantást lehetett nyerni a külpolitikának a pénzügygel való összefüggésébe, valamint a szilárd szervezetbe, amely minden hatalmi eszközt egy egységes vezetésnek vetett alá; egyúttal azonban észre lehetett venni a hatalomesoportokra való tagozódást is, amint ez lassan végbement az egész vonalon.

A belföldön a jegyforgalomnak állandó növekedése és a bank aranyvagyonának ha nem is túlságosan jelentékeny apadása vehető észre. Míg ez az utóbbi jelenség a külföldi követelések imént említett visszavonásának közvetlen következménye, ami a kereskedelmi mérleg állandó passzivitása mellett annál tartósabban érezhető, a jegyforgalom emelkedése különféle okokra vezethető vissza. Elsősorban a befektetési papírok piacának teljes szünetelése, amelyet a külföldnek már jelzett tartózkodása idézett elő, arra kényszeríti az államot, a tartományokat, országokat, városokat és községeket, hogy hiteligenyeiket, amelyeket normális időkben kötvények kibocsátása útján elégítettek ki, most rövid lejáratú kölcsönök által fedezzék. A népesség természetes szaporodása, a mezőgazdaságnak folytonos indusztriálódása, a hitelintézetek fiókhálózatának kialakulása szintén hozzájárul ahhoz, hogy a fizető eszközökben való szükségletet fokozza. A jószágáraknak általánosan magasra emelkedett nívója folytán emelkedik a gazdálkodásnak üzemtőke iránti szükséglete is. Az értéktőzsdén az árfolyamok emelkednek és szintén növelik a piac igényeit.

Az 1912-iki év az iparnak szinte fényes konjunktúrájával kezdődött. A teljesen kielégítő aratás ellenére összfelrosszabbra fordult a helyzet a Balkán-háború által előidézett politikai nyugtalanság következtében. A hitelügy terén válságszerű jelenségek mutatkoznak. A jegybank igénybevétele eddig még nem tapasztalt arányokat ölt. A jegyforgalom az év végén elérte eddig meg nem ért, 2-8 milliárdon felüli állását. A leszámítolási kamatláb az év kezdete óta 5% volt, októberben ez 5%, november közepén 6 százalékra emelkedett. A jegybank évi jelentése konstatálja, hogy az idegen befektetéseknek visszavonása tovább tart. További kiélesedést szenvedett a helyzet azáltal, hogy az év őszén a Balkán-háború folytán jelentős követelések maradtak kiegyenlíttlenül. A bank ennél fogva azért, hogy a deviza árfolyamokat az adott határok közt fentartsa, kénytelen volt effektív aranyat

jelentékeny összegekben külföldi piacokra kiadni. Az aranyvagyon az év végén 1209.8 milliós legalacsonyabb állást mutat.

Az 1913-iki év sem hoz lényeges megkönnyebbülést. Az általános helyzetet ugyanazok a befolyások nyomasztják, amelyek az előző évben érvényesültek. Pénzszűke uralkodik egész késő őszig. A 6%-os kamatlábat csak november végén lehetett leszállítani, akkor is csak $\frac{1}{2}$ százalékkal. Az aranyvagyon csupán lényegtelen változást mutat. Miután lehetséges volt néhány kisebb kölcsönt a külföldön elhelyezni és a kereskedelmi mérleg passzivitása is csekélyebb volt, évről-évre ennek a vagyonnak 31 millióval való gyarapodása volt feljegyezhető. 1914 március elején a bankvezetőség indítatva érezte magát, hogy a kamatlábat ismét leszállítsa 4 %-ra, habár a világhelyzet már nyugtalanságot kezdett támasztani. Eljárásában megerősítik hivatalos nyilatkozatok épp úgy, mint megbízható magánértesülések, amelyek szerint a legközelebbi időben nem kell félni az európai béke megzavarásától. Tárgyvilág a mérséklést megokolja a bank státusa, a pénzbőség, valamint a kamatrátá alacsony százaléka nyílt piacon.

Áprilistól kezdve a devizák mozgása a figyelmet ismét igénybe veszi. A párisi deviza jegyzése állandóan magas. Ha a bank arany vagy ona lassú emelkedést mutat, a növekedés csekély a hatalmas összegekhez képest, amelyekkel a többi kontinentális bank aranykészlete gyarapodott. Az orosz állami bank aranykincse egy év alatt 520 millióval, a Banque de France-é 370 millióval lett nagyobb. A berlini birodalmi bank is 393-8 millió koronával növelte aranyvagyonát, amely összegből circa 200 milliót kisebb névértékre szóló jegvcimletek kibocsátása által szerzett meg a belföldi forgalomból. A monarchia értékeinek állandó visszaáramlását lehetett észrevenni. Bankrészvények, a Déli- és Államvasut részvényei, osztrák és magyar aranyjárdék: visszajönnek Franciaországból. A francia devizákban való szükséglet további emelkedést okoz ezeknek a devizáknak kurzusában és aranykiküldését teszi szükségessé. Oroszországnak a délnyugati határon végbemenő katonai intézkedéseiről keringő hírek riasztják a kedélyeket.

A monarchia pénzügyeit ilyen helyzetben találta a háború kitérőse.

A törvényes alapoknak minden befejezetlensége, az anyagi alapozásnak minden elégtelensége mellett, köszönet érte a jegybank általánosan elismert vezetésének, ez a helyzet elég jó volt, hogy nemcsak normális időkből, de átmenő gazdasági krízisek közt is szilárdan álljon. Lehet, hogy megfelelt volna annak is, hogy egy kisebb erejű és kiterjedésű háborús bonyodalmon a valuta teljes összeomlása nélkül átvergődjön. Erősebb, tartós rohamokkal szemben, aminők a monarchia nagy és hosszú háborúja alatt, kétségkívül még a monarchia katonai sikerére való tekintet nélkül is bekövetkeztek volna, abszolúte nem tar! háttá magát.

II.

Az osztrák-magyar monarchia pénzügyi hadi- készültsége.

1. Fogalmi meghatározás. Teljesen hiányos készülétek 1908- ig.

Mielőtt rátérnénk azoknak az egyes fázisoknak előadására, amelyeken a monarchia pénze a háború alatt átment, említést kell még tennünk azokról az intézkedésekről, amelyek összességének a szorosabb értelemben vett pénzügyi hadikészültséget kellett volna alkotniok. Ezek fölemlítésének szükséges volta kivüláglik a mélybevágó hatásból, amelyet eme készültségnek módja és mértéke a pénzre gyakorolni alkalmas. Lényegben ezek az intézkedések pénzpolitikaiak és adminisztratív-technikaiak, vagyis olyanok, amelyek a hadügyi kormányzat által szükségelt összegek előteremtését illetik és olyanok, amelyeknek célja, hogy mozgósítás esetén a hadseregnek és haditengerészetnek épp úgy, mint az általános gazdasági forgalomnak szükséges fizető eszközök készen álljanak.

Boszníának és Hercegovinának 1908-ban történt annexiója idejéig az idevonatkozó intézkedések nagyon szerén}' határok közt mozogtak. A hadügyi kormányzat a két pénzügyminisztériummal időnkint közölte azt a szükségletet, amely általános mozgósítás esetén az első napon, aztán az első nyolc napon, az első hónapban és az első negyedévben elő fog állani. Hasonlóképpen az illető ráták megjelölése mellett kijelölték az állami pénztárakat, amelyeknél az egyes összegek igényelhetők lettek volna. A pénzügyi kormányzatok a szükségletet, ennek a fizető eszközök kategóriái, valamint az igénybevétel helye és ideje szerint való felosztását tudomásul vették, kiadták továbbá a végrehajtó szerveknek a szükséges utasításokat is, a nagy kérdés azonban, hogy a szükséglet hogyan lesz fedezendő, nem nyert megfajtést. 1887-ben Oroszország és az osztrák-magyar monarchia közt hirtelenül feszültség támadt, amely egy ideig komoly aggodalomra szolgált okul. Az illetékes tárcák közt megbeszélések kezdődtek, amelyek folyamán bizonyos vezérlő szempontokat állapítottak meg. Az állampénzügyek akkori állása mellett nem állt rendelkezésre más segítő eszköz, mint adott esetben a szükséglet túlnyomóan nagy részének megszerzése végett kölcsönért az Osztrák-Magyar Bankhoz fordulni. Mielőtt ez iránt a tárgyalások befejeződtek volna, az internacionális helyzet feszültsége alábbhagyott. A jövőre nézve sem történt semmi lényeges gondoskodás. Megelégedtek azzal, — akkor még államjegyek voltak forgalomban, — hogy a kicsiny jegyekből tartalék létesíttessék, 90 millió forintnyi államjegy, 5 és 1 forintosokban. Attól az időtől kezdve,

amikor az államjegyeket egészen bevonták és úgy Ausztriában, mint Magyarországon az állami pénztáraknak nagy része a jegy-bank giroforgalmába lett bekapcsolva, elsősorban az Osztrák-Magyar Banknak jutott a feladat, hogy a hadügyi és haditengerészeti kormányzat által mozgósítás esetére szükségesnek nyilvánított fizető eszközöket az egyes bankintézeteknél készen tartsa. Az összegek beszerzésének tervszerű megállapítására még nem tértek rá.

Az egész pénzügyi hadikészültség ügye éveken át ebben az állapotban maradt. Az általános helyzet huzamos időn át békés volt. A monarchia maga teljesen inagresszív politikát követett, amelyre dualisztikus államformája, még inkább azonban etnikai viszonyai utalták is. Egy korszakban, amikor a nemzetiségi elv államalkotó érvényre jutott, nemzetiségeivel, amelyeknek többsége a monarchia közvetlen szomszédságában újonnan alakult állami egységekkel állandó kölcsönös vonatkozásokban állt, Ausztria-Magyarország külső politikája' szükségképpen tartózkodásra volt kénytelen.

2. Elvi megállapodások 1908-ban Ausztria és Magyarország kormányai közt mozgósítás esetére. Ezeknek további kialakulása 1912-ben.

Abban a pillanatban, amikor külső körülmények nyomása alatt bizonyos aktivitásnak kellett bekövetkeznie, növekedett jelentőségben a pénzügyi hadikészültség problémája is. Amikor 1908 októberében a törökországi alkotmányreform miatt a monarchia kénytelen volt az eddig nemzetközi mandátum teljesítéséből okkupált tartományait, Boszniát és Hercegovinát annectálni és ez a lépése a Balkánon előre nem látott olyan helyzetet hozott létre, amelynek további következményei bonyodalmakhoz vezethettek, az államkormányzatok kénytelenek voltak a háború eshetőségét és ezzel a szükségelt pénzeszközök beszerzésének kérdését a legkomolyabb megfontolás tárgyává tenni. A két pénzügyminisztérium képviselői közt ebből az alkalomból megindult tárgyalások eredménye aztán megnyerte az osztrák és a magyar kormány hozzájárulását. Ez az eredmény, amely abba az időbe esik, amikor a valutareform már előhaladott stádiumban volt, annyiban bizonyos jelentőségű, hogy alapjául szolgált az összes későbbi intézkedéseknek és megegyezéseknek, amelyek a pénzeszközök beszerzésére vonatkoznak részleges vagy általános mozgósítás esetén. Összefoglalható a következőkben:

Vezérlő elv gyanánt annak kellett volna szolgálnia, hogy a pénzeszközök beszerzése a lehetőség legvégső határáig a fennálló valuta- és bankalkotmány kímélésével történjék. A két pénzügyi kormányzatnak továbbá, már azért is, hogy egymással kölcsönösen versenyre ne keljen, állandóan egyetértően kell eljárnia és intézkedéseiben a cél által föltételezett pénzügyi kooperáció

szempontja által vezéreltetnie magát. Továbbá: a hadügyi kormányzatnál nyomatékosan oda kell hatni, hogy hadi anyagokért és egyéb nagyobb szállításokért a fizetés ne egyszerre, hanem amennyire csak kivihető, terminusokra osztva történjék. Végül feltétlenül szükségesnek kell elismerni, hogy a pénzügyi kormányzatok idejekorán, vagyis a tényleges szükséglet beállta előtt kellő időben, megfelelő módon értesítést nyerjenek.

Csupán részleges, nem túlságosan nagy kiterjedésű és nem is hosszú ideig tartó mozgósításnál, amennyire a folyó pénztári gazdálkodás még egyáltalán megengedi, elsősorban a meglévő pénztári készletek volnának fölhasználандók. Az illető törvényes határozmányoknak megfelelően engedélyezett adóhitelek mobilizálандók. Szemügyre volna továbbá veendő a fennálló függő és fundált államadósság-kategóriák kötvényeinek kibocsátása. Amennyiben az adott időpontban a viszonyok nem engedélyeznek kibocsátást, az az eljárás volna választható, hogy ezeknek az államadóssági kötvényeknek elzálogosítása által pénzügyintézeteknél kölcsönök vétessenek fel, amely módnál a jegybankkal meg kellene állapodni, hogy a bankeszközöknek a lombard-üzletben való befektetése a szokásos mértéken túl emeltessék, hogy a pénzügyintézeteknek, amelyek az államadóssági kötvényeket zálogba veszik, befektetéseiknek folyóvá tételére a lehetőség nyitva maradjon.

Ha hosszabb időtartamú, vagy nagyobb méretű részleges mozgósításnál az említett eszközök nem volnának elégségesek, ebben az esetben is többé-kevésbé azokat az intézkedéseket kellene szemügyre venni, amelyek egy általános mozgósításnál szóba jöhetnek.

Ez utóbbi eshetőségre nézve elsősorban meg egyezés történt, hogy az államjegyek kiadásától elvileg el kell tekinteni. Amennyiben az államhitelet normális módon nem használható ki, az Osztrák-Magyar Bank veendő igénybe. E célból hatályon kívül volna helyezendő az alapszabályoknak ama határozata, amely szerint az államkormányzatokkal üzlet csupán annyiban folytatható, amennyiben az nem hitelengedélyezéssel áll kapcsolatban. A bankhitelet ilyenén igénybevételenek fedezetül fennálló kategóriák államadóssági kötvényei, kincstári bonok vagy egyéb adóssági kötvények szolgálnak. Kamatfizeteskép évi 2 % volna kilátásba helyezhető.

Már ebből az alkalomból rá kellett mutatni arra, hogy egy, bár csupán részleges mozgósítás olyan követeléseket támaszt az állampénzügyvekkéi szemben, hogy azoknak kielégítése az egész pénzügyrendszerre nézve súlyos zavarokkal jár, amelyeknek kiküszöbölése jelentékeny áldozatokat fog követelni. Ennek ellenére magától értetődően kötelessége volna a pénzügyi kormányzatoknak, hogy normális politikai viszonyok beálltával azonnal hozzáállásanak a bank normális státusának helyreállításához.

Kifejtték a pénzforgalmi eszközök kérdését is és egyértelműen

úgy találták, hogy a hadsereg-intézőségnek kisebb fizetőeszközökben való szüksége előre láthatóan olyan nagymérvű lesz, hogy azt a jelenlegi készletekkel kielégíteni nem lehet. Megfelelő intézkedések tétele ennél fogva sürgősen szükséges.

1912 novemberében a «második Balkán-háború» neve alatt ismert, Európa délkeletén, közvetlen a monarchia határán támadt háborús komplikáció volt az alkalom, amely a monarchia két államának pénzügyminisztereit arra bírta, hogy a mozgósítás esetén való pénzbeszerzés kérdésében a jegybank vezetésével tanácskozássra üljenek össze.

Ezen a Budapesten, 1912 november 11-én tartott tanácskozáson alapul azok az eredmények szolgáltak, amelyek 1908 novemberében az annexiós krízis alkalmából a két állam pénzügyminisztereinek képviselői közt lefolyt megbeszélésekből szűrődtek le s amelyekhez mindkét kormány hozzájárult. Magától értetődő, hogy tekintetbe kellett venni az egyes vonatkozásokban beállott változásokat. A tanácskozás résztvevői egyértelműen azon a nézeten voltak, hogy a pénzügyi hadikészültség nézőpontjából az uralkodó helyzet rendkívül súlyos. A belföldre, ha ez egyáltalán szóba jöhetett, a gazdasági okokból támadt állandó feszültség miatt csak csekély mértékben lehetett számítani és pedig annál is kevésbé, mert mozgósítás esetén a betéteknek a takarékpénztárakból és pénzintézetektől való visszakövetelése könnyen katasztrófális méreteket ölthetett volna. A külföldnek egy hitelműveletben való kiadósabb részvételére azért nem lehetett számítani, mert a monarchia részéről történő mozgósítás pillanatában a nyugati piacoknak nyugtalansága és ezenkívül azoknak a hatalmak politikai csoportosulása szerint való szétválása még sokkal kirívóbban bekövetkezett volna. A rossz nemzetközi helyzet ellenére adott esetben persze kísérletet lehetett volna tenni rövid lejáratú, megfelelően kibocsátott kincstári jegyeknek valamely szerény összegű elhelyezésével a külföldön.

Egy általános mozgósítás szükségletét három hónapra kerek 2 milliárd koronában irányozták elő.

Ennek a szükségletnek kielégítése céljából csak csekély részben lehetett normális hitelműveletre gondolni és a fősúly csupán a jegybank igénybevételére volt fektethető. Minden oldalról szükségesnek ismerték el, hogy ez az igénybevétel csakis minden más pénzforrásnak teljes kimerítése után, a legvégső szükség esetén következhetik be, a jelenlegi bankalkotmánynak ezzel egybekötött megváltoztatása pedig amily messzire csak lehetséges, elodázandó; továbbá, hogy normális viszonyok beállása után teljes nyomatékkal a *status quo ante* mielőbbi visszaállítására kell térni és már az állami bankhitel-kombinációnak fölépítésében kényszer alkottassék arra nézve, hogy a megzavart rend ismét helyreálljon.

A preliminált követelésből kerek 800 milliót, vagyis az első nyolc napi szükségletet esetleg a meglévő pénztári készletekből,

függő adósságoknak a bel- és külföldön való fölvétele által fedezhetőnek vélték. A többi 1200 millió tekintetében a jegybankra voltak utalva. Ezt az összeget lombard-kölcsön útján kellett volna beszerezni, amelynek alapjául államadóssági kötvények szolgáltak volna. A leteendő államadóssági kötvények kiállításáról, az államkormányzat részére bankjegyekben adott előlegek visszafizetésének módozatairól, ezen előlegek kamatozásairól csupán általánosságban volt szó. Az utóbbi tekintetben az a gondolat nyomult előtérbe, hogy az igénybevett összeg után évi 1% fix kamatláb térítendő meg azzal a kiegészítéssel, hogy az esetben, ha ennek a megtérítésnek alkalmazása mellett a részvényesek osztaléka az utolsó három év átlaga alá találna esni, a kamatozás visszahatóan olyképen alakuljon, hogy az említett átlag-osztalék eléérjék. Megbeszélés tárgyai voltak azok az intézkedések is, amelyek a bankakta némely határozmányainak átmeneti megváltoztatására, vagy felfüggesztésére vonatkoztak. Alapelvül szolgált, hogy a közhiteinek érdekében áll, miszerint ebben a tekintetben a legeslegsúlyosabbra szorítkozzanak és csak lépésenkint haladjanak előre, így például először is nem kellene elrendelni a bank ama kötelezettségének felfüggesztését, amely kötelezettség az értékparitás fenntartására vonatkozik. Ezt a szándékot arra való utalással okolták meg, hogy egy háborús bonyodalom bekövetkezésekor *vis major* esete áll elő, amelyet a két kormány is bizonyosan annak ismer el, s amely a bankot felmenti említett kötelezettsége alól; továbbá, hogy háború kitörésekor a kormányok kétségkívül birtokában lesznek egy általánosságban tartott törvényes felhatalmazásnak, amelynek értelmében haladéktalanul kivételes rendszabályokhoz nyúlhatnak. Még a kétötöd ércfedezetre vonatkozó előírást sem tekintették olyanoknak, amelyet a mozgósítás kezdetén azonnal meg kellett volna szüntetni. A meglevő ércikincsek mellett és mert feltehető volt, hogy a pénzügyi kormányzatoknak adott előlegek nem egyszerre s teljes egészükben akkor sem bankjegyekben vétettek igénybe, hanem fizetések átutalás útján is fognak történni, az illetékes tényezők nem is érezték magukat indíttatva, hogy a mozgósítás kezdetére nézve a fedezeti előírások megszüntetését fontolóra vegyék.

Azoknak az intézkedéseknek megbeszélésénél, amelyek a háború esetén kialakuló pénzforgalomra vonatkoznak, a gazdaság pénzforgalmának alakulását természetesen nem lehetett hallgatással mellőzni. Ezt illetően elsősorban a takarékpénztári betétek rohamos visszakövetelésének eshetősége került szóba. Befejező eredményhez ez alkalommal nem jutottak, amint a jegybank igénybevételének kérdéséről eltekintve, a kérdések egész komplexuma is voltaképen csak alapvonalaiiban lett megtárgyalva, mert a részletek tárgyalása más szakmák képviselőinek bevonásával későbbi megbeszéléseknek tartatott fenn. Az Osztrák-Magyar Bank képviselői részéről felvetett ama kérdésbe, hogy a háború első három hónapjának eltelte után a további pénzbeszerzést hogyan gondol-

ják, a kormányok képviselői elsősorban is szintén nem akartak belemenni. Az volt éppen az általános felfogás, a had vezetőségé éppúgy, mint a politikusoké, hogy a hadi technika akkori állása mellett Európában egy háború három hónap alatt biztosan végleges eldöntésre kerül. Hogy a pénzügyi hadikészültség tárgyalása csak az első intézkedésekre és ezeknek is csak ilyen megvitatására szorított, ennek mérsékléséül szolgáljon, hogy a pár óra alatt, amely az 1912. november 11-iki konferencia egybehívása és megtartása közt eltelt, Ferenc József császár és király személyes állásfoglalása következtében is fordulat állt be a monarchia várakozó, békés magatartása irányában.

Ama előkészületek megbeszélésénél, amelyek a pénzügyi hadikészültség kategóriájába tartoznak, meg kell állapítanunk, hogy háború esetére a bankkormány megváltoztatására vagy felfüggesztésére, a háborús költségek fedezésére stb. vonatkozó törvényes határozmányok ebben az időpontban sem Ausztriában, sem Magyarországon még nem voltak. Csupán egy, a haditeljesítményeket illető törvényt hoztak úgy Ausztriában, mint Magyarországon. Ezenkívül még régebbi időkből származó törvényes határozatok voltak érvényben, a monarchia mindkét államában a hadi szolgáltra behívottak családtagjainak segélyezését illetően. Csak 1912 végén intézkedett a magyar törvényhozás a fentebb említett kivételes rendszabályokra vonatkozóan az ugyanazon évi LXVI. törvénycikk által. A magyar kormány ezen a módon megszerezte magának a törvényes felhatalmazásokat. Osztrák részben abban a véleményben voltak, hogy szükség esetén az alkotmányban előrelátott szükségrendeleti jog segítségével járhatnak el és hogy ennél fogva nincs kényszerítő szüksége annak, hogy már békében hasonló törvényes felhatalmazás szereztessék.

A teljesség kedvéért a háborús pénzügyek megtárgyalásának államjogi oldalára vonatkozóan meg kell még említenünk, hogy mialatt hadsereg és haditengerészet a monarchia mindkét államában közös, középponti intézmény által vezetett ügyet képezett, a pénzügyeket mindkét állam önállóan intézte, minél fogva a hadsereg és tengerészet költségéről mindegyik állam az időnkinti meg egyezés szerinti arányban tartozott gondoskodni. A háború kitörésénél és a háború alatt az a határozmány volt érvényben, hogy a közös költségek viselésére, a közös minisztériumok teljesen jelentéktelen saját bevételeitől eltekintve, elsősorban az egységes vámterület vámbevételei szolgáljanak, a fedezetlen maradvány pedig a két állam hozzájárulásai által fedeztessék és pedig 63.6% Ausztria, 36.4% Magyarország által.

3. Az Osztrák-Magyar Bank kormányzójának levele a két pénzügyminiszterhez azokról a veszedelmekről, amelyek háború esetére pénzünket érhetik.

A budapesti tárgyalások benyomása és még inkább ama benyomás alatt, amelyet Oroszországnak nagyobb katonai intézkedéseiről 1913 tavaszán jött hírek úgy Ausztria, mint Magyarország egész közvéleményében keltettek, az Osztrák-Magyar Bank akkori kormányzója ugyanazon év április 9-én azonos tartalmú levélben az osztrák és a magyar pénzügyminiszterhez fordult, hogy kifejtse észleleteit és nézeteit a pénzügyi állásáról, a monarchia pénzügyviszonyairól, valamint egyes zavaró momentumokról, amelyek a valutát és ezzel további értelemben a pénzügyi hadikészültséget befolyásolni alkalmasak voltak.

Ezeknek a felvilágosításoknak kiinduló pontjául ama tapasztalások szolgáltak, amelyek a marokkói krízis folytán 1912 vége felé a nemzetközi pénzpiacon és a hazai pénzforgalom terén voltak szerezhetők. A bank aranyvagyonra az 1892-iki valutatörvények kibocsátása óta elért, 1442 millió korona legnagyobb magasságáról 1264 millióra süllyedt le. A jegyforgalom tartósan emelkedő tendenciát mutat, amely 1912 végén eddig még nem észlelt 2815 millió korona forgalomhoz vezet. Nemcsak hogy teljes sztagnálás mutatkozik a befektetési piacon, de igen gyakran még a takarékbetétek felmondása és a kivett pénzek thezaurálása is észrevehető egyes vidékeken. Az aranykészlet lepadása és a jegyforgalom megnövekedése oda vezet, hogy a bankjegyek aranyfedezete, amely 1909 szeptemberében még 71.9% volt, 1912 végén 45.1%-ra süllyedt. Mindkét oknak további hatása az úgynevezett abszolút kibocsátási képesség csökkenése. Míg 1911-ben a kétötöd fedezet alapján a tényleges forgalom felül még további 1-5 milliárd korona volt kiadható, addig 1912-ben a kibocsátási képesség 950 millió koronára apadt. Ez a jelenség aránylag csekély dimenziójú katonai készülékek mellett állt elő és olyan időben, amikor a betéteknek a pénzügyintézetektől való visszavétele még egyáltalán nem öltötte a rohamosság jellegét. Miután egy általános mozgósításnál az első három hónapra eső szükséglet két milliárd koronával prelimináltatott és miután továbbá e szükséglet fedezése a jelen viszonyok közt nagyrészt csupán a jegybank igénybevételenek útján lehetséges, végül miután számításba veendő a közgazdaságnak ilyenkor fizető eszközökben való nagy szükséglete, emellett a közszükségleti cikkeknek drágulása és ennél fogva a készpénzbeli igények további emelkedése is: nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy az adott körülmények közt még a tényleges mozgósítás előtt a bankokta felfüggesztésének eszközéhez kell majd nyúlni. A pénzügyi hadikészültségnél ebből a fölöttébb aggasztó állapotából következik, hogy a monarchiának egy európai háborúja, még akkor is, ha ez politikai sikerekkel jár, alkalmas nemcsak a mai nemzedék, hanem a jövő nemzedékek munkájának kockára

tételére is és hogy a monarchia már a mozgósítási parancs kiadásának pillanatában, még az első lövés eldördülése előtt kénytelen volna a pénz fennálló jogrendjének lerombolásához, tehát olyan intézkedéshez nyúlni, amely más kultúr államokban csak későbbi stádiumokban és mindenesetre csak katasztrófák hatása alatt került, — ha egyáltalán került, — alkalmazásba.

A pénzügyi felkészültségnek ez a helyzete a külföldön bizonyára ismeretes és nagyon alkalmas arra, hogy a monarchia hatalmi helyzetét lényegesen befolyásolja.

A helyzetnek ehhez az általános jellemzéséhez a bankkormányzó bizonyos konkrét javaslatokat fűzött, amelyek lényegükben oda-irányultak, hogy egyrészt elkerültessék minden, ami a jegybank helyzetét nemzetközi pozíciója tekintetében megronthatná, másrészt, hogy a béke ideje az állami pénztári állományok fokozatos növelésére használtassék ki. Elsősorban az államnak tekintélyes megrendeléseit a külföldön a legvégső határig meg kellene szorítani, a belföldi tőkének külföldi kölcsönműveletekben való minden részvételét pedig meggátolni. A pénztári állományok erősítésében, hacsak megtehető, annyira kellene menni, hogy az államkormányzatok abba a helyzetbe kerüljenek, miszerint az általános mozgósítás első nyolc napi szükségletét hitelműveletek nélkül, sőt még a jegybank igénybevétele nélkül is fedezhessék: olyan eredmény ez, amely az általános pénzügyi politika megfelelő orientációja mellett pár év alatt elérhető. Utalás történik ezeknek a javaslatoknak támogatásául Oroszország viszonyaira is, ennek az államnak pénzügyi felkészültségét illetően. Minthogy hírek szállongtak pénzügyi nehézségekről, az orosz kormány indítatva érezte magát annak közzétételére, hogy az állam külföldön elhelyezett követelései 600 millió rubelre rúgnak, tehát elegendők a külföldi államadóssági szolgálat szükségletét két éven át fedezni. Emellett az orosz állami banknak sikerült, hogy olyan időben, amikor az összes kontinentális bankok aranykészlete többé-kevésbé lepadt, aranykincsét nem lényegtelenül növelhette és az összes jegybankok közt ő jutott birtokába a legnagyobb aranykincsnek, amely 1911 márciusában 3174 millió koronát, sőt 1913 ugyanazon évszakában 3446 milliót tett ki.

Az 1914-ik év világrendítő eseményei ezeket a javaslatokat tárgytalanokká tették. Véleményünk szerint fölemlítésük talán nem volt fölösleges teljessé tételéhez a tényállásnak, amelyre egykor majd alapítható lesz az ítélet annak a vésznek okairól, következményeiről és hatásairól, amelyet a világháború zúdított az egész művelt világra.

III.

A háború kitörése. Az államkormányzatok pénzsükségeinek biztosítása. A jegybank és a bel-földi pénzpiac Igénybevétele az államkormányzatok részéről.

1. Ultimátum átnyújtása Szerbiának. Részleges mozgósítás, ennek hatása a pénz- és értékpapírpiacra. A részleges mozgósítás költségeinek fedezése.

A külügyminisztérium 1914 július 19-én az Osztrák-Magyar Bank kormányzójának szóbeli úton hozta tudomására, hogy a sarajevói kettős gyilkosság után megindított vizsgálat eredménye alapján határozatba ment, hogy július 25-én 48 órai határidővel a belgrádi kormánynak ultimátumot nyújtanak át.

Ez a közlés elsősorban csupán információ gyanánt kellett hogy szolgáljon. Az a látszata volt, hogy a külügyi hivatalnak véleménye szerint az ultimátum átnyújtása remélhetően nem von maga után további európai bonyodalmakat. A bankkormányzó azt a véleményt képviselte, hogy nem fog arra szorítkozni, hogy az információt egyszerűen tudomásul vegye. Az a lépés, amelyet a szerb kormánynál tenni szándékoznak, ha további következményekben talán nem is vezet háborús bonyodalmakra, mégis előkészületeket tesz szükségessé és pedig a monarchia nemzetközi fizetéseinek terén, valamint a belföldön is. Ez utóbbi vonatkozásban azonnal a bankjegyelőállítás fokozásához, különösen kisebb címletek nyomtatásához kellene látni. Ha sikerült is a szándékolt demarsot eddig titokban tartani, a további titokbantartás szinte kizárt dolog, mihelyt az említett előkészületekbe belefognának. A beálló nyugtalanság a pénzpiacon olyan hatásokat válthatna ki, amelyekkel, amennyire csak lehet, igyekezni kell szembeszállni. Egyébként a bankkormányzóhoz megliívás ment, hogy másnap, július 20-án a magyar és osztrák pénzügyminisztereknek Budapesten tartandó értekezletén vegyen részt. Ennek az értekezletnek határozatai szolgáltak volna további zsinórmértékül és megállapították volna a rögtön teendő intézkedéseket.

Az első hivatalos nyilatkozat, amely a bankkormányzónak Budapesten tétel, úgy szólt, hogy az ultimátum Belgrádban való átnyújtásának napját csütörtökre, július 23-ra, vagyis az eredetileg tervezettnél két nappal korábbi dátumra határozták, miután hírek érkeztek erős katonai készültekről, Szerbiában. Ugyancsak közlés történt, hogy az osztrák-magyar követnek utasítása van azonnal elhagyni Belgrádot abban az esetben, ha az osztrák-magyar kormány jegyzékére a megállapított határidőben

választ nem kap, vagy a válasz nem kielégítő, mire a hadsereg részleges mozgósítása rendeltetik el. Nyolc hadtestnek mozgósításáról volt szó. Követve azokat az alapelveket, amelyekre nézve a két kormány közt 1908-ban Bosznia és Hercegovina annexiója alkalmából megállapodás történt és amelyeknek értelmében csupán részleges mozgósításnál a valuta- és bankalkotmányt a lehetőség legvégső határáig nem szabad megbolygatni és hogy a hadseregintézőség pénzszükséglete a meglévő készletekből, aztán normális hitelműveletek útján fedezendő: az aktuális esetre nézve ugyanilyen eljárás határozatott el. Hogy a pénz- és hitelforgalom terén kétségkívül beálló nyugtalanság ellensúlyoztassék, meg egyezés történt továbbá, hogy Bécsben és Budapesten a nagybankok vezetőinek és a jegyintézet képviselőinek értekezlete hívassék azonnal össze, hogy együttműködő intézkedések iránt határozzanak, ha segítő akciók nagyobb mértékben válnának szükségessé. Ez utóbbit illetően az volt az egybehangzó vélemény, hogy elsősorban ne rendeltessék el fizetési moratórium; azokon a területeken, amelyekre a mozgósítás kiterjed, már a katonai rendelkezések következtében beálló forgalmi akadályozásokra való tekintettel is legfőllegb csupán váltómoratórium elrendelése volna fontolóra veendő.

A megállapodás szerinti való napon, július 23-án a jegyintézet képviselői és a nagyobb pénzintézetek vezetői és pedig a bécsiek az osztrák, a budapestiek a magyar pénzügyminisztériumba hívatlak össze, ahol az ugyanaz nap Belgrádban tett lépésről közlést nyertek. A Budapesten folytatott megbeszélések további folyamánya gyanánt a nagybankok vezetőit felszólították, hogy hitelmegszorításokat ne engedjenek bekövetkezni, a jegybanknál túlságos igényeket ne támasszanak s főként a maguk részéről tegyenek meg mindent, nehogy túlságosan nagy nyugtalanság támadjon.

Az ultimátumot július 23-án délután 5 órakor nyújtották át, a szerb kormány válasza július 25-én érkezett meg. A választ nem találták kielégítőnek és a monarchia követe még aznap este elhagyta Belgrádot. A július 25-ike és 26-ika közötti éjjelen jelent meg a parancs, amely nyolc hadtest mozgósítását rendelte el.

Ezenközben az Osztrák-Magyar Banknak a tervbe vett mozgósítás esetére tekintetbe jövő intézeteinél levő bankjegy- és ércpézőállományok a hadsereg szükségletére való tekintettel kiegészítést nyertek. Július 24-éig a hazai pénzpiacon nem mutatkoztak abnormitások. Csupán a diplomáciai viszonynak Szerbiával való megszakításáról érkezett hírek után állt elő egyre fokozódó feszültség.

Minthogy, amint erről már említés történt, alapelv volt, hogy csupán részleges mozgósításnál nem fordulnak a bankaktának, különösen a bank ama kötelezettségének felfüggesztéséhez, amely szerint az értékpáritást «minden rendelkezésre álló eszközzel» fenn fogja tartani és minthogy másrésről külföldi fizetőeszközökben előreláthatóan nagyobb mérvű és részben elutasíthatlan követelésekre fog kerülni a sor, az a szükségesség állt elő, hogy a jegybank

külföldi követelései effektív aranyban külföldre való kiküldése által is erősítést nyerjenek.

Azoknak a bankoknak szükségletei, amelyeknek Franciaországban. Angliában és a Keleten voltak fióktelepei; a külföldről igénybevett rövidlejáratú hitelek, az ú. n. penziók visszafizetéséből eredő igények; végül a különleges varázs, amely kritikus időkben az effektív arany, valamint az értékállóknak tekintett külföldi fizetőeszközök birtoklásában rejlik, a jegybanknál viharos keresletet támasztottak arany és devizák után. Teljesen elutasító magatartásnak ezekkel a követelésekkel szemben pánikszerű hatása lett volna, de ilyen magatartás a banknak érvényben hagyott, már említett kötelezettségével sem volt összeegyeztethető. A banknak, ha megegyezően elutasító álláspontra helyezkedik, nem igaztalanul lehetett volna szemére hányni, hogy értéktelen az idegen valuták és devizák piacán elfoglalt domináló helyzete, amely ezen a téren a magánüzleti tevékenységet szinte teljesen kikapcsolta, ha éppen kritikus időkben feladatát nem teljesíti. A bank főtanácsa július 26-ára egybehívott végrehajtó bizottságának, amely sürgős esetekben, amikor a főtanács összehívása nem lehetséges, a statútumok értelmében jogosult a szükséges intézkedéseket megtenni, előterjesztik az idegen fizetőeszközök piacán mutatkozó mozgalmak állásáról, valamint a bank devizáinak állományairól szóló jelentést. Ez utóbbiak elérik legalacsonyabb állásukat, amely 53 millió koronán felüli értékű arany kiküldését tette szükségessé. Ennek ellenére a devizaárfolyamok felfelé törtéte tovább tart. A kamatlábnak 4-től 5%-ig való emelése határozottatik el.

Ez az emelés már a legelső napokban teljesen hatástalannak bizonyul. A banknak a leszámítoló és lombardüzlet útján való igénybevétele, a girokövetelések érvényesítése folyamatosan emelkedő tendenciát mutatott, amely a bankhét vége felé eddig még nem tapasztalt méreteket öltött. Részben a hadseregigazgatás által szükségelt készfizető eszközöknek, részben a banktól beszerzett valuták és devizák megfizetésére szükséges jegyeknek beszerzése, részben és pedig sokkal nagyobb mértékben a szándék, hogy a takarékbetétek várt visszakövetelésével szemben felkészülten lehessen állni: mindez főként Bécsben, de Budapesten is, a bank kölcsönüzletének jelentékeny megduzzadásához vezet. Elsősorban így történt ez azoknál az intézeteknél, amelyeknek sok fiókja volt a fővárosok egyes közigazgatási kerületeiben és a vidéken. Amíg békeidőben ezek a telepek az anyaintézet gyűjtőhelyeit képezték, addig ezekben a napokban vezetőiknek nehéz gondokat okoztak. A banknak effektív aranyban és az ércsincsbe beszámítható devizákban való állománya július utolsó hetében kerek 148 millió koronás fogyatkozást, a váltótárca 868.2 millió, a lombardüzlet 223.6 millió korona emelkedést mutatott. A bankjegyforgalom emelkedése 932.6 millió. A bank főtanácsa július 31-én a kamatlábnak 5-ről 6%-ra való újabb emelését határozza el.

A részleges mozgósítás első 15 napjának szükséglete címén

a hadseregigazgatás a pénzügyminisztériumoktól 608^{p6} millió koronát kért, amiből az első nyolc napra, azaz augusztus 4-éig bezáróan 165.7 millió korona volt rendelkezésre állítandó. Eltekintve azoktól az összegektől, amelyeket az osztrák és a magyar pénzügyminiszter a pénztári készletekből, az államnak a jegybanknál levő giroköveteléseiből, valamint ama váltók értékesítéséből bocsáthatott azonnal rendelkezésre, amely váltók a fennálló normák szerint hitelezett fogyasztási adók és vámtartozások fejében a fizetésre kötelezettek részéről a pénzügyi kormányzatnak adattak: a hadügyi intézőség igényeinek jelentékenyen nagyobb részét hitelműveletek útján kellett beszerezni. Az összeg nagy volta és a rövid idő, amelyen belül azt elő kellett teremteni, kizárt minden más fedezetet. Úgy az osztrák, mint a magyar pénzügyminiszter azonnal tárgyalásokat kezdett: az előbbi az állami hitelműveletek keresztülvitelére alakult osztrák konzorciumokkal, az utóbbi a budapesti nagybankok konzorciumával. Bécsben is, Budapesten is megállapodás történt, hogy lombardkölcsonök vétessenek fel, amelyek 5%-kal kamatozó, 1917 február 1-én esedékes kincstári jegyekkel fedeztetnek. Osztrák részről 600 millió, magyar részről 340 millió korona névértékű ilyen kincstári jegy tétetett le és 85%-os megterhelés alapján az osztrák pénzügyi kormányzat 510 milliót, a magyar 271.5 milliót vett igénybe. Az eziránti meg egyezéseket 1914 augusztus 4-én perfektuálták. Ezen a napon kibocsátott császári rendelet ugyanis felhatalmazta az osztrák kormányt, hogy hitelműveletek útján szerezze be a pénzeszközöket, amelyek a háborús bonyodalmak alkalmából a rendkívüli katonai készülétek költségeinek fedezésére szükségesek. Ez a császári rendelet volt osztrák részről a hadvezetés céljaira szükséges összes későbbi hitelműveletek alapja. A rendelet szövegezése tekintettel volt az alkotmányra, amely a császári rendeletekben kifejezésre jutó szükségrendeleti jogot abban az irányban korlátozta, hogy ennek a jognak gyakorlásával az államkincstárnak semmiféle állandó megterhelése nem járhat. Magyarországon a kormánynak, mint már említettük, már 1912 vége óta általánosságban tartott, kielégítő törvényes felhatalmazása volt, hogy a szükséges hitelműveleteket keresztülvigye.

Úgy az osztrák, mint a magyar csoport, amely az illető pénzügyi kormányzatnak a lombardkölcsonöt nyújtotta, viszontfedezetet keresett a jegybanknál. A zálog gyanánt letett osztrák kincstári jegyek azonnal, a magyar kincstári jegyek eleintén részben, később szintén egészben a bankhoz vándoroltak, ahol névértékük 85 százalékával lettek megterhelve. A két csoport tagjai ezenkívül biztosítást nyertek a bankvezetőség részéről, hogy a bank a nyújtott lombardhiteket 1917 február 1-éig meghosszabbítja.

A tőzsdék az első kritikus napokban aránylag nyugodtan viselkedtek. A kurzusveszteségek, amelyeket az állami járadékok, valamint a vezető spekulációs papirok szenvedtek, nem voltak jelentékenyek. Az alapjában bizakodó magatartás csak akkor kéz-

dett meginogni, mikor július 24-én az orosz hivatalos lap egy kommunikében közzétette az orosz kormány ama nyilatkozatát, hogy az osztrák-magyar-szerb konfliktusban nem maradhat érdektelen. Amint a bécsi tőzsdekamarának 1914. évi jelentése az ezt követő napok eseményeit vázolja, július 25-ikén az előtőzsde kezdetén a magánfelek rendkívül nyugodt magatartása következtében említésreméltó eladás nem történt, a vezető spekulációs papírok hanyatlása ennek következtében 10—12 korona volt. Csak a déli forgalom volt rendkívül mozgalmas lefolyású. Éles árhanyatlások után olyan híradásokra, hogy Szerbia hajlandó engedni, a piac egész területén a legtöbb spekulációs értékben szinte rohamos fölfelé törtetés kezdődött, amely a bécsi tőzsdét a külföldi piacokkal ellentétbe hozta. A híradásokat persze este már megcáfolták. A tőzsdekamara július 26-án (egy vasárnapon) elhatározta, hogy a tőzsdeösszejövetelék július 27., 28. és 29. napjain maradjanak el. Hasonló eljárást követtek a budapesti, prágai és trieszti tőzsdék is, amelyekkel Bécs érintkezésbe lépett. A tőzsdék bezárásánál az volt a vezérlő szempont, hogy a belföldi értékpapírállománynak a külföldről való visszaözönlés egyidejű meggátlása mellett védelmet nyújtson. A tőzsdei forgalomnak szüneteltetése nem az említett három napra szorítkozott. A közben beállt események ezt az intézkedést állandóvá tették.

A jegybank készletei jegyekben és egyéb pénzforgalmi eszközökben láthatóan megcsappantak. A bankjegykészlet az Osztrák-Magyar Bank utolszor közzétett heti kimutatásának napján, 1914 július 23-án, kerek 1.7 milliárd korona volt. Ha ehhez hozzászámítjuk az ezüst-érmék ugyanaz napi 72 millió, valamint a nikkel- és bronzpénz 13'3 millió állományát, kitűnik, hogy a mondott napon bankjegyekből és egyéb rendes fizetési eszközökből mindössze 18 milliárd korona állott rendelkezésre. Joggal állíthatta az osztrák kormány a háború alkalmából tett intézkedéseiről készült emlékirat, hogy gyorsan és zavar nélkül bonyolódott le azoknak a rendkívüli pénzösszegeknek igénybevétele, amelyeket a mozgósítás stádiumában a katonai igazgatás részére ki kellett fizetni, valamint folyósítani a tekintetbe jövő bankintézeteknél bankjegyekben és minden kategóriájú érmékben. Másképpen alakultak az első napokban a dolgok a közgazdaság fizető eszközbeli egyidejűen beállott rendkívül nagy szükségletének kielégítésénél. Itt érezhető hiány mutatkozott bankjegyekben, főleg kisebb címletekben, amelyeket elsősorban a hadsereg fizetési részére kellett készen tartani. A bankjegynyomdában azonban július 23-án 400 millió felüli összegű félgyártmány volt készen. Rögtön azután, hogy egy, bár csupán részleges mozgósításnak lehetősége köztudomású lett, intézkedés történt a bankjegy-gyártás teljesítő képességének legmesszebbmenő fokozására. Még így is tovább tartott egy hétnél, amíg a kívánalmaknak úgy, ahogy eleget lehetett tenni. Miután ez az állapot nem maradt titokban, egyre fokozódott egyes pénzintézeteknek az a törekvése, hogy bank-

jegyekből nagyobb készleteket gyűjtsenek. Ha tekintetbe vesszük, hogy a bankjegynyomda nem sokkal több mint két heti idő alatt képes volt a jegybank főpénztárának több mint egy milliárdot beszállítani, látható, hogy a pénzforgalomnak még ezt a megzavarását is mennyire el lehetett volna kerülni, ha csak pár nappal is hamarabb történik közlés a szándékról, hogy a szerb kormányhoz ultimátum készül. A gazdaság valamely fontosabb érdekének károsodását azonban nem vonta maga után ez a zavar, amelyet, mint említettük, rövidesen is megszüntettek.

2. Átmenet az általános mozgósításba. Moratóriumok. Az általános mozgósítás költségeinek fedezése. Az osztrák és magyar pénzügyi kormányzat lombardkölcsonai az Osztrák-Magyar Banknál. A kölcsön feltételei. A bankakta némely határozmányának felfüggesztése.

Július 30-án korán reggel értekezlet ül össze az osztrák pénzügyminisztériumban. Az értekezleten a két pénzügyminiszteren és ezek első tanácsosain kívül résztvesznek az Osztrák-Magyar Bank és az osztrák postatakarékpénztár kormányzói, amely utóbbi intézmény az osztrák pénzügyi kormányzat hitelműveleteiben vezető szerepet visz. Az értekezletet a legfőbb hadvezetőség ama elhatározásának tudtul adása vezeti be, amely a következő másnapon kihirdetendő mozgósítási parancs által az egész fegyveres hadierőt behívja. Elsősorban a bécsi igazságügy minisztérium képviselőinek bevonásával moratórium elrendelésének kérdése kerül megbeszélésre. Amíg osztrák részről nem igen akarják magukat elhatározni a fizetési kötelezettségek teljesítésének felfüggesztésére, a magyar képviselők általános moratórium mellett vannak. Ez utóbbiak állásfoglalására elsősorban a betétüzletet folytató pénzügyintézetek helyzete irányadó, amely intézetek többsége a betéteknek túlságosan rohamos visszakövetelése által veszedelmesen szorongatott helyzetbe kerülhetne. Habár a betétek kihelyezésének igen nagy részben megfelelő mobilitása volt, huzamosan tartó visszavételük által, főként a vidéken nem lett volna elkerülhető egyes pénzügyintézetek összeomlása, amelyek normális üzletmenet mellett minden nehézség nélkül fenn lettek volna tartathatók. Az ilyen önhibán kívüli katasztrófák előidézésének veszedelme annál is inkább fenforgott, mert a háború kitörése aratás idejére, vagyis olyan időre esett, amikor a túlnyomóan mezőgazda lakosság még nem rendelkezett annyi készpénzzel, amely szükséges lett volna a vidéki pénzügyintézeteknél fennálló, különben teljes biztonságot nyújtó váltókötelezettségeinek teljesítésére. Nem volt figyelmen kívül hagyható az sem, hogy az első időkben a szállítóeszközöknek majdnem egész forgalmát a katonai igazgatás foglalta le saját céljaira. Az értekezlet egyes osztrák tagjainak magatartása az ez iránt Ausztriában uralkodó viszonyok tekintetében megnyugtatótnak látszott, habár, a vidéki takarékpénztárakat

illetően azt a körülményt tekintve, hogy a betéteknek igen jelentékeny százaléka jelzálogos követelésekre volt kiadva, joggal lehetett volna aggodalmaskodó. A magyar részről tervezett intézkedés benyomása alatt, amely intézkedésnek az osztrák és a magyar közgazdaság egymáshoz való sokféle vonatkozása folytán az osztrák fizető forgalomra a legtartósabb hatásúnak kellett lennie, a bécsi pénzügyminisztérium vezetője is indítatva érzi magát, hogy a délutánra egybehívott osztrák minisztertanácson igen messzeterjedő moratórium elrendelésére nézve tegyen javaslatot. Ennek a minisztertanácsnak idejére az értekezletet félbeszakítják. Az egész helyzetet és az általános felfogást jellemző dolog gyanánt említjük meg, hogy a bécsi bankok és bankárok egyesületének elnöke, valószínűen az egyesület vezetőségének idevonatkozó utasítása alapján a kora délutáni órákban a jegybank kormányzójához ment, hogy más véleményre bírja a bankvezetőséget, amely hallomása szerint a moratórium elrendelése ellen foglalt állást. Az említett egyesület elnökének a bankkormányzó azt ajánlja, hogy haladéktalanul keresse fel a pénzügyminisztérium vezetőjét, tudassa vele a bankegyesület vezetőségének felfogását, amely szerint egy általános moratórium elrendelése Ausztriára nézve is elengedhetetlen, hogy a miniszter így abban a helyzetben lehessen, hogy más résztvevő reszortok esetleges ellenállásával szemben erre a véleménynyilvánításra is hivatkozhatson.

A minisztertanács miatt félbeszakított értekezlet folytatása során a mozgósítás esetén a pénz beszerzéssel egybefüggő kérdések kerültek beható tárgyalásra, kapcsolatban a két pénzügyminiszternek a bankkormányzóval 1912-ben tartott megbeszéléseivel. A tanácskozást a következő napon a két pénzügyminisztérium szakreferensei és a jegybank képviselői folytatták. A tanácskozás eredményeit egy jegyzőkönyvi megállapodás tervezetében foglalták össze, amelyet egyrészt a pénzügyminiszterek, másrészt a jegybank főtanácsa elé terjesztettek jóváhagyás végett.

A részleges mozgósításnak általánosba átmenetele folytán a pénzbeszerzésre nézve irányadó alapelvekben lényeges változás állt elő. Az első három havi szükséglet egészben, vagyis a hadsereg, a két honvédség és a haditengerészet követelése két milliárd körül volt előirányozva. Bizonyos tartalékról is gondoskodni kellett az árak később előreláthatóan beálló emelkedésének számbavételével. Ehhez a végösszeghez képest csekély rész, mint már említettük, a meglevő állományokból és azonnal realizálható követelésekből nyert fedezetet, egy további részösszeg a már szintén említett, összesen 807·5 millió koronát kitevő hitelműveletekből. A szükségletnek ilyen jelentékeny fokozása mellett, valamint azt a körülményt tekintve, hogy csupán félig-meddig normális további belföldi hitelműveletekre gondolni seip lehetett, külföldire pedig még kevésbé, más kibúvó nem volt: a jegybank igénybevételéhez kellett folyamodni. Ennek az igénybevételnek módján túl a közre való tekintetek továbbmenő előkészületeket

követeltek a fizető-forgalom és a pénz terén általában. Különösen a bankstatutumok határozmányait és a pénzzel vonatkozásban álló egyéb elvi szabályozásokat kellett megvizsgálás alá vonni abból a szempontból, vajjon fenntarthatók-e a dolgoknak immáron teljesen megváltozott rendjében?

A július 30-án megkezdett tárgyalások elsősorban ahhoz az eredményhez vezettek, hogy a következő másnapon úgy Ausztriában, mint Magyarországon rendeletek adattak ki, amelyek értelmében az 1914 augusztus elseje előtti magánjogi pénzkövetelések teljesítésére halasztást engedélyeztek.

Az értekezlet további tárgyának, vagyis a jegybank igénybevétele és az ezzel egybefüggő kérdések megváltoztatásának során arról volt szó, hogy az osztrák és a magyar államkormányzatok kézizálog ellenében kölcsönt vegyenek fel legfőllebb 2000 millió korona összeg erejéig, amelyből a monarchia közös költségeire nézve fennálló kulcs szerint az osztrák államkormányzatra 1272 millió korona, a magyar államkormányzatra 728 millió korona legmagasabb összegű kölcsönöknek kellett esni.

Zálog gyanánt a két pénzügyminiszter mindenkor előmutatóra szóló, teljesen kiállított forgalomképes, aranyban fizetendő állami kötvényeket tartozik az Osztrák-Magyar Bank főintézeténél Bécsben, illetve a magyar pénzügyminiszter Budapesten letenni és pedig olyan névértékben, amely a névérték 75%-os megterhelése mellett az igénybevett mindenkori kölcsönösszegnek megfelel. Elsősorban 5 %-os öt éves kincstári jegyek teendők le. úgy az osztrák, mint a magyar pénzügyminiszter fentartották maguknak, hogy kincstári jegyek helyett járadékokat, vagy valaminő más. hosszúlejáratú kölcsön-kötvényeket tehessenek le. (Ennek az átcserelésnek esetére később egy különleges nyilatkozatban megegyezés történt arra nézve, hogy a névérték 75 %-os megterhelése csupán az esetben kerül alkalmazásba, ha legalább 4 %-os, ugyancsak aranyra szóló címletek tétetnek le.)

A mindenkor hátralékos kölcsönök után az államok nettó évi 1%-ot fizetnek. Ennek ellenében a bank mentesül a jegyadó fizetésétől, amennyiben az adóköteles forgalmat a hátralékos állami kölcsönök okozzák.

Tekintettel a csökkenésre, amely a bank fő üzletágaiban, a leszámítolási és lombardiüzletben a két államnak nyújtott kölcsönök alapján kibocsátott nagy jegymennyiség forgalomba jutása miatt beáll, a bank részére bizonyos jövedelem-garanciát kellett kikötni, ha az adósságok fennállásának valamelyik esztendejében az 1%-os kamatozás alkalmazása mellett az oszталék bizonyos összeget nem érne el. Ennek a kártalanításnak mértéke gyanánt eredetileg a bank igénybevételel megelőző három év átlagos oszталéka, azaz részvényenkint 117 korona oszталék helyeztetett kilátásba. Ebben a számításban közrejátszott az 1913-iki üzletév jelentékeny hozadéka, amely a banknak ez év folyamán való tartósan nagy üzleti igénybevétele folytán állt elő. A bank főtanácsa, hogy még

látszatát is elhárítsa magától annak, mintha az államkormányzatok szorult helyzetét meg nem engedett módon kihasználta volna, teljesen saját kezdeményezéséből azt javasolta, hogy az átlag kiszámításánál az 1913. év eredményei hagyassanak figyelmen kívül. Ekkép részvényenkint 105 korona osztalék garantálását igényelte, amely összeg körülbelül az 1910—1912. évek átlagos osztalékának felel meg. E határozat keresztülvitele mellett a két államnak egy üzletév folyamán hátralékos adósságtőkői után a kamatlábat az illető évre visszahatóan annyival kellett volna emelni, hogy a kikötött átlag-osztalék kifizethető legyen. Négy százaléknál több azonban még akkor sem volt felszámítható, ha az osztalék fenti átlagösszege magasabb kamatfizetést kívánna meg. A megegyezés eme határozatának tényleges alkalmazására nem került sor.

A kölcsönök visszafizetésének legvégső terminusa gyanánt az 1917. év vége, egyúttal az érvényben levő bankszabadalom lejárta állapotot meg. Az összegek nagyságára való tekintettel e visszafizetési kötelezettség teljesítését különleges megegyezéseknek tartották fenn, amelyeknek tárgya az esedékes adósságokra teljesítendő részletfizetés lett volna.

A kölcsönügyletnek mint lombard-üzletnek szerkezete bizonyos határozmányokat is tett szükségessé, amelyek abban az esetben lettek volna érvényesek, ha a visszafizetési terminusokat nem tartják be. Erre az eshetőségre meg kellett állapítani a banknak azt a jogosultságát is, hogy a zálog gyanánt nála fekvő államadóssági kötvényeket eladhassa. Ki kellett továbbá kötni, hogy a pénzügyminiszterek a bank kívánságára e kötvényeket a bécsi és budapesti tőzsdéken jegyeztessék. A bank azonban biztosítást adott az iránt, hogy ilyen kívánságot nem fog nyilvánítani mindaddig, amíg a pénzügyi viszonyai köztudomásúan olyanok, hogy eladásra nem lehet rátérni.

A megegyezési tervezet egyéb határozmányai technikai részletekre, valamint arra a módra vonatkoztak, ahogyan kiszámítandó a két államkormányzatnak a bank tiszta jövedelméből való részesedése, amelyet az államnak kamatfizetése befolyásol. A mi vizsgálódásaink nézőpontjából e határozmányoknak nincs jelentőségük.

Az Osztrák-Magyar Bank főtanácsa, mikor a jegyzőkönyvi megegyezés tervezetéhez a maga részéről szükséges jóváhagyás megadására került a sor, ezt az alkalmat fölhasználta, hogy még a tárgyalás eredményeinek jóváhagyása előtt kifejtse nézeteit a tervezett tranzakciónak a jelenleg fennálló értékrendszerre és a bankalkotmányra való visszahatásáról és hogy rámutasson arra, miszerint részéről az ügylet megkötése csak akkor következhetik be, ha a két kormány ezekkel a nézetekkel megegyező felhatalmazását a banknak notifikálja.

Az ebben a tárgyban mindkét pénzügyminiszterhez intézett jegyzékében a bank élénk meglepéssel vett tudomást arról, hogy

a pénzügyi kormányzatok képviselőit éppúgy, mint az 1912-ben tartott megbeszélések folyamán, ezúttal is az a felfogás vezérelte, hogy amennyire lehetséges, korlátozzák a súlyos zavarokat, amelyeket az értékrendszer a banknak tervezett igénybevétele által szenvedni fog és hogy normális viszonyok visszatérte után késedelem nélkül mindent elkövetnek, hogy az okozott károk következményei megszűnjenek.

A tárgyalási eredmények elfogadásánál elvi előfeltételnek tekintette a bank vezetősége, hogy a bankhitelek igénybevételéhez az államkormányzatok csak akkor fognak nyúlni, ha az állami hitelszerzésnek minden egyéb módja még a kamatozás kérdésében való legmesszebbmenő előzékenységgel is csődöt mond, hogy továbbá az államkormányzatok a fokozott fizetőforgalom lebonyolításánál a legkiadósabb mértékben fogják használni a berendezéseket, amelyek a forgalomnál a készpénz használatának lehető legkisebb mértékre való szorítását teszik lehetővé, hogy ezenkívül az államkormányzatok normális viszonyok beálltával fiskális érdekekre való tekintet nélkül a fennálló törvényes alapokon azonnal a valuta helyreállításához fognak; végül, hogy a két államkormányzat a lehetőség legvégső határáig elkerül minden olyan intézkedést, amely a bank szabaddalmi jogait megrövidítené.

Ezeknek az általános, elvi feltételezéseknek, amelyek retrospektív szemléletnél elméleti magyarázatok gyanánt tűnnek fel és az események folyamán gyarlókká váltak, kikötésük időpontjában mégis gyakorlati jelentőségük volt. Amennyiben olyan kérdésekre vonatkoztak, amelyek a bankot mint közkereseti társaságot érintették, kétségteljesen ez volt az eset. De az üzletkötés további feltételei, nevezetesen a felfogásban való egyezés annak szükséges voltára nézve, hogy normális viszonyok beálltával késedelem nélkül a lerombolt valuta rekonstrukciójához kell hozzálátni; a biztosítás az iránt, hogy a bank csak legvégső szükség esetén vétetik igénybe; végül a halk, csupán célzásszerűen felhozott tiltakozás a lehetőség ellen, hogy a hadvezetőség pénzszükséglete államjegyek kiadása által fedeztessék: mindez más világításban tűnik fel, ha az osztrák papírpénz történetére és a peripetiákra gondolunk, amelyekben az 1892-iki valutareform a monarchiában átvergődni kénytelen volt. Nyilvánvalóan arra gondoltak, hogy lehetőleg elháríttassék valamely visszaesés, továbbá alapot lehessen nyerni, amelyre helyezkedve a jegyintézet, mint a valuta védelmezője, adott esetben a rendezett viszonyok visszaállítása érdekében fokozott nyomtatékkai léphetett volna fel.

Ehhez a közléshez csatlakozva a bank főtanácsa rámutatott a határookra, amelyeket az általános mozgósítás és a bank igénybevétele a katonai pénzszükséglet fedezésénél a bankstatutumok határozmányaira gyakorolni fognak s amelyek ennél fogva többféle irányban új rend létesítését kívánják. A főtanács ebben a tekintetben is megtette a maga részéről szükségesnek vélt javaslatokat.

Válaszul ezekre a fejtegetésekre a két pénzügyminisztérium a bank főtanácsához 1914 augusztus 14-én intézett jegyzékében hozzájárulását nyilvánította ama nézetekhez, a melyek a bankot ennél az üzletlebonyolításnál vezérlik s egyúttal jóváhagyja az említett jegyzőkönyvi megállapodás tervezetét az államkormányzatoknak nyújtandó lombard-kölcsönt illetően.

Egyúttal értesítést kapott a bank főtanácsa, hogy az osztrák kormány a magyar kormánnyal egyetértően szükségesnek találta a bankstatutumok némely határozmányának felfüggesztését.

Mint már említettük, a magyar kormány már 1912 vége óta birtokában volt a törvényes felhatalmazásoknak, hogy háború esetén kivételes intézkedéseket léptethet életbe úgy a jegybank ügyvezetése, mint a háborús célokra szolgáló hitelműveletek tekintetében. Az osztrák kormány az analóg törvényes felhatalmazásokat az 1914 augusztus 4-én kelt császári rendelettel nyerte. Az osztrák Reichsrath ülészakát július 25-én bezárták. Újbóli összehívása a kritikus időben politikai megfontolásokból az osztrák kormány előtt nem látszott tanácsosnak. Ennélfogva az alkotmányban előrelátott szükségrendeleti jogot kellett alkalmazásba venni.

A statútumok határozmányai szerint a legkisebb bankjegy címlet az ötvenkoronás volt. A húsz- és tízkoronás bankjegyek forgalma speciális törvényes felhatalmazásokon alapult és csak átmeneti intézkedésnek tervezték azt a papírpénz-forgalom rendjének keretei közt. A hiány váltópénzben, ami már az első napokban észrevehető volt, arra készítette a bankvezetőséget, hogy két- és egykoronás jegyeket készítsen elő. A szükséges engedélyezés egyidejűen megtörtént.

Azt a határozmányt, mely szerint a forgalomban levő bankjegyek összegének kétötöd részben érccel kell fedezve lennie, fel kellett függeszteni. Az előírt két ötöd fedezetet már augusztus 7-én átlépték, amely napon 3580 millió korona jegyforgalommal szemben 1410 millió korona érckészlet állott. Ebben az időben azonban a két pénzügyminisztérium és a bankvezetőség közt a szükségessé vált kivételes intézkedésekre nézve már megvolt a megegyezés, csupán a felfüggesztések formális kiállítása szenvedett késedelmet. A kormányok ebből az alkalomból fenntartották maguknak azt, hogy kölcsönös egyetértésben és a bank főtanácsának meghallgatásával rendelkezéseket bocsássanak ki, amelyek a bankjegyek megengedhető összforgalmának magasságát az érckészlet összegéhez való arányban meghatározzák. Ezt a fenntartást a kormányok nem vették alkalmazásba.

A bankvezetőségnek notifikált további intézkedések a banknak a jegyadó lerovása alól való fölmentésére vonatkoznak, amennyiben az államkormányzatoknak nyújtott kölcsönök törlesztetlen részei adóköteles forgalmat idéznek elő, továbbá a bank tiszta nyereségéből az államkormányzatok javára eső résznek felosztására. Ez utóbbi határozmány célja volt meggátolni azt, hogy a banknak

az egyik állam kamatfizetése által elért jövedelme a másik állam nyereségrészesedésének javára essék.

Fölmentést nyert továbbá a bank ama kötelezettsége alól, hogy aktívumainak és passzívumainak állását minden hónap 7.; 15., 23. és utolsó napján, e terminusok után legkésőbb öt nap múlva a Bécsben és Budapesten megjelenő hivatalos lapokban közzétegye. Ez a bankvezetőség ösztönzésére elrendelt intézkedés később gyakran volt kárhozzátó kritika tárgya. Javaslatát a bankvezetőség azzal okolta meg, hogy «állami érdek kritikus időkben kivonni a nyilvános megítélés alól a jegybanknak, mint a védőképesség nem lényegtelen faktorának helyzetét, amely helyzet az aktívumok és passzívumok állásában kifejezésre jut.» Alapjában a javaslat és az ennek folytán tett intézkedés következménye volt a valuta háborús komplikációk idejére abszolúte ki nem elégitő állapotának, valamint folyamánya az általánosan elterjedt nézetnek, hogy a háborús bonyodalom nem fog sokáig tartani, tehát csupán provizóriumról lehet szó. Magától értetődően a bank rendesen vezette tovább heti kimutatásait s ezeket mindig beterjesztette a kormányokhoz.

A bank további felhatalmazást nyert, hogy a hús- és tizkoronás bankjegyek megengedett kibocsátásának legmagasabb összegeit, amelyek az idevonatkozó törvényes határozmányok szerint a két pénzügyminisztérium által voltak megállapítandók, a forgalom szükségleteinek mértékéhez képest túlléphesse.

Az Osztrák-Magyar Banknak a statútumok 1. és 111. cikkelyeiben kifejezett ama kötelezettségére vonatkozóan, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel gondoskodni fog arról, hogy bankjegyeinek a külföldi váltók kurzusában kifejezésre jutó értéke a koronavaluta törvényes érme-paritásának megfelelően biztosítva maradjon, elismerték a pénzügyminiszterek, hogy az általános mozgósítás és a hadiállapot folytán beállott viszonyok következtében a bankra nézve magasabb hatalom által előidézett közvetlen akadályja forog fenn annak, hogy e kötelezettségének megfelelhessen.

Az elrendelt kivételes intézkedéseket nem tették közhírré. Megegyezés történt azoknak teljesen belső ügyként való kezelése iránt.

A jegybank ügyvezetésének statutumszerű helyzetét ezen a módon a háború egész idejére szabályozták. Ez a szabályozás 1914 decemberében azáltal nyert kiegészítést, hogy a bank ideiglenes felmentést kapott a mérleg és évvárlat, a nyereség- és veszteség-számla közzététele, valamint a bankrészvényesek közgyűlésének megtartása iránti kötelezettsége alól is.

Miután a bank-alapszabályok határozmányai értelmében a részvényesek közgyűlésének három évvel a szabadalom lejárta előtt kellett határozni a fölött, vajjon a szabadalom megújítása kérelmeztesse-e és ez az idő 1914 december végén elérkezett, a közgyűlés egybehívását azonban mellőzni kellett, szabályozandó volt ez az ügy is. A kormányoknak ama felhatalmazásai alapján, hogy

a bank ügyvezetésére nézve kivételes rendszabályokat léptethetnek életbe, a bank engedélyt nyert, hogy a szabadság megújítása iránti határozathozatalt az annak idején megtartandó rendes közgyűlés napirendjére tűzhesse, ami mellett a kormányok részéről kijelentés történt, hogy az idevonatkozó statútum szerinti határozmányok be nem tartása ellenére az ez iránti határozatot kellő időben meghozottnak fogják tekinteni. A bankvezetőség egyszersmind engedélyt nyert, hogy az évi számadásoknak a számvizsgálók által történő átvizsgálása után az 1914. évi osztalékra részfizetést eszközölhessen. Meghosszabbították ama főtanácsosok mandátumának idejét is, akiknek kilépése a statútumok értelmében sorra került volna és pedig egy rendes közgyűlés megtartásának idejéig.

A részleges mozgósítás első 15 napjára kívánt 608.514,000 korona szükséglet az általános mozgósításra történt átmenetnek további 295.880,000 korona szükséglete folytán 904.444,000 koronára emelkedett. Ezeket az összegeket a mozgósítás elrendelésétől augusztus 14-éig vették igénybe. A szükséglet egy kis töredéke a készletekből, a jegybanknál fennállott girokövetelésekből, legnagyobb része a már említett lombardkölcsonök útján, amelyeket az osztrák és magyar pénzügyminiszterek vettek fel. az előbbi a bécsi, az utóbbi a magyar bankok konzorciumánál nyert fedezetet.

3. A jegybank további igénybevétele a pénzügyi kormányzatok által. Váltókölcsonökre vonatkozó egyezmény. Az ügylet feltételei.

Csak augusztus második felében kezdődött meg az igénybevétele azoknak az összegeknek, amelyek az Osztrák-Magyar Bank által az államkormányzatok számára lombardkölcsonök nyújtását illető augusztus 14-iki, immár hatályba lépett jegyzőkönyvi megállapodás alapján folyóvá lettek. Ennek a kölcsonügyletnek megkötése által a pénzügyi kormányzatok a háború vezetéséhez szükséges készpénzeszközöket több hónapra biztosították.

1914 őszén, mikor fogyatékán volt a hadvezetés pénzszükségletének fedezete, amely az ez év augusztusában tett intézkedések folytán rendelkezésre állt, a két pénzügyminisztérium a hadsereg részére további pénzeszközök beszerzése végett a jegybankkal újabb tárgyalásokat kezdett, amelyek az 1914 október 7-iki meg egyezéshez vezettek.

Normális hitelműveletekre gondolni sem lehetett. A szükséglet állandóan igen nagy volt, a belföldnek pénzforgalmi eszközökkel való telítése még nem volt olyan mértékű, hogy valamelyes államkölcsonök nyilvános aláírásra való bocsátására lehetett volna gondolni. A hadvezetőség nagy igényeinek fedezésére a külföld segítsége egyáltalán nem volt kombinációba vehető. Ez utóbbit a valutavédelem céljaira kellett rezerválni, minthogy ez időben a külföldi fizetőeszközökben való nagy szükséglet és az aranyállományak ezzel kap-

csolatos állandó apadása a jegybanknak máris komoly aggodalmakra szolgált okul.

A kötött egységben visszatérnek a bank fenntartásai, amelyeket augusztusban érvényre juttatott, hogy tudniillik a bankhoz csupán annyiban fognak folyamodni, amennyiben a szükséglet fedezése normális intézkedésekkel nem lesz eszközölhető és hogy az államkormányzatok annak idején mindent elkövetnek, hogy a valuta terén mielőbb a statusquohoz lehessen visszatérni. A tárgyi megfontolás elől azonban nem lehetett elsiklania annak, hogy az általános harctéri helyzet és a most már valószínűen hosszabb ideig tartó háború folytán a régebbi rend helyreállítása hosszabb időszakot fog kívánni.

A háború kitörésekor választott mód, hogy a bankhitel zálogul letett államadóssági kötvényekre lombardkölcson útján vételessék igénybe, továbbra szintén nem volt alkalmazható. Már a 200U millió koronás lombardkölcson is, amelynek legvégső visszafizetési határidejéül 1917 végéig állapították meg, kizárt dologgá látszott tenni, hogy további kölcsönök nyújtassanak hasonló időmegállapítással a törlesztésre nézve. Másrészt igyekeztek eleget tenni az 1912. évi elvi megállapodásoknak is, amelyek szerint az állami és bankhitel egymásba kapcsolódásánál oly formák választandók, amelyek már konstrukciójuknál fogva is a régi rend mielőbbi helyreállítását sürgetik. Kiindulva e megfontolásokból a pénzügyminisztériumok a bankvezetőségnek azt a javaslatot tették, hogy ezután a bank igénybevétele formája a váltóleszámítolás legyen. Legmagasabb összeg gyanánt ezúttal is 2 milliárd korona határozatott meg, 1272 millió Ausztria, 728 millió Magyarország részére. E kölcsönök igénybevétele alkalmával az osztrák kormány által 63.600,000 korona, a magyar pénzügyminisztérium által 36.400,000 korona összegre szóló solaváltók nyújtandók be a bécsi, illetve budapesti főintézeteknél, minek folytán a nyújtott hitel teljes igénybevétele esetén egyformán 20 osztrák és 20 magyar váltó kerül benyújtásra.

A kamatozást évi 1%-ban állapították meg és pedig oly módon, hogy a kölcsönvaluták tényleges igénybevételekor a legközelebbi félév zártáig eső kamatok készpénzben előre fizetendők, míg a hátralékos kölcsönösszegek további kamatai minden naptári félévre előlegesen rovandók le. A kamatfizetésnek ez a szabályozása megfelel az eskont-üzlet természetének.

A megállapodás egyéb határozmányai közül közelebbi magyarázatot igényel az, amely az egyes váltócímletek esedékességeinek megállapításával áll összefüggésben. Ezeket az esedékességeket illetően megállapodás történt, hogy a pénzügyminisztériumok által először benyújtott váltók 1918 június 30-án, minden további váltó pedig a következő félév végére esedékesnek állíttassék ki, úgy hogy a hitel teljes igénybevétele esetén az utolsó váltócímletek 1927 december 31-én váltak volna esedékessé. Tárgyilag teljesen megokolt volt ezeknek az esedékességeknek hosszabb időszakra való elosz-

tása, miután praktikusán nem látszhatott lehetségesnek, hogy az államkormányzatok a legkésőbb 1917 december 31-én visszafizetendő, összesen két milliárd korona lombardadósságokat és ezenkívül a most felveendő, szintén két milliárd korona váltóadósságokat rövidebbre szabott idő alatt letörleszteni képesek volnának. E tárgyi szemponttal azonban akadályozóan került szembe az, hogy az Osztrák-Magyar Bank szabadalma 1917 december 31-én megszűnik. A megállapodás létesítése alkalmával a váltóadósság visszafizetési idejének megállapításánál tehát határozni kellett valamit a jegybank jövődő sorsa iránt is, amennyiben ez a végrehajtó hatalom jogi szférájának keretében megengedhető volt. Az idevonatkozó határozatokat, amelyekre nézve megegyezés történt, a megállapodás 9., 10. és 11. pontjai tartalmazzák.

A szerződés most idézett pontjai szerint az osztrák és magyar kormány késznek nyilatkozott arra, hogy mindegyik a maga törvényhozásánál javasolni fogja az Osztrák-Magyar Bank fennálló szabadalmának további tíz évre, vagyis 1927 december 31-éig, a fennálló szervezeti és pénzügyi módzatok mellett való meghosszabbítását és hogy sorompóba lép e javaslat változatlan elfogadása mellett, ha ez a meghosszabbítás összeegyeztethető a monarchia két állama közti, 1917 december 31-éig törvényesen rendezett kölcsönös gazdasági viszonyokra vonatkozó, annakidején létesült és ugyanerre az időtartamra kiterjedő szerződéses szabályozással.

Ez utóbbi feltételnek azt a gondolatot kellett kifejezésre juttatnia, hogy egy, Ausztriára és Magyarországra nézve közös jegybank csak akkor lesz fenntartható, ha nem történik elvi változás a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi vonatkozásokban, amelyek a kölcsönös szabad forgalom rendszerén és Ausztria és Magyarország vám- és kereskedelempolitikai egységén épültek fel. E feltétel támasztásánál, változott formában ugyan, de újólapon arra a gondolatra bukkanunk, amely az 1907. évi kiegyezési megállapodásokban foglaltatott, amely megállapodásokban a kölcsönös szabad forgalmat illető stípulációk megváltoztatásáról arra az esetre történt gondoskodás, ha a bankszabadalom nem nyerne megújítást és a jegybank kettéválása — s ezzel a valutáris egység szétválása — következne be.

A bankalapszabályok érvényben levő határozmányai értelmében a két államkormányzatnak jogában állt arra az esetre, ha a bankszabadalom nem nyerne meghosszabbítást, a jelzáloghitelosztály lekapcsolásával, amely osztály a banktársaságnál maradna, átvenni a banküzletet és pedig mérlegszerű állapotban és értékben, részvényenkint 1520, az 1892. évi törvény által megállapított értékű korona fizetése ellenében. Ezenkívül az államkormányzatoknak a részvényesek részére ki kellett szolgáltatni a szétosztásra még nem került dividendák összegét és a minden részvényre eső részesedést a mérlegszerű tartalékalapból, amennyiben ez nem veendő igénybe azoknak a veszteségeknek fedezésére, amelyek az államkormányzatok által történt átvétel előtti időtől származnak.

Mínt hogy a hadvezetés pénzszükségletének fedezésénél a jegy-bank igénybevételenek növekvő dimenziói folytán közvetlenül fenforgott a pénz elértéktelenedésének veszedelme; és miután másrészt, mint a bevezetésben már említettük, a bank jelentékeny összegű aranyat szerzett, amely az 1892-iki valutareform kezdő munkálatainál már megvolt, a bankvezetőségre nézve az a kényszerítő szükségesség állt elő, hogy egy további két milliárdos kölcsön igényelésénél lehetőség szerint megvédje a banktársaság vagyonát a pénz elértéktelenedésének ettől a veszedelmétől, amelynek bekövetkezéséhez a legmagasabb államérdekekre való tekintetből maga is hozzájárult, de emellett elkerülje azt, hogy eziránti igyekvései úgy magyaráztassanak, mintha a bank arra használná ki az államkormányzatok kényszerhelyzetét, hogy teljesen jogosulatlan előnyöket igyekezzék szerezni.

A bankvezetőség eme álláspontjának teljes méltánylásával a két pénzügyminiszter hozzájárult olyan értelmű határozmánynak a megállapodásba való felvételéhez, mely szerint ha a két államkormányzat élne a bankvagyon megszerzését illető fentebb vázolt joggal, akkor úgy a minden részvényre eső 1520 korona összeg, mint a részvényeseknek a tartalékalapból megmaradó részesedése az átvevő államkormányok tetszése szerint vagy effektív aranyban, vagy az aranyérték valamely equivalensében lesz kifizetendő, aminél a törvényes érmeegység, t. i. az arany korona, vagyis 0.304878 gramm finom arany kell hogy mértékül szolgáljon.

Ez a határozat egyes szakközlönyökben elítélő kritika tárgya volt, amennyiben a bankvezetőséget azzal a szemrehányással illették, hogy a háború által előidézett általános elértéktelenedés közepette a maga számára privilegizált helyzetet teremtett. Tárgyilagosan ítélve meg a premisszákat, amelyekből kiindulva a bankvezetőség a kormányok által elfogadott kívánságát előterjesztette, ez a kritika nem mondható helytállónak. Nem hagyható emellett figyelmen kívül, hogy a bankszabadalom megszűnése esetén és ha a banküzletet az államkormányzatok nem veszik át, minek folytán a banktársaságnak normális likvidálása következik be, a tartozások levonása után olyan tiszta vagyon maradt volna és állt volna emberi előrelátás szerint effektív aranyban rendelkezésre, amely vagyon a legnagyobb valószínűség szerint a részvénytőkével és a tartalék-alap jelentékeny részével fölért volna.

Természetes, hogy abban az időpontban, amikor ezek a megállapodások létrejöttek, nem lehetett gondolni olyan likvidációra, mint aminőt a st.-germaini és trianoni békeszerződések előírnak, amelyek az összes aktívákat a bankjegytulajdonosok igényeinek kielégítésére utalván, a részvényesnek semmit sem juttattak.

A szabadalom megszűnésével összefüggő további határozmányt tartalmaz a megállapodás 11-ik pontja. Szabályozandó volt az az eset is, ha a szabadalom nem nyerne megújítást és ha az államok sem élnének átvételi jogukkal. Mínt hogy ezeknek az eshetőségeknek beálltakor a banknak likvidálnia kellett volna és a

megállapodás folytán kintlevő kölcsönösszegek a likvidációs tömeghez tartoznának, szükséges volt, hogy a kölcsönök a szabadsalom lejáratával, vagyis 1917 december 31-ével legyenek esedékesek és hogy a visszafizetés legkésőbb az 1918. év első szemeszterének végére állapíttassék meg. Az esedékességtől a visszafizetésig, tehát olyan időre, amely nem esik többé a szabadsalmi periódusba, dekurziv 5 % évi kamatmegtérítés köttetett ki. Ezenkívül a végett, hogy anyagi támaszték kölcsönöztessék a kormány részéről adott ama biztosításnak, mely szerint a törvényhozásoknál a szabadsalom meghosszabbítását fogja javaslatba hozni és hogy sorompóba lép e javaslat változatlan elfogadása mellett, a megállapodásba azt a határozatot vették bele, hogy az esetben, ha a szabadsalom nem nyerne megújítást és a banküzlet sem vétetnék át. a banknak kárpótlás fog nyújtani. Ezt a kárpótlást a künnelevő kölcsönösszegek után tranzakciós úton 175 %-ban állapították meg. A kárpótlásnak el kellett esnie, ha a szabadsalomnak a kikötött feltételek között adandó meghosszabbítását a banktársaság nem fogadná el.

Végül meg kell emlékeznünk a megállapodásnak még egy pontjáról. A 13. pont kimondja, hogy a két kormány és az Osztrák-Magyar Bank nem zárkozhatnak el annak beismerése előtt, miszerint a bank folyton fokozott igénybevétele által egyre nagyobb az infláció veszedelme. Hogy ez enyhíthessék, a két kormány igyekezni fog, minden alkalmas pillanatban igénybe venni a pénzbeszerzésnek összes célravezető eszközeit, amelyek a pénzjegyek mesterséges szaporítását fölöslegessé teszik.

A megállapodásnak eme pontjában foglaltató óvás, amely a bankvezetőség javaslatára a két pénzügyminiszter teljes hozzájárulásával nyert oda felvételt, csupán a jegybank igénybevétele által közvetlenül előidézett jelenségre vonatkozott. Mindenesetre kifejezése ez az óvás a bank ama következetes magatartásának, hogy megkívánja a kormányoktól, hogy a bankhitelt csak legvégső esetben vegye alkalmazásba. Praktikus intézkedésekre az inflációnak gátak közé szorítása tekintetében az óvás nem vezetett.

A két pénzügyi kormányzat az említett megállapodás alapján általa benyújtott sola-váltók ellenértékét az 1914 október közepétől 1915 április végéig terjedő időben vette igénybe.

4. Első osztrák magyar hadikölcsön. A jegybank további igénybevétele a háború költségeire.

Ezenközben a pénzügyminisztériumok elérkezettnek vélték az időt arra, hogy kölcsönök kibocsátása által a belföldi piacot igénybe vegyék.

Úgy az osztrák, mint a magyar pénzügyminiszter aláírási felhívásokkal állt elő. Az előbbi 5½%-os, 1920 április 1-én visszafizetendő adósleveleket bocsátott ki 97.50 % névleges kurzuson, amelyre az aláíró $\frac{5}{8}$ % megtérítést kapott. A függő adósság jelle-

gével bíró rövid lejáratú kölcsöntípust arra a körülményre való tekintettel választották, mert az osztrák kormánynak felhatalmazása, hogy a háború költségeit előteremtse, császári rendeletén alapult, ilyen rendeletekkel azonban «állandó megterhelést» okozó intézkedéseket tenni nem lehetett. Amint majd látni fogjuk, ezen a kezdetben rigorózusan követett felfogáson a viszonyok nyomása alatt lényegesen enyhíteni kellett.

A magyar pénzügyminiszter, akinek, mint már említettük, háború esetére a hadseregkormányzat követeléseinek fedezésére megfelelő törvényes felhatalmazása volt, járadékkötvényeket bocsáthatott ki, amely pénzbeszerezési eszközhöz tényleg hozzá is nyúlt, amennyiben 6 %-os állami járadékot bocsátott ki 96 5 kurzus mellett.

Az összes állampénztárak, a postatakarékpénztárak és ezek gyűjtőhelyei (a postahivatalok), majdnem az összes pénzintézetek, takarékpénztárak, a jegybank fő- és fiókinézetei aláírási helyül szolgáltak. Az utóbbiak tekintetében a két pénzügyminisztérium megállapodott, hogy a bécsi főintézet és az ausztriai fiókok az osztrák, a budapesti főintézet és a magyarországi fiókok a magyar, a bosznia-hercegovinai fiókok pedig mind a két hadikölcsön számára mint jegyzési helyek szerepeljenek.

A jegyzés lehető legnagyobb sikere érdekében a jegybank, követve a német birodalmi bank példáját, azt az ígéretet tette, hogy a hadikölcsön címleteire kölcsönt ad mérsékeltebb, azaz a mindenkori leszámítolási kamat mellett a névérték 75 %-áig. A kedvezményes kamatláb további intézkedésig volt érvényes, de legalább egy esztendőre szólt. Ezt a kedvezményt kiterjesztették a bank többi lombardkölcsöneire is, amennyiben a kölcsönösszeg a jegyzett összeg kiegyenlítésére szolgált. A kölcsön eredménye gyanánt befolyt: Ausztriában 2.153.500,000, Magyarországon 1.184.981,000 korona.

Úgy a két milliárd, amely az 1914 október 7-iki megállapodás alapján a pénzügyi kormányzatok sola-váltói ellenében az Osztrák-Magyar Banknál kontraháltatott, valamint azok az összegek is, amelyeket az első hadikölcsönkibocsátás Ausztriában és Magyarországon eredményezett, körülbelül hat hónapra biztosították a fizetések teljesítését. 1915 áprilisban ismét szükségessé vált a további szükségletek iránt gondoskodni. Egy második hadikölcsön kibocsátásához fordultak és azzal a rendszerrel kezdték, hogy a hadikölcsönök eredményéből remélt összegek egy részét előlcszítették a bankok által. Hogy azonban a hadvezetés és az államháztartás növekvő szükségleteit és a háborúval közvetlenül össze-függő kiadásokat, mint például a behívottak családtagjainak segélyezését fedezni lehessen, szükséges volt, a megakadásoknak elejét veendő, már 1915 áprilisában ismét a jegybankot venni igénybe. Az 1915 április 12-iki pót-megállapodás a banktól további 800 milliót igényelt, 508.8 millió koronát Ausztria, 291.2 milliót Magyarországról. Ezúttal is a pénzügyi kormányzatoknak sola-váltóit

kellett benyújtani, az esedékességeknek az októberi megállapodásban meghatározott beosztása szerint. A tranzakció, amely most már 2 8 milliárd koronát tett ki. egységes ügyletnek volt tekintendő és az októberi megállapodás tárgyát képező összes megállapításoknak a 800 millió koronás tranche-ra nézve is teljes érvényük volt.

5. A helyzet egyre súlyosabbá lesz. A magyar kormány kezdeményezésére közös miniszteri értekezleten beszélnek meg a helyzetet és a megteendő intézkedéseket.

Az első hadikölcsön kibocsátása és a többször említett 1914 október 7-iki megállapodás óta nem egy vonatkozásban változás történt. 1915 tavaszán Olaszország belépett a háborúba. Egyre inkább teret foglalt annak fölismerése, hogy hosszú ideig tartó háborúval kell számot vetni.

A magyar minisztertanács a magyar pénzügyminiszternek egyik előterjesztésére 1915 június 3-án behatóan foglalkozott a helyzettel, aminőnek ez az eddigi tapasztalatok után és a megváltozott nézőpontokból mutatkozott. Annak vázolója után, hogy a háború hatása alatt az államháztartás előreláthatóan hogyan fog alakulni, az előterjesztés ahhoz a következtetéshez jut, hogy sürgősen szükséges egy közös miniszteri értekezlet tartása, amelyre a vezérkar főnöke és az Osztrák-Magyar Bank kormányzója is meghívandó volna. Az értekezlet céljával az előterjesztés ezt jelölte meg: «a katonai, külpolitikai, közgazdasági és állampénzügyi szükségességek összefoglaló tekintetbevételével mérlegelni a két állam teljesítőképességét; e mérlegelés eredményei irányadóul szolgálnának úgy a hadvezetésben, mint a külpolitikában, de nemkülönben a pénzbeszerzésre nézve választandó utak és módok tekintetében is.»

A magyar pénzügyminiszter szándéka szerint a vezérkar főnökét tájékoztatni kell a gazdasági és pénzügyi helyzetről, viszont a vezérkar főnöke kell, hogy a katonai helyzetről adjon felvilágosítást. Az összehívandó konferencia foglaljon állást abban a kérdésben, hogy mekkora a háborúnak ama időtartama, amelyre nekünk észszerű határokon belül, katonai és gazdasági erőforrásaink számbavételével berendezkednünk kell. Itt tekintetbe jó az a körülmény, hogy az időtartamot, amely alatt mi a háborút legalább gazdasági szempontból folytatni bírjuk, jóval meg lehetne hosszabbítani, ha a hadvezetés terén és pedig az egész vonalon az eddiginél lényegesen nagyobb takarékoság volna tapasztalható. Az Osztrák-Magyar Bank kormányzója viszont nem csak azért volna meghívandó, hogy kifejtse nézeteit a háború hatásáról a közgazdasági életre a jegybank észlelései szerint, hanem hogy nyilatkozzék az iránt is, vajjon az államkormányzatok számára való közvetlen hitelnyújtásnál minő határig lehet a bankra számítani?

E szerint az összes tényezőket, amelyek a háború tartamára

befolyást gyakorolhattak, tájékoztatni kellett a háborúnak a közgazdaságra és az állami pénzügyekre való hatásáról, valamint ama rendkívülien komoly következményekről, amelyek ebben a tekintetben a háborúnak hosszabb tartamánál egyre fokozottabb mértékben fognak mutatkozni. A monarchia két állama gazdaságilag és pénzügyileg súlyosabban van érintve, mint bármely más hadviselő állam, «mert gazdasági teljesítő képességünkhöz képest a mi katonai erőnkfejlesztésünk sokkal jelentékenyebb, mint a többi hadviselő államban.»

Ezek az általános kérdéseken kívül a magyar pénzügyminiszter megvitatás alá szándékozott vonni: egy nagyobb kölcsönnek felvételét Németországban, a melynek részéről nyújtott anyagi támogatás, ahogyan ez a szövetséges monarchiával szemben történt, elégtelennek volt tekintendő s ami a jegybank arany vagyonának állandó fogyása folytán sürgőssé vált. Megszorító határozatokat kellett továbbá hozni a katonai igazgatásnál való lehető legnagyobb mértékű takarékoság tekintetében. A további pénzbeszerzés módjai szintén kifejtendők. Ezekre vonatkozóan többek között egy kényszerkölcsön felvétele, majd államjegyek kiadása kínálkozott. A magyar pénzügyminiszter e modalitásoknak egyike mellett sem tudott szót emelni. Államjegyek kiadása tekintettel a kedvezőtlen hatásra, amelyet ilyen intézkedés a hadviselésre gyakorolhatott volna, valamint azért is, mert a technikai előkészületek túlságosan hosszú időt vettek volna igénybe, mellőzendő volt. Egy kényszerkölcsön mindenestre a háború után jöhetne tekintetbe, mint eszköz a megzavart pénzügy helyreállításához. Nem maradna tehát hátra más, mint a jegybank további igénybevétele. Az ebben a tekintetben követett eddigi eljárásban a pénzügyi kormányzatra nézve az a bajos, hogy minden alkalommal tárgyalásba kell bocsátkozni a bankvezetőséggel, hogy mindig csak limitált összegekre nézve történik megállapodás, minélfogva a pénzügyi kormányzatoknak mindig csak egy bizonyos és pedig az eddigi tapasztalások szerint csak rövid időre áll módjában, hogy a hadvezetőség követeléseinek megfeleljenek. A dimenziók mellett, amelyeket a bank igénybevételeinek illetően szabályozása ölthetett, a pénzügyminiszter nyilván azt a kérdést látszott felvetni, vajjon a bankvezetőség rá volna-e bírható arra, hogy az államkormányzatok részére az előreláthatóan igen jelentékeny összegű kölcsönöket speciális biztosíték nélkül nyújtsa. Ilyen irányú előterjesztésében azt az eszmét vetette fel: «ha az Osztrák-Magyar Banknak a két államkormányzat által való igénybevétele együttesen bizonyos meghatározandó határt ért el, akkor a jegybank, esetleg a részvényesek egy háború utáni közgyűlésének ez iránti határozatával, egy megállapított és biztosított összeg ellenében a két államkormányzat tulajdonába menne át és a tulajdonváltozás időpontjától kezdve, kifelé változatlan formában a bank vezetné az üzleteket a két állam számlájára.» A kormányok parancsoló szükség nélkül természetesen nem vennék igénybe a bankot, más-

részt gondoskodnának a fölös bankjegyforgalom állandó lecsapolásáról adósságoknak folyó számlára a pénzügyintézeteknél való felvétele útján vagy állami pénztári jegyek kibocsátása által, ami azonban csak akkor válik lehetővé, ha a pénzügyi kormányzatok a jegybanknál viszontfedezetet találnak, hogy ilyen rövidlejáratú tartozásaikat mindenkor letörleszthessék.

Végül felhasználni kívánta a pénzügyminiszter egy összehívandó miniszteri értekezlet alkalmát arra, hogy ott szóba hozza tárcájának egyik ügyét, amely a további pénzbeszerzéssel állt összefüggésben.

Az első hadikölcsönök, mint már említettük, Ausztriában 2,153.500,000 koronát, Magyarországon 1,184.981,000 koronát eredményeztek, olyan összegeket, amelyek egymáshoz kerekben olyan viszonyban állanak, mint 66 3 a 33 7-hez. Ebből az eredményből és abból a körülményből indulva ki, hogy Ausztria hasonlíthatatlanul tökeerősebb Magyarországnál, a pénzügyminiszter azt a következtetést vonja le, hogy az utóbbi állam egész gazdasági erejét megfeszítette, hogy az összes eredményben való részét előteremtse. Miután békében Ausztria képes volt a magyar tőke-szükséglet jelentékeny részét kielégíteni és miután a monarchia védelme mindkét államnak közös kötelessége, a magyar pénzügyminiszter méltányosnak tartotta, hogy a magyar állami címleteknek az osztrák pénzügyi háború idején is hozzáférhetővé tétessék. Egy 1915 februárjában történt ilyen irányú kísérlet az osztrák kormány és az osztrák pénzügyintézetek magatartásán hajótörést szenvedett.

A magyar pénzügyminiszternek erre az előterjesztésére a minisztertanács elhatározta, hogy felkéri a közös külügyminisztert, mint a közös minisztertanács elnökét, hogy mielőbb hívjon össze ilyen értekezletet és hogy erre hívja meg a vezérkar főnökét, valamint az Osztrák-Magyar Bank kormányzóját.

Ezt a miniszteri értekezletet 1915 június 18-án tartották meg Bécsben. Az értekezlet folyamán csupán vélemények kicserélése történt, határozatokat nem hoztak.

A bankkormányzó felvilágosításai némiképpen kiegészítését képezték azoknak az anyagi kérdéseknek, amelyeknek alapján a magyar pénzügyminiszter megtette előterjesztését. A felvilágosítások kiterjeszkedtek a gazdasági helyzetnek általános jellemzésére, a jelenségekre, amelyek a háború hosszabb tartama mellett várhatóak voltak, a velünk szemben álló hatalmak pénzügyi helyzetére a háború előtt és e helyzet valószínű alakulására a háború alatt, amennyiben erre nézve adatok álltak rendelkezésre vagy kombinációk voltak felállíthatók. Céljuk volt bizonyítani azt, hogy a monarchiának ellenfeleivel szemben való gazdasági és pénzügyi inferioritása kétségen kívül áll.

A bankkormányzó felhasználta az alkalmat arra nézve is, hogy a hadügyi reszortok képviselőit figyelmeztesse annak feltétlenül szükséges voltára, hogy a külföldi beszerzéseknél takarékosan járjanak el. Ezzel kapcsolatban nem térhetett ki az elől, hogy szóba

ne hozza a bankvezetőségnek egy sérelmét. Mint emlékezhetünk, az államkormányzatok és a jegybank közt már 1900-ban megállapodás történt, hogy az állami pénztáraknál valamint állami üzemeknél befolyó minden arany és külföldi fizető eszköz a banknál lesz koncentrálva és hogy a bank köteles ellátni az államnak egész külföldi fizetési szolgálatát. Amint előadásunk későbbi folyamán látni fogjuk, a két pénzügyi kormányzat 1914 novemberében, majd 1915 júniusában egy berlini bank-konzorciummal megállapodást kötött, amelynek alapján egy éves kincstári váltókra több száz millió márka összegű kölcsönöket vett fel. E kincstári váltók kibocsátásából befolyó összeget a jegybankhoz kellett volna beszolgáltatni. Az osztrák pénzügyi kormányzat azonban a saját részeseését legnagyobb részben a postatakarékpénztárnak utalta át, minek folytán a magyar pénzügyminisztérium is tartózkodott a beszolgáltatástól. A bankvezetőség ez eljárás ellen többször felszólalt, anélkül, hogy kielégítő eredményt tudott volna elérni. A bankkormányzónak idevonatkozó felvilágosításai támogatásra találtak ugyan az értekezlet tagjainak egy részénél, az elsősorban illetékes osztrák pénzügyminiszter azonban úgy formulázta álláspontját, hogy egy, a valuta céljaira felvett kölcsön összegét természetesen a jegybankhoz kell ugyan beszolgáltatni, azonban egyáltalában külföldi értékű kölcsönök tekintetében ilyen szükségesség nem forog fenn. Az ügy tényleg csak akkor nyert a szerződés-szerű megállapodásoknak megfelelő szabályozást, mikor 1915 végén változás történt az osztrák pénzügyminiszter személyében.

Az értekezlet voltaképpen fő tárgyát képező ügyben, a katonai kiadások fedezése ügyében, a két pénzügyminiszter arra az álláspontra helyezkedett, hogy nekik az összes, még szaporodó hadiköltségeknek előteremtéséért a jegybanknál hátvédet kell találniok, máskülönben akaratuk ellenére kénytelenek lesznek államjegyek kiadását is fontolóra venni, vagyis olyan intézkedést, amely a konferencia összes résztvevőinek egybehangzó nézete szerint a végletekig elkerülendő volna. A bankkormányzó ugyan kifejezést adott az ő személyes véleményének abban az irányban, hogy a bank továbbra is kész az államkormányzatoknak előlegeket nyújtani természetesen csak akkor, ha minden más pénzügyi rendszabály kivihetetlen volna. Eme előlegek számszerű határának kérdése nem került szóba, a bankkormányzó sem akart ez irányban kötelező nyilatkozatot tenni, miután a döntés a bank legfőbb intézőségétől, a főtanácstól függött. A bankkormányzó ellenben nyomatékosan arra igyekezett rámutatni, hogy a papír fizető eszközöknek küszöbön álló szaporodása mellett mennyire célirányos volna gondoskodni arról, hogy a bankjegyforgalomnak folytatóan automatikus lecsapolása vezetessék be és pedig maga a jegybank eszközölje ezt azáltal, hogy ezt illető statutus-szerű jogosultságának alapján kamatozó betéteket fogadjon el valamely formában, akár saját pénztári jegyei, akár állami pénztárjegyek, kincstári váltók és hasonlók ellenében; ezen a

módon a bankra nézve lehetséges volna meggyőződést szerezni arról, hogy más rendszabályok tényleg nem, vagy csak ki nem elégítő terjedelemben vihetők keresztül és ezért a bankóprás igénybevételéhez kell folyamodni.

Mint nem érdekesség nélkül való részlet említessék még meg, hogy a konferencián résztvevő magyar miniszterelnök, anélkül, hogy e tárgyban a bankkormányzóval előzően valaha beszélt volna, egy lényegében teljesen hasonló intézkedést érintett. Határozat ebben a tekintetben sem történt.

6. Az 1915 július 15-iki megállapodás egyrészről a pénzügyi kormányzatok, másrészről a jegybank közt. Ez lesz a tipu.ia az állami pénzbeszerzésnek a háború ege óz további tartamára. További idevonatkozó pót-megállapodások.

Hosszabban időztünk az 1913 június 18-iki közös miniszteri értekezletnél, nemcsak azért, mert ez kiinduló pontjául szolgált egyrészről a két pénzügyi kormányzat, másrészről a jegybank vezetősége közt 1915 július 15-én létrejött megállapodásnak, amely a hadvezetés részére való további pénzbeszerzés tekintetében mélyreható jelentőségű volt, hanem azért is, mert az értekezlet létrejövetele és lefolyása alkalmasnak látszik arra, hogy a legmagasabb intézőkörök súrlódásoktól nem éppen mentes együttműködésére felvillanó fényt vessen.

Az említett megállapodás bevezető szavai így hangzanak: «Tekintettel arra, hogy a két kormánynak és a bank vezetőségének egyértelmű szándéka, miszerint az államkormányoknak a hadvezetés folytán támadt pénzügyi szükségletét, amennyiben ez más pénzügyi rendszabályok által nem fedezhető, továbbra is az Osztrák-Magyar Bank segítségül vételével fogja kielégíteni és hogy továbbá a két kormány annak feltételezése mellett, hogy ezt a szükségletet a jelzett módon kielégítheti, állami papírpénz kibocsátásától egyértelműen és végérvényesen eltekint, valamint vezéreltetve az egyetértő szándék által, hogy a pénzjegyeknek minden nem abszolúte elkerülhetetlen szaporítását mellőzi és ennél fogva a bankhitelt csak akkor veszi igénybe, ha másnemű hitelműveletek e célból nem volnának keresztülvihetők: kölcsönök további engedélyezése. iránt történik megegyezés.» E bevezető szavak képezik a háború további finanszírozásának alapját. Megegyezés jön létre további kölcsönnyújtások iránt a nélkül, hogy ezekre nézve számszerű határ állapítatnék meg. A bank eme elvi készségéért ellenszolgáltatásul az az ünnepélyes renunciáció szolgálna, hogy államjegyeket nem adnak ki. A bankvezetőséget később, az 1917 decemberében tartott rendkívüli közgyűlésen az a szemrehányás érte, hogy a kormányok követeléseivel szemben tanúsított túlságosan előzékeny magatartása által az infláció megnövekedését és ezzel a folytonos drágulást segítette elő. Eltekintve attól, hogy ez a kritika akkor hangozott el, amikor a megállapodás létrejötté óta, amely

az ilyen kifogásra alkalmul szolgált, több mint két esztendő telt el. valamint eltekintve attól is, hogy a pénzjegyek szaporodása gyakran kísérő jelensége, nem pedig oka a megélhetés egyre . növekvő drágulásának, komolyan senkisémet állíthatja, hogy a bankvezetőségnek még oly energikus ellenállása esetén is a fizető eszközöknek ez a felszaporodása nem következett volna be. A bankvezetőség ily ellenállása esetén az egyetlen különbség a bankintézettség felelősségének csökkenése lett volna a bankrészesekkel szemben. Hogy ez a mérsékeltebb felelősség bekövetkezett volna-e az összességgel szemben akkor is, ha a bank vezetőség merev magatartása a kormányokat állam jegyek kiadására kényszeríti: ez mindenesetre kérdéses. A jegybankokat a hadiköltségek előteremtésénél minden hadviselő államban erősen belevonták a bajokban való osztozásra és ahol e költségek egy részét más fizető eszközök kiadása által fedezték, ez a felzavart pénzrendszerre nem volt kevésbé pusztító hatással. Ha az ilyen hatás tényleg csekélyebb mértékű volt, akkor ennek oka a nagyobb nemzeti gazdagságra s kétségkívül a hadiköltség megszerzésének gazdaságosabb módjára vezethető vissza, de semmiesetre sem arra, hogy a pénzjegyek kibocsátási módjai különböztek. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy azokban a napokban, amelyek az 1915 július 15-iki megállapodás létrejöttét megelőzték, híresztelések szállongtak arról, hogy a hadseregkormányzat arra a gondolatra juthat, miszerint szükség esetén a haditeljesítési törvény alapján a jegybank egész apparátusát saját céljaira veszi igénybe. Fölismerve azt, hogy a háború a monarchiára nézve a létért való küzdelemmé fajult, a bankvezetőség előtt méltóbbnak tetszett, hogy a kellő feltételezések és feltételek mellett inkább önként álljon az államkormányzat rendelkezésére, semhogy az államot erőszakos rendszabályok felé sodorja, melyek, amennyire a további alakulás a határozathozatal idején áttekinthető volt, a bankra nézve legalább is ugyanolyan súlyos, az összeségre nézve azonban kétségen kívül még sokkal gonoszabb következményeket érleltek volna meg s mindez egvesegyedül annak az előnynek el nem szalasztásaért, hogy a bankvezetőséget kisebb mértékű közvetlen felelősség érje.

Maga a megállapodás, amely az ezentúl mindvégig alkalmazott típust alkotta, elsősorban 1500 millió korona összegű kölcsönökre vonatkozott, amelyekből Ausztria 954 millió, . Magyarország 546 millió koronát vett fel. A kölcsönök nyújtása adóslevelek ellenében történt. Kamatok gyanánt az államkormányzatoknak félévénként és utólagosan járó évi 1%-ot kellett fizetniük. A visszafizetésre fix határidőt tekintettel a már igénybe vett előbbi kölcsönök nagyságára és azok visszafizetési terminusára, nem lehetett megállapítani. Megegyezés történt, hogy a békekötés napjától számított hat hónapon belül tárgyalások kezdendők és fejezendők be, amelyek e kölcsönök visszafizetésének módozatait és terminusait véglegesen szabályozzák. Hogy e tárgyalás eredménytelenségével szemben garancia teremessék, arra az esetre,

ha e tárgyalások az említett idő alatt nem jutnának egyértelmű befejezésre, az a kikötés történt, hogy a kölcsönök további hat hónap leforgásával, tehát egy évvel a békekötés napja után ebben az időpontban törlesztetlen teljes összegekben esedékessé válnak és további hat hónap alatt visszafizetendők. Az esetben, ha az 1917 végén lejáró bankszabadalom nem az 1914 október 7-iki, már ismertetett megállapodás határoz Hiányainak értelmében újíttatnák meg, a hátralékos kölcsönök 1917 december 31-én lesznek esedékesek és legkésőbb 1918 első felében fizetendők vissza. Az így megállapított esedékességi terminusoktól a fizetési napig terjedő időre a banknak évi 5 % kamatozásra lett volna igénye.

A megállapodásnak egyéb határozmányai az osztalékgaranciát illető, az előző megállapodásokban már befoglalt szabályozásnak változatlan fenntartására vonatkoznak, továbbá a fizetendő bankjegyadó és a bank évi jövedelmeiben való állami részesedések kiszámítására, valamint a kormányoknak ama Ígéretére, hogy a törvényhozásoknak a bankszabadalom további tíz évre szóló meghosszabbítását fogják javasolni. Ez utóbbi tekintetben kiegészítéssel az a megegyezés jött létre, hogy az 1914 október 7-iki megállapodásban a bankszabadalom meg nem újítása esetére a részvénytársaságnak a törlesztetlen kölcsönösszegek 175 %-ával biztosított kárpótlása 49 millió korona összegben maxi máltatott.

Az 1915 július 15-iki megállapodás az államkormányzatok számára megalkotta a végleges sémát a jegybanknál való közvetlen pénzbeszerzésre. Ami változtatás e megállapodásnak határozmányain a későbbiek folyamán történt, vagy amivel az kiegészítést nyert, mindaz az elvi megegyezést nem érintette.

Már a megállapodás megkötésével egy időben, vagyis szintén 1915 július 15-én arra az esetre, ha az 1917 végén lejáró szabadalmat lehetetlen volna tíz éves periódusra véglegesen megújítani, különleges pót-megállapodásban megfelelő gondoskodás történt a szabadalom lejártával vagy végleges megújításával összefüggő ama határozmányokról, amelyek az államok részére való kölcsönnyújtásra vonatkozó egyezményekben foglaltattak. Célja ennek az volt, hogy világosságot teremtsen és hogy elejét vegye későbbi véleménykülönbségeknek, amelyek az esedékességi terminusok körül keletkezhetnek, az esetleges provizórikus meghosszabbításnak a tíz éves időszakba való beszámítása körül, amely időszakra nézve a végleges meghosszabbítás helyzetetett kilátásba. Minthogy a szabadalomnak ideiglenes meghosszabbítása az 1917 december 27-iki osztrák törvény alkotásával (Reichsgesetzblatt Nr. 513.) és az 1917. évi XVIII. magyar törvénycikkkel tényleg bekövetkezett, ez a pót-megállapodás tárgytalanná vált, miután egy további, 1917 december 31-én létesült megállapodásban az esedékességeknek formális új rendje iránt történt megegyezés. Az előző megállapodásoknak összes határozmányáiban mindenütt, ahol a bankszabadalomnak 1917 december 31-ével való lejártáról van szó, ezalatt most már az ideiglenesen meghosszabbított szaba-

dalom lejártá értendő. A lombard-kölcsönök visszafizetésének legvégső terminusa, amely kölcsönök az 1914 augusztus 14-iki megállapodás alapján kontraháltattak, a provizórium lejártának időpontja lett. Minthogy e provizórium időszakában az 1914 október 7-iki és 1915 április 12-iki megállapodások alapján az államkormányzatok által a banknál leszámított solaváltóknak már esedékességei állanak be, az a megegyezés létesült, hogy amennyiben esedékességkor nem történik fizetés, a lejárt váltók helyett nyomban látra szólók adatnak, az Osztrák-Magyar Bank azonban kötelezi magát, hogy ezeket a látra szóló váltókat és pedig az elsőt a provizórium lejáratá után hat hónapnál hamarább, a többi váltók mindegyikét további hat hónapnál hamarább fizetés végett nem mutatja be.

Az imént említett két megállapodásnak ama határozmánya, amely szerint a szabadalom meg nem újítása esetén a sola-váltók 1917 december 31-én esedékessé válnak és legkésőbb 1918 első felében visszafizetendőek, továbbá, hogy az esedékesség idejétől a fizető napig dekurzív 5 % kamatfizetés teljesítendő: a látra szóló váltókra nézve is mindenben érvényesek; a váltók bemutatásának a provizórium lejáratkor, beváltásuknak a következő első féléven belül kell megtörténni.

Az állami kölcsönök kamatozása szintén változásokat szenvedett.

Már 1915 szeptemberében, mikor a második kölcsönök 1500 millió korona összegben felvételtek, úgy találták, hogy a járó 1% évi kamatmegtérítés az államkormányzatok adósságainak a banknál való felszaporodásával többé nem áll arányban. Megegyezés jött létre, hogy a 1 y₂ milliárd koronára nézve, amely az imént említett megállapodás alapján vétetett fel, ezentúl csak évi y₂ % kamat lesz fizetendő mindaddig, amíg az összes kölcsönök és pedig az osztrák államkormányzat által felvett kölcsönök 4,006.800,000 koronát, a magyar államkormányzat által felvett kölcsönök 2,293.200,000 koronát meghaladnak. Ha a hátralékos tőkék ezekre az összegekre vagy azok alá apadnak, az említett megállapodás alapján felvett kölcsönök törlesztetlen tőkéje után is évi 1% kamatozásnak van helye.

Az 1917 december 31-iki, az előzőekben már tárgyalt megállapodás megkötésekor ismét megvitatás alá került az államadósságok kamatozásának kérdése és megegyezés történt, hogy az összes kölcsönök, ezek közt a háború kitörésekor a pénzüzetek konzorciumainál Bécsben és Budapesten kontrahált lombard-kölcsönök, amelyek a maguk egészében a jegybanknál végleges elhelyeződést találtak, egyremásra évi ½ %-lcal kamatozzanak mindaddig, amíg az osztrák államkormányzat törlesztetlen kölcsönének maradványösszege 8,013.600,000 korona alá, a magyar államkormányzat törlesztetlen kölcsönéié 4,586.400,000 korona alá nem süllyed. Ha ez a tőkeállomány eléretett, a további kamatozásra nézve új megállapodás fog történni.

Az 1915 július 18-iki közös miniszteri értekezletről szóló részben említést tettünk az ösztönzésről, hogy a banknál olyan berendezkedés történjék, amely lehetővé teszi a forgalom által meg nem kötött bankjegyösszeg folytatólagos lecsapolását, hogy a jegyforgalom fölösleges szaporítása elkerüljék. Miután statútumai 57. cikkének értelmében a banknak joga volt idegen pénzeknek kamatozó átvételére, már eredetileg gondoltak arra, hogy a bank pár hónapi lejáratú idővel kamatozó pénztári jegyeket hozzon forgalomba. Ennek a gondolatnak megvalósítása hajótörést szenvedett az osztrák pénzügyminisztérium magatartásán. Megelégedtek egyelőre azzal, hogy az államkormányzatok a pénzügyintézetektől előre való befizetéseket vettek folyó számlára, amelyek aztán az egyes hadikölcsön-kibocsátásoknál nyertek szabályozást. Csak a pénz elértéktelenedése következtében és az egyéb okokból növekvő szükséglet folytán, amely különösen Ausztriában 1917 ősztől kezdve Magyarország analóg szükségletével szemben teljesen aránytalanul vált érezhetővé, tértek rá 1918 tavaszán az említett berendezkedés foganatosítására. Ez év márciusában egyrészt a két pénzügyminisztérium, más részről a jegybank közt megállapodás létesült, amelynek értelmében a bank késznek nyilatkozott, hogy fő- és fiókintézeteinél három és hat hónapi lejáratú idővel pénztári jegyeket ad ki. E pénztári jegyek ellenértéke 63.6%-ban mint Ausztriának nyújtott kölcsön, 36-4%-ban mint Magyarországnak nyújtott kölcsön az illető központi állampénztár giró számlájának Bécsben illetve Budapesten javára íratott. Az összeg, amely ily módon mint kölcsön az államoknak nyújtott, 1918 október 31-én elérte az 1.966,500,000 koronát Ausztriával és az 1.125.489,000 koronát Magyarországgal szemben. A pénztári jegyek kamataira a bank által fizetett összegek után szintén a közös költséghez való hozzájárulás arányában történt a két államkormányzat megterhelése, vagyis Ausztriára nézve 63.6, Magyarországra nézve 36 4 százalékkal.

Az Osztrák-Magyar Banknak az államkormányzatok által történt közvetett és közvetlen igénybeviteléről teljes képet a következő összeállítás nyújt: (Lásd a 66. oldalon levő táblázatot).

Ez az összeállítás megközelítően hű képet ad arról, hogy az államkormányzatoknak a háborúval egybekötött kiadásai hogyan szaporodtak fel. Amíg 1916-ban elégségesnek mutatkozott négy, 1917-ben pedig öt megállapodás, amelyek mindegyikének tárgya 1,500.000,000 korona összegű kölcsön volt, addig 1918-ban az év elejétől az összeomlásig, vagyis október végéig, tehát tíz hónapi idő alatt tizenegy ilyen megállapodást kellett létesíteni, amihez járulnak még a bank kibocsátott pénztári jegyeire befolyt és az államkormányzatoknak kölcsönadott több mint három milliárd koronát kitevő összegek. Különös megemlítést érdemel még az egyes kölcsönök kimerítése tempójának különböző volta Ausztriánál és Magyarországnál. Nem csupán Ausztria erősebb megterhelésének következménye ez, amit a lakosságnak inkább ipari jellege

Az Osztrák-Magyar Bank igénybrvétele a két állam által a háború alatt.

Az igénybevétel módja	Kelt	Ausztria		Magyarország	
		a kölcsön összege koronákban	az összeg ki lett marítva	a kölcsön összege koronákban	az összeg ki lett marítva
I. Lombard-kölcsön --	14. VIII. 1914	1.272.000.000	15. X. 1914	728.000.000	28. X. 1914
II. Solaváltó --	7. X. 1914	1.272.000.000	24. IV. 1915	728.000.000	1. V. 1915
	12. IV. 1915	508.800.000	4. V. 1915	291.200.000	5. VIII. "
III. Kötelezvények ellenében adott kölcsönök					
1.	15. VII. 1915	954.000.000	12. X. 1915	546.000.000	6. XI. 1915
2.	16. IX. "	954.000.000	6. V. 1916	546.000.000	3. IV. 1916
3.	24. II. 1916	954.000.000	7. IX. "	546.000.000	1. VIII. "
4.	31. V. "	954.000.000	7. XI. "	546.000.000	16. IX. "
5.	21. IX. "	954.000.000	22. XII. "	546.000.000	30. VIII. 1917
6.	23. XI. "	954.000.000	2. VII. 1917	546.000.000	1. X. "
7.	19. V. 1917	954.000.000	7. IX. "	546.000.000	2. XI. "
8.	30. VIII. "	954.000.000	6. X. "	546.000.000	29. IV. 1918
9.	28. IX. "	954.000.000	14. XI. "	546.000.000	1. VII. "
10.	24. XI. "	954.000.000	27. VII. "	546.000.000	17. VIII. "
11.	20. III. 1918	954.000.000	12. IV. 1918	546.000.000	19. IX. "
12.	15. IV. "	954.000.000	30. IV. "	546.000.000	7. X. "
13.	29. IV. "	954.000.000	29. V. "	546.000.000	4. XI. "
14.	1. VI. "	954.000.000	22. VI. "	546.000.000	23. XI. "
15.	27. VI. "	954.000.000	12. VII. "	546.000.000	28. XI. "
16.	15. VII. "	954.000.000	29. VII. "	546.000.000	20. XII. "
17.	1. VIII. "	954.000.000	27. VIII. "	546.000.000	24. XII. "
18.	29. VIII. "	954.000.000	11. IX. "	546.000.000	31. I. 1919
19.	11. IX. "	954.000.000	27. IX. "	546.000.000	17. II. "
20.	26. IX. "	954.000.000	19. X. "	546.000.000	19. III. "
21.	14. X. "	954.000.000	30. X. "	546.000.000	--
IV. Pénztárjegyforgalom --	31. X. 1918	1.966.513.908	--	1.125.489.092	--
A bank követelései 1918 október 26-án,					
		az osztrák		a magyar	
kincstárral szemben					
Consortiális kölcsönök --		K		K	
Lombardkölcsönök --		510.000.000		297.500.000	
Solaváltók --		1.272.000.000		728.000.000	
Kötelezvények --		1.780.800.000		1.019.200.000	
Pénztárjegyek --		19.634.000.000		6.798.000.000	
		1.882.997.276		1.066.243.724	
Összesen --		25.069.797.276		2.908.943.724	

az elsősorban az erre a lakosságra való tekintettel az 1917 óta, jelentékenyen fölemelt mértékben, állami eszközökből adott segélyezés, a háborúban elpusztult nagy területek szükségletéhez való állami hozzájárulás idézett elő. Magyarország a háború alatt határozottan energikusabb hitelpolitikát folytatott. A hadikölcsönöknek magasabb kamatozással való felruházása, mint ezt Ausztria nyújtotta, a rövid lejáratú kincstári jegyek kibocsátása, erősebb igénybevétele az előlegszámláknak, amelyekben befizetések fogadtattak el a várható kölcsön kibocsátásokra, de mindezekon kívül a polgári állami szükségletekkel szemben való tartózkodóbb kiadási politika oda vezetett, hogy mialatt Ausztria 1918 október végéig a jegybanktól igényelt összegeit mind elhasználta, addig Magyarországnak ugyanakkor még négy milliárd koronán felüli összege volt, amit még fel nem vett. A sors iróniája volt, hogy ez a tartalék az összeomlás után hatalomba ült forradalmi kormánynak megadta a lehetőséget, hogy az állami kiadási-gazdálkodást a bolsevizmus által történt felváltásáig vezethesse . . .

Az előzőekben számot adtunk az államkormányzatok pénzbeszerzésének formáiról és terjedelméről a háború által okozott állami kiadások fedezésére a jegybank igénybevétele útján. Kiegészítésként meg kell hogy említsenek a kölcsönműveletek, amelyeknél túlnyomó mértékben a belföld eszközei használtattak fel. Amennyiben a háború alatt kölcsönök külföldi értékekben kontraháltak a külföldön, ezekről fejtegetéseinknek ama részében fogunk foglalkozni, amely a hazai érték védelmét célzó intézkedéseknek van szentelve.

A magyar pénzügyi kormányzat 1914 novemberétől 1918 júniusáig összesen tizenhét kibocsátással állt elő, amelyekből tizenhárom nyilvános aláírásra került, míg négyet szabad kézből belföldi hitelintézetek kaptak. Hét aláírás 6 %-os állami járadék, egy aláírás 5% %-os 1915-től számított 20 év alatt, 100-ra 5-ös prémiummal visszafizetendő adóslevél; három $\frac{1}{2}$ %-os állami járadék. végül kettő $5\frac{1}{2}$ %-os kincstári jegy. Szabad kézből csupán $5\frac{1}{2}$ %-os és 5 %-os, rövidebb lejáratú kincstári jegy bocsátatott ki. Mindeme kibocsátások összes névértéke 18,851.835,850 korona volt, melyből 17.955.885,538 korona folyt be, ami kerek 95.4 átlagos kibocsátási kurzusnak felel meg.

Az osztrák pénzügyminisztérium nyolc hadikölcsönt bocsátott ki, amelyek mind nyilvános jegyzésre kerültek. A három első kincstárjegvkölcsön volt 5 % kamatozással, a visszafizetési határidő az elsőnél 1920 április 1., a másodiknál 1925 május 1., a harmadiknál 1930 október 1. Ennél az első három kölcsönnél még szigorúbb tekintetbe vételben részesült az a körülmény, hogy az osztrák kormánynak a hadiköltségek fedezésére nem törvényen, hanem császári rendeletén alapuló felhatalmazása volt, amely az alkotmány értelmében nem engedélyezte az államnak tartós megterhelését. Az események kényszerítő hatása alatt ezen a szigorú felfogáson enyhítés történt és az osztrák Reichsratnak az állam-

adósságokat ellenőrző bizottsága maga is ellenjegyzését adta a későbbi hadikölcsönöklöz, amelyek mint 5½ %-os, 40 év alatt törlesztendő adóslevelek kerültek kibocsátásra és pedig öt ízben. E kibocsátásoknál mindig 5½ %-os, rövid lejáratú kincstári jegyeket is bocsátottak aláírásra. Minthogy az első kibocsátás, mint mondtuk, 1920 április 1-én, a második 1925 május 1-én visszafizetendő kincstári jegyekről szólt, ezeket az éveket, amelyekben más rövid lejáratú államkölcsönök is esedékesek voltak, tehermentesíteni kívánták. Az ötödik hadikölcsön kibocsátásánál tehát az említett kincstári jegyek tulajdonosainak kedvező feltételek mellett kicserélésre ajánlották fel a 40 év alatt törlesztendő hadikölcsön új adósleveleit. Mindkét kategóriájú, kerek 4889 millió korona névértékű kincstári jegyekből 1830 millió korona névértéket jelentettek be kicserélésre. A nyolc hadikölcsön kibocsátás összes eredménye 35,129.324,600 korona névérték volt, az elért ellenérték pedig 32,955.576,990 57 korona, azaz átlagosan kerek 93 8 %-os kurzus.

A magyar és az osztrák hadikölcsönök egyes kibocsátásai, amelyeknél úgy az Osztrák-Magyar Bank, mint a hadikölcsönpenztárak különleges lombard-kedvezményeket engedélyeztek, a minél nagyobb eredmény érdekében folytatott propaganda ellenére, valamint ellenére ama körülménynek is, hogy a betétekre nézve a hadikölcsönök jegyzése céljából a moratórium alól kivétel történt, kivéve az első hadikölcsön-kibocsátást 1914 októberében, nem idéztek elő a pénzforgalomban semmi különösebb mozgalmat. Még a jegybank lombardja sem mutat említésre méltó növekedést az aláírások ideje alatt. Amíg a nem állami eredetű lombard állománya 1914 október végén 312 millió korona volt, az első osztrák és magyar hadikölcsönnek novemberben történt kibocsátása után ez az állomány évről-évre mindössze 670 millióra emelkedett, hogy 1915 áprilisában ismét leszálljon 428 millióra. A lombard állomány csak 1916 decemberében érte el ismét a 620 milliós számot. Ettől kezdve 1918 szeptember végéig az állomány 570 és 730 millió közt mozog, anélkül, hogy a kibocsátások a mindenkori állományt lényegesen befolyásolnák. E jelenség magyarázata főként abban a körülményben keresendő, hogy az úgynevezett előlegszámlák létesítése által a hadikölcsönök kibocsátása anticipáltatott s ezért e kibocsátások alkalmával ténylegesen új pénzszükséglet csak aránylag kisebb mértékben állt elő. A lombard állomány hadikölcsön címleteknek a banknál való jelentékeny elzálogosítása következtében csak október utolsó napjaiban kezd erősen emelkedni, hogy november végével 1927 millió koronát érjen el.

IV.

Intézkedések a gazdaság pénzszükségletének kielégítése végett a háború kitörése után.

1. A lombardképes értékpapírok jegyzékének kibővítése a jegybanknál.

Miután eddig az állami pénzbeszerezésnek különböző formáit igyekeztünk kifejteni, a következőkben térjünk át azokra az intézkedésekre és rendezkedésekre, amelyeknek hivatása a magángazdaság fizetőeszközökben való szükségletének kielégítése volt.

Ami a háború kitörésekor, valamint közvetlenül ez után ezen a téren előfordult, arról más helyen számoltunk be. Akkor a jegybank állományainak a leszámítolási és kölcsönüzletben való rohamos emelkedését figyelhettük meg, amelyet legnagyobb részben a magángazdaság szükséglete idézett elő. A moratóriumoknak kihirdetése után Ausztriában és Magyarországon, valamint bizonyos nyugodtságnak bekövetkezése után ez a mozgalom alábbhagyott. Az 1914 július 31-én közhírré tett és másnap hatályba lépett rendeletekkel az augusztus elseje előtti időből származó és augusztus 14-ig esedékessé lett vagy esedékessé váló pénzkövetelések teljesítése 14 nappal, de legalább augusztus 14-ig elodázást szenvedett. Az augusztus elseje és 14-iké közötti időben esedékessé váló váltókra és csekkekre nézve a bemutatás és óvatolás idejét 14 nappal tolták ki. A halasztás alól kivételek voltak: 200 korona összegben aluli visszakövetelések hitelintézeteknél betétkönyv vagy folyószámla ellenében elhelyezett betétekből, továbbá szolgálati, bér- és bérleti szerződésekből, járadékkövetelésekből származó követelések, ellátási igények teljesítésére, valamint államadóságok és államilag garantált kötelezettségek kamat- és tőkevisszafizetéseinek teljesítésére vonatkozó igények.

Ha már ezek az első rendeletek is sokféle kivételt statuáltak, a gyakorlatban sűrűn mutatkozott annak szükségessége, hogy részint további kivételek tétessenek, részint, hogy a rendeletekben megállapított mértéken felül teljesíttessék fizetés. Eme körülmények, valamint a várakozás is, hogy a legközelebbi kormányintézkedések ezen a téren, mindenesetre az első határozatokon túlmenően, a halasztás alól további kivételeket fognak megállapítani, arra indították a hitelintézetek vezetőit, hogy készültségüket a várt, fokozott igényekkel szemben erősítsék. De magánkörökben is megnyilvánult az óhajlás, hogy egyes vagyontárgyak mobilizálására nézve további lehetőségek teremtsenek, miután a moratórium, főként az első időkben, a betett pénzek és a magángazdaság egyéb készpénzbevételei fölötti rendelkezést igen lényegesen korlátozta.

E törekvések elsősorban ama kívánságban jutottak kifejezésre, hogy a jegybank az ő kölcsönüzletágában elfogadható értékek körét bővítse ki.

A bankstatutumok 65. cikkelyének határozmányai szerint a bank jogosult volt üzemben álló osztrák és magyar szállítási és ipari vállalatok teljesen befizetett részvényeire kölcsönt adni. Normális időkben e jogosultság csak csekély mértékben került alkalmazásba. Az elzálogosításra alkalmas értékpapírok jegyzékében, amely a háború kitörésekor érvényben volt, mindössze tizenkilenc szállítási és két ipari vállalat részvénye szerepel. Az üzleti forgalomban ezek is rendkívül ritkán fordultak elő. E mellett az szolgált zsinórmértékül, hogy a lombardüzletben mindenkor lekötött bankeszközök összege a leszámítoló és lombardüzlet összes állományának 25 %-át ne haladja túl.

A jegyintézet vezetősége megfelelt a budapesti és bécsi intézetek kezdeményezésének és megbeszéléseket kezdett a bankok képviselőivel az elzálogosításra alkalmas értékek körének kiterjesztésére. A jegybankra nézve alapelv volt, hogy a bankstatutumoknak a forgalomban levő bankjegyek bankszerű fedezetére vonatkozó határozmányain ebből az alkalomból változtatásokat tenni nem enged. Nem tehetett ennél fogva eleget a kívánságnak, hogy lombardot engedélyezzen bankok részvényeire is és pedig annál kevésbbé, mert általános hitelpolitikai szempontból nem látszott megengedhetőnek, hogy a bankok részvényeit, amely bankoknak nagy többsége a jegybankhitelt éppen az első időkben igen jelentékeny mértékben igénybevette, elfogadja kézzizálogul, tehát másodlagos jegyfedezet gyanánt: olyan álláspont ez, amelyet egyébként a bankok képviselői teljes mértékben méltányoltak. Az elérni kívánt kibővítés keresztülvitelénél úgy formális, mint egyúttal tárgyi nehézséget okozott az a körülmény, hogy a jegybank alapszabályai szerint a zálogul való elfogadhatóság ama feltételhez volt kötve, hogy az illető értékpapír Ausztriának vagy Magyarországnak egyik nyilvános tőzsdéjén jegyezve legyen és hogy a megterhelési határt az árfolyamértéknek százalékokban kifejezett bizonyos részével kellett megállapítani. A tőzsdéket azonban rögtön a háború kitörése után bezárták. A dolgon a számításba jövő részvények forgalmi értékének meglehetősen szigorú becslésével segítettek.

A bank főtanácsa 1914 augusztus 20-án tartott ülésében jóváhagyta az üzletvezetőség javaslatait, amely a szállítási és ipari vállalatoknak a banknál elzálogosításra alkalmas részvényeit feltüntető jegyzék kibővítésére irányult, nemkülönben úgy e részvények, mint a banknál zálogul elfogadható egyéb értékpapírok becslése iránti javaslatokat is. Ez utóbbi intézkedés, mint említettük, éppen a tőzsdék bezárása miatt vált szükségessé. A részvényeknek a jegyzékbe való felvételénél szabály volt, hogy az illető vállalatnak részvény- és tartaléktőkében legalább három millió korona vagyona legyen, legalább három év óta fennálljon és hogy

állandó osztalékot fizessen. A kölcsönkérő hitelképességét szintén meg kellett bírálni. Az ilyen kibővítés folytán a jegyzékbe újonnan felvett részvények csupán a két főintézetnél, Bécsben és Budapesten voltak megterhelhetők, a többi bankintézet csak mint közvetítő szerepelhetett. Ezeknek az értékeknek megterhelési határa az említett módon kipuhított érték 50 %-ában állapított meg.

Az így elhatározott kibővítés csak nagyon szerény mértékben került alkalmazásba. Nyilvánvalóan arról volt szó legfőképp, hogy a hitelintézeteknek hátvédjük legyen a jegybanknál. Másrészt a katonai kiadások csakhamar jelentékeny készpénzt hoztak forgalomba, ami a szűkös pénzviszonyok iránt kezdetben megnyilvánult félelmet tárgyaltanná tette.

2. Hadikölcsön-pénztárak felállítása. Ezeknek szervezete és üzleti tevékenysége.

Ahhoz hasonló jelenségek, amelyek a jegybank vezetőségének most említett lépéséhez vezettek, voltak irányadók egyéb berendezések létesítésénél, amelyeknek célja volt a magángazdaság számára készpénznek hitel útján való beszerzését lehetővé tenni vagy megkönnyíteni. Sok termelő ágazatban megakadt a fogyasztás. Úgyszintén a künnlevőségek nehezzé vált behajtása is érezhető lett. A meglevő szervezetek a nehézségek elhárítására nem látszottak elégségeseknek. Az érdekképviseltek közbeléptek e szervezetek kiépítése érdekében, aminél hivatkozhattak Németország példájára, ahol a hadiállapot bekövetkezése után azonnal kölcsön-pénztárakat állítottak fel, amelyek megfelelő biztosítékok ellenében kölcsönt nyújtottak és e végből különleges pénzjegyeket adtak ki.

A német részről adott példára való hivatkozás azonban semmi esetre sem volt találó. A kölcsön-pénztárak felállítására Németországban nemcsak a magángazdaság igényeinek kielégítésére való tekintetek voltak irányadók, hanem olyan mérlegelések is, amelyek a fennálló bankalkotmányra való tekintetből származtak. A német birodalmi bank statútumai szerint ugyanis a lombardkölcsönök nem szolgálták a jegyforgalom bankszerű fedezetéül. A lombardüzlet kiterjesztése és a bankjegykibocsátásnak ebből származó fokozása a mutatkozó nagy szükséglet mellett könnyen a bankjegyek ércfedezetére vonatkozó előírásokat érinthette volna. Végül megfelelően gondoskodni kellett kisebb névértékű fizető eszközöknek a hadiállapot következtében beállott nagy szükséglete megfelelő kielégítéséről is, amely utóbbi tekintetben szintén nem kívánták a jegybanktörvényt módosítani.

Mindeme célokra éppen ezeknek a kölcsön-pénztáraknak és az ezek által kibocsátott pénzjegyeknek kellett szolgálniuk, amihez az előkészületeket nyilvánvalóan már a békében megtették. Ausztria-Magyarországban a dolgok állása más volt. A bank

lombardüzlete egyúttal a bankjegyforgalom bankszerű fedezetének egyik alkotó részét képezte. A lombardhoz engedhető értékek jegyzékének kibővítése folytán a pénzbizszerzésnek ezen a módon való lehetősége mindenesetre könnyebbé vált.

A kisebb fizető eszközökben való hiány megszüntetéséről a bank maga gondoskodott. A bankstatutumok egyes határozmányainak felfüggesztése többek közt kiküszöbölte a korlátozásokat is, amelyek a megengedhető legkisebb jegycímletre nézve fennállottak, valamint azokat is, amelyek az ércfedezetnek a jegyforgalomhoz való arányát megállapították. Igaz, hogy voltak olyan hiteligenyek, amelyeket a velük szemben ellentétes statumyszerű feltételek következtében az Osztrák-Magyar Bank nem elégíthetett ki. Igy többek közt nagyobb hitelösszeget várt a cukoripar, amely a háború kitörése miatt kiviteli tevékenységében akadályozva volt" s amelynek valószínűleg abba a helyzetbe kellett jönnie, hogy a szükséges készfizető eszközöket árúkészleteinek elzálogosítása által biztosítsa magának. A két pénzügyminisztérium tehát elhatározta, hogy hadikölcsönpénztárakat állít fel. Minthogy e pénztárak kezelésével úgy Magyarországon, mint Ausztriában a jegybankot bízták meg s miután továbbá az volt a szándék, hogy bizonyos maximális összegig különleges ilyen kölcsönpénztári jegyeket adnak ki, amelyeket az összes állami pénztárak és hivatalok névértékben tartoztak volna fizetésül elfogadni s amelyek kibocsátása ennél fogva a jegybank privilegiális jogai ba való belenyúlást képezett, úgy erre a körülményre való tekintettel, mint a jegyintézet közösségére való tekintettel is megegyezésnek kellett létrejönni a két kormány közt, aztán megállapodásnak történni egyrésről az osztrák, illetve a magyar pénzügyminiszter, másrésről az Osztrák-Magyar Bank között. A kibocsátandó jegyek maximális összegét Ausztriában 500 millió, Magyarországon 290 millió koronában állapították meg. Ennek az 1914 szeptember 20-án kötött megállapodásnak értelmében úgy Bécsben, mint Budapesten felállítottak ilyen állami kölcsönpénztárt, amely jogosult volt a szükséghez képest alkalmas helyeken üzleti telepeket létesíteni. A kezelésre, mint már jeleztük, a bank nyert megbízást, amely ezen üzleteket az illető pénzügyminiszter felügyelete alatt és az általa kirendelt állami közegek közreműködésével az illető államkormányzatok számlájára tartozott vezetni. Ezt az üzletvezetést a banknak saját üzleteitől elkülönítve kellett ellátnia. Az ügyvezetés élére és ellenőrzésére a pénzügyminiszterek igazgatóságot állítottak a kormányok képviselőiből és az Osztrák-Magyar Bank közegeiből, a kikhez még kinevezett szakértő tanácsadók járultak konzultatív szavazattal. A telepeknek, amelyeket a bankfiók főnöke és a pénzügyminiszternek egy kirendelt közege vezetett, szintén volt ilyen tanácsa, amely a gazdasági körök képviselőiből alakult.

A kölcsönök elsősorban azt a célt szolgálták, hogy lehetővé tegyék a gazdasági üzem folytatását. Elbírálható volt tehát a

kölcsön hova fordításának célja is, hogy a kölcsönnyújtásnak spekulációs célokra vagy a hitelezők károsítására való felhasználása megakadályoztassék.

A kölcsönök biztosítékai gyanánt elsősorban a belföldön rak táron levő árúk és belföldi értékpapírok jöttek tekintetbe. Később a biztosítékok köre kiterjesztést nyert. Különösen Ausztriában, ahol a pénztár üzleti tevékenysége nagyobb terjedelmet vett, mint Magyarországon, szükségesnek látták beengedni oda az ausztriai és magyarországi tőzsdéken jegyzett majdnem összes bel- és külföldi értékpapírokat, valamint a német tőzsdéken jegyzett német értékeket, továbbá takarékpénztárak és más hitelintézetek betétkönyveit, végül a speciális biztosítékot nyújtó jelzálogköveteléseket is. Ausztriában a bécsi központon kívül 34 üzlettelep működött, amelyekből az események folyamán, valamint a szűkebb hadterületnek alakulása szerint néhányat bevontak. Magyarországon a fővároson kívül telepek felállítására egyáltalán nem került sor. A kölcsönök szabály szerint három hónapra, kivételesen hat hónapig terjedő időre nyújtottak. A kamatláb ugyanaz volt, mint amely a lombardüzletre nézve a jegybanknál mindenkor érvényben állt. A hadikölcsönök kibocsátása alkalmából a kölcsönpénztárak a kamatszámításnál ugyanolyan kedvezményeket engedélyeztek, aminek a bank adott. A zálogba vett jelzálogkövetelések után szintén mérsékelt kamat járt.

Hogy a kölcsönökhöz szükséges pénzeszközök előteremtessenek, a pénztárak jogot nyertek arra, hogy a nyújtott kölcsön egész összegének erejéig nem kamatozó pénztárjegyeket adjanak ki. Eme jegyeknek darabolása 250, 2000 és 10,000 koronában, azaz olyan összegekben állapított meg, amelyek iránt tényleges szükséglet a forgalomban voltaképpen nem volt: itt már ezeknek a jegyeknek bankjegyek által való szubsztitúciója lebegett szem előtt. Minthogy ugyanis az Osztrák-Magyar Bank az említett megállapodás értelmében ezeket a jegyeket fizetésül és átváltásra elfogadta, a kölcsönök nyújtásánál az eljárás oly módon folyt le, hogy a pénztár e kölcsönök összegeiért a banknál bankjegyek átvétele ellenében kölcsönpénztári jegyeket tett le s a bankjegyeket kifizette annak a félnek, aki a kölcsönt kapta. E jegyeket a bank abban a mértékben, amelyben a kölcsönöket visszafizették, visszaadta a hadikölcsön pénztárnak, miáltal a hadikölcsönpénztár által kiadott jegyek értéke a hátralékos kölcsönök tőkoálladékaival mindig azonos volt. A valóságban kölcsönpénztárjegyeket, egész jelentéktelen összegűektől eltekintve, amelyeknek egy része valószínűen gyűjtők keresletére vezethető vissza, a háború alatt egyáltalán nem hoztak forgalomba. Csak 1918 október végén és november elején adta ki a bank az osztrák kölcsönpénztári jegyállományának egy részét, mikor ugyanis Ausztriában a pénzforgalmi eszközökben nagyon elótérbe nyomuló szükséglet mutatkozott, amelyet a bank saját jegyeivel nem volt képes kielégíteni. Amíg 1918 október 15-én a bécsi kölcsönpénztár jegyeiből csak

20,250 korona összeg volt forgalomban, ez a forgalom ugyan ezen hónap 31-éig 191 millió koronára emelkedett, amely azonban pár hónap alatt majdnem teljes összegében a pénztárba folyt vissza.

A többször említett megállapodásban, amely a két pénzügy-miniszter és az Osztrák-Magyar Bank közt jött létre, a bank jogsultságot nyert arra, hogy kölcsönpénztári jegyállományát forgalomban levő bankjegyeinek összegéből levonhassa, ami által a bankstatumoknak az érc- és bankszerű fedezetre, valamint a bank által megtérítendő bankjegyadóra vonatkozó előírásai csupán a maradék bankjegyösszegre nézve nyertek alkalmazást.

A legnagyobb kölcsönállományt a háború alatt az osztrák kölcsönpénztár 1916 május 31-én mutatta fel 128-5 millió koronával. A legerősebb mozgalom csak az összeomlás után mutatkozott; Amíg az 1918 október 15-iki állomány még csak kevéssel lépte túl a 100 milliót, ez a szám október végén 321-7 millióra szökött fel, hogy az év végén elérje a 470.5 milliót, amelyből Bécsre magára 321 8 millió esett, amint az igénybevétel Bécsben természetesen mindig legnagyobb volt. A kölcsönpénztár felállítása óta 1918 végéig 668 6 millió korona összegű kölcsönöket nyújtottak és 198-1 millió koronát fizettek vissza. A kölcsönök nagy részét az egész idő alatt értékpapírok elzálogolása ellenében nyújtották.

Magyarországon a hadikölcsönpénztár tevékenysége igen szerény határok közt mozgott. Legnagyobb mértékű igénybevétele az első üzletévre esik, működésének kezdetétől, azaz 1914 október 26-ától 1915 végéig. Ez idő alatt összesen 22.018,000 korona kölcsönök nyújtottak. Ugyanabban az időszakban 6 millió 74,350 koronát fizettek vissza, az állomány tehát, amely a pénztár fennállása alatt egyúttal a legmagasabb is volt, 1915 végén 15 millió 914,150 koronát tett ki.

Eltekintve az összeomlás utáni időktől, amikor, mint már említettük, Ausztriában a hadikölcsönpénztárt ugrásszerűen fokozott mértékben vették igénybe, a pénztár üzletköre nem öltött nagyobb méreteket. A kölcsönpénztári jegyeknek a felállítás alkalmával kilátásba vett kiadási kontingensét a pénztárak a háború alatt még megközelítően sem érték el. Az 1915. évnek már második felében jelentkező pénzbőség, amely a jegyforgalomnak állandó kiterjeszkedése következtében később pénzözönné dagadt, visszavezette az igények kielégítését a hitelrendszer rendes szerveihez, ahová betétek formájában bőségesen folyt a készpénz. Helyesen és a további események által beigazoltan jellemzi az osztrák kormánynak a háború alkalmából tett intézkedéseiről szóló, 1915. második felében megjelent emlékirata a hadikölcsönpénztárak felállítását, így nyilatkozván róluk: «Ennek az intézménynek fő feladata az volt, hogy megnyugtatóan hasson. Ez meg is történt. Mert már maga a pusztaság lehetőség, hogy szükség esetén a hadikölcsönpénztárt igénybe veszik, hatással volt a rendkívüli időkben tapasztalás szerint fellépő és az üzleti életet megbénító aggó-

dalom és félelem eloszlására és ezáltal úgy az egész gazdasági tevékenységre általában, mint nem egy állampénzügyi intézkedésre előnyöket hozott.»

3. *Egyéb hitelszervezetek létesítése.*

Ugyanolyan keletkezési okok, aminők a hadikölcsönpénztárak alapításához vezettek, járultak hozzá új hitelszervezetek létesítéséhez vagy már meglévőknél kibővítéséhez, amely szervezeteknek, a kölcsönpénztáraktól eltérően, ama körök személyi hitelét kellett kiszolgáltatni, amelyeknél féltő volt, hogy gazdasági tevékenységükre a háborús események káros hatással lesznek. Ausztria ezen a téren is túlszárnyalta Magyarországot, aminek oka nem volt más, mint a népesség társadalmi és gazdasági rétegződésének különbözősége. Amíg Magyarországon csupán egyetlen hadihitelintézetet állítottak fel a közép- és kisebb kereskedelmi és iparos osztály számára személyi hitel nyújtása céljából és még ez sem jutott abba a helyzetbe, hogy szoros értelemben vett gazdasági tevékenységet fejthetett volna ki. addig Ausztriában több ilyen intézet létesült. így létesült 1914 októberében a bécsi kereskedelmi és iparkamara ösztönzésére kiskereskedőknek és kisiparosoknak való hitelnyújtás céljából az alsóausztriai hadihitelbank, 1915 elején az északi tiroli hadihitelbank, 1915 május havában a bécsi házbérbkölcsönpénztár, 1915 végén az ügyvédi hadihitelpénztár, amely utóbbinak az volt a célja, hogy az ügyvédi és ügyvédjelölti osztályhoz tartozóknak, akik a hadi színtérről menekültek, repatriálási hiteleket nyújtsanak; végül 1916-ban a marienbadi hitelbank, amely azért létesült, hogy olcsó hitelt nyújtson hátralékos adótartozások, jelzálogkamatok kiegyenlítésére, valamint marienbadi háztulajdonosoknak, hogy kereskedőknél, iparosoknál és kézműveseknél fennálló könyvtartozásaikat kifizethessék. Mindezeknek az új alapításoknak egyike sem mutathat fel nagyobb üzletkört. Részben inkább humanitárius jellegük volt, részben inkább a megnyugtató, mint a reális szükségletek céljait szolgálták. A pénzügyi alakulása tekintetében nem volt jelentőségük, ha ezeknek az új szervezeteknek többsége visszszámítások útján a jegybankot helyel-közzel igénybe vette is. A takarékpénztárak üzletének kiterjesztése, amelynek célja volt éppúgy emelni ezen intézetek likviditását fokozott betétvisszavételek esetére, mint képessé tenni őket, hogy kisebb gazdasági egzisztenciák hiteligényeit főleg a vidéken kielégítsék: szintén nem volt a pénzügyi piacra semmi néven nevezendő hatással.

Szervezetére és tevékenységi körére nézve más volt az 1914 októberében alapított galíciai hitelintézet. Ennek feladata volt a gazdasági életfolyamatnak épségben tartását és a magánüzemeknek, amelyek a hadi események folytán károsodtak, helyreállítását elősegíteni. Galiciával a háború ugyancsak gonoszul bánt el; e mellett a tartomány újjáépítésére különös súlyt kellett he-

lyezni, miután mezőgazdasági termelése Ausztria élelmezésére nézve a legnagyobb fontosságú volt.

Az intézet feladata volt, hogy megfelelő biztosítékok ellenében bankszerű hiteket nyújtson hitelintézeteknek, az ezek által kiadott adóslevelek kamatszelvevényeinek beváltása céljából, valamint azért, hogy a betétekből származó kötelezettségeiket teljesíthessék. Az intézet továbbá jogosult volt arra, hogy galíciai gazdáknak, üzletet és ipart folytatóknak, kereskedőknek és iparosoknak üzeimik megkezdéséhez, továbbviteléhez, vagy helyreállításához a szükséges hiteleket megadja. Az igazgatást és pedig a folyó ügyek vezetését az igazgatóság intézte, amely a pénzügy - miniszter által kinevezett három igazgatóból állt; a legfőbb vezetést és ellenőrzést az ügyvezető tanács intézte, amelynek öt tagja volt, akik közül hármat a pénzügyminiszter nevezett ki, kettőt pedig a galíciai királyság tartományi választmánya.

Az alapítke kezdetben 25 millió volt, amelyből 23 millió az állam adott, egy-egy millióval pedig a tartománynak és a galíciai tartományi banknak kellett hozzájárulnia.

Később az intézet üzletköre, nem lényegtelen módon, kibővült. Így többek között felhatalmazást nyert, hogy hitelt nyújthasson a háborúban elpusztult vagy megsérült lakóházak helyreállítására, továbbá termelő szövetkezeteknek és egyéb közhasznú vállalatoknak is, amelyek építő anyagok, mezőgazdasági eszközök és élelmiszerek beszerzésével foglalkoztak, sőt felhatalmazást nyert még, hogy ez utóbb nevezett beszerző szövetkezetekben betétekkel is részt vegyen. Résztvett továbbá az intézet az állam által Galícia részére szervezett segítőakcióban, amennyiben felhatalmazást nyert, hogy olyan személyeknek, akiknek gazdasági egzisztenciája a szenvedett anyagi károk folytán veszélyeztetve van, bizonyos kikötésekkel állami hiánygarancia mellett kölcsönt nyújthasson. 1916-ban az intézet a hitelnyújtás föltételeit a pénzügyminiszter jóváhagyásával megváltoztatta s ezáltal, valamint alapszabályai némely határozmányának megváltoztatása által tevékenységét tovább fejlesztette. Az államnak az intézet alapítójéhez való, eredetileg 23 milliós hozzájárulása 55, később, 1917-ben 95 millió koronára emeltetett, a kölcsönök legmagasabb határa pedig ezzel egyidejűen 350 millió koronában határozatott meg.

A galíciai hadihitelintézet a visszleszámítolás útján a jegybankkal is összeköttetésbe került. Kiterjedt üzleti tevékenysége ellenére az intézetnek a pénzforgalomra, magáról a pénzértékről nem is szólva, a legcsekélyebb befolyása sem volt. A pénzmozgalomnak a hadvezetéshez szükséges pénzeszközök előteremtése és elköltése következtében előállott dimenziói ugyanis olyan természetűek voltak, hogy a központi bankjegyforrásnak nem állami igénybevétele az állami igénybevétel mellett már az első háborús év folyamán teljesen összezsugorodott.

A most tárgyalt, Galiciát illető intézmény kialakulást nyert 1916 őszén egy városi hadihitelintézet felállításával, amelynek

30 millió korona, legnagyobb részben az állam által előlegezett alaptőkéje volt és az a rendeltetése, hogy a városok beruházási hitelszükségletét, továbbá a városi háztulajdon, az iparosok, kereskedők és a szabadfoglalkozási ágakhoz tartozók hitelszükségletét kielégítse.

1915-ben Ausztriának a háború által szintén erősen sújtott másik tartománya, Bukovina részére is alapítottak egy hadihitel-intézetet 500,000 korona alaptőkével és 2 millió korona állami betéttel. Az intézet nagyban és egészben ugyanazokat a célokat szolgálta, mint a galíciai, persze a viszonyokhoz mérten sokkal szerényebb keretek közt.

V.

Intézkedések az aprópénz szükséglet kielégítésére.

Mielőtt rátérnénk ama intézkedések ismertetésére, amelyek a valutának a háború kiterjedése és hosszú tartama által előidézett pusztulási folyamatát lassítani voltak hivatva, a kép teljessége kedvéért szóljunk még röviden a viszonyok alakulásáról a pénzforgalomnak olyan terén, amelynek a valuta nézőpontjából nincs prominens jelentősége. Egy idevonatkozó beszámolóban elmaradása azonban már csak azért is nehezen volna menthető, meit némely dolog, ami ezen a téren előfordult, okozati összefüggésben áll a háborúnak más tereken is romboló munkájával, amelyet erről az oldaláról is meg tud világítani.

Az üzleti forgalomban, különösen a kiskereskedelemben, amely már a részleges mozgósítás elrendelésekor nagyon fölélénkült, csakhamar hiány mutatkozott váltópénz érmékben. Az általános mozgósítást elrendelő parancs kiadása után az eme hiányból származott fennakadások még fokozódtak, különösen az ipari kerületekben, a munkabérek kifizetésénél merültek fel kellemetlen jelenségek. Nemesak a fokozott forgalom érezttette hatását, hanem a hadsereg szükséglete is. Ezúttal újra tapasztalható volt, hogy kritikus időkben a közönség az ércpénzt fölébe helyezi a papírpénznek. Időnkint, különösen a háború elején az ércpénz majdnem teljesen eltűnt. A kormányok szükségesnek látták a pénzürmék összegyűjtését büntetés terhe alatt megtiltani. Sem ennek az intézkedésnek nem volt említésre méltó hatása, sem az egyházi és világi hatóságok felvilágosító propagandájának, amelynek feladata lett volna, hogy az ilyen teaurálás káros és értelmetlen voltát bebizonyítsa és leküzdje. Magától értetődően megvolt az igyekvés, hogy a pénzverdékben a pénzverés fokoztassék. Egyrészt siettették a már engedélyezett kontingensek kiverését, másrészt föl is emelték azokat. Minthogy ezek az intézkedések csak lassan éreztethették hatásukat, a szükséglet azonban sürgetőbb jellegű volt, a jegybank

is megpróbálta a bajon segíteni oly módon, hogy amennyire a hadsereg igényeire való tekintetek egyáltalán megengedték, saját ércikincsből váltópénzt és később ezüst egyforintosokat is hozott forgalomba. Különösen ezekre az utóbbiakra és a korona-érték ezüst érméire vetette magát a közönség. Bécsben és Budapesten az első időkben csoportosulások voltak a banképületek előtt, a rendőrségnek kellett közbelépnie, hogy a rendet fenntartsa. Mindjárt az első napok után, amelyeken minden kívánságot korlátlan mértékben kielégítettek, az volt a tapasztalat, hogy a papírpénz beváltása nem csupán tényleges szükségletekből, hanem túlnyomó mértékben ezüst pénzek teaurálásának vágyából származik. Ezért az a megszorító intézkedés történt, hogy minden fél részére csak 50 korona beváltását engedélyezték. A bank ércikincsből ezen a módon 100 millió koronán felüli összeget vettek el ezüstforintokban. Mindez nem volt elegendő és az érckészlet iránti tekintetek is az ezüstrrel való gazdálkodást javasolták, ezért egyidejűen elhatározta a bank vezetőség, hogy 5, 2 és 1 koronás bankjegyeket ad ki, amihez a statútumok értelmében a kormányok részéről külön felhatalmazás volt szükséges. A felhatalmazás megjött és a bank 1914 augusztus 18-án megkezdhette a 2 koronás bankjegyek kiadását. Az elszett kiállításnak következménye volt, hogy ezek a pénzjegyek magyar szövegükben értelemzavaró hibával terhelten kerültek forgalomba. Később, 1916-ban ezeket új, jobb, ellenállóbb és szövegben is korrekt jegyekkel cserélték ki. Az 1 koronás jegyek kiadása csak 1916 decemberében kezdődött. Ötkoronás bankjegyek egyáltalán nem kerültek kibocsátásra.

A forgalomnak aprópénzzel való folytatólagos ellátása később is nehézségekbe ütközik. Nemcsak azzal kellett számot vetni, hogy a két pénzverő teljesítő képességének megvannak a maga természetes határai, hanem a nehézségekkel is, a melyekkel az eddig használt pénzanyag beszerzésénél találkoztak. Ezek a nehézségek először a pénzverőknek nikkellel való ellátása körül mutatkoztak. Miattuk célszerűnek látszott a nikkelpénzck verését beszüntetni és helyettük másnemű pótlást keresni. A két kormány megállapodott aziránt, hogy u. p. újezüstből való (50% réz, 40% horgany és 10% nikkellel) 10- esetleg 20-filléresek veretését és kiadását kezdi meg. A tíz-filléresek kiadása 1915 május 10-én kezdődött. Azon voltak, hogy a kiadás lehetően a tényleges szükségletnek megfelelő legyen és a két kategóriára legmagasabb összeg gyanánt 20.000,000 koronát irányoztak elő.

Az igények folytatólagosan nagyok maradtak. A vázolt mostoha állapotokhoz csatlakozott még a monarchia pénzforgalmi területének megnövekedése nagy ellenséges területek megszállása folytán. 1916-ban sem érezhető semmiféle megkönnyebbülés. Ellenkezően. Rézhiány köszönt be. A legkülönbélebb formában meglevő rézanyagot a hadsereg veszi igénybe; az újezüstkészletek szintén fogyóban vannak. A váltópénzek forgalomban levő összegének jelentékeny megszorításával fenyeget az a körülmény,

hogy a katonai szükséglet kielégítésére nikkelayag szerzése végett a nikkelpénzek, elsősorban a húsz-filléresek egy részének adminisztratív bevonásához kell folyamodni. Egyetlen pótlóanyag gyanánt most már csak a vas jön tekintetbe. Ennek a pénzverésre kevésbé alkalmas voltát és rozsdásodását többrendbeli kísérlet után ki-küszöbölik és elhatározzák, hogy vasból való húsz-filléresek veressenek 50 millió korona legmagasabb összegben, 35 millió Ausztriában, 15 millió Magyarországon. A vaspénz verését 1910 márciusában kezdik meg. Első ízben való kiadásuk ugyanez évi augusztusban történt.

A nikkelpénzek adminisztratív úton való egyszerű bevonása, valamint e bevonásnak egyelőre a húsz-filléresekre történt korlátozása nem bizonyult elégségesnek, hogy fedezze a hadsereg nikkelszükségletét. A bevonás helyébe 1916 júliusában rendeletek lépnek, amelyek e pénzeket 1917 január elsejével kivonják a törvényes forgalomból. Az állampénztárak beváltási kötelezettségét később további intézkedésig meghosszabbították. Hasonlóképpen 1917 május havában elrendelték, hogy a nikkeltíz-filléresek december 31-én kiesnek a törvényes -forgalomból, az állami pénztárak és hivatalok azonban 1918 április végéig kötelesek azokat fizetésül és beváltásra névértékben elfogadni. Hogy ilyen körülmények közt a forgalomnak ez a hiánya fedezhető legyen, a húsz-filléres vaspénzek kibocsátási kontingensének további fölemeléséhez kellett folyamodni. Minthogy a pénzverő intézetek rézkészletei nagyobb méretű vcretésre sem voltak már elegendők s e célra új réz sem volt többé beszerezhető, a két-filléresek előállításához, mint már eredetileg tervezték is, szintén vasat kellett használni. Ezeknek kiadási kontingensét 1916 novemberében 8 millió koronában állapították meg, amelyből Ausztriára 5.6 millió, Magyarországra 2.4 millió esett.

A nikkelpénzeknek most említett teljes bevonása következtében 1917 május végén előállt a kényszerűség, hogy úgy a vas húsz-filléresek eredeti 50 millióos kontingensét további 30 millióval (21 millió Ausztria, 9 millió Magyarország részére), mint a vas két-filléresek eredetileg 8 millióos kontingensét ugyanakkora összeggel (5.6 millió Ausztria, 2.1 millió Magyarország részére) emeljék.

Az egy-koronásokban való szükséglet szintén emelkedő tendenciát mutat. Mint már említettük, az állandóan mutatókozó tezaurálás elsősorban a forgalomban levő ezüstpénzekre vetette magát. A valuta elértéktelenedésével mindig növekszik a törekvés a készpénznek tárgyi javakba fektetésére, amelyeknek értékálló voltát vagy értékemelkedését általánosan föltételezik. E befektetési szükségérzet kielégítésének egyik módjául kínálkozott az ezüstpénzek anyagának házi berendezési tárgyak előállításához való fölhasználása, amelynél nem a legcélszerűbb, vagy legcsinosabb kivitel, hanem egyedül csak az érték megőrzése volt a fődolog. A pénz folytonos elértéktelenedése kiegyenlítette az ezüstérméknek a törvényes pénzlábbal szemben mutatókozó kisebb értékét,

sőt értéktöbblet állott be, amely a kiviteli tilalom ellenére bizonyára jövedelmező csempészetre vezetett. Még a koronaérték bronz-érméire nézve is a pénz elértéktelenedése és későbbi stádiumokban a tartós réz-szükség folytán ilyen túlértékelés állott be. Az ezüst érmék helyett pótlásul most már csak papír pénzjegyek jöhettek tekintetbe. Mint említettük, 1916 végén egy-koronás bankjegyek kiadására kellett térni. Csak ennek a bankjegy kategóriának kiadásával és a vas váltópénzek bőségesen történt előállításával hagy alább a forgalom szorultsága.

Ennek ellenére némely városban még a háború végéig is szükségpénz volt forgalomban, ami ellen az Osztrák-Magyar Bank, szabadalmának megsértése címén kezdetben fel is lépett. Később, tekintettel a valóban meglevő szükségre, akadálytalanul megengedték az ilyen helyi pénzjegyek kibocsátását. Minthogy a háború végén kerek 763 millió korona összegű két- és egy-koronás jegy volt forgalomban, továbbá a bank 100 millió korona összegű ezüst forintost és egy-koronás érmét adott ki s ezenkívül az említett új érmék is kiadásra kerültek, a forgalomnak megnövekedését egy milliárdnál jóval magasabbra becsülhetjük, ami mellett nem felejtendő el, hogy a bekövetkezett általános árdragulás következtében a pénzforgalom területe, amelynek kiszolgálása e pénzjegy-kategóriák által történt, nem lényegtelen mértékben összefüggésbe szorodott.

VI.

A megszállott ellenséges területek pénzforgalmának ellátása.

Röviden tárgyalnunk kell még azokat az intézkedéseket, amelyek a háború folyamán a központi hatalmak által megszállott ellenséges területeknek pénzforgalmi eszközökkel való ellátása kérdésében történtek. Ezt is csupán az előadás teljessége kedvéért tesszük, mert lényegesebb valutapolitikai jelentősége ezeknek az intézkedéseknek sincsen.

A fölfogás, amely e kérdésre vonatkozóan az osztrák-magyar monarchia illetékes helyein uralkodott, a német vezető szervek által képviselt felfogástól lényegesen eltért. Amíg Németország minden idegen területen, ahol a háború alatt befészkelte magát, mihelyt csak lehetett, azonnal hozzálátott e területek részére való különleges pénzforgalmi eszközök megteremtéséhez, addig a monarchiában az volt a vélemény, hogy csupán teljesen külszínes jelenség az, ha valamely megszállt területen az ottani papírpénz helyébe új papírpénzt tesznek, amelynek legnagyobb részben letéteményezett saját papírpénz a fedezete. Ebből a mérlegelésből kiindulva a monarchia részéről elmaradt az, hogy Szerbia megszállása után ott külön új pénzjegyeket hozzon forgalomba. Nem

tagadható, hogy Szerbiából, ahol a pénzforgalom az Osztrák-Magyar Bank jegyeivel bonyolódott le, vagy Orosz-Lengyelországból, ahol az osztrák-magyar katonai igazgatás útján szintén ilyen bankjegyek kerültek a fizető forgalomba, a korona-bankjegyeknek a valutára nézve a külföld felé való káros szivárgása megtörténhetett és tényleg meg is történt. Am a megfontolás, amely külön fizetőeszközöknek eme területeken való berendezkedése ellen szólt, mégis erősebb volt. Másként álltak a viszonyok Ukrajnában, ahol az ott nagy fölöslegekben levő élelmiszer és nyersanyag megszerzése csupán rubel, később pedig csak az újonnan megteremtett ukrán nemzeti pénz ellenében volt lehetséges, miután a bőségesen kiadott korona-bankjegyekkel való kísérletek nem jártak kívánt eredménnyel. Német részen mindenesetre irányadó volt az a mérlegelés is, hogy a birodalmi banknak, amely az állományáról szóló heti közléseket a háború alatt nem szüntette be, figyelemmel kellett lenni arra, hogy bankjegyforgalmát illetően nagyobbra ne emelje s hogy kedvezőtlen magyarizációknak, amelyek egy ilyen emeléshez fűzhetőek lettek volna, táplálékot ne adjon.

Ahol a monarchia mint okkupáló hatalom Németországgal együttesen lépett fel, ott tekintettel a német birodalmi kormány említett álláspontjára, Ausztria-Magyarország hozzájárulásával és együttműködésével különleges pénzjegyek megteremtését vették foganatba.

Hogy Romániának a központi hatalmak által megszállt területein a fizető forgalom követelményeinek meg lehessen felelni, a német hadvezetőség az egyik román intézetet, a Banca Generala Rumanat kényszerítette, hogy az ország pénzegységére, a leire szóló jegyeket adjon ki. A jegyek fedezetül ennek a kibocsátó intézetnek a berlini birodalmi banknál levő giroköveteléseik szolgálták, amely követelések a lei-bankjegyeket igénylők részéről történt márka-bankjegy fizetésekből álltak elő. Mint fix értékreláció 80 birodalmi márka tett ki 100 leit.

Az osztrák-magyar közös hadügyminisztérium az osztrák és magyar kormány nevében a Románia részére kirendelt és a német hadvezetőség nevében tárgyaló központi elszámoló hivattal azt a megállapodást kötötte, hogy Ausztria-Magyarország az igénybevett lei-jegyekért német birodalmi értékű márka helyett koronákat is tehet le a birodalmi banknál fedezetül. A korona-letétet azonban a korona mindenkor berlini kurzusjegyzésének megfelelően havonként szabályozni kellett.

A Banca Generala összesen 2,114.727,957 leit hozott forgalomba, amiből a monarchia saját céljaira 629.865,859 leit vett fel 771.202,975 korona és 3.960,000 márka letétele ellenében. A letétet a két pénzügyminisztérium abban az arányban teljesítette, amelyben e két minisztériumnak a hadsereg pénzszükségletét fedeznie kellett. A letett korona-bankjegyek összege megfelelt a bukaresti béke megkötése idején a korona és a márka közt fennálló értékrelációnak. Ez időpont után eme értékviszonyok rosszabbodása

állt be a korona hátrányára, a depotnak kiegészítése azonban Ausztria-Magyarország részéről nem történt meg. Erre nézve úgy látszik, az a körülmény volt döntő, hogy az említett békeszerződés határozatai szerint a lei-kibocsátásból származó terheket Romániának kellett volna viselnie.

Ugyanolyan mérlegelésekből kiindulva, aminők Romániában a lei-jegyek kiadásánál irányadók voltak, kerültek kibocsátásra az Ausztria-Magyarország és Németország közti speciális megállapodások alapján az olaszországi, katonailag megszállott területek fizetőforgalmi céljaira, szintén olasz értékre szóló pénzeszközök is. Kibocsátó intézet gyanánt szerepelt az osztrák-magyar hadvezetőség által Udine-ben alapított «Cassa Veneta dei prestiti», amely 1000, 100, 20, 10, 2 és 1 lira továbbá, 5, 10 és 50 centesimi címletű jegyet adott ki. A kibocsátó intézetnek elkülönített számlákon fel kellett tüntetnie, a lira-jegyek összegeit, amelyek a hadsereg céljaira, a megszállt területek igazgatásának szükségletére, a monarchia vagy Németország részére a megszállt területeken rekvirált vagy vásárolt árúk megfizetésére igénybe vettek. A hadsereg, valamint a monarchia, vagy Németország által foganatosított árú beszerzés céljaira szolgáló liraösszegek fedezetéül a Cassa Veneta dei prestiti javára letett korona- vagy márkaösszegek kellett hogy szolgáljanak, ahol is 100 líráért 95 korona, koronák helyett letett márkaösszegnél a márkának mindenkori bécsi átlagos árfolyama volt számítandó. A koronaletéteket Bécsben az Osztrák-Magyar Banknál, a márkaletéteket a berlini birodalmi banknál a velencei kölcsönpénztár zárt számláján vezették. A megszállott területek közigazgatási költségeire szükségelt liraösszegek fedezetéül a megszállott olasz városok és községek kontribúciós adóslevelei szolgáltak volna.

Liraösszegeket ezekre a célokra ténylegesen nem vettek igénybe. Ezenkívül a Cassa Veneta az általa forgalomba hozott pénzjegyekért minden egyéb vagyonával kezeskedett. Az 1918 december 31-iki állomány szerint egészben 305.891,406 lira került kiadásra, amiből Ausztria-Magyarország 289.452,760 lírát, Németország 16.438,700 lírát vett át a maga céljaira.

Ukrajnának a központi hatalmak által történt megszállása után nagy nehézségek mutatkoztak a monarchia és Németország részére való árú vásárlásnál, valamint a megszálló csapatok szükségletének előteremtésénél is. Teljességgel lehetetlen volt elegendő mennyiségű ukrán pénzt beszerezni, viszont a fizetéseknek koronában való teljesítését lehetősen kerülni kellett, minthogy a kezdetben ilyen irányú próbálkozás valutáris tekintetben nagyon kellemetlenül volt érezhető. E körülmények hatása alatt ukrán pénzeszközök beszerzése végett Ukrajnával 1918 május 15-én az első, 1918 szeptember 10-én pedig a második megállapodást kötötték, mely utóbbi az elsőnek helyébe lépett.

E megállapodás határozatainak értelmében az Ukrajnától felelő részben Németország által átvett ukrán pénzeszközökért az ellenértéket koronában, illetve márkában, az előbbi 1 karbovanec-ért

(ukrán érték) 2 koronát számítva, kellett letenni. A monarchia részéről ily módon teljesítendő fizetésből 50% az Osztrák-Magyar Banknál Bécsben vagy Budapesten nyitott folyószámla (Compte Trésor) javára volt Írandó, a másik 50%-ért Ukrajna osztrák és magyar, két évre szóló kincstári jegyeket kapott. Ukrajnának ez a számlakövetelése, valamint a kincstári jegyek, amennyiben az első megállapodás alapján nyert összegekről volt szó, évi 4%-kal kamatoztak, a második megállapodásból származó követelések és kincstári jegyek pedig évi 3%-kal.

A követelések és kincstári jegyek fölött Ukrajna csak a békekötéstől számított egy év leforgása után rendelkezhetett szabadon. Ettől az időponttól kezdve az ukrán kormány jogosult volt koronakövetelése fölött a felvett karbovanec-összegek 1 %-áig a bécsi devizaközpont útján a külföldre (az ellenséges külföld kizárásával) való kifizetések céljából rendelkezni. Egyébként e követeléseknek csupán Ausztria-Magyarországban eszközendő vásárlásokra, vagy ugyanott teljesítendő fizetési kötelezettségekre való fordítása engedtetett meg.

Hogy az ebből a megállapodásból Ukrajnával szemben származó kötelezettségek Ausztria és Magyarország közt hogyan osztassanak fel, ebben a kérdésben a két pénzügyminisztérium közt olyan értelmű megegyezés jött létre, hogy e felosztás tekintetében az Ausztriába, illetve Magyarországra behozott árúk értéke közti viszony lesz irányadó. Az ilyen alapon megejtendő végleszámolásig a monarchia két állama a felvett karbovanec-összegek ellenértékét a közös ügyekre nézve meghatározott kulcs szerint (Ausztria 63.6%, Magyarország 36.4%) tartozott szolgáltatni.

A két megállapodás alapján Ausztria-Magyarország összesen 248 millió karbovanecet vett fel.

VII.

Intézkedések a jegybank arany-és devizakészletének védelmére. A kereskedelmi mérleg a háború alatt. Hitelműveletek és egyéb előkészületek külföldi fizető eszközök beszerzése céljából. Az ezekkel a fizető eszközökkel való kereskedelem megszervezése. Deviza kurzusok.

*I. Nagy kereslet arany és külföldi fizető eszközök irányában.
A bankvezetődig magatartása e kereslettel szemben.*

Az előző fejezetek egyikében beszámoltunk a háború kitörését közvetlenül megelőző eseményekről, nemkülönben említettünk a nagy követelésekről is, amelyeknek a jegybank állandóan ki volt téve külföldi fizető eszközök és effektív arany tekintetében.

Most visszatérünk azokhoz az eseményekhez, amelyek a valuta-ügynek ezen a területén 1914 július 30-ika után történtek. A belgrádi ultimátum alkalmából már mutatkozó több jelenség, a rohamos kereslet arany és külföldi fizető eszközök iránt, még inkább azonban a folytonos kíváncsi bankjegyek után s ennek következtében a bank leszámítolási és kölcsönüzletének rohamos emelkedése: mindez egyre tartott. A monarchia lépése folytán előállott helyzet megítélése ingadozó volt, amint egyáltalán egészen a legmagasabb vezető körökig bizonytalanság lett úrrá a további lehetőségek, főleg a bonyodalmak kiterjedése tekintetében. Az események folyamata valóban táplálékot adott ennek a bizonytalanságnak. Ausztria-Magyarországnak július 28-án Szerbiához intézett hadüzenete, és az Ausztria-Magyarország ellen augusztus 5-én érkezett orosz hadüzenet után Franciaország augusztus 11-én, Anglia csak augusztus 13-án üzent háborút a monarchiának. A bankvilág köreiből teljes volt a tájékozatlanság a kormányoknak szándékai iránt moratórium elrendelése tekintetében, valamint abban a tekintetben is, hogy a fizetési kötelezettség-teljesítés mindenestre szükségessé váló kitolásának mi lesz a módja és mértéke? Mindenki igyekezett magát fölvertezni. Még akkor is, mikor Ausztriában és Magyarországon a magánjogi fizetési kötelezettségek teljesítésének időleges elhalasztása iránti rendelet már megjelentek, akadt nem egy pénzintézet, amely azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a maga részéről nem fog élni a moratóriumban biztosított könnyítéssel. Híre járt, hogy az Osztrák-Magyar Bank jegykészlete a közgazdaság nagy igényeinek kielégítésére nem elegendő. Ez fokozta sokak igyekeztét, hogy amily gyorsan csak lehet, nagyobb összegű készpénzt biztosítsanak maguknak. A bankrátának július 26-án 4 %-ról 5 %-ra történt emelése ezzel szemben épp oly hatástalannak bizonyult, mint a további egy százalékos emelés július 31-én. A főtanácsnak ezen és a következő napon tartott ülésén a kamatláb-kérdésen kívül szőnyegre került az arany fizetések kérdése is. A deviza és valuta-árfolyamok alakulása a többé nem hivatalos forgalomban (a tőzsdeforgalmat már beszüntették) arra indította a bankvezetőséget, hogy a fiókintézeteknél távirati utón külföldi csekkek és fizetések vásárlását és eladását, valamint aranypénzek és külföldi pénzjegyek eladását beszüntesse. Csupán arany érmék és márkajegyek vétele maradt érvényben. Az arany és a külföldi fizető eszközök iránti igény nem akart leohadni. A nagybankok azt a javaslatot tették, hogy a szükséges aranyat, mintegy 50—60 millió koronát a jegybanktól bankjegyek ellenében megvásárolják, s ezenkívül sterlingfontra szóló váltókat tesznek le. A devizák és valuták árfolyamának abnormis emelkedését az aranyleadásokkal sem lehetett feltartóztatni. A megvitatás során az a felfogás tört magának utat, hogy további aranyfizetés ne történjék, csak olyan előbbi kötések bonyolítottassanak le, amelyekre már részletfizetést eszközöltek. Az ülés folyamán, augusztus 1-én, jön a

nem garantált hír, hogy az angol bank a rátát 6%-ról 10-re emelte. A nyugottal való hírszolgálatban már megszakítás mutatkozik. Már hangok hallatszanak, amelyek a kamatláb további emelését kívánják. Miután, mint említettük, a londoni rátának 10 %-ra történt emeléséről érkezett hír még nem nyert megerősítést, a határozathozatalt függőben hagyták. Az augusztus 1-éről 2-ára virradó éjjelen a megerősítés megjön és a főtanácsnak rögtön egybehívott végrehajtó bizottsága elhatározza a további emelést teljes 2 %-kal, vagyis 6-ról 8-ra. A további aranyleadások tekintetében az a vélemény lesz uralkodóvá, hogy amíg Londonban a bankakta felfüggesztésére nézve a helyzet nem tisztul, addig, az előző napon ez ügyben hozott határozat ellenére a kifizetések beszüntetendők, az államkormányzatok részére szükséges ilyenmű fizetéseket egyedül véve ki. Ezeket az energikus rendszabályokat úgy a kamatláb, mint a további aranyleadások kérdésében a bankvezetőség azért tartotta szükségeseknek, mert egyrészt a bankjegyek utáni kereslet az Ausztriában és Magyarországon időközben elrendelt moratóriumok ellenére sem akart elcsendesedni, másrészt mert abszolút volt a bizonytalanság az iránt, hogy Anglia minő magatartást szándékozik a monarchiával szemben tanúsítani. Anglia tényleg csak tizenegy nappal később üzent meg a monarchiának a háborút. A 8 %-os kamatláb 20 napon át maradt érvényben. Augusztus 21-iki ülésén a főtanács elhatározta a 6 %-ra való leszállítást 22-ikén kezdődő hatálylyal. Ebben az időben már bizonyos nyugodtság mutatkozott és az aranyfizetések ügyében az események folyamata maga hozta meg a megoldást. Már augusztus első napjaiban a nagy csapatmozdulatok annyira igénybe vették a vasúti forgalmat, hogy egyes személyek utazása, értékküldemények továbbítása a legnagyobb nehézségekkel járt. Ezeket a rögtöni határozat elrendelő intézkedések még növelték is. A külföld számára való aranyküldés szinte a lehetetlenségek közé tartozott. Még a július utolsó napjaiban útnak indított aranszállítmányok egy része sem jutott el többé rendeltetési helyére és a német határról visszajött. Aranykifizetés a belföld számára nem jöhetett szóba. Mikor aztán augusztus közepe felé a posta- és vasúti forgalomban a viszonyok javultak, az arany kifizetésnél, valamint devizák és valuták kifizetésénél bizonyos irányelveket kellett megállapítani, amelyek az esetleges igényekkel szemben való magatartást szabályozták volna. Még augusztus hó folyamán jött is létre egy szóbeli megállapodás a két pénzügyminisztérium és a bankvezetőség közt, mely szerint arany és külföldi fizető eszköz a bank állományaiból csupán a hadsereg szükségleteire adható ki, továbbá az államadóssági szolgálat céljaira, a közéletnek nélkülözhetetlen szükségleteire, végül amennyiben a közhiteire való tekintet elkerülhetetlenül megkövetelik, a hazai pénzügyintézetek által külföldön elhelyezett, idegen értékekre szóló kötvények kamataira és törlesztésére. Ez utóbbi tekintetben magától értetődően tekintetbe kellett venni az ellen-

séges külföldre nézve kiadott fizetési tilalmakat, hogy ezeknek kijátszása lehetőség szerint megakadályoztassék. A bank arany- és külföldi fizető eszköz állománya megengedett igénybevételének ez az elvi szabályozása a háború egész ideje alatt érvényben maradt. Némi változtatásokon annak következtében ment keresztül, hogy a kormányok a megengedett exportból származó devizáknak és valutáknak a bank részére való beszolgáltatását tették kötelezővé, továbbá annak következtében is, hogy Bécsben és Budapesten 1916 elején devizaközpontokat állítottak föl, amiről más helyen lesz szó.

2. A koronaérték aranyérmeivel való kereskedés eltiltása.

Az effektio aranyra ázóó fizetési kötelezettségek szabályozása.

A külföldi fizető eszközök drágulásával egyidőben kezdett ázsio-kereskedés kifejlődni a koronaérték arany érmeivel. Az osztrák kormány 1915 márciusában szükségesnek látta rendeletet adni ki, amely ezt a kereskedést pénzbüntetés és szabadságvesztés terhe mellett megtiltotta. Minthogy a bécsi főpénzverő hivatal jogosult volt magánszámlára is verni császári aranyakat, amelyeknek a Kelet rendes vevője volt, nyitva állt az út az említett rendelet kijátszására oly módon, hogy az ilyen kereskedelmi pénzül szolgáló aranyakat a koronaérték aranypénzeiből verették át. Március végén aranyérmeknek idegen számlára való verését beszüntették. Magyarországon hasonló rendeletet nem adtak ki, ellenben 1914 decemberében intézkedés történt, hogy olyan kifizetések, amelyek valamely kereskedelmi ügyleten, váltón, vagy más magánjogi címen alapulnak és a koronaérték aranypénzeire szólnak, ezen intézkedés hatályának ideje alatt a koronaérték bármely törvényes fizető eszközével névértékben teljesíthetők. A kifizetésnek ugyanezt a módját állapították meg azokra a fizetési kötelezettségekre nézve is, amelyek arany forintra, körmöci aranyra vagy külföldi arany érmére szóltak, ami mellett a pénzügyminiszternek felhatalmazása volt, hogy az állam ilyen fizetési kötelezettségeire vonatkozólag átszámítási árfolyamot állapíthasson meg. A hitelezőnek fenntartották azt a jogát, hogy a rendelet érvényességének megszűnte után adósától a fizetési kötelezettség teljesítését a kikötött pénznemben, vagy valutában követelje. Amennyiben a hitelező ezzel a jogával élt, teljesítést a rendelet hatályban léte alatt nem kívánhatott. Az ok, amely a magánfizetési kötelezettségekre vonatkozó határozmányok kiadására vezetett, az a tapasztalat volt, hogy a magánforgalomban a fizetési kötelezettségeknél effektív aranyban való teljesítését kezdték kikötni, másrészt a belföldi aranykötelezettségek számára az országos értéknek az arannyal szemben mutatkozó változásaira való tekintettel törvényes normát kívántak megállapítani a teljesítésre nézve. Ausztriában megelégedtek az állam belföldön teljesítendő magánjogi természetű ilyen pénztartozásainak szabályozásával.

Ha ezek a koronaérték aranypénzeire szóltak, akkor kiegyenlítésük a koronaérték minden fizető eszközével és pedig névértékben történhetett. Az államnak oly magánjogi, szintén a belföldön teljesítendő pénztartozásaira ellenben, amelyek arany forintra, aranypénzre, külföldi éltékre, vagy külföldi valutáknak meghatározott pénznemeire szóltak, az a norma volt érvényes, hogy e tartozások a koronaérték összes törvényes fizetőeszközeivel kiegyenlíthetők annak az átszámítási mértéknek alkalmazásával, amelyet a pénzügyminiszter mindenkor megállapít.

3. A háborús évek kereskedelmi mérlegei. Aratási eredmények. Behatóbb taglalása az 1916. évi kereskedelmi mérlegnek.

Behozatali korlátozások. A fizetómérleg egyéb tételei.

Mielőtt áttérnénk ama további rendszabályok ismertetésére, amelyek a bank aranykészlete megfogyásának ellensúlyozására, továbbá külföldi fizető eszközökből való készleteinek növelésére, s ezáltal e fizető eszközök árainak emelkedése ellen fogantatva vétettek, úgy véljük, hogy vizsgálat alá kell vennünk egyikét a legfőbb okoknak, amelyeknek az aranybirtokban és a váltóárfolyamokban az említett változásokat előidézniük kellett: az egyseges vámterületet alkotó osztrák-magyar monarchia kereskedelmi mérlegének alakulását a háború alatt.

A kereskedelmi mérleg egyenlege már a háború kitörése előtti években passzív volt. Ez a passzívum, amely az 1911-ben 787.4 1912-ben (130-8, 1913-ban pedig 638.8 millió koronát tett, a háború alatt jelentékenyen megnőtt.

A passzívum már 1914-ben 807 millióra emelkedik, amennyiben 2902 millió korona értékű behozattal 2095 millió korona értékű kivitel¹ áll szemben. 1915-ben a passzívum további emelkedése észlelhető, annak folytán, hogy a behozatal 3800 millió, a kivitel² csak 1335 millió korona értékű. Az 1916. év a háborús évek kereskedelmi mérlegének legnagyobb passzívumával záródik: a behozatal 6009 millió értékű, míg az exportált kereskedelmi értékek³ csak 1540 millió koronát tesznek ki. Az 1917. év áruforgalmának eredményei az előző évekhez képest a passzívumnak jelentékeny csökkenését mutatják, de az év mégis 3226 millió, korona passzív-salddal zárul, amennyiben 5015 millió korona behozattal csak 1789 millió korona értékű kivitel* áll szemben.

Az okok, amelyek a fizetómérleg legfontosabb tételének ilyen rendkívüli leromlásához vezettek, a következőkben foglalhatók össze: a hadseregnek felszerelési tárgyokban, vegyi szerekben és egyéb hadi anyagokban való fokozott szüksége; a lakosság fokozott fogyasztása az egyesek jövedelmének az állam által okozott szaporítása folytán, kedvezőtlen aratási eredmények a háború éve alatt, ennek következtében élelmiszer behozatal úgy a had-

¹⁴ Nemesfémek és érmék nélkül.

sereg, mint a polgári lakosság számára, a külkereskedelem megkötése kiviteli tilalmakkal, a külföldi piacok számának csökkenése az ellenséges hatalmak blokádja folytán; az árak emelkedése.

A felsorolt okok közül a háborús évek aratási eredményeit közelebbről kell hogy megvilágítsuk, minthogy a kereskedelmi mérlegnek módfelett kedvezőtlen alakulása túlyomó részben azokra vezethető vissza.

A háború előtti normális években az egységes vámterületet alkotó monarchia gabonaművekben való szükségletét maga volt képes fedezni. Közepesen aluli aratásnál már a háború előtt behozatal szüksége mutatkozott. Már az 1913-iki aratás sem volt kielégítő. Ausztriában cs Magyarországon a fő kenyérmagvakban, vagyis búzában és rozsbán összesen 83·6 millió métermázsa volt a cséplés eredménye, olyan eredmény, amely éppen csak hogy fedezte a monarchia saját szükségletét. Az 1914. évi aratás ehhez az eredményhez képest 13 millió métermázsa hiányt mutat, amennyiben búzából és rozsból a monarchiában 70 0 millió métermázsa termett. Az 1916. évnek 76·3 millió métermázsa termése valamivel jobb, de az 1913. évinek mögötte marad. Az 1917. évi aratás a két kenyérmagfajtában 62·3 millió métermázst hozott, ami nagyon rossz eredménynek minősíthető és amelynél csak az utolsó háborús évek eredményei még rosszabbak. Az utolsó háborús évnek a megelőzővel való összehasonlítását megnehezíti az a körülmény, hogy Ausztriára vonatkozóan csupán a következő tartományok aratási eredményei állnak rendelkezésre: Alsó- és Felsőausztria, Salzburg, Stájerország, Karintia, Tirol és Yoralberg. Ezeknél a szinte katasztrofálisan elégtelen aratási eredményeknél, ha az össz-eredményt nem is valami különösen befolyásoló mértékben, közrejátszik a változó hadihelyzet is, amennyiben átmenetileg ellenséges megszállások némely területeken az eredményeket csökkentették. A háború későbbi folyamán beigazolódott az is, hogy a földműveléssel foglalkozó nép a hatósági ármegállapítások miatt más termények felé fordult, amelyeknél az értékesítésnek nem volt korlátozása. Azonban sem a bevetett területben történt eltolódás, sem a férfilakosságnak katonai szolgálatra történt behívása folytán hivatásos foglalkozásától való elvonása nem volt jelentős. A kedvezőtlen időjárási viszonyok voltak elsősorban az oka annak, hogy, amint látni fogjuk, a hadsereg szükségletén kívül anyagokban és anyagszerekben, amelyeket a vámterületre kívülről kellett behozni, még a hadseregnek és polgári lakosságnak élelmezése is a külföldre volt utalva.

A földművelés egyéb terményeiből a háború évei alatt a tengertermés eredményei különösen rosszak voltak. Ennél a magterménynél főleg Magyarország jön tekintetbe. Amíg 1913-ban Magyarországon 46·2 millió métermázsa volt a tengertermés, ez 1914-ben 43·8 millióra, 1915-ben 40·7 millióra csökkent, hogy 1916-ban és 1917-ben még lejjebb szálljon: 23·7. illetve 26·3 millióra. Igaz, hogy ez utóbbi két évben kissébb területet ültettek

be tengerivel; 1914-ben ez a terület 43 millió katasztrális hold volt, míg 1916-ban és 1917-ben csak 3.9, illetve 3.8 millió hold. A tengeritermésben való hiány azonban holdanként olyan jelentékeny, — az 1914. évi 1035 métermázsa helyett 1916-ban csak 6.05, 1917-ben pedig csak 6.9 métermázsa termett, — hogy ez majdnem egészben csak a satnya fejlődés következményének tudható be. Ezek a kedvezőtlen eredmények a kereskedelmi mérleg további alakulására rendkívül hátrányos befolyással voltak amiatt is, mert egyúttal bennük rejlik főoka annak, hogy a háború éveiben zsr-hiány állt elő. A terméscsökkenés folytán a húsnak a háború alatt megnövekedett fogyasztását csak import által lehetett fedezni.

Ha a monarchia 1914. évi külkereskedelmének jellegzetes fővonásait megállapítani igyekszünk, úgy elsősorban arra kell rámutatnunk, hogy a behozatal az előző évihez képest majdnem félmilliárd csökkenést és a kivitel az 1913. évvel szemben kerek 675 millió korona visszaesést tüntet fel. Az egyenlegnek az 1913. évvel szemben való rosszabbodása tehát az exportban mutatkozó mínuszra vezethető vissza. Persze a behozatalnál — mindig az előző évihez képest — már ebben az évben észlelhető a ki nem elégítő aratás hatása. Több mint 100 millió korona árú búzát és rozsot kell importálni.

Az árúk közt, amelyeknek kivitele 1914-ben az 1913. évihez képest lényegesen visszamaradt, látjuk Ausztria és Magyarország egyik legfontosabb kiviteli cikkét, a cukrot. Amíg 1913-ban nyerscukrot és finomítottat 293 6 millió korona értékben szállítottak külföldre, addig az 1914-ben exportált cukor után már csak 167 millió korona folyt be. Egyéb készárúk kivitelénél is, majdnem az összes áruosztályokban csökkenés mutatkozik az előző évvel szemben. Az árúknak erre a csoportjára összesen 413 millió korona értékű export -csökkenés esik, ami már egymaga megmagyarázza a mérleg leromlását. Itt is közrejátszik a kedvezőtlen répatermés. Az árak összehasonlításából, vagy jobban mondva az erre hivatott állandó bizottság által 1913 és 1914-re megállapított kereskedelmi értékek egybevetéséből kitűnik, hogy 1914-ben az előző évihez képest még nem volt lényeges árdragulás. A kiviteli és behozatali tilalmak sem játszottak még jelentősebb szerepet.

1915-ben a helyzet képe megváltozik. A kereskedelmi mérlegnek 2464 millió korona passzív egyenlege egyképen az export visszaesésére, mint a fokozott behozatalra vezethető vissza és pedig ez utóbbira túlnyomó mértékben. Az utóbbinál már az áraknak fölfelé törekvése is megnyilvánul.

Amíg a nyersanyagokban és félgyártmányokban való behozatal az előző év analóg mozgalmával szemben nem mutat valami különösen szembeötlő emelkedést, az élelmi cikkek és készárúk 1915. évi behozatalának értéke 848 millióval több, mint volt 1914-ben. Túlnyomó részben élelmiszer jött be és pedig: búzaliszt 30 millióért, rizs 15.8, hagyma 156, vágómarha 75.5, sertés 18-7, tengeri hal 8.3 millió koronáért. Vaj, disznósír, margarin

és egyéb ételszír, halzsír, olívaolaj: mindezt importálni kell. Az utóbbi cikkeknel, amelyekből az előző években csak jelentéktelen mennyiségek érkeztek a vámterületre, a kereskedelmi érték 194 2 millió korona összeget reprezentál. Friss és sózott hús, sajt, konzerv, héring, marinírozott hal: összesen 249 millió korona értékben került behozatalra. Galicia egy részének orosz megszállása folytán petroleum-import válik szükségessé, amire a kiadás 18 millió, kenőolajokra pedig 24-3 millió korona. Nagyon jelentékenyen emelkedik a cipőárak behozatalának értékösszege. Az 1914. évvel szemben, amikor 114 millió korona volt a lábbeli-import, 1915-ben ezért már 216-5 millió korona ment külföldre. Az import nagyjából a hadsereg szükségletére esik, de jelentékeny a polgári lakosság szükséglete is, minthogy a bőrkikészítés a háború kitörésekor megvolt borkészletek elhasználása után a cserző anyagok beszerzése körül beállott nehézségek miatt a szükségletet csak lassú léptekkel követhette. A kisiparban foglalkoztatott cipőmunkásoknak katonai szolgálatra történt behívása, minek következtében a fogyasztás fokozott mértékben fordult a gyárilag készült külföldi árúk felé, szintén hozzájárult a bajokhoz.

A kivitelben majdnem minden fontos tételnél ismétlődő csökkenés vehető észre. Az exportált mennyiség jelentékenyen kisebb lesz, ennek hatását az áraknak közben bekövetkezett emelkedése enyhíti némileg. Nyers és finomított cukorból, amelyből 1913-ban még 10-7 millió méterinázsa volt az export 267-2 millió korona értékben, az 1915. év folyamán csupán 71 *H millió korona értékű, kerek 1-7 millió métermázsa lép ki a határon. Eltekintve a termelés csökkenésétől, ez a kedvezőtlen eredmény a belföldi fogyasztás növekedésére vezethető vissza, de arra is, hogy közben megkezdődött a cukor feldolgozása robbanó anyagok előállításánál. A kiviteli érték, amely 1913-ra a nyerscukornál 21-7 koronával, a raffinált cukornál 28.92 koronával szerepelt métermázsként, az 1915. év külkereskedelmi statisztikájában 28 koronával van feltüntetve a nyerscukornál és 4196 koronával a finomítottnál. Igen jelentékenyen csökken az érték a tojáskivitelnél, miután ez a kivitel, amely 1913-ban 142-8 millió, 1914-ben lényegtelenül emelkedett árak mellett 119 millió volt, 1915-ben kétszeres árak ellenére 65-3 millióra esett vissza. S ugyancsak a majdnem 60 %-os áremelkedésnek ellenére, amely a szövött gyapjúáraknál az utolsó békeévvél szemben beállott, ezen árúk exportált értéke 47-6 millió koronáról 17-3 millióra zuhan.

A kereskedelmi mérleg passzív saldojának jelentékeny emelkedése 1916-ban, amely évben 6009 millió korona behozatal 1540 millió korona kivitel állt szemben, majdnem teljesen a behozatal értékének enormis növekedéséből állt elő. Különben ebben az évben mutatkozik legkirívóbban az előző évek rossz aratásának hatása, valamint a készleteknek immár bekövetkezett apadása is. Az általános árnívó emelkedése az egész vonalon észrevehető.

Ezt illetően a lényegesebb változásokat a következő összeállítás szemlélteti: (Lásd a 92. és 93. oldalon levő táblázatot.)

Ezek az adatok, amelyeket az Osztrák-Magyar monarchia szerződéses vámterületének külkereskedelmi statisztikájából veszünk át, s amelyekből elsősorban a közéletre legfontosabb cikkeket ragadtuk ki, mutatnak rá úgy igazában a viszonyok kedvezőtlen voltára, s arra, hogy ezek a viszonyok hogyan alakultak ki a rossz aratási eredmények hatása, a beszerzési lehetőségek összezsugorodása és az általános árnívó folyton tartó emelkedése következtében. Már a fenti összeállításban felsorakoztatott számadatok a behozatalnak 1406 millió koronával való megnövekedését mutatják az 1915. évvel, és 1661 millió koronával való emelkedését az utolsó békeévvvel szemben. Igaz, hogy 1916-ban pamutbehozatalunk nem lényegtelen csökkenése mutatkozik, amely cikkből ebben az évben csupán 23⁴ millió korona értékűt hoztak be, míg 1915-ben ez az érték 270 millió koronát tett ki. Ezt a csekélyebb importot azonban bőségesen ellensúlyozza az előző évvel szemben a behozatali értéknek vasércnél, gyapjúnál, selyemnél és selyemhulladéknál, bőrnél, nyersvasnál, réznél és nikkelnél mutatkozó többlete.

Az 1916. év kivitelének 1540 millió korona értéke az 1915. évi kivitel értékét kerek 205 millióval haladta meg. A legjelentékenyebb pluszt az ásványolajak kivitele mutatja fel, amelyből 199 millió értékűt exportáltak az előző évi 79 7 millióval szemben. A mérleg kiviteli oldalának egyéb tételeiben jelentőség nélküliek az eltolódások.

Meg kellene jegyezni még, hogy a behozott mennyiség-egységeknek az előző táblázatban feltüntetett értékei az utolsó békeévek értékelésével szemben a legtöbb áruajtánál több száz százalékos emelkedést mutatnak. Az ezen behozataloknál irányadó termelő államok devizáinak árai Bécsben, vagy Budapesten 1916-ban távolról sem értek el ilyen magas ársíót. A berlini devizát a paritással szemben (117 56 korona 100 birodalmi márkáért) 143 36 és 154.87 közt, vagyis 22-től 32%-ig menő ársíóval számították. Zürich a parival szemben (95.23 korona 100 frankért) minimumban 148.29-et, maximumban 180.66-ot ért el, az ársíó tehát 55.5 és 90% közt váltakozott. Az amszterdami devizát a paritással szemben (198.37 korona 100 hollandi forintért) 319 39-től 369.48-ig, azaz 61 és 86% közötti ársíóval jegyezték. Végül a stockholmi jegyzés a (paritás 132 26 osztrák-magyar korona volt 100 skandináv koronáért) 67 és 101% közt mozgó ársíót tüntet fel. Bár ezek a jegyzések az 1916 elején felállított devizaközpontok árfolyamai voltak, amelyek mint később látni fogjuk, e központokon kívüli forgalomban az idegen fizető eszközök tényleg magasabb értékelésének nem feleltek meg, a különbség a központok kurzusai és a magánforgalom kurzusai közt semmiesetre sem volt oly nagy. A behozott cikkek ára tehát, a beszerző állam pénzének leromlásától teljesen eltekintve, jelentékenyen felszökött. Annak ellenére,

A behozott árúk neme	Év	Mennyiség méterinázásokban	É r t é k e	
			a mennyiség- egységnek koronákban	az összes mennyiségnek ezer koronákban
Kávé . . .	1913	593.700	151 4	89.955
	1914	728.000	1529	110.738
	1915	894.010	221—	197.930
	1916	452.270	523-8	236.900
Tea_____	1913	16.216	3116	5.053
	1914	37.726	393-7	14.854
	1915	25.010	658—	16.464
	1916	28.390	1.370 —	38.934
Szárított füge_	1913	323.937	28-92	9.367
	1914	287.292	31-65	9.094
	1915	224.034	74—	16.579
	1916	101.090	440 —	44.480
Nyersdohány_____	1913	218.518	264-44	57.786
	1914	183.120	31019	56.801
	1915	160.047	32401	51.857
	1916	375.164	459-80	172.501
Búza_____	1913	180.384	16-50	2.976
	1914	4,640.729	21 —	97.455
	1915	126.237	51 —	6.438
	1916	3,601.132	58 —	208.866
Rozs	1913	67.725	13-50	914
	1914	405.279	18-26	7.399
	1915	85.344	43 —	3.670
	1916	497.558	57—	28.361
Árpa	1913	76.499	13 —	994
	1914	226.673	21 —	4.760
	1915	322.891	48—	15.499
	1916	3,756.574	4 6*—	172.802
Zab	1913	151.991	12-8	1.945
	1914	31.320	11 —	345
	1915	119.983	48—	5.759
	1916	563.237	49 —	27.599
Tengeri _ _____	1913	6,528.253	12-78	83.462
	1914	3,321.927	13-58	44.846
	1915	1,481.702	52 —	77.048
	1916	7,574.188	51 —	386.284
Bab_____ _	1913	57.278	23 —	1.317
	1914	79.266	25--	1.982
	1915	21.167	87—	1.841
	1916	975.094	80—	78.007

A behozott árúk neme	Év	Mennyiség métermá zsákban	É r t é k e	
			a mennyiség- egységnek koronákban	az összes mennyiségnek ezer koronákban
Búzaliszt .	1913	62.4S1	28—	1.749
	1914	211.171	5314	11.222
	1915	462.767	65 —	30.080
	1916	1,057.869	68—	71.940
Rozsliszt _____	1913	258	18—	4
	1914	3.466	49-2	170
	1915	8.731	55—	480
	1916	91.859	5601	5.808
Vaj	1913	210	260—	54
	1914	115	270—	31
	1915	155.305	5394	83.772
	1916	268.729	715—	192.141
Asztali sajt _____	1913	3.719	200—	744
	1914	2.849	200—	670
	1915	61.685	275—	16.798
	1916	90.222	425—	38.444
Kering „ _ „ _ _	1913	238.681	28—	6.683
	1914	96.734	36—	3.482
	1915	282.006	72—	20.304
	1916	158.355	200—	31.671
Tőkehal „ , , , ,	1913	22.488	82—	1.844
	1914	15.201	87—	1.322
	1915	46.616	136—	6.340
	1916	51.289	390—	20.002
Kondenzált tej _____	1913	1.777	160—	284
	1914	3.157	148—	467
	1915	95.566	210—	20.069
	1916	134.049	430—	57.641
Kőszén _	1913	136,891.536	1 73	236.980
	1914	100,368.892	1 79	179.582
	1915	94,716.084	207	195.690
	1916	120,250.335	2-39	287.120
Koksz _____	1913	9,336.688	269	25.162
	1914	6,916.741	2-80	19.358
	1915	6,789.088	3-32	21.867
	1916	8,217.680	3-78	31.063
Brikett	1913	2,632.408	235	6.195
	1914	1,878.473	2-43	4.558
	1915	1,381.414	2-74	3.785
	1916	2,349.628	304	• 7.134

hogy a megváltozott hadi helyzet folytán Bulgáriából, valamint az európai és ázsiai Törökországból importlehetőségek adódtak, amelyeket egy külön erre a célra létrehozott szervezet ki is használt, Olaszországnak a háborúba történt belépése és a blokád szőkébbre szorították a piacokat, ahonnan szükségleti cikkeket még be lehetett szerezni, ami folytonosan és erősen érezte hatását.

Hosszasabban időztünk az 1916. évi külkereskedelmi forgalom mozgalmainál, miután ezek tipikus és a pénz további alakulására rendkívüli horderejű jelenségeket mutatnak. A behozott szén, kokszt és brikett egy részétől eltekintve, az előbbi táblázatban feltüntetett árúk mind élelmicikkek. Amennyiben a fegyveres erő fogyasztási céljait szolgálták, teljesen improduktívak voltak.

Az 1917. év külkereskedelmének statisztikája, amikor is 5,015.446,000 korona behozattal 1,788.838,000 korona kivitel állt szemben, 3,226.608,000 korona passzívumot mutat. Az előző évi 4,455.788,000 korona passzívvummal szemben 1,229.180,000 korona apadás mutatkozik. Ha eltekintünk a romániai búzaimporttól — 1917-ben 369.336,000 korona volt onnan a behozatal az előző évi 208.866,000 koronával szemben — továbbá a disznóhús és sózott hús behozataltól, úgy a legtöbb áruajtában, amelyek az 1916. évi eredményt oly kedvezőtlenül befolyásolták, jelentékeny apadás mutatkozik. Hogy végső hatásában az apadás nem volt erősebben érezhető, ezt az árak további emelkedésének kell hogy tulajdonítsuk. Amíg pl. a kereskedelmi értékek gabonánál és lisztnél nem lényegtelenül maradnak az 1916. éviéknél, addig a készárúknál a behozott mennyiség kevesbedése jelentékenyen nagyobb, mint a behozatali érték mínusza. A folyton tartó drágulás másrészt kedvező hatással van a kivitelre. Ügy nyersanyagokban, mint félgymártmányokban és készárúban az exportált mennyiség sokkal csekélyebb, mint az előző évben, ennek ellenére a kivitel értéke az 1916-ikihoz képest 255 millióval nagyobb.

A monarchia külkereskedelmi mérlege az 1918. év tíz hónapjában, amely még a háború idejébe esik, úgy zárul, hogy a behozatal 3793 millió összes értékével szemben 1641 millió korona értékű kivitel áll, vagyis a passivszaldó 2152 millió korona. Habár a két előző évhez képest számszerű javulás mutatkozik, ez az első benyomás csalókanak bizonyul. A behozott mennyiség nemcsak abszolúte, hanem jelentékenyebb mértékben viszonylagosan is sokkal csekélyebb. Általánosan magasabb árakat kellett fizetni. Az árnívó emelkedésén kívül az árúkategóriák, amelyekből ezek a mennyiségek összetevődnek, jellemzik az egész közgazdaság aggasztó helyzetét. Ismét a legkülönbözőbb élelmiszerek kerülnek behozatalra. Az 1917. és 1918. évek aratási eredménye a középtermésen messze alul marad. Újra importálni kell gabonát, továbbá főzeléket, magvakat, vágó- és igavonó marhát, zsírt, húst, sajtot, halat. De sok száz milliót kíván a szén- és kokszt behozatal is. A textil kategóriákból félgymártmány és készárú nem nagy mennyiségekben, de magas árakon jön be. A papír és papírmű, fa- és vasárú nagy összegek-

kel szerepel a behozatali listán. A beállott szegényedés megnyilvánulóan nagy léptekkel halad, amivel szemben a behozatal apasztására irányuló igyekezet csak nagyon szerény mértékben érvényesül.

A kivitelben cukor, italok, ásványolajok, fa, konfekciós árúk azok, amelyek a végeredményt kissé megjavítják. Hasonló irányban jut érvényre az a körülmény, hogy a behozott cikkekből, főként élelmiszerekből nem jelentéktelen mennyiségeket Németország számára adtak le.

Ha a háborús évek kereskedelmi forgalmáról szóló statisztika részleteit tüzetesebben vizsgáljuk, fel kell ismernünk, hogy a rossz aratások hatásán kívül más körülmények is befolyással voltak a kereskedelmi mérleg egyenlegének kedvezőtlen alakulására. Az importnak és exportnak az illetékes hatóságok részéről való kezelése semmiesetre sem minősíthető olyannak, amely általánosságban a helyzet komolyságával számot vetett volna. Olykor-olykor nekibuzdulás történt ugyan, hogy nélkülözhető behozatalokat eltiltsanak vagy megnehezítsenek, másrészt pedig, a kiviteli tilalmakat, amelyeknek száma egyre nőtt, lazábban kezeljék; valóban rigorózus politikát voltaképpen egy irányban sem folytattak, de különösen nem az importnak a legszükségesebbre való korlátozásában. Nagy időbe telt, amíg azok a hivatalok, amelyekre a pénzt illető tekintetek gondozása bízott, keresztül tudtak vinni egyes rendelkezéseket a behozatal korlátozására, vagy a tilalmak által akadályozott kivitelben való könnyítésekre s amíg csak némi-leg is meg tudták gyengíteni az érdekképviseletek és az érdekelt reszortok ellenállását. Eleintén kisebb eszközökkel próbálták meg a bajhoz hozzáférközni. Az 1916. év elején a nélkülözhető, nagyértékű cikkeknek egész sorozatát a vámfizetésnél egyébként megengedhető könnyítésekből kizárták. Ezeknél a cikkeknel a behozatali vámot effektív aranyban kellett leróni. Hasonlóképpen rendelkezés történt, hogy aranyban való vámfizetés történjék 10 koronán aluli összegek után is. Valami különösebben észrevehető megszorító hatásuk ezeknek az intézkedéseknek nem volt. Egy ideig úgy látszott, mintha e rendeletek következtében aranypénz után nagyobb kereslet mutatkoznék, hogy a behozott fényűzési cikkek vámjá megfizethető legyen. Mikor az 1916. év behozatali és kiviteli mozgalmainak legnagyobb mértékben aggasztó következményei mutatkoztak, csak akkor kaptak hozzá erélyesebb intézkedésekhez. 1916 végén rendelet jelent meg Bécsben és Budapesten, amely megtiltotta a behozatalt a következő cikkekből: különböző fűszerek és déligyümölcsök, luxus-élelmiszerek, élvezeti cikkek, dísztollak, díszvirágok, drága textilárúk, női luxuscipők, finom prémekek, divatárúk, nemesfém-árúk, ékszerárúk, zsebórák, színházi látcsövek, illatszerek stb.; kivétel csak közérdekű esetekben történhetett. Miután e tilalmak nem voltak kielégítőek, 1917. márciusban tovább mentek, amennyiben elvileg mindennemű árúbehozatal az illető pénzügyminisztérium külön engedélyétől tétetett függővé. Az árúbehozatal elsősorban csupán olyan beszerzésekre lett volna kor-

látozandó, amelyek közvetve vagy közvetlenül a hadvezetés céljait szolgálják, vagy a közjóra való tekintetből szükségesek. A nyert tapasztalások alapján a behozatali engedélyek helyébe később a bevásárlási engedélyek léptek.

Tekintettel a kereskedelmi mérlegegyenleg nagyméretű leomlására a háborús évek alatt, a fizetési mérleg egyéb tényezői még akkor sem bírtak volna érvényre jutni, ha a háború nem lett volna rájuk is romboló hatású. De még ez az eset is bekövetkezett. Az ellenséges külföld fizetési tilalmai megakadályozták, hogy a követelések befolyjanak; az ellenséges külföld vállalataiban részes hazai tőke nem hozott kamatokat, a kölcsöntőke, amely békeidőben a fizetőmérleg passzív szaldójára ideiglenesen kiegyenlítő hatású, mozgásában le volt kötve. A kivándorlók pénzküldeményei, amelyek békeidőben a fizetőmérleg jelentékeny aktívumát képezték, láthatóan csökkentek, az Egyesült-Államoknak a háborúba történt belépése után pedig végkép elmaradtak. Nincsenek ugyan adataink az idegenforgalomban beállt hiány mértékéről, amely forgalom különben jelentékeny javulást idézhetett volna elő a fizető mérlegben, de hogy a háború alatt nagyon megcsappant, ez természetes. Hasonlóképpen nem lehet kétséges, hogy a hazai szállító-vállalatoknak idegen javak szállításából származó bevétele a békebelitől messze elmaradt.

A nemzetközi fizetőképesség passzivitásának ha nem is jelentékeny, de bizonyos időleges mérséklésére befolyással voltak a megtorló intézkedés gyanánt kiadott fizetési tilalmak az ellenséges külföldre. Sem Magyarországnak, sem Ausztriának nem volt szándéka az ellenséges államok ellen még gazdasági háborút is folytatni. A monarchia két állama tehát csak akkor volt kénytelen az ellenséges hatalmak honosai részére való fizetésteljesítést betiltani, mikor eme hatalmak már tettek ilyen értelmű rendelkezést. Az első idevonatkozó rendeletek Ausztriában 1914. október 22-én, Magyarországon november 11-én jelentek meg. A rendeletek Nagybritanniára és Franciaországra nézve kimondották a fizetési tilalmat. Ugyanez évi december 14-én Ausztria és Magyarország fizetési tilalmat bocsátottak ki Oroszország ellen is. Végül 1916 októberében hasonló rendeletek jelentek meg Olaszország, Románia és Portugália ellen. E rendeletek megtiltották, hogy a nevezett államok hozzátartozói részére, gyarmataik és birtokaik honosait is ideértve, valamint olyan személyek részére, akiknek a nevezett államokban van lakóhelyük (székhelyük) akár közvetve, akár közvetlenül, készpénzben, váltókban, csekkekben, átutalással vagy bármi egyéb módon fizetést teljesítsenek, vagy akár közvetve, akár közvetlenül pénzt vagy értékpapírt utaljanak át az említett területekre. Már az eredeti rendeletek, amelyek e tilalmat publikálták, megengedték anyagi segélyezések nyújtását Ausztria, Magyarország és Bosznia-Hercegovina hozzátartozói részére. Ezenkívül Ausztriában a pénzügyminiszter, Magyarországon a pénzügyminisz-

tér egyetértésben a kereskedelmi miniszterrel, jogosult volt további kivételeket engedélyezni.

Mindeme tilalmaknak hatása a fizetési mérleg átmeneti javulására annál is inkább csekély volt, mert a külföldnek a monarchia gazdaságát érintő tilalmai azt nagyrésztben kiegyenlítették.

4. Állami hitelműveletek Németországban és a semleges államokban.

Az eszköz, amellyel a passzív szaldó kiegyenlítését el lehetett érni, nem volt egyéb, mint effektív arany és külföldi pénz leadása a jegybank készleteiből, amelyekre nézve a már említett, 1914 augusztus havában megállapított megszorító normák szolgáltak irányadóul s amelyek a devizaközpontoknak 1916-ban Bécsben és Budapesten történt felállításáig teljes érvényben álltak fenn. A fizeteskiegyenlítés további lehetőségét külföldi fizetőeszközök beszerzése szolgáltatta volna a szövetséges német birodalomban, vagy semleges államok pénzügyintézetinél. Ha a szükséglethez képest nem is valami különösen jelentékeny mértékben, mégis időlegesen könnyítéssel szolgált az értékpapír ki vitel, főként az, amely Németországnak és a semleges államoknak a hadikölcsönökben való résztvevéséből származott. Időleges kiegyenlítést tett végül lehetővé a koronaexport abban az időben, amikor ez még megengedhető volt.

Ez utóbbi intézkedések, amelyek mindegyike további eladósodást vont maga után a külföldön, csupán palliatív szerek voltak: igénybevételüket csak a pillanatnyi szükség igazolta.

Azoknak az intézkedéseknek sorozatát, amelyeknek célja volt, a külföldre való fizetések teljesítésére pénzeszközöket beszerezni, ama hitelműveletek nyitották meg, amelyeket az osztrák és magyar pénzügyminisztérium a birodalmi márkában való szükséglet fedezésére már 1914 novemberében német hitelintézeteknél megkezdtek a német birodalmi kormány támogatása mellett. Az államadósági szolgálat szükségleteinek ellátása, az importok vételárának megfizetése és a hadsereg fizetési kötelezettségei német fizetőeszközök beszerzését amiál is inkább szükségessé tették, mert a monarchiának Németország felé való normális exportja a nagyon gyenge aratás és főleg a háború kitörése következtében jelentékenyen kisebb lett s ezáltal természetesen megcsappantak a márka-bevételek is. Az említett fizetéseknek korona-kivitel útján való teljesítését, ameddig lehető volt, természetesen el kellett kerülni. Elsősorban 200 millió márkára szóló kincstári, váltókat bocsátott ki az osztrák pénzügyminisztérium, majd 100 millió márka értékben a magyar pénzügyminisztérium is. Ez a hitelművelet folytatódott a következő háborús évek alatt. Az 1915. év folyamán Ausztria 305 millió, Magyarország 175 millió márkát szerzett be, ugyancsak a pénzügyminisztériumok váltóinak leszámítolása útján. A német

fizető eszközökben való tartós szükséglet folytán a háború alatt 1918 júliusáig bezárólag a két pénzügyminisztérium különböző havi részletekben kölcsönöket vett fel német hitelintézeteknél a német birodalmi kormánnyal és a birodalmi bankkal folytatott tárgyalások után. Ausztriának így felgyülemlett összes adóssága 2.123.960.000 márkáig, Magyarorszáé 1,336.040,000 márkáig emelkedett. Fedezetül a pénzügyi kormányzatok egyéves lejáratú solaváltói szolgáltak, amelyeket a birodalmi bank hivatalos eskontkamatlába szerint, azaz 1914. december 23-áig 6%-kal, innen kezdve 5%-kal számítottak le; ezenkívül a kölcsönöszegek évi $\frac{5}{8}\%$ -át kellett a német intézeteknek jutalékképp fizetni. A váltókat esedékességük alkalmával különleges megállapodások alapján prolongálták; az 1918 novemberétől esedékes váltók meghosszabbítása azonban a közbejött politikai változásokra való tekintettel tényleg már nem történt meg.

Az 1918. év első felére Németország havi 75 millió márka hitelt bocsátott a monarchia rendelkezésére azzal a feltétellel, hogy Ausztria és Magyarország kormányai bizonyos maximális összegek erejéig márkafizetések ellenében fedezni fogják az Ausztria-Magyarország területén levő német csapatok koronaellátmányait és hogy ezeket a márka-ellenértékeket a havi hitelekből levonásba hozzák. Az ilyen módon kapott havi részletek az igénybevett német hitelek fenntemlített végösszegében bennfoglaltatnak.

Az 1918. év második felében Németország nem nyújtott további hiteleket. Az e célból folyamatba tett tárgyalások megfeneklettek; a birodalmi bank, ahova az osztrák és magyar pénzügyminisztériumok váltói mindenkor tovább adattak, az ilyen hitelek további igénybevételével szemben elutasító magatartást tanúsított. Az őszkor bekövetkezett események folytán az ügynek további folytatása tárgytalanná vált.

Egy további csoportja a Németországban kontrahált kölcsönöknek, amelyek a kereskedelmi mérleg passzívuma folytán előállott kötelezettségek kiegyenlítését célzó intézkedések kategóriájába tartoznak, az a kölcsönecsoport, amely a romániai gabonaimportokkal függ össze. A szervezetek, amelyek a háború alatt a gabonaforgalom centrális igazgatására létesültek, és pedig Magyarországon a Haditermény r.-t., Ausztriában a Hadi Gabonaforgalmi Intézet, a román gabonabehozatalhoz szükséges lei összegeket márkakölcsön útján szereztek be, amely kölcsönök felvétele a nevezett két szervezet részéről a berlini központi bevásárló társasághoz benyújtott váltók ellenében történt, a berlini birodalmi kincstári hivatal jóváhagyásával. Az osztrák Hadi Gabonaforgalmi Intézet ebből a tranzakcióból 224 millió márka névértékű váltókat, a magyar Haditermény r.-t. pedig 48 millió márka értékűt bocsátott ki. Ez utóbbi összegből az osztrák és magyar szervezetek közt a tényleg átvett gabonamennyiségeknek megfelelően megejtett leszámolás alapján történt prolongáció alkalmával 21 millió márka összegű váltókat az osztrák intézet vett át.

Ha a háború egész ideje alatt Németországtól hitel útján beszerzett összegeket a kereskedelmi mérleg nagy passzív-szaldóival összehasonlítjuk, úgy legalább is érhetőnek fogjuk találni a kormánykörökben épp úgy, mint a jegybank vezetősége kebelében kifejezésre jutott nézetet, hogy Németország pénzügyi segítsége elégtelen. Annyi tény, hogy a háború kitörésétől 1915 végéig az osztrák és a magyar pénzügyi kormányok összesen 800 millió márka értékű kincstári váltókat tudtak elhelyezni és hogy az Osztrák-Magyar Bank ezenkívül kénytelen volt jelentékeny márka-összegeket aranykivitel útján beszerezni. Ennek a körülménynek tulajdonítandó főképpen, hogy a jegybanknak effektív aranyállománya, amely 1914 végén 1055 millió korona volt, 1915 decemберében 684 millióra apadt. Hogy a dolgoknak ilyenén alakulásában mennyiben játszott közre az a körülmény, hogy a pénzügyi kormányok, elsősorban az osztrák pénzügyi kormány, a német kölcsönvaluta összegének csupán egy csekély részét utalták át a jegybanknak, a nagyobbbat azonban közvetlenül használták fel: ez természetesen nem állapítható meg. De még ha eltekintünk is a kormányoknak ettől a zavaró eljárásától, még akkor is kétségen kívül áll, hogy a két központi hatalom gazdasági és pénzügyi együttműködése, főleg a háború első éveiben nem jutott a bensőségnék olyan fokáig, amelyet a katonai és politikai együttműködés megkövetel s amely által ez az utóbbi teljes kialakulást nyerhetett volna. Elvárható volt, hogy mihelyt a világégés körvonalai kezdtek kibontakozni, azonnal elvi megállapodások létesüljenek erre az együttműködésre nézve. Ilyen megállapodások helyébe meg nem felelő részleges műveletek léptek, időleges korlátozásokkal. A terminusoknak minden lejárataánál új tárgyalásokat kellett kezdeni, amelyek végül megállapodáshoz vezettek ugyan, de a melyeknek lefolyása nem mindig volt olyan hangulatú, aminőt a központi hatalmak szoros katonai és politikai szövetsége megkövetelt. Persze nem tagadható, hogy a kifogások, amelyek az osztrák és magyar kormány magatartását a külfölddel való kereskedelmi forgalom szabályozása tekintetében az illetékes német tényezők részéről érték, nem voltak alapnélküliek. Míg Németország még idejében hozzálátott, hogy amennyire csak lehetséges, javítson kereskedelmi mérlegén az export könnyítése és az import megszorítása által, addig a monarchiában ilyen irányú kormánytevékenység csak későn indult meg. A kölcsönt nyújtó német joggal kívánhatta, hogy a kölcsönfelvevő gazdasági terület hasonló korlátozásoknak vesse alá magát. Zavaróan hatott azonban e tekintetben a kölcsönös kereskedelmi forgalomban közvetlenül érdekelt gazdasági tényezők magatartása, amely tényezők mindennemű forgalmi korlátozás ellen állást foglaltak és amely tényezők ellen — és ez elsősorban Ausztriára nézve áll — nem akartak azonnal teljes energiával föllépni. Úgy látszott továbbá, hogy Németországban szívesen vették volna, ha az Osztrák-Magyar Bank azt az arany kivitel, amellyel magának külföldi és elsősorban német

fizető eszközöket szerzett, a berlini birodalmi bankhoz irányította volna. Minthogy a birodalmi bank nem szüntette be heti jelentéseit, reá nézve és a márkáértékre nézve bizonyára nem volt közömbös már ebből az okból sem, hogy ércartaléknak erősítését eszközölje. Az elvi megállapodásnak már említett hiánya, de ezenkívül az üzleti érdek is arra indította az Osztrák-Magyar Bank vezetőségét, hogy erre a direkt útra való rálépéstől eltekintsen. Az uralkodó kurzusok mellett, különösen a devizaközpontok felállítása előtti időkből az Osztrák-Magyar Bankra nézve jobb volt német fizető eszközöket semleges helyeken, főként Hollandiában szerezni be, ami a német valuta alakulásának határozottan előnyére vált, ha ezeken a piacokon az Osztrák-Magyar Bank mint nagy márkáösszegek vásárlója lépett fel. Mint mondtuk, fordulat csak a devizaközpontok felállítása után következett, persze olyan időben, amikor az Osztrák-Magyar Bank arany- és külföldi fizető eszköz állományai már jelentékenyen megfogytak. Azonban még akkor is inkább esetenként való egyúttaladásról volt szó, mint elvi együttműködésről. A most előadott tényállásból kiderül az is, hogy az a feltevés, mintha a monarchia jegyintézete az ő aranykincsét a birodalmi banknak átadta volna s amely feltevés még a szaksajtóba is beférközött, egyáltalán alaptalan volt.

Ezek az intézkedések kívül, amelyeknek célja német fizető eszközök beszerzése volt, a háború alatt az államok részéről történtek még hitelműveletek, hogy a semleges valutában való tartós és egyre növekvő szükségletet lehetőleg kielégítsék. Olaszországnak a háborúba történt belépése, az egyre súlyosabban érezhető blokádnak a központi hatalmakat a semleges piacokra szorította, ahonnan szükségleti cikkek még kaphatók voltak. Az árúkat, amelyeket a monarchiából ezekre a piacokra még kivinni lehetett, s amelyeknek ellenértéke gyanánt semleges fizető eszközök folytak volna be, megfogytak az egyre nagyobb mérvű szegényedés, a ki nem elégítő aratások következtében, valamint annak következtében is, hogy az ipari termelés nagy része szemmel láthatóan olyan rendszerré alakult át, amely kizárólag a hadiszükséglet számára dolgozott. Természetesen megvolt az igyekvés, ennek a pénzbeszerzésnek szolgálatába állítani azt, ami az export számára még rendelkezésre állt s ami után semleges részről kereslet volt. Különböző hitelműveleteken kívül tehát még úgynevezett gazdasági megegyezések is következtek, amelyek kölcsönös kivitelen és behozatalon alapultak, de amelyeknek közvetlen célja mégis a valutabeszerzés volt. Ilyen irányú szabályozás annál is inkább szükségesnek mutatkozott, mert a semlegesek valutapolitikai okokból a központi hatalmak aranyküldeményeivel szemben elutasító magatartást kezdtek tanúsítani. A semleges államok közül, amelyek számunkra tekintetbe jöhettek, elsősorban Svédország eljárásáról kell megemlékezni. 1916 elején a svéd birodalmi bankot ideiglenesen fölmentették attól a kötelezettségétől, hogy egy kilogramm színaranyat mindenkor 2478.8 svéd koronára beváltson s

ennek megfelelően beszüntették a svéd aranypénzek szabad vérést is. A skandináv érmeunió másik két állama ezekhez az intézkedésekhez elvben hozzájárult, hasonló intézkedések tételére azonban nem érezték magukat indítatva. Spanyolország leszállította az arany vételárát. Svájc semmit sem változtatott pénzalkotmányán. Az Osztrák-Magyar Banknak a svájci nemzeti bankkal való forgalmából azonban nem hiányoztak annak jelei, hogy az utóbbi intézetet nagyobb aranszállítmányok szintén nem érintették valami kellemesen.

Az állam által semleges valuta beszerzése céljából tett további lépések során elsőül a Hollandiában kibocsátott kincstári jegyekről kell szólanunk. Egy 1916 novemberében kötött megállapodás alapján az osztrák pénzügyi kormányzatnak 5 %-os, hollandi értékre szóló, két évi lejáratú kincstári jegyeket kellett volna kibocsátani 31.850.000 hollandi forint, a magyar pénzügyi kormányzatnak pedig 13.710.000 hollandi forint maximális összegben, amely összegekből 70 % a voltaképpeni kibocsátás, 30 % ellenben fedezeti letét lett volna. Osztrák részről ténylegesen 19.600.000, magyar részről 8.400.000 hollandi forint összegű kincstári jegy és még 30 % ugyanily jegyekben adatott át a közvetítő banksoportnak, kilenc havi részletben. 1917 novemberében további megállapodás jött létre, amelynek értelmében 5 %-os, három évre szóló kincstári jegyek adtak ki. A tényleg kibocsátott jegyeken felül ezúttal is túlfedezetet kellett adni, ugyanoly mértékben, mint először. A kibocsátás hat egyforma havi részletben történt. Az utóbbi megállapodás alapján Ausztria 16.800,00, Magyarország 7.200,000 hollandi forintot szerzett be. A fenntebb kiténtetett kölcsönfeltételeken kívül a hitelnyújtók az Osztrák-Magyar Bank készfizető kezességét követelték és meg is kapták. A kibocsátásból befolyt összeg a pénzügyi kormányzatok és a jegybank közt fennállott megállapodások szerint az utóbbinak rendelkezése alá került, aminek ellenében a jegybank a külföldön javunkra írt összegek napi vista-középkurzusát az illető számlákon a pénzügyminisztériumoknak megtérítette.

Dániában és Svédországban is történtek hitelműveletek. Dániában 1917 végén, majd 1918 tavaszán, végül 1918 júniusában egy osztrák és egy magyar banksoportnak bankváltói nyertek visszleszámitolást hat hónapi lejáratú és egyszeri, szintén hat hónapos prolongáció biztosításával. Biztosítékul egy évre szóló nem-kamatkozó osztrák, illetve magyar kincstári jegyeket kellett letenni. Egyidejűen megállapodás történt egy lombard-kölcsönre is, teljes aranyfedezet ellenében. Az aranyat készleteiből a jegybank szolgáltatta, amely ezenkívül az említett bankváltókért is kezességet vállalt. E tranzakciók útján Ausztria 20.569.150 dán koronát szerzett, Magyarország pedig 8.815.350-et. 1917 végén tárgyalások kezdődtek svéd valuta beszerzésére, a Svédországban vásárolt árúk kifizetése céljából, s a tárgyalások egy gazdasági megállapodás formájában be is fejeződtek. Svéd koronára szóló

5 %-os, két évi lejáratú kincstári jegyek átvétele mellett megbeszélés történt a monarchiában rendelkezésre álló néhány árucikk exportja iránt, amelyekre Svédországban szükség volt. E célból a közvetítő bankok exportszindikátust alakítottak, amely a szállított cikkek árából kilogramonként 2.6, később pedig 2.64 és 2.82 svéd koronát az osztrák államkormányzatnak kamatmentes előlegként engedett át legkésőbb két év alatti visszafizetésre a szállított cikkek árának kiegyenlítése után. E tranzakciók útján mindössze 4.200,000 svéd korona névértékű kincstári jegy került kibocsátásra, az említett előlegekből pedig 2.755.707 svéd korona folyt be, amely összegek a jegybanknál svéd koronára szóló számlán az osztrák kincstár javára írtak.

Eme általános természetű műveletek mellett az osztrák pénzügyminisztérium, speciálisan a monopólium számára dohány beszerzés céljából Hollandiában hiteleket vett igénybe. Három ilyen irányú tranzakció történt. Ezek közül kettő, amely 1917 április havában jött létre, két és fél, illetve három éves, 5 %-os, hollandi értékre szóló kincstári jegyekre vonatkozott, amelyeknél a voltaképpeni pénzbeszerzéshez szükséges jegyeken felül ismét 30 %-os túlfedezetet kellett adni ugyanolyan kincstári jegyekben. A hitelműveletek tárgya összesen 11.700,000 hollandi forint névérték kibocsátása lett volna, ezenkívül további 3.510,000 h. f. névérték deponálása túlfedezet gyanánt. A harmadik tranzakció az osztrák pénzügyminisztérium és két osztrák bank közt ugyanaz évi július havában létrejött szerződéshez vezetett, és öt millió hollandi forint kölcsönre vonatkozott, amelynek 20 millióig való fölemeléséről is gondoskodás történt. A bankok a hitelből 65 %-ot a pénzügyi kormányzatnak engedtek volna át, amelytől ennek a részesedésnek biztosítésként két és féléves, a fenti módon kiállított kincstári jegyeket kaptak volna. A háború végéig az első két hitelből összesen 3.661,715, a harmadikból 2.861,885 hollandi forintot vettek igénybe.

A két államkormányzat ukrán fizető eszközök beszerzésére irányult akciójáról más helyütt már megemlékeztünk.

5. A jegybank magatartása aranykezeletének megvédésére. A bank alapszabály szerű jogosultsága a külföldi fizető eszközök terén. Rendelet a kivitelből származó valutának a jegybankhoz való kötelező beszállításáról. Devizaközpontok felállítása Budapesten és Bécsben. Ezeknek későbbi újjászervezése és kialakulása.

Az osztrák és magyar kormányoknak külföldi fizető eszközök beszerzésére irányuló műveletei, amelyeknek célja magától értetődően az állam nagy igényeinek kielégítése volt, még nem meríthették ki az intézkedéseket, amelyek szükségeseknek bizonyultak arra, hogy a gazdasági élet igényeit kielégítsék. Nem lehetett csupán a szükséges idegen fizető eszközök beszerzésére szorítkozni, messzebbmenően is intézkedni kellett.

1914 augusztus 5-én hozott határozatával, amely szerint készleteiből aranyat és külföldi fizető eszközt csupán az állam és a közlelmezés szükségleteire fog kiadni, a hazai magánhitelintézetek külföldön elhelyezett értékeinek kamat- és tőke fizetési céljaira pedig csak kivételesen: a bank a háború első időszakában a deviza- és valutaforgalomból majdnem teljesen kiakasztódott. Kénytelen volt erre saját készütségének gyengesége, valamint az általános gazdasági helyzet gyengesége miatt is, amennyiben ezt a helyzetet elsősorban az 1914. évi rossz termés fenyegette. A devizapiactól való tartózkodásában megerősítette a bankot az a már többször említett körülmény is, hogy a két pénzügyminisztérium a Németországban kibocsátott kincstári váltók hozadékából 1915 végéig csak egy igen csekély részt engedett át a banknak, a többi, jelentékenyen nagyobb résszel azonban, ellentétben a fennálló megállapodásokkal és ismételt felszólalások ellenére, saját útjain járt. Eme tárgyi indító okok mellett a bankvezetőség várakozó magatartása az akkori időben általánosan uralkodó meggyőződésre támaszkodott, hogy a háború semmi esetre sem tarthat sokáig és így a következmények, amelyek ebből a tartózkodó magatartásból származhatnak, szintén nem lesznek súlyosak. A monarchia jegyintézetének vezetősége ezenkívül ama rohamoknak hatása alatt is állt, amelyek 1914 július utolsó és augusztus első napjaiban állományai ki voltak téve s amelyek annak hozták napvilágra csalhatatlan jeleit, hogy arany és idegen pénz szerzésével nemcsak üzleti szükségleteket akarnak kielégíteni, hanem háborús időkben mindig tapasztalható teaurálási és spekulációs vágyakat is.

Amennyire az eddig nyilvánosságra hozott közlésekből következtetés vonható, a háború első éveiben az ellenséges hatalmak jegybankjainak sem volt valamely észrevehető organikus befolyásuk a nemzetközi fizető eszközökkel való forgalomra. Az ezen a téren tett legfontosabb intézkedések abban álltak, hogy erősítették a központi rezervoár aranyállományát, amit részben úgy értek el, hogy az aranytermelést erélyesen odavezették, részben pedig, hogy az aranyat a belföldi forgalomból bevonták. Mindezek az intézkedések az osztrák-magyar monarchiában a szükséglethez képest csak teljesen elenyésző arányban voltak alkalmazhatók. Csak amikor aggasztóbb mérveket öltött a kereskedelmi mérleg passzivitása, aminek egyébként az összes hadviselő feleknél be kellett következnie, csak akkor látták szükségesnek fontolóra venni, hogy a nemzetközi fizetés-kiegyenlítések folytatólagos, céltudatos lehetővé tételére mi történjék?

Mielőtt rátérnénk az ez irányban tett lépések taglalására, szükségesnek véljük rámutatni az Osztrák-Magyar Bank alapszabályainak egynémely határozmányára, valamint arra, hogy a külföldi fizető eszközök forgalmának befolyásolására minő eszközök álltak rendelkezésére.

A banknak joga volt arra, hogy 60 millió korona összegű

devizát, amely effektív vagy ilyennek elismert aranyértékre szolt, ércfedezetébe beleszámítható. Hogy e tekintetben minő valuták voltak elfogadhatók, ezt a két pénzügyminiszternek kellett megállapítani. 1900 óta az volt érvényben, hogy angol, német és francia váltók, ha az eskontra érvényes státúumok rendelkezéseinek egyébként megfeleltek, arany váltóknak tekinthetők. A háború kitöréséig ezt a jogát a bank mindig igénybe vette és csak kivételesen s akkor is csak rövid időre állott be eset, hogy az érckészlet devizái a 60 millió korona megengedett összegen alul maradtak volna. A banknak továbbá felhatalmazása volt, hogy külföldi piacokra váltókat és csekkeket, külföldi pénzjegyeket vásárolhasson és eladhasson, valamint csekkeket bocsáthasson ki külföldi piacokra, nemkülönben, hogy az ilyenmő üzleteknek vitelére szükséges követeléseket külföldön tarthasson.

E határozmányokat és jogosultságokat alkalmazásba véve, folytatta az Osztrák-Magyar Bank 1900 óta úgy belföldi, mint külföldi szakkörökben is elismeréssel kísért devizapolitikáját. Ezáltal olyan állapotot létesített, amely az osztrák-magyar valuta nemzetközi értékelését, valamint ennek az értékelésnek stabilitását tekintve hatásában fölért a törvényesen megalapozott és effektíve gyakorolt készfizetés államaiban uralkodó állapotokkal, s amely állapotnak fenntartását az 1911. évi jegybanktörvény a banknak legfőbb kötelességévé tette.

A bank devizapolitikájának foglalkoztatására szolgáló operációs alap tehát az érckincs effektív aranyából és 60 millió korona devizából állt, mely utóbbi az érckészletbe be volt számítható, továbbá külföldi fizető eszközökből, pénzjegyekből, devizákból és követelésekből, amelyek a mérlegben «egyéb aktívák» tétele alatt könyveltettek cl. Említtessék fel még, hogy mindezeket az értékeket a bank könyveiben, — amint ez jegybanknál másképp nem is történhetett, — az aranypari szerint vezették. Ebben a tekintetben változás még a háború alatt sem történt. A mindenkori árfolyamérték soha nem vétetett figyelembe.

A csatolt III. számú táblázat föltűnteti az operációs alap állományában történt változásokat. Látható, hogy szinte állandóan apadt a bank vagyona effektív aranyban. Időközönként mutatkozó, csekély jelentőségű változásoktól eltekintve, az arany vagyon a háború kitörésétől 1917 végéig 1095 millió koronáról 265 millióra apad, amely nívón aztán, hála a pénzügyi kormányok energikus állásfoglalásának minden kísérlettel szemben, amely ezt a már úgyis száналmasan csekély összeget még tovább is igénybe akarta venni, megmaradt a háború végéig. Az érckincsbe beszámítható 60 millió korona aranyváltó, amelynek állományához már a háború kitörésekor hozzá kellett nyúlni, 1915 szeptemberéig rohamosan apad: ebben a hónapban német váltók vásárlása folytán eredeti magasságára emelhető. Innen kezdve ismét fogyásnak indul, 1916 közepén átmenetileg eléri a 60 milliót, hogy aztán ismét jelentékenyen lepadjon. Csak 1917 május havában éri el újra nor-

mális magasságát. Ezúttal is német váltók beszerzése segít, a mi által átmenetileg márka-összegek kerülnek rendelkezésre. 1918 szeptemberéig ez az állomány változatlan marad, hogy aztán a háború utolsó két hónapjában az államkormányzatok márka-hitelének megszűnése következtében jelentékenyen lefogyjon.

A számoszlopot: «követelések külföldi cégeknél» a háború kitörésekor meglevő, a kiadott fizetési tilalmak miatt az angol és francia bankcégeknél rendelkezésre nem álló — mintegy 45 millió korona — követelések alkotják, valamint ama követelések, amelyek aranyküldeményekből, az állam részéről külföldön igénybevett hitelek átruházásából, lejárt és beváltott váltók értékének a bank külföldi üzletbarátainál való jóváírásából, végül a bank idegen fizető eszközökben való bevételeinek gyümölcsöző elhelyezéséből állottak elő. A háború alatt nem kevesebb, mint tizennégy különböző valutára szóló követelésről vezettek számadást. A háború egész ideje alatt természetesen itt is a Németországban, majd a háború későbbi folyamán a semleges államokban meglevő követelések játszották a főszerepet. Az Osztrák-Magyar Banktól beszerzett adatok szerint a követelések legalacsonyabb állása a német piacokon 15.2 millió, legmagasabb állása a háború alatt 510.8 millió korona volt. Svájcban a maximális állomány 1918 januárban 36.4 millió, Hollandiában 1917 decemberben 39.9 millió, Svédországban a legmagasabb állomány 48.1 millió koronát tett ki. Egyidejűen a Dániában levő követelések legmagasabb állását a bank a háború alatt 26.5 millió koronában mutatta ki. A követeléseknek a mondott időben Németországban történt felszaporodása túlnyomó részben nagyobb export-tételekkel áll összefüggésben, hollandi, skandináv és svájci piacokon elért legmagasabb állása pedig a hitelek eredményeivel, amelyekhez ezekben az országokban jutottunk. A többi országokban fennállott követelések sokkal csekélyebb összegek körül forognak.

A III. táblázat utolsó számoszlopa az arany, a devizák, külföldi követelések és bankjegyek állományainak teljes összegét tünteti fel az 1914 júliusi ultimétól az utolsó háborús év októberi ultimójáig. Feltünteti továbbá, hogy a jegybank operációs alapja, amely 1914 július végén kerek 1270 millió korona volt, s amelyet a háború alatt többé el nem ért, 1916 novemberében 436 millióra, vagyis eredeti összegének majdnem egy harmadrészére apadt le. Ennek a legalacsonyabb állásnak idejétől kezdve az alapnál állandó emelkedés mutatkozik, amely 1210 millió koronával 1918 március végén éri el maximumát. Már e dátum után a bank rendelkezésére álló pénzeszközök összege ismét fogyni kezd. 1918 július végén az állam által igénybe vett német hitelek havi részletei már nem folynak be, a fizetések azonban teljesíttetnek.

Mindezek az ingadozások természetesen a legszorosabb összefüggésben állnak ama intézkedésekkel, amelyek a jegybank külföldi fizető-eszköz állományának erősítésére az államkormányok részéről, de a magángazdaság részéről is történtek, beleértve ide

a jegybank tevékenységét is, amely utóbbiról egyébként még szó lesz. Az egész helyzetképek helyes megítélésénél lényeges jelentőségű az a körülmény, hogy a bank operációs alapjának összes alkotó elemeire nézve az elkönyvelés az érmeperi alapján történt és hogy ennél fogva az említett táblázat tételei szintén koronák. Minthogy a külföldi cégeknél levő követelések 1917 márciusától kezdve a disponibilitások összegének jelentékenyen nagyobb részét képezték, ezekből pedig a németországi követelések voltak a legjelentékenyebbek, helyes eredmény elérhetése végett szükséges, hogy tekintetbe vegyünk a német valuta értékcsökkenését is, amely az aranyparitással szemben beállott. Ha például az említett követelések legmagasabb és pedig az 1918 februári ultimó napján elért állományát tekintjük, amely napon e követelések 717.234,000 koronát tettek ki s ebből a német követelésekre eső részt, amely az említett határnapon 510.790,000 korona volt és tekintetbe vesszük azt a körülményt is, hogy a márkának ebben az időben kerek 30 % diszázsiója volt, úgy kiderül, hogy a kimutatott követelések számbeli magassága ellenére azok állománya virtuálisan kisebb volt, mint előbbi terminusok alkalmával, amikor az említett értékcsökkenés még nem következett be, vagy még csak csekélyebb mértékben mutatkozott.

A monarchiára külföldi fizetéseknek ellátása szempontjából legfontosabb devizák: a berlini, zürichi, amsterdami és stockholmi devizák a háború kitörésétől 1915 végéig, eltekintve a német piacokra szóló váltók árának teljesen jelentéktelen ingadozásaitól, folytatóan emelkedő árfolyamokon kelnek. A rubel kurzusának emelkedése is jelentkezik, ami azzal függ össze, hogy nagy orosz területeknek osztrák-magyar és német csapatok által történt megszállása rubel-szükségletet vont maga után. A bank aranyküldeményei, ha ezek a diszponibilitásokhoz képest jelentékeny összeget értek is el, továbbá az államkormányok által beszerzett márka távolról sem elegendők, hogy az emelkedéseknek gátat vessenek.

Az egyre súlyosabbá váló helyzetnek szükségképpen annak felismerésére kellett vezetnie, hogy nem lehet megmaradni a normális segítő eszközök esetenként való alkalmazásának eddigi rendszere mellett, és hogy legfőbb ideje ezen a téren olyan rendelkezésnek, amely arra hivatott, hogy a gazdaságnak külföldi fizető eszközökben való készleteit az állami érdekek és a közérdek szolgálatába állítsa. Ebben az irányban felhasználhatónak az exportból befolyó külföldi fizető eszközök kínálkoztak. A különféle árukategóriákra kiterjesztett exporttilalmak szolgáltak erre eszközül, miután valamennyi fentartotta a kivitelek engedélyezésének lehetőségét. A brünni kereskedelmi és iparkamara kezdeményezésére a két pénzügyminiszter intézkedett, hogy 1916 január 1-től azok a magánfelek, akik kiviteli engedélyért folyamodnak, a jegybank írásbeli bizonylatát tartoznak mellékelni, amelyből kitűnjék, hogy a folyamodó az engedély elnyerése esetére már megállapodott a bankkal az exportból származó valuta beszolgáltatására nézve.

A kormányzat részéről egyúttal hozzájárulás történt, hogy az exportvalutából származó bevételek összegének erejéig a hefolyt külföldi követelésekből és pénzjegyekből kifizetések legyenek teljesíthetők kimutathatóan effektív áruüzletekből származó kötelezettségek teljesítésére.

Az Ausztriából származó exportvaluta a bank főintézeténél Bécsben. a magyar kivitelből származó a bank főintézetémél Budapesten lett koncentrálvá. A bevételek hovaforrását illetően a banknak szabad keze volt. anélkül, hogy az eredetre tekintettel kellett volna lennie.

Az Osztrák-Magyar Banknál vezetett feljegyzések szerint az exportvaluta beszolgáltatásának illetén elrendelése az első évben, azaz 1916-ban nem járt jelentős eredménnyel. Kisebb összegektől eltekintve, ebben az évben kerek 254 millió márka, 33 5 millió svájci frank, 126 millió hollandi forint. 18.2 millió skandináv korona, 18.6 millió lei, 15.8 millió bolgár leva folyt be. Az említett év kereskedelmi mérlegének adatai ide vonatkozóan elegendő magyarázattal szolgálnak. 1917-ben a helyzet némiképpen javul. Ismét csak a jelentősebb bevételeket említve, ebben az évben 643.2 millió márkát, 33.6 millió svájci frankot, 8. 1 millió hollandi forintot, 195 millió skandináv koronát, 36 6 bolgár levát szolgáltatott be a bankhoz. Az 1918. év valamivel még jobb eredményeket mutat fel. Az exportengedélyek kiosztásában a praxis könnyebbé válik, az aratási eredmények is jobbák. Az árnívó szintén emelkedik. Egy milliárdon felüli márka. 30.3 millió svájci frank, 15.2 millió hollandi forint. 56.8 millió skandináv korona és 80.2 millió leva kerül ilyenképpen a bank állományába.

A jegybankhoz irányított exportvalutának a szükséglethez képest teljességgel elégtelen eredményei mellett nem lehetett csupán erre a szabályozásra szorítkozni. Elkerülhetlenné vált, hogy egyidejűen még további intézkedések is tétessenek.

Mint már említettük, az összes hadviselő államokban hasonló a viszonyok: mindegyiknél a kereskedelmi mérlegben hamar érezhető a passzivitás, fizető mérlegük többi tételeiben eltolódások, amelyek fő okai a nemzetközi fizetések körforgalmában beállt zavarok mutatkoznak. A gazdasági körök, még a hivatott tényezőkön kívül állók is, nyugtalanná téve a külföldi fizető eszközök folyton tartó drágulása által, figyelmüket arra a kérdésre irányítják, hogyan kellene a bajt megszüntetni, az abnormitásokat korlátok közé szorítani, ezeknek a közgazdaságra való hatását általánosságban, a háború finanszírozására való hatását pedig különlegesen gyengíteni. Azzal mindenki tisztában van, hogy a nagy szükséglet és a mechanikus akadályok mellett, minők a kiviteli és behozatali tilalmak, a blokádnak, a gazdasági területek egymás közti levelezésének leköttése és cenzúrázásai: nem elégségesek többé a fizetési kiegyenlítésnek azok az eszközei, amelyek békeidőben voltak használatosak. Az aranyküldemények a rendeltetési hely országainak kezdenek nehézségeket okozni. A sem-

leges államok valutája, amely államok a hadviselők részére árút szállíthatnak, vagy a hadviselő felek közt a gazdasági közvetítés szerepét játszhatták, különlegességgé válik, amely affekciós árakat képes szabni. A devizák árában az ingadozás mértéke, valamint a hadviselők valutájának mindenkori értékelése biztatásul szolgál a spekuláció beavatkozására. Hosszú esztendő kultúrmunkájának az a műve, amely az államok kölcsönös gazdasági vonatkozásaiba rendet és biztonságot hozott, a felbomlás felé halad.

Eltekintve azoktól az intézkedésektől, amelyekhez Anglia és Franciaország már nem sokkal a háború kitörése után kezdett nyúlni, hogy a szabad aranyállományokat magához vonja, Franciaország volt az, amely a devizaforgalom ellenőrzését, s ebben a liovafordítás céljának igazolási kötelezettségét bevezette. Ezt később megegyezés követte az angol bank és a Banque de Francé között, amely megegyezésnek tárgya a kölcsönös váltókurzusok stabilizálása volt. Oroszországban is oda fordul a figyelem, hogy az idegen devizák piaca hatóságilag befolyásoltassék. Németország rendszeresebben jár el. 1916 január havának folyamán felállítja a devizaközpontot. A német példa arra készíti a monarchia jegyintézetének vezetőségét, hogy szintén intézkedéseket tegyen a külföldi fizető eszközökkel való forgalom terén, amely intézkedések arra szolgálnak, hogy nyilvántartsák a keresletet és kínálatot, külföldi fizető eszközük számára szabályszerű piacot létesítsenek és e fizető eszközök hova fordításába betekintést tegyenek lehetővé.

Az ebben az irányban megkezdett előmunkálatok eredménye a külföldi fizető eszközök forgalma számára szolgáló központi szerv felállításához vezetett, amely az Osztrák-Magyar Bank vezetése alatt Bécsben és Budapesten létesült. Ezt a szervezetet, amely 1916 február 1-én kezdte meg működését, úgy Bécsben, mint Budapesten a nagybankok alapították s az oda való belépés csak az alapítók írásbeli hozzájárulásával volt megengedve. A megállapodások értelmében a résztvevőknek kötelességük volt, hogy a náluk eladás céljából rendelkezésre álló külföldi fizető-eszköz bevételeket, származzanak azok akár kliensek beszolgáltatásaiból, akár szabadon maradó saját állományaikból, a központnak bocsássák rendelkezésre, nemkülönben hogy az általuk vásárlandó külföldi fizetési eszközökért a központhoz forduljanak. Emellett a hova fordítás céljának megjelölése kötelező volt. Az Osztrák-Magyar Bank, amely a központ igazgatására és vezetésére megbízást nyert s amely a kezelés egységéről és egyforma voltáról gondoskodni tartozott, az exportforgalomból származó állományait, valamint ebből a forgalomból eredő további bevételeit a központ rend 1-kezésére tartozik bocsátani és a banknál saját ügyfelei részéről bejelentett igényeket a rendeltetés megjelölése mellett a központtól kérni. Az államkormányzatok szükséglete külföldi fizető eszközökben, amelyet az Osztrák-Magyar Banknak kellett kielégíteni, nem tartozott a központok nyilvántartásába és azokat nem is terhelhette. Vezérlő elv volt, hogy minden külföldi fizető eszköz küzve-

títés, amely a háborús időkben megokolatlannak látszott, elutasítandó. Amennyiben a hova fordítás célját illetően nem forgott fenn akadály, a szükséglet kiutalása az összes rendelkezésre álló eszközök arányában történt. A kielégítésben előnyhöz volt joguk azoknak az igényeknek, amelyeket a résztvevők kötelezettségeinek fedezésére emeltek. Új kötelezettségeket előzően be kellett jelenteni s azokat vállalni csak a jóváhagyás megtörténte után lehetett. A napi szaldót a Bécsben, illetve Budapesten lakó résztvevők képviselői az Osztrák-Magyar Banknál naponként, meghatározott órában tartott összejövetel alkalmával tudták meg. A vidéki résztvevők tartoztak szükségleteiket, valamint bevételeiket a bank útján vagy egy másik résztvevő útján a központnak tudomására hozni. Az egyes külföldi fizető eszközökről naponként pénz- és árukurzust készítettek, amely a központok által közvetített forgalomra nézve mértékadó volt. A megállapított kurzusok érvénye kiterjedt a központoknál az illető napon bejelentett összes üzletekre. Az egyes külföldi fizető eszközök mindenkori napi fölöslegét az illető nap középárfolyamán az Osztrák-Magyar Bank vette át. Ezek a fölöslegek kizáróan a központ későbbi szükségletének fedezésére szolgáltak. A nyilvántartással, a hova fordítás ellenőrzésének gyakorlásával, a kiutalással és kurzusmegállapítással egy bizottságot bíztak meg, amelynek három tagja közül egy az Osztrák-Magyar Bank, kettő pedig a résztvevők képviselője volt, mely utóbbiakat meghatározott sorrend szerint heti turnusokban felváltották. A résztvevők kötelezték magukat, hogy külföldre devizának koronának ellenében való megszerzése végett fix árfolyamú ajánlatokat nem fognak adni. Egységes volt a felfogás, hogy a megállapodások megszegése büntetendő. A tényállás kiderítésére és az esetleges büntetés kiszabására háromtagú bizottságot küldtek ki, amelynek joga volt a megállapodások megszegése esetében, ennek jelentőségéhez képest írásbeli megrovást, pénzbüntetést vagy a központból való kizárást alkalmazni. A résztvevők, akikkel a határozatot közölni kellett, kötelezték magukat, hogy az ilyen határozat folytán kizárt céggel semmiféle külföldi fizető eszközökre vonatkozó ügyletet nem kötnek. Hasonló kötelezettséget vállaltak a résztvevők olyan vásárlókkal szemben, akik bebizonyítottan valótlán adatok alapján igényeltek külföldi fizető eszközöket.

A szervezet fennállását a háború egész idejére tervezték. Legkésőbb három hónappal a végleges békekötés után kellett megállapodni az iránt, hogy fenmaradjon-e a központ továbbra is és hogy meddig maradjon még fenn? Az Osztrák-Magyar Bank, amelyre a megállapodásból mindenesetre súlyos tehernek és felelősségnek kellett háramlani, aminek további következményei a központok alapításának idején nem voltak beláthatók, joggal köthette ki, hogy a megállapodásokat bármikor négy hétre felmondhassa. A megállapodás alapító tagjai is fenntartották maguknak a jogot, hogy teendő tapasztalatok alapján esetleg megváltoztató

javaslatokat tehessenek. Ilyen értelmű javaslatételhez az Osztrák-Magyar Bank előző hozzájárulása volt szükséges. A döntésnek a résztvevők egyszerű többségével, írásbeli szavazás útján kellett történnie.

Ez a szervezet kísérlet volt arra nézve, hogy autonóm úton, a résztvevők önként való összeállása által oldassák meg egy kérdés, amelyet más államokban, jelesen Németországban az állami apparátusnak működésbe hozatalával, monopoliomos irányban való sítottak meg.

Már az alapítás idején a bankvezetőség és az alapítók tisztában voltak aziránt, hogy a problémának ez a megoldási módja huzamosabb időre nem lesz megfelelő. Az alapítást megelőző tárgyalások során világosan kitűnt, hogy lehetetlen lesz akár a bevételeket, akár a résztvevőknek a központ alapításakor meglévő deviza- és valutaállományait a banknál centralizálni. Egy ilyen irányú ösztönzés megfeneklett az érdekeltek érthető ellenállásán, akiknek gondoskodniok kellett külföldi kötelezettségeikről, részeseideikről, de legfőképp nemzetközi pozíciójuk megtartásáról s akik készütségüket nem akarták gyengíteni. A központok kezdetben egész kifogástalanul működtek; az első időkben a külföldi fizető eszközök árai átlagos olcsóbbodást mutattak, a német váltók pedig az esztendő egész folyamán stabilak voltak. Ezeknek a devizáknak a koronával szemben való ázsiója november végéig 22 és 23 % közt váltakozott.

A résztvevők köre szintén nagyobb lett. 1916 márciusában a bank vezértikára jelenthette, hogy a bécsi központba 83 résztvevő és pedig 57 bécsi. 26 vidéki, a budapesti központba 37 résztvevő, 33 budapesti és 4 vidéki, lépett be.

A devizaközpontok felállítása következtében, de másrészt a szabályozásnak választott módja folytán is, hogy az exportból származó valuta nem állami importok számára szintén felhasználható, az Osztrák-Magyar Bank kénytelen volt feladni 1915 óta elfoglalt álláspontját, amelyre már szerény, állandó fogyasztásban levő eszközei miatt is helyezkednie kellett s rendelkezésére állani a közgazdaság igazolt szükségletének. A bankot annak reménysege is biztatta erre, hogy a magángazdaság bevételei kielégítő mértékben fognak szolgálni segítségül. Ez a változott magatartása arra indította a bankvezetőséget, hogy a külföldi fizető eszközök beszerzését is hitel útján, hasonló állami operációktól függetlenül, eszközölje. Minthogy a jegybanknak hitelkérő gyanánt való föllépése lehetetlennek látszott, eme operációkba a hazai hitelintézetek és közgazdasági szervezetek közvetítését, valamint ezeknek külföldi üzletösszeköttetéseit is bele kellett vonni. Már 1916 januárjában értekezletet tartottak a jegybank vezetői három osztrák és magyar nagybank képviselőivel. Ez utóbbiak készségüket nyilvánították, hogy fizető eszközöknek a semleges külföldön való beszerzése céljából igyekezni fognak fedezet ellenében kölcsönt szerezni Svájcban, Hollandiában, Dániában és Svédország-

ban és hogy ilyen tranzakciók sikere esetén az összes bécsi és budapesti nagybankokat részvételre hívják meg. Vezérlő elvek ezek lettek volna: visszafizetés csak hosszabb idő múlva a békekötés után; a nevezett országoktól nyerendő kölcsönvaluta az Osztrák-Magyar Bankhoz pénzszámolás nélkül szállítandó be; az Osztrák-Magyar Bank ezt a valutát belátása szerint a belföldi piacok legitim kereskedelmi és pénzügyi szükségletének rendelkezésére bocsátja. A bank köteles a kölcsönök visszafizetéséhez szükséges devizákat az esedékesség előtt idejében, pénzszámolás nélkül a bankoknak rendelkezésére adni. A közvetítő bankok felszámítják kiadásait, a kamatokat és jutalékaikat és a fedezetül leteendő értékpapírokért vagy váltókért $\frac{1}{4}$ % kommissziót igényelnek három hónapra a névértékből; ha értékek és váltók tételeknek le. úgy a kommisszió csupán az értékek névértéke után. és pedig háromhónaponként $\frac{3}{8}$ % összegben számítandó. Az összes kiadások, bélyegek, költségek, a kiküldés mindennemű veszélyei, az értékpapírok deponálása és visszaküldése az Osztrák-Magyar Bankot terhelik. A bank késznek nyilatkozik, hogy szükség esetén a leteendő fedezet egyharmadáig effektív aranyat bocsát rendelkezésre, ezt saját veszélyére és költségére küldi el a rendeltetési helyekre s ugyanonnan haza a kölcsönök visszafizetésekor. Ezekből a célokból az Osztrák-Magyar Bank összesen 50 millióig bocsát rendelkezésre aranykoronát, kijelenti azonban, hogy előnyösebbnek tartja aranyküldemények helyett lehetőleg az Osztrák-Magyar Bank által elsőrangú német bankintézeteknél letett effektív aranyról szóló letétjegyeket vagy márkára szóló garancialeveleket letenni. A bankok készek arra, hogy az Osztrák-Magyar Bank kívánságára ezekről a garancialevelekről gondoskodnak. Mindeme tranzakcióról az Osztrák-Magyar Bank külön számlát vezet. Végül ki lett kötve, hogy az Osztrák-Magyar Bank az esetleges nyereségből, amely a kölcsönök visszafizetésénél — a koronaértéknek a békekötés után remélt javulása következtében — mutatkoznék, fáradozásaikért és hiteleiknek külföldön való igénybevételéért összesen 25 % részese-dést fog juttatni.

E megállapodások végrehajtása során az osztrák és magyar bankok, amelyek ezekben a tranzakciókban a monarchia két államának közös kiadásaira érvényes kulcs arányában Ausztria 63.6 %, Magyarország 36.4 % — vettek részt, legelőbb Hollandiában vettek fel két ízben, és pedig 1916 márciusban és július végén 10—10 millió hollandi forintot értékdepot ellenében s ezt a kölcsönvalutát az Osztrák-Magyar Banknak bocsátották rendelkezésére.

Egy svájci kölcsön szerzésére irányuló kísérletek nem jártak sikerrel. Ellenben lehetővé vált a bankoknak 1917 ősztől az illető ipari egyesülésekkel kötött megegyezés alapján üzletet kezdeményezni és le is bonyolítani 12,000 tonna égőolaj, 900 tonna benzin és 240,000 métermázsas cukor exportálására nézve, amely utóbbi az első és ezt követő békeévben 20,000 métermázsás havi részle-

tekben volt szállítható. Az égőolaj, benzin vételára, valamint a cukorügyletre kapott előleg 53.680,000 svájci frankot eredményezett, amelyért a bankok Svájccal szemben kezességet vállaltak s ezért az Osztrák-Magyar Banktól viszontfedezetet szereztek.

A háború további folyamán az eredetileg az imént vázolt módon organizált tranzakciók más irányt vettek. Átváltoztak a bankok által közvetített állami műveletekké, úgy, amint ezt a Hollandiában és Dániában kötött előlegügyleteknél láttuk, valamint úgy, hogy az Osztrák-Magyar Banknak az államkormányzatok adósságaiért a készfizetői kezes szerepe jutott. Ez utóbbi szerepe a banknak nehéz gondokat okozott, különösen mikor a kezességi viszonyból származó kötelezettségek olyan dimenziókat öltöttek, amelyek fölertek a banktársaságnak majdnem egész vagyonával. Ebbe a stádiumba jutva a bankvezetőség idejénvalónak látta a kormányoktól különleges garanciákat kívánni. Értékek deponálását vették tervbe, amit a pénzügyminisztériumoknak kellett volna teljesíteni a külföldi értékállományok segítségül vételével, amely állományok felvételét, mint látni fogjuk, elrendelték, állami célokra való igénybevételüket véve fontolóra. Ennek a tervnek kivitelére nem került sor.

Visszatérünk most a devizaközpontok további sorsához.

A központok fennállásának első négy hónapjában a résztvevők által támasztott igények a beszolgáltatásokat, ideértve az Osztrák-Magyar Bank beszolgáltatásait is, állandóan túllépték. A bank, hogy az igényeknek eleget tehessen, kénytelen volt a két devizaközpontnak szakadatlanul külföldi fizető eszközöket bocsátani rendelkezésére a saját állományaiból. Ilyen módon az említett négy hónap alatt a bank a résztvevők által beszolgáltatott összesen felül 82.8 millió márkát, 28 millió hollandi forintot, 16.9 millió svájci frankot, 16.9 millió skandináv koronát adott le. A román és bolgár valutában, valamint dollárban mutatkozó főleg tekintetbe vételével per saldo a bank által teljesített 287.6 millió korona túlkidadás mutatkozott. Folytatóan aranyküldéseket kell eszközölni, hogy a devizaközpontok céljaira külföldi követelések legyenek szerezhetőek. Augusztus végén a két devizaközpontnak további nagy igényeiről számol be a bank vezértitkára. A július 24-ike és augusztus 28-ika közti üzleti napokon a központoknak beszolgáltatások által nem fedezett, ellenben a bank saját állományaiból kielégített követeléseit 103.6 millió koronára rúgnak. Míg az első időkből a beszolgáltatások által nem fedezett szükséglet napi átlaga 2.995,000 korona volt, az említett időszak alatt ez az átlag 3.769,000 koronára szökkent fel. Az idáig tett tapasztalatok a központok további fentartásának kérdését diszkusszió tárgyává teszik. Az a nézet jut túlsúlyra, hogy a bank eszközeinek ilyen nagymértékű igénybevétele dacára a bankvezetőség többé nem vonulhat vissza. Tényleg bizonyos fokú stabilitás állt be és a devizatranzakciók nagy részébe bepillantást lehetett nyerni. Nem lehetett azonban elzárkózni annak felismerése elől, hogy a deviza-

szükséglet centralizálása eléretett ugyan, de a készletek centralizálása nem. Eltekintve a megállapodásoknak egyéb hiányosságaitól, hovatovább utat tört magának a vélemény, hogy a hovafor-dítás szigorúbb ellenőrzését kell bevezetni; ugyanis még mindig nem volt általános a belátás, hogy egész sereg árut tovább is importálnak, amelyek pedig nem voltak feltétlenül szükségesek. A minduntalan felmerülő panaszok a bank szigorúságáról, amelyet a rendeltetés megvizsgálásánál nyilvánított, különleges érdekek manifesztációi voltak, amelyeknek a közérdekre való tekintetek elől feltétlenül háttérbe kellett vonulniok.

Szeptember és október hónapok folyamán a helyzet még jobban kiélesedik. A devizaközpontok beszolgáltatásai, ideértve az exportvalutát is, olyan csekélyek voltak, mint eddig soha, míg viszont a követelések egészen szokatlan magasságig emelkedtek. A szeptember havi összes beszolgáltatás 23.6 millió korona volt, amivel szemben 271 milliót kellett kifizetni. A bank helyzete által keltett benyomás hatása alatt, amely helyzet az arany állandó apadását tekintve, nagyon komolynak volt mondható, a két pénzügyminiszterrel tanácskozás kezdődött, amelynek célja volt egyrészt támogatni az aranytartalékot és növelni a külföldi fizető-eszköz-állományt, másrészt csökkenteni az arany- és deviza kiszolgáltatást. Minthogy a devizaközpontok árfolyamai, bár bizonyos stabilitást mutattak, a tényleges piaci viszonyoknak többé nem feleltek meg és mert a magánforgalomban jelentékenyen magasabb értékelések érvényesültek, a devizaközpontok szervezetét és praxisát revízió alá kellett vonni. A külföldi fizető eszközök ár-emelkedése nyílt piacon azzal a természetes következménnyel járt, hogy a központoknál támasztott igények hatalmasan megnöttek, viszont a beszolgáltatás állandóan feltűnően kisebb lett. A lehetőség, hogy a hovafor-dítás céljának igazolása nélkül külföldi fizető-eszköz szereztessék, sok esetben fölért a magasabb árral, amelyet a devizaközpontokon kívül a szükségelt devizákért adni kellett. A koronára szóló értékeknek és fizető eszközöknek a külföld felé fenmaradt szabad kivitele még bőséges alkalmat nyújtott devizák és külföldi követelések szerzésére, amelyeket így teljesen ki lehetett vonni a központok nyilvántartása és hatásköre alól. Nyilvánvaló hiányosság volt továbbá az is, hogy a devizák árfolyamait a központok nem a piac tényleges helyzete által igazolt magasságban állapították meg és nem is hozták azokat megfelelő módon nyilvánosságra. Az előbbit illetően a berlini központ politikájára való tekintetek, miután ezzel a központtal naponkinti telefonforgalom állt fenn, akadályozták a bécsi és budapesti piacon uralkodó viszonyokhoz való alkalmazkodást; míg a másik hiányosság tekintetében a bank azt az álláspontot foglalta el, hogy a központok kurzusait nem tartja titokban. Ezzel ellentétben a résztvevők a nyilvánosságra hozatallal szemben aggodalmaskodtak, amennyiben veszedelmesnek vélték, hogy a devizaközpontok árfolyamai, amelyek csupán a résztvevőkre voltak kötelezők, a

nyilvánosságra hozatal folytán bizonyos mértékben a külföldi fizető eszközök hivatalos árfolyamaivá alakuljanak ki és ezáltal a külföldi valutákra szóló fizetési kötelezettségek teljesítésének módjára nézve prejudikáljanak.

A folyamatba tett tárgyalások kormányrendeletekhez vezettek, amelyeket 1916 december 23-án tettek közzé Bécsben és Budapesten. Ezek a rendeletek a devizaközpontoknak eddigi autonóm alapját teljesen elsöpörték. Leglényegesebb határozmányuk az, hogy külföldi fizető eszközökkel kereskedni, ezeket cserélni vagy eladni csupán azoknak a cégeknek szabad, amelyek ehhez hatósági jogosítványt nyertek. Ezeket a jogosítványokat a devizaközpontokhoz tartozó cégek kapták. Kötelesek voltak üzleteiket a központok ügyviteli szabályzatában megállapított alapelvekkel összhangzásban vezetni. További lényeges újítás volt a belföldi fizető eszközök, bankjegyek, koronaértékre szóló csekkek és váltók kivételének eltiltása. Kivételeket a devizaközpontoknak volt joguk engedélyezni. Koronaösszegek átutalása külföldi személyeknek, vagy cégeknek belföldön vezetett számláira, valamint a számlákra vonatkozó megbízások teljesítése csak a devizaközpontok hozzájárulásával volt megengedve. Aki 300 koronán felüli értékű árut akart a külföldre kivinni, köteles volt a küldemény értékét a rendeltetési hely államának valutájában a központokhoz tartozó cégek egyikénél leadni, amennyiben az Osztrák-Magyar Bank ettől a kötelezettségétől kivételesen fel nem mentette.

Az Osztrák-Magyar Bank főtanácsának 1917 január 18-án tartott ülésén a vezértitkár az imént röviden vázolt kormányintézkedések hatását kedvezőnek jellemezte. A résztvevők bevételeinek a központokhoz való beszállítása nagyobb mérvű volt, az igények szerény határok közt mozogtak. A legsúlyosabb visszaélésnek, tudniillik a korlátlan koronakivitelnek eltiltása külföldön a korona megszilárdulásához vezetett.

Azok a határozmányok, amelyek által az eredetileg autonóm rendszerből állami kényszerorganizáció lett, szintén ki nem elégítőknél bizonyultak. Az érdekelt reszortokkal való hosszabb tárgyalások után 1917 március 12-én Bécsben és Budapesten rendeletet adtak ki, amelynek értelmében a monarchia két államának területére mindennemű árut csupán annak a pénzügyminisztériumnak különleges engedélyével lehetett behozni, amelyik a belépési vámhivatal szerint illetékes volt. E korlátozások végrehajtása végett az érdekelt osztrák és magyar minisztériumok a központokban résztvevők bizottságainak napi ülésein Bécsben, illetve Budapesten képviseltették magukat, ami helyel-közzel fölfedte az egyes reszortok közti véleménykülönbségeket és a munkát éppenséggel nem tette kiadósabbá. Ezen intézkedés következtében az egész behozatal állami ellenőrzés alá került. Sajnos, az intézkedés már későn jött; a kormány befolyásnak a behozatal tekintetében erélyesebb érvényre juttatása a gazdasági élet nem egy súlyos károsodásának elejét vehette volna vagy legalább gyen-

gíthette volna a káros hatásokat, ha az illetékes tényezők hamarabb határozzák el magukat ilyen intézkedések megtételére.

Az idegen fizető eszközökben való forgalom végleges szabályozása s ezzel kapcsolatosan a külföldi áruforgalom szabályozása az 1918 június 18-án megjelent kormányrendelettel történt, amely a háború után is érvényben maradt. A rendelet, amely a devizaközpontokra vonatkozó összes előbbi kormányintézkedéseket hatályon kívül helyezte, voltaképpen az 1916 decemberében kiadott első rendeletnek és a fentebb említett rendelkezésnek kialakulása volt, amely az egész behozatalt állami ellenőrzés alá vetette. Nóvum volt benne az a határozmány, hogy akár belföldi, akár külföldi valutára szóló ingóságok vagy ingatlanok, továbbá követelések és értékpapírok szerzésére irányuló kötelezettségeket a külföldön lakó személyekkel vagy ottani cégekkel szemben csak előzetes bevásárlási engedéllyel lehetett vállalni. E határozmánnyal, amely a külfölddel való értékkereskedelmet is engedélyhez kötötte, elejét akarták venni a visszásságoknak, amelyek abból származtak, hogy az 1917 március 12-iki rendelet az árúbehozatalt hatósági engedélyhez kötötte ugyan, de a felek ezt az engedélyt gyakran csak az adás-vételi ügylet megkötése után szerezték be.

A külföldi fizető eszközökben való állandó és fokozódó hiány, valamint a rendelkezésre álló eszközök elégtelensége mellett egyre jobban szaporodtak az esetek, hogy az igénylésekből, főleg ha ezek semleges valutára vonatkoztak, csak csekély kvótát lehetett engedélyezni és kiutalni. A zürichi, amsterdami és stockholmi devizák kurzusának emelkedése, ami 1916 közepén kezdődött és 1917 novemberéig szünet nélkül tartott, nem volt megakadályozható. A német piacokra szóló váltó állandóbb. A német valutának 23 % átlagos árszínvonal való jegyzését a magyar és osztrák Devizaközpont 1916 november végéig föntartja. Csak ezen időpont után határoznak a reális viszonyoknak megfelelőbb kurzusemelésekről, amelyek után a német deviza árszínvonalja átlagban 32 % lesz. Eltekintve némi visszafelé való mozgástól 1917 januárjában, mikor is ez az átlag 24 %-ra esett, a 32 %-os kurzus az 1917. év egész folyamán érvényben maradt.

A monarchia két devizaközpontjának a berlini devizaközponttal való kapcsolata felállításuk után azonnal megtörtént. Az összeköttetés a kurzusjegyzés ingadozásainak állandó, kölcsönös nyilvántartására vonatkozott, később, 1918-ban esetenként való intervenciókra Berlinben, amelyek az Osztrák-Magyar Banknak a szükséglethez képest szerény eszközei miatt csak szűk határok közt mozoghattak. A devizaközpontok összeköttetésének létesítése következtében az aranyküldések körüli eljárást illetően is változás állt be annyiban, hogy a bankvezetőség a berlini birodalmi bank vezetésével 1916 tavaszán megállapodott az iránt, hogy az aranyexport a semleges külföldre lehetőleg mellőzendő és hogy a semleges valuta Németországba való aranyküldések útján a birodalmi bank állományaiból szereztessék be. A semleges valuta vásár-

lásának ez a módja azonban Németország saját szükséglete és a monarchia állandó kereslete folytán nem öltött nagyobb méreteket. Az Osztrák-Magyar Bank, valamint az államkormányok épp úgy mint azelőtt, kénytelenek voltak szükségleteik fedezése végett más intézkedéseket tenni: aranyküldésekre, árukivittel és behozattal kapcsolatos hitelműveletekre volt szükség ezután is.

6. Egyéb segítő eszközök a jegybank arany- és fizetőeszköz-készleteinek erősítésére. Az arany gyűjtések és a külföldi értékpapírok állami igénybevételének kérdése.

Az idegen devizák utáni folyton tartó kereslet, valamint az aranyvagyon állandó apadása sürgősen követelték az előbb ismertetett intézkedéseken túl egyéb segítő eszközök igénybevételét is.

Elsősorban az aranygyűjtés kérdése került a megfontolások körébe. Magán kezdeményezés karitatív téren tevékenykedett. Az eredmény szép bizonyítékát szolgáltatva az uralkodó közszellemnek, valutapolitikai tekintetben azonban teljesen jelentéktelen volt. Az Osztrák-Magyar Bank és több állami beváltó hivatal is működésbe lépett és buzgólkodott, hogy aranyat szerezzen a magánforgalom útján. A cél elérése végett a koronaérték aranypénzeivel való ázsióüzlet tilalma alól a bank kivételtet. Az arany árai jelentékeny mértékben változók voltak. Az állandóan tevékeny spekuláció a büntető rendelkezések dacára az aranyra vetette magát. A mindenkori harctéri helyzet ezekben az árhullámzásokban szintén kifejezésre jutott. Hogy az arany ára minő változásokon volt képes átmenni, ezt az alábbi adatok elegendően megvilágítják. Egy ismert spekulánsnak 1917 őszén történt letartóztatása után a kilónkint már 21,000 koronára felszökött aranyár rögtön 18,000 koronára, további három nap múlva pedig 15,000-re esett. A győzelmek Olaszországban, s ugyanakkor az egyre nagyobb oroszországi zűrzavar, szintén megtette a magáét. Ebben az időben a semleges devizák teljes visszaesésben, a korona jegyzései pedig semleges piacokon teljes emelkedésben voltak. Ez az utóbbi emelkedő irányzat pár hétig tart. Az aranynek akkori, kilogrammonkint 11,000 koronás ára azonnal a felére csökken, a bank az arany vásárlási árát 1917 decemberében, majd 1918 januárjában is leszállítja. A visszaesés az év közepe felé megáll, hogy erőteljes fölfelé törtetés váltsa fel, amely októberig tart, amikor is a közeli béke általános reménysége folytán újra, azonban csak nagyon rövid időre, ellanyhulás következik.

Az aranygyűjtés ügye nem bírt előbbre jutni, ellenére ismételt tanácskozásoknak, amelyeken arról volt szó, hogy az aranygyűjtést fizetés ellenében kellene bevezetni, amint ez Németországban történt, ahol tekintélyes összegeket eredményezett. Nehézségeket okoztak az iparra való tekintetek, főleg Bécsben. Nem bírtak határozatra jutni aziránt, hogy milyen határig kell az ipari termelést korlátozni és hogy ezen a téren meddig terjeszt-

hető ki a beszolgáltatás kényszere. Ez volt a holt pont, amelyen túl az ügy nem jutott. De már azért sem nyúltak hozzá energikusabban, mert egyes tényezők, amelyeknek a végleges döntésre befolyást kellett gyakorolniok, az aranygyűjtéstől nagyon szerény eredményt vártak, amelyet a vele egybekötött költségek és körülményességek nem igazoltak volna.

Sokkal biztatóbb kilátásokat nyújtott egy másik akció, amelyet szintén német példaadásra vezettek be. 1916 december 14-én kihirdetett kormányrendelet a belföldi tulajdonban levő külföldi értékpapírok beszolgáltatását rendelték el. Ennek értelmében a bank- és hitelintézetek, továbbá kereskedelmi cégek kötelesek voltak a náluk őrzött, vagy zálogul szolgáló külföldi értékpapírokat, valamint az ő nevük alatt külföldön letét vagy zálog gyanánt fekvő külföldi értékpapírokat bizonyos határidőn belül az Osztrák-Magyar Banknál, vagy ennek fiókjainak bejelenteni. A bejelentési kötelezettség kiterjedt az összes természeti és jogi személyekre, valamint kereskedelmi társaságokra, amelyeknek Ausztriában, illetve Magyarországon lakóhelyük, vagy állandó tartózkodási helyük volt, kiterjedt továbbá a náluk megőrzésben levő, vagy zálogul letett külföldi értékpapírokra, amelyek külföldön lakó idegen honosok tulajdonai voltak. Bejelentésre kötelezett értékpapíroknak külföldön való eladását vagy elzálogosítását korlátozták, amennyiben ilyen tranzakciót csak akkor engedélyeztek, ha az eladott értékpapírok ellenértékét, vagy a nyert kölcsön összegét külföldi valutában az Osztrák-Magyar Bankhoz beszolgáltatták. Az értékpapírok felvétele, ami a jegybank intézeteire hónapokig tartó munkát rótt, le lett zárva. Az eredmény a papírok országai és kategóriái szerint rendelkezésre állt, árfolyamértékük kiszámítása, különösen a részvényeké nehézségeket okozott. Az eredmény alapján arra a tapasztalatra is kellett jutni, hogy egy esetleges igénybevétel jelentőségét túlbecsülték. A bejelentett papírok jelentékeny részét a szövetségesek értékei képezték, amelyekhez hozzájárulni nem lehetett. A belföldi tulajdon értékes részei - amerikai és angol papírok — megszerzésük óta az ellenséges külföldön voltak letéve, tehát kikapcsolva minden felhasználhatóságból. A belföldi értékek egy részét előrelátó tulajdonosaik a semleges külföldre szállították.

A felvételnek végleges feldolgozása nagyon elhúzódott. Ezeknek az értékpapíroknak felhasználására nem is került sor. Hozzá kellett ehhez járulnia annak a komoly helyről képviselt véleménynek, hogy célszerűbb ezzel a felhasználással várni a háború végéig, és ezáltal tartalékot biztosítani nyersanyagoknak külföldről való beszerzésére és egyéb vásárlásokra, hogy a békegazdaság újra felépíthető legyen.

7. A váltóárfolyamok hullámzása a belföldön.

Hogy szemléltethető legyen a belföldi váltóárfolyamok hullámzása, amint azok a külföldi fizető eszközöknek ebben a fejezetben vázolt szükségletéből, ennek a szükségletnek kielégítésére

tett intézkedésekből, végül pedig a belföldi pénz lehanyatlott vásárló erejéből adódnak, erre szolgáljanak a csatolt táblázatok, amelyeket a rendelkezésre álló adatokból állítottunk össze.

E táblázatok közül kettő mutatja az ellenséges hatalmak devizáinak megközelítő értékeit a háború alatt, a svájci jegyzések alapján kiszámítva. A táblázatokat megelőző magyarázatok közelebről tájékoztatnak az alkalmazott számítási alapokról. Minden egyes üzletnap jegyzésének föltüntetését nem véltük szükségesnek. Eltekintve attól, hogy egyes időszakokra és kategóriákra nézve pontos adatok már alig voltak szerezhetőek, úgy hisszük, hogy ami van, s amit nyújthatunk, célunkra teljesen elegendő.

Ezeknek az összes hullámvázásoknak közös szimptomája az anomália az egyes államok fizető eszközeinek az akadálytalan nemzetközi forgalom idején való áralakulásával szemben. Az arbitrázs és a különböző váltóárfolyamok ingadozásainak általa eszközölt kiegyenlítése megszakad. Az arany elveszti jelentőségét mint végső fizetőeszköz a mérlegszaldó kiegyenlítésénél. Azoknak az országoknak devizái, ahonnan a hadviselő felek árút még exportálhatnak, függetlenekké válnak a többi devizától; a kiviteli lehetőségeknek pillanatnyi, kiviteli tilalmak által, vagy ezek esetenként való feloldása által befolyásolt alakulása eltolódásokat okoz a hadviselők fizető képességében a semlegesekkel szemben. Ha a hadviselőknek sikerül semlegeseknél, vagy szövetségeseiknél hitelt szerezni, úgy természetes, hogy a hitel kimerítéséig az illető devizák árában esés áll be. A változó hadiszerecsé és végül a belföldi pénz vásárló erejének sülyedés szintén hozzájárul, hogy az adott anomáliákat fokozza.

Mindezek a szimptomák a monarchia váltóárfolyamainak hullámvázásainál is észlelhetők.

Támogatva az állam részéről Németországban kezdett hiteloperációk, valamint a semleges külföldre küldött, német fizető eszközök szerzésére irányuló aranyküldemények által, ama körülmény folytán, hogy a monarchia exportjának legfontosabb rendeltetési helye, már amennyire ez a háború alatt egyáltalán lehetséges volt, Németország maradt; végül, miután a német pénz vásárló ereje általában véve a monarchia pénzével párhuzamosan lefelé menő tendenciát követett: a monarchiában a német váltók árának bizonyos állandósága tapasztalható. 1915 végéig állandó emelkedése észlelhető ennek az áraknak, amely legmagasabb állását — mindig a havi átlagokat véve vizsgálódásaink alapjául — 1916 januárjában érte el 27 % ázsióval pari fölött. A jegybanknál az idegen fizető eszközökben való bevételek koncentrációjának többször említett helyreállítására, a devizaközpontok aktiválása ennek az ázsiónak 22—23 százalékiig való leszállításához vezet, ami az 1916. év egész folyamán tart. A német devizának a devizaközpontokon kívül való értékelése, valamint az ebből származó ne-

hézségek arra bírják a bankvezetőséget, hogy fölemelje a német váltókurzust, amely 32.5 % ázsió mellett 1917 februártól kezdve ebben a magasságban meg is marad. 1917 végén és 1918 elején ez az ázsió lecsökken 28.5 %-ra, majd az Olaszország elleni osztrák-magyar-német offenzíva kedvező állásának hatása alatt, és a közeli béke reményében 27.5 %-ra. Ez utóbbi hullámozás minden devizának közös vonása. Az állapot néhány hónapig tartós. 1918 második felében elmaradnak a német hitel havi részletei; a német deviza kurzusa júniusban megélelkül, emelkedő tendenciát mutat, amely szeptemberben, a bolgár front föladása után eléri a háború alatti legmagasabb állását — átlag 47 %-os ázsiót — hogy októberben, a békekötés iránti reményések hatása alatt 45.5 %-ra menjen vissza.

A dolgokat alaposan mérlegelve, a semleges devizák kurzusai hasonló okok hatásának vannak alávetve, ha fölfelé, vagy lefelé menő energikusabb hullámozás észlelhető. Csupán a kilengések mértéke jelentékenyebb, e mellett a hullámozás nem egységes, mert az illető viszonylatban meglevő mindekori helyzet lényegesen befolyásolja. Legnagyobb drágulás a stockholmi devizát éri, amelynek ázsiója 1917 november végén meghaladja a 200 %-ot, míg a hollandi deviza 1918 szeptemberében maximumát, a 169.5 %-ot, a svájci deviza legmagasabb ázsiója ugyanakkor a 167 %-ot éri el. Az említett olaszországi hadisiker ezeknél az árképződéseknél is észrevehető hatású, amennyiben a svájci váltónak 1917 novemberi ázsiója 1917 december folyamán 162 %-ra és 1918 januárjában 78.5 %-ra, az amszterdami váltó ázsiója 141-ről 104.5, majd 65.5 %-ra, a stockholmi deviza ázsiója már említett 200 %-on felüli legmagasabb állásáról 153 %-ra, végül 90 %-ra esett vissza ugyanazon időszakok alatt. Ez a lefelé mozgás a semleges devizáknál még tovább is észlelhető és 1918 május haváig tart, hogy aztán erőteljes emelkedés váltsa fel, amely szeptemberben kulminál. Októberben itt is olcsóbbodás mutatkozik, ami az amszterdami és stockholmi devizánál energikusan érezteti hatását. A korona értékének a legkeresettebb semleges devizák árával szemben való értékcsökkenése a háború végén még nem volt oly nagyarányú, hogy a rekonstrukcióra való reményiséget teljesen megsemmisítette volna. A katasztrofálisan végződött további fejlődés a háborúnak a monarchia politikai és gazdasági struktúrájára gyakorolt általános hatásából következett.

VIII.

**Bankjegyforgalom. A pénz elértéktelenedése a
belföldön. Eszközök az infláció meggátlására
és azok hatása. Összegezett eredmények.**

1. A bankjegyforgalom alakulása a háború alatt.

Az előbbi fejezetben alkalmunk volt nagy vonásokban vázolni a deviza-árfolyamok alakulását, s egyúttal a koronaérték nemzetközi értékelésének eltolódásait, amint ezekben az árfolyamokban kifejezésre jutottak. Figyelmünket most a monarchia valutájának belföldi értéke felé fordítjuk, valamint az okok felé, amelyek ennek az értéknek képződésére befolyással voltak. Amíg normális időkben, a gazdasági területek egymás közötti szabad forgalmában, a pénznek intervalutáris értékelése és belföldi értéke közt lényeges különbség tartósan nem állhat fenn, a hadviselés és az ezzel egybekötött beavatkozások a dolgok természetes alakulásába ebben a tekintetben is abnormitásokat idéztek elő.

A forgalomban levő bankjegyek összege, ide számítva a giroköveteléseket és egyéb azonnal esedékes kötelezettségeket, 1914 július 25-én, a belgrádi ultimátum átnyújtása napján nem egészen 2-5 milliárd korona volt. Ez az összeg a háború végéig állandóan növekszik és 1918 október 26-án, közvetlen a háború vége előtt kerek 38 3 milliárd koronát ér el. A II. táblázaton feltüntetett terminusok egyikén sem mutatkozik apadás a közvetlen előzővel szemben, ha az effektív és virtuális jegyforgalmat együttesen tekintjük. Aránylag erősen dagad a jegyforgalom 1914 második felében. Az általános mozgósítás első időszaka hatalmas összegek előteremtését kívánja. 1915 január 1-től december végéig a forgalom növekedése kerek 2 milliárd; ez a növekedés minden egyes háborús év kezdetétől a végéig progresszív: 1916-ban 3.6 milliárd, 1917-ben 7-6 milliárd, a háború utolsó tíz hónapjában a növekedés eléri a 121 milliárdot. A pénz elértéktelenedése szintén progresszive halad, a háborúval közvetlenül, vagy közvetve összefüggő állami kiadások emelkednek. Különösen Ausztriában szembeötlő az utóbbi emelkedés. Amíg az első időkben a jegybanknak Ausztria és Magyarország részéről való igénybevétele meglehetősen egyforma lépésekkel halad s megközelítően be lesz tartva az arány, amelyben a monarchia két állama a hadi kiadásokhoz hozzájárulni köteles, ez az arány 1917 második felében Ausztria hátrányára eltolódik. Az 1917 május 30-ára egybehívott osztrák Reichsrat bőkezűen engedélyezi a behívottak családtagjainak járó segélyek jelentékeny fölemelését; a háború által feldúlt területek helyreállításának költségei hatalmas mértékben emelik az állami ki-

adásokat. Ennek következtében az osztrák állam adóssága is a bankkal szemben, és pedig a háború utolsó tíz hónapja alatt 13.1 milliárdról 25 milliárdra, vagyis kerek 12 milliárddal többre szökik fel, miközben Magyarország adóssága a bankkal szemben ugyanazon időszak alatt 6.2 milliárdról 9.9 milliárdra növekszik, ami nem egészen 3 milliárdos emelkedés.

A jegyforgalomnak ezzel az óriási felduzzadásával folytatón lépést tart a pénzkreáció alapjainak megváltoztatása. A háború elején az államkormányzatok igényével egyidőben jelentkeznek a magángazdaság igényei is. Az utóbbiak mindinkább háttérbe vonulnak. Az állami kiadásokból bőséges eszközök özönlenek a forgalomba. A hitelszervezet gyűjtőhelyeinek: a bankoknak, takarékpénztáraknak, szövetkezeteknek saját eszközei felszaporodnak. Az áruforgalom, részben az általános bizonytalanság és az ebből származó bizalmatlanság következtében, készpénzfizetés ellenében bonyolódik le; a hitelnyújtás sokkal ritkább. Immár nem az egyes gazdaságok áruforgalma az, amely a hitelpénz kibocsátásának alapjául szolgál. 1917 szeptemberétől a háború végéig Ausztriának és Magyarországnak a banknál való eladósodása túlhaladja a mindenkori jegyforgalmat a girokövetelésekkel és egyéb, azonnal esedékes kötelezettségekkel együtt. Az államnak folyton tartó és folyton emelkedő szükséglete, amely a forgalomban levő pénzeszközök szaporításával nyer kielégítést, míg ezzel szemben nem áll megfelelő ellenmozgalom, olyan állapotot érlel meg, amely teljesen mellőzi az egészséges pénzrendszer fundamentális jellegét, ami a pénzforgalomnak a közgazdaság változó szükségleteihez, az időszakok és a gazdasági helyzet által kívánt mértékben beálló alkalmazkodásából áll. Egy rugalmas rendszer helyébe, amint ezt az értékpénznek hitelpénzzel való kombinációja megkívánja, olyan állapot lép, amelyben már csupán egy fölfelé, a fizető eszközök további szaporításának irányában való mozgás észlelhető. Minthogy ezzel a szaporítással nemcsak hogy a gazdasági területek javainak szaporulata nem áll szemben, hanem ellenkezően a javak állandó fogyása áll: a szaporításnak mulhatatlanul szintén a fizető eszközök egyre nagyobb mértékű elértéktelenedéséhez kell vezetnie.

A hadviselő államnak árúk vásárlására, személyes szolgálatok jutalmazására, a háború által sújtottak gyámolítására szolgáló kiadásai növelik a jövedelmeket. A növelt jövedelem csak részben szolgál befektetésül, vagy amennyiben egyáltalán lehetséges, a termelés fokozására. Emelkedik a fogyasztóképesség és a fogyasztás. Egész néprétegek életmódja változason megy keresztül és pedig a fokozott fogyasztás irányában. Könnyű élet: ez a legsúlyosabb krízisek idején tapasztalás szerint fellépő jelenség, szintén megteszi a magáét. Lassan terjedő, de a háborúnak minden várakozás ellenére hosszú tartama alatt egyre általánosuló felismerése annak, hogy a pénz értékállandósága csökken, oda vezet, hogy jövedelmét mindenki, amily gyorsan csak lehet, igyek-

szik áruvá változtatni, nem sokat vizsgálgatva, hogy valódi szükségletét elégíti-e ki ezzel, vagy sem.

A háború magában véve a gazdasági életbe való erőszakos belenyúlást jelent, ami elsősorban a tőkének és munkának elfogyasztandó javakká való, erőltetetten tömeges átváltoztatásában nyilvánkozik meg, amely javak nem újabbak előállítására szolgálnak, hanem végérvényesen elfogyasztatnak, a közgazdaság inventáriumából végkép eltűnnek.

Nem szabad, hogy félrevezessen bennünket az a körülmény, hogy a hadviselés nagy szükséglete, az árak bekövetkező emelkedése, a szállított áruknak és felajánlott teljesítményeknek a hadvezetőség által nem szűkmarkúan mért megfizetése, továbbá a bőségesebb munkaalkalom közvetlenül, vagy közvetve lassan - kint javára vált a közgazdaság egyes ágazatainak. Kezdetben, a háború elején általános volt a nézet, hogy a termelésben megrekedés, munkahiány fog előállni. Szükségmunkák elrendelését vették fontolóra. Később a helyzet képe megváltozott. A mezőgazdaság valóban jelentékeny jövedelmekhez jutott mindaddig, amíg terményekben készletei voltak, nemkülönben az ipar is, amennyiben hadiszükségletet, vagy olyan cikket állított elő, amelyekben az egyesek jövedelmeinek emelkedése folytán a fogyasztás nagyobb lett. A kereskedelem nyeresége, amíg a raktárak tele vannak, nő a fokozott áruforgalom folytán, amelyet a pénztől a reális, vagy reálisnak látszó értékekhez való menekülés idézett elő. Hasonló okokból a kisipar számára is bőséges kereseti források nyílnak meg. A javak fölemésztése azonban, amely bekövetkezett, a nepvagyon megfogyatkozását jelenti; egyeseknek a háborúban szerzett nyereségei csupán eltolódások. Erőszakos vagyoneelosztás jön létre, amely később, a háború vége felé és az ez után következő időben kiélesíti a meglévő társadalmi ellentétet.

A két ok: gyors emelkedése a fogyasztásnak, amellyel a termelés nem tud lépést tartani, aztán a javak folytonos fogyása, amely utóbbit a rossz aratási eredmények is siettetik: mindez a hatást megkettőzteti.

2. Az árakra való hatódok a belföldön.

A háború következménye: a pénz elértéktelenedése, a belföldet illetően a fontosabb szükségleti cikkek árában jut leginkább szembeötlő kifejezésre, továbbá a munkabérekben és a személyes szolgáltatások díjazásában, amely utóbbiakra a társadalom rá van utalva. Az összehasonlításra az analóg békebeli számok szolgálnak alapul. Hogy a normális árképződésre többféle irányban befolyással voltak a kormányhatalmi aktusok: a behozatali tilalmak, ármegállapítások, irányárak megszabása, a lakásbérlők védelmére tett intézkedések: mindez az összehasonlítások eredményét befolyásolhatja ugyan, az általános tendenciát illetően

ezek az összehasonlítások mégis elegendő támasztó pontot fognak szolgáltatni, és pedig annyival is inkább, mert az említett kormányaktusok a háború alatt ismételen változásokon mentek át, amelyeknél a pénz vásárló erejének bekövetkezett változásait nem lehetett teljesen figyelmen kívül hagyni.

Az adatoknak olyan anyagából, amely a háború árának és munkabéreinek a békeidők ugyanilyen tényezőivel való messze-menő összehasonlítására alkalmas volna, tudtunkkal eddig még csak kevés került nyilvánosságra.

A mi tanulmányunk céljai szempontjából, és mert a háború alatti árak és bérek tekintetében messzebbmenő vizsgálódások az élénk szabott feladaton túlmennének, úgy véljük, hogy beérhetjük azzal, ami rendelkezésünkre áll. Éles körvonalakkal rajzolt kép helyett csupán lazán odavetett vázlatot nyújthatunk ugyan, ez azonban a mozgalmat és tendenciát, amely a fentebb előadottakból már észrevehető, bizonyval elegendő mértékben fel fogja tüntetni.

Két munkálat áll rendelkezésünkre.

Az egyik a magyar központi statisztikai hivatal által készített és folytatólagosan vezetett kimutatás egy munkáscsalád legfőbb élelmiszerekben való heti szükségletének árösszegeiről, heti szükséglet gyanánt olyan élelmiszereket és ezekből olyan mennyiségeket véve, amelyek 82-800 kalória-értéket reprezentálnak. A rendelkezésünkre álló kimutatások az 1916., 1917. és 1918. évek négy terminusának adataira terjeszkednek ki, amely terminusok: január, április, július és október hónap 15-ik napjai. Az 1914-, és 1915. évek, illetően két napnak, június és október 15-ének áradatai vannak feltüntetve. Két táblázat készült; az egyiknek a piacokon kapható, a polgári népesség élelmezésében általánosan használt élelmi cikkek fogyasztása szolgál alapul, a másikkal az olcsóbb élelmi cikkek fogyasztása. Mindakettőnek alapját viszont a budapesti vásárcsarnok és két nagy fogyasztási szövetkezet árai, valamint e három árfelvételnek átlagai képezik. A táblázatok egyformán mutatnak abszolút és indexszámokat, amely utóbbiak konstruálásánál az 1914 június 30-i árak 100-zal számítatnak. A táblázatok a legfőbb kormányhatóságok informálása céljából készültek és eddigelé nem kerültek nyilvánosságra.

A másik munkálat egy tanulmány, amelyet hivatalos megállapítások alapján dr. Felix Klezl írt és az osztrák statisztikai központi bizottság által kiadott «Statistische Monatschrift» című folyóiratban tett közzé. A tanulmány címe: «A fontosabb élelmiszerek és szükségleti cikkek árfejlődése Bécsben 1914 júliusától 1920 decemberéig». A tanulmányban eszközölt vizsgálódások nagyobb számú adagolt és nem adagolt élelmi és élvezeti cikkekre, a fűtés és világítás költségeire terjeszkednek ki, nemkülönben a dugarú-kereskedelem áaira, miután a csempészet a maximális árak, a fejadagok megállapítása folytán csakhamar érvényre jutott és az életmódra bizonyval befolyással volt. A munkálat a

fentemlített időszak életvitelének drágulására vonatkozó vezér-index kérdésével foglalkozik.

Mindkét forrás az áralakulást illetően analóg jelenségeket mutat. Csekély kivétellel, és pedig ahol egyes cikkeknel időközönként való visszaesés észlelhető, az árak és ennél fogva az illető cikkekre nézve kiszámított indexszámok is emelkedést mutatnak. Az áremelkedés nem minden viszonylatban egyforma. Az élelmi cikkekből például a tojás, a marhahús és disznóhús, a tej és zsír ára jelentékenyebben emelkedett, mint a kenyér, cukor és a főzelékek ára. A háború vége felé a barnakenyér, igaz, hogy maximált árban, éppen háromszorta drágább, mint 1914 júniusában, míg ugyanannyi idő alatt a hús ára a békebelinek hat-hétszerezésére, a tojásé a békebelinek tizenkétszerezésére szökött. A maximális árakban történt változások, a termelésben időnkint kedvezőtlen alakuló körülmények, több fogyasztási cikknek központi kezelésbe vétele, importok átmeneti lehetőségei is éreztetik e tekintetben hatásukat.

Az ingatlanokat illetően a házak, a földbirtok és telkek árainál lassúbb emelkedés volt észlelhető. Kétségen kívül összefüggésben áll ez az említett tárgyi javaknak természetével. A bérbeadott földbirtoknál a föld árának erős emelkedésére akadályozó hatással volt az a körülmény, hogy a fennálló bérleti szerződéseket nem lehetett a pénznek közben beállott elértéktelenedése címén megváltoztatni. Ilyen irányú kormányrendelet csak később jelent meg. Ezenkívül pl. Magyarországon kormányrendeleteket adtak ki, amelyek a mezőgazdasági fekvőségek forgalmát bizonyos mértéken túl hatósági engedélyhez kötik, ami ezt a forgalmat természetesen korlátozta. A városi ingatlanoknál a bérlőket védő rendeletek árcsökkentő hatással voltak. Csupán voluptuáriumok képeztek kivételt, amelyeknek megszerzésében az új keletkezésű vagyonok versenyre keltek. A pénz vásárló erejének csökkenése természetesen a most tárgyalt viszonylatban is érvényesült, különösen mikor a kereslet tárgyi javak után sürgetőbb lett.

Az értékpapírok áraiban nem mutatkozik egységes irányzat. A befektetési értékek közül az állami járadékok általában a hadi helyzet megítélésének hatásai alatt állanak. A záloglevelek árát a befektetést keresők befolyásolják kedvezően, valamint az a körülmény is, hogy a háború alatt új záloglevelek nemcsak hogy nem kerülnek kibocsátásra, hanem ellenkezően, a mezőgazdaság bőséges és egyre emelkedő bevételei a jelzálogkölcsonök nagyszámú visszafizetését teszik lehetővé és ezáltal, amennyiben a visszafizetés záloglevelekben történik, e papírokban fokozott keresletet idéznek elő. A korona elértéktelenedése itt csak lassan érezhető.

A részvénypiac abnormitásokat mutat. Rohamos fölfelé törtéteések jegyezhetők fel; ezek időnkint nyilvánvalóan a koronától való meneküléssel függnék össze és részben olyan pszichológiai momentumokra vezethetők vissza, amelyek a reális értékeket illető fentemlített keresletnél voltak döntőek. Az elérhető árhullámzá-

sok izgatják a spekulációt. A tőzsdék bezárása e tekintetben hátrányosnak bizonyul, és a játék csökkenése, valamint szabályosabb árképződés következik be, mikor hosszantartó tárgyalások után 1917 őszen újra korlátozottabb mértékű tőzsdeforgalom lesz engedélyezve.

Mindezekből a jelenségekből tény gyanánt a pénz vásárlóerejének belföldön való csökkenését is meg kell állapítani, amely csökkenés legmélyebb állását a háború végén éri el. A csökkenés progresszív. A későbbi háborús években erősebb progresszióval megy előre, bár mesterséges beavatkozások igyekeznek útját állam. A második tény, amely az árváltozás vizsgálatából megállapítható, az, hogy a pénzürtéknek a belföldi árakban kifejezésre jutó esése minden viszonylatban és az összehasonlításba belevont összes terminusoknál minden tekintetben sokkal jelentékenyebb, mint a pénz elértéktelenedése a semleges devizák árához mérten. A legdrágább devizának, a stockholminak kedvezőtlen állása csupán egyszer, 1918 novemberében, akkor is csak rövid időre érte el a 399.29 osztrák-magyar korona árfolyamot (100 svéd koronáért) ami az osztrák-magyar korona 132.26-os paritása szerint háromszoros drágulásnak felel meg. A semleges devizák közt a háború egész ideje alatt egyik sem ért el ilyen magas árat és mint erről már szó volt, a stockholmi váltó is csak rövid ideig tudta magát említett legnagyobb magasságában megtartani. Az a körülmény, hogy a devizaközpontokon kívüli forgalomban idegen fizető eszközért magasabb árakat fizettek, ezen a tényen mit sem változtat; a központok és a magánforgalom kurzusai közt a különbség távolról sem volt oly nagy, ezenkívül a devizaközpontok árfolyam-megállapításaikkal időnkint a magánforgalomhoz alkalmazkodtak is. Olyan jelenséggel állunk itt szemben, amely az elértéktelenedett valutájú országoknál a békeidőkben tett tapasztalatoknak ellentmond. Az értékvesztett, vagy értékben süllyedő valutájú országokban a pénz belföldi vásárlóereje azokkal az árúkkal való viszonylatban, amelyeket nem kell importálni, rendesen nagyobb, mint a külföldi viszonylatokban és a belső elértéktelenedés csak lassan követi a nemzetközi fizető forgalomban érvényre jutó elértéktelenedést.

Magyarázata ennek a háború idején mutatkozó, a békebelitől eltérő jelenségnek bizonytalán főként abban keresendő, hogy a belföldnek a háború és a háborús évek gyenge aratásai következtében való szegényedése nálunk aránylag nagyobb volt, mint a semleges államokban, ezért kisebb a kínálat és magasabbak az árak. Nem felejtendő el, hogy a semleges valuta beszerzése importok megfizetése céljából, hitelműveletek útján történt, amelyek mindaddig, amíg e hitelműveletekből nyert összeg rendelkezésre állott, a semleges fizető eszközökben való keresletet csökkentették. A devizaközpontok, minden hiányosságaik ellenére kétségkívül hozzájárultak a devizaáraknak ehhez a csökkenéséhez, ami létesítésüket utólagosan igazolta.

3. Ellenintézkedések. Moratóriumok. Pénzbőség 1914 őszétől kezdve. A jegybank konzervatív kamatlábpolitikája. Kísérletek a pénzbőség levezetésére.

A bankjegyforgalom növekedésével és ennek következményeivel szemben igyekezni kellett védőintézkedéseket alkalmazni.

Már közvetlenül a háború kitörése idején történt események vázolásánál megemlékeztünk az Ausztriában és Magyarországon 1914 július 31-én kihirdetett moratóriumokról. Az idevonatkozó rendeletek az 1914 augusztus elseje előtti időből származó és ugyanaz évi augusztus 14-ikéig esedékes magánjogi pénzkövetelések teljesítésének tizennégy nappal, de legalább augusztus 14-éig való elhalasztását mondták ki. Az elhalasztás alól kivétettek 200 korona összegig terjedő visszakövetelések hitelintézeti betétekből, továbbá szolgálati, bér- és bérleti szerződésekből származó követelések, járadékkövetelések, eltartás teljesítésére vonatkozó, valamint államadósságok kamatfizetéseire és tőketörlesztéseire vonatkozó igények. További kivételek megállapítását a pénzügyi kormányzat fentartotta magának. Ennek az első halasztó rendeletnek kibocsátását egész 1915 május 25-éig további öt általános moratóriumrendelet követte, továbbá mindegyikhez kiegészítések jelentek meg, amelyek folytatóan bővítették a kivételek körét és hozzájárultak az általános megszüntetés fokozatos bevezetéséhez. A hatodik, 1915 május 25-én kiadott rendelettel a megszüntetés be is következett, amennyiben e rendelet határozmányai szerint a törvényes moratórium 1915 augusztus 31-ével véget ért. Az 1914 szeptember 27-én közzétett rendelet először tartalmaz határozmányokat a bírói halasztásról. Célja volt gondoskodni olyan esetekre nézve, mikor az adós képtelen volt a moratórium alól kivett részfizetést teljesíteni. A bírónak jogában állt a bíróság előtti eljárás folyamán vagy még enélkül is az adós kérelmére halasztást engedélyezni a törvényes moratórium időtartamáig. A fentemlített utolsó halasztási rendelet is fentartotta a bírói moratóriumot, feljogosítván a bírót, hogy 1915 december 31-éig terjedő halasztásokat adhasson, amely végső terminus az 1914 augusztus elseje előtt keletkezett pénzkövetelésekre nézve 1916 december 31-éig kiterjesztést nyert. Ennek a legvégső határidőnek lejárta után a magánjogi pénzkövetelésekből származó fizetőforgalom korlátozásai teljesen megszűntek ama határozmányok fentartásával, amelyek a vis majornak váltókra, csekkekre gyakorolt hatására és egyéb, nem jelentős részletekre vonatkoztak, Galícia és Bukovina egyedüli kivételével, valamint később a hadiszintérré lett déli területek kivételével is, amelyekre nézve különleges határozmányokat kellett kiadni és továbbra is érvényben hagyni.

Magyarországon lényegileg analóg határozmányok voltak hatályban. Csupán a moratórium megszüntetése és különösen a takarékbetétek visszakövetelésének felszabadítása történt lassúbb tempóban. Némely kivételes intézkedést, illetve újabb moratórium

elrendelését Erdély egyes részeiben és Délmagyarországon Romániának a háborúba történt belépése tette szükségessé. A háború által sújtott Horvátország és Szlavónia egyes részeire nézve átmenően szintén szükséges volt hasonló intézkedéseket tenni.

Az itt vázolt rendeleteknek a pénzforgalom alakulására annyiban volt jelentőségük, amennyiben a háború kitörésekor a fizető eszközök iránti rohamos kívánalmaknak tartózkodást parancsoltak. Mint organikus intézkedések a bankjegyforgalom korlátozására természetesen nem jöhettek tekintetbe. Hatásukat a háború elején lényegesen befolyásolta az a körülmény, hogy az elsősorban érdekelt pénzintézetek vezetői a kormány szándékai iránt tájékozatlanok voltak, sőt hogy főleg Ausztriában mindenki azt hitte, hogy általános moratórium nem lesz. Az ez iránti téves hiedelem okozta, hogy nem egy nagyobb pénzintézet még a moratórium elrendelése előtt nagy készpénzállományt gyűjtött.

Egy másik eszköz, amelyet normális időkben és rendezett valutaviszonyok közt a jegyforgalomnak a váltóárfolyamokat befolyásoló extenziójánál alkalmazni szoktak; t. i. a kamatlábemelés a jegyforgalom felduzzadásának ellensúlyozása tekintetében hatástalan volt. Az 1914 március 13-ika óta fennálló 4%-os kamatlábat a bank még a részleges mozgósítás elrendelése előtt, július 27-én 5%-ra, augusztus 1-én 6%-ra, majd augusztus 3-án az angol bank kamatlábemeléséről szóló híradás következtében, valamint az arany, a külföldi és belföldi fizető eszközök tartósan nagymérvű keresletének hatása alatt 8%-ra emelte. Mindezeknek az emeléseknek úgyszólván semmi eredményük nem volt. Még a discontocsavarnak fentemlített, meglehetősen energikus megszorítása sem járt tartós hatással ebben az irányban, hogy a zaklató kívánalmakat visszaszoríthatta volna. 1914 augusztus 20-án visszatért a 6%-os kamatláb, amelyet 1914 október 30-án, már az első, kibocsátás előtt álló osztrák és magyar hadikölcsönre való tekintetből is az 5%-ra való leszállítás követett. Ez 1915 április 12-éig maradt érvényben, mikor is az 5%-os bankrátának adott helyet, amely aztán változatlanul megmaradt a háború végéig.

Az Osztrák-Magyar Bank főtanácsának már 1914 október 29-iki ülésében a vezértitkár az üzleti váltótárca és lombardüzlet állandó csökkenéséről számolhatott be, valamint általában az elhatalmasodó nagy pénzbőségről, aminek következtében 4%-os kamatozás a nyílt piacon nehezen volt kapható. Ez a jelenség tartós; a ráta a nyílt piacon 1915 elején 3½%-ra, esik. Állandóan és bőségesen kínálják a pénzt. A jegybank üzleti befektetéseinek hanyatlása majdnem szünet nélkül tart. Amíg 1916 július és augusztus hónapjaiban nagy a pénzbőség, a piaci ráta szünet nélkül bő pénzállomány mellett Bécsben 1%%, és amíg Budapesten hasonlóak a körülmények, addig 1916 őszén a bank váltótárcájában némi emelkedés mutatkozik, 1916 végén és 1917 elején a kamatlábnak nyílt piacon való csekély emelkedéséről lehet beszámolni, aminek helyébe aztán bőséges pénz mellett a jegybank

üzleti befektetésének állandó apadása lép, amely állapot a háború végéig tart.

Ellenére mindezeknek a jelenségeknek, a bankvezetőség nem talált indító okot arra, hogy a kamatláb kérdésében a hadviselő államoknál általános magatartástól eltérjen. Nem követte sem azt az ösztönzést, amelyet 1915-ben tiszteletreméltó tudományos körök részéről propagáltak, hogy t. i. a bankjegykibocsátás emelkedését a kamatláb energikus felemelésével kell ellensúlyozni, sem nem tudott engedékeny lenni, ha időnkint az a kívánság merült fel, hogy a pénzbőségre való tekintettel a kamatlábat mérsékelje. Az előbbi javaslat elfogadása ellen annak megfontolása szólt, hogy az államkormányzatok folytonos és egyre növekvő szükséglete mellett, amelyet okvetlenül ki kellett elégíteni, a kamatlábcsavarnak még oly erélyes megszorítása is a kívánt irányban hatástalan maradt volna, másrészt pedig a közgazdaság súlyos megterhelését, a megélhetés további drágulását és ezzel kapcsolatban a hadvezetés kiadásainak emelkedését vonta volna maga után. A váltóárfolyamoknak tartós korrektúrája sem következett volna be, mint-hogy a nemzetközi fizetés-kiegyenlítések terén az általános helyzet abnormis viszonyokat hozott létre. Idegen kölcsöntőke sem jött volna az országba, sőt bizonytalán még további nehézségek támadtak volna a már úgyszólván egyre szűkebben alakuló exportlehetőségek terén.

De nem volt helyénvaló a leszállítás, a belföldi pénzpiac viszonyaihoz való alkalmazkodás sem. Ha tényleg már nem is voltak meg, vagy csak elenyészően csekély mértékben voltak meg a bankkamatláb és váltóárfolyamok közti normális összefüggések, a többi európai jegybank közösségéből kikapcsolódni mégsem lehetett. Ez egész bizonyosan még több táplálékot adott volna a véleménynek, amelyet egyes semleges sajtóorgánumok terjesztettek, hogy a monarchia valutája teljesen fel van dűlva; nem alap nélkül lehetett volna ugyanis arra mutatni rá, hogy Ausztria-Magyarország ismét elérkezett ahhoz az állapothoz, amelyet valutaszigetnek neveztek és hogy nincs is szándéka valutájának ezt a jellegét belátható időben megváltoztatni.

A túlságosan megnőtt papírpénzforgalom ellensúlyozására szolgáló többi eszközzel: a hadikölcsönök kibocsátásáról, a kibocsátandó kölcsönökre való előleges befizetésekről, idegen pénzeknek kamatozó pénztári jegyek ellenében a jegybank által való átvételéről már előbb volt szó. A pénzürtékre ezeknek az intézkedéseknek hatása sem volt valami nagy jelentőségű. A hadikölcsönök és az Osztrák-Magyar Bank pénztárjegyeinek kibocsátása mindenesetre alkalmasak voltak arra, hogy a pénznek megzavart körforgását időlegesen és részben helyreállítsák, amennyiben a pénzforgalmi eszközök összegét csökkentették, az egyes gazdaságok fölösen nagy bevételei számára, amelyeket vagy szükségtelenül felhasználtak, vagy teauráltak volna, vagy régi módon takarékpénztári betétekben helyeztek volna el, új, alkalmas befektetési lehetőségeket

nyújtottak. Természetesen csupán olyan hadikölcsönjegyzésekre nézve helytálló ez, amelyekbe már meglevő készpénzt fektettek bele, nem pedig a jegyzés eredményének arra a részére, amely a jegyzett kötvények, vagy a jegyző fél egyéb értékeinek lombardirozásából állt elő. Csakhogy ezt a hatást is befolyásolta az a körülmény, hogy a hadikölcsön kötvényeit a jegybank által nyújtott kedvezmények következtében lombard útján bármikor pénzzé lehetett tenni. Ezek a kedvezmények azonban a jegyzés érdekében, amelynek minél nagyobb sikerére súlyt kellett fektetni, elkerülhetetlenek voltak.

A fentiekben tárgyalt összes intézkedésekben és eszközökben a vezérlő gondolat az volt, hogy a bankjegyforgalom lehetőleg csökkentessék. Hogy nem voltak kielégítőek és hogy csupán némelyiknek volt rövid átmenő ideig tartó hatása, ez arra vezethető vissza, hogy a korona vásárló erejének állandó, progresszív siilyedése mellett voltaképpen felesleges pénzek csak átmenően s az egész bankjegyforgalomhoz mérten akkor is csak jelentéktelen mértékben álltak rendelkezésre.

A kísérletek, hogy a pénzjegyek forgalma időnkinti lecsapolással csökkentessék, hasonlítanak ahhoz az eljáráshoz, amelyet az orvosi tudományban szimptomatikus kezelésnek neveznek, ellentétben a kauzális kezeléssel. A következő fejtegetésekben meg akarjuk kísérteni annak kimutatását, hogy a hadvezetéssel egybekötött, az egész gazdasági szervezetben végbemenő mozgalmak méreteinek szükségképpen a valuta leromlására, sőt egyes hadviselő államokban annak teljes pusztulására kellett vezetniük.

4. A hadi kiadások lehető csökkentőinek és a háború idejében fogantatba vett energikus adóztatás által irányított deflációs politikának kérdései.

Vizsgálódás tárgya volna még, vajjon a bankjegyforgalom növekedésének, okainak és kísérő jelenségeinek befolyásolására volt-e lehetőség? Elsőrendű okok gyanánt elsősorban az állami kiadásoknak a háború folytán bekövetkezett nagyságát kell megjelölnünk, aztán a módot, ahogyan a kiadások fedezése történt. Legelsőbbben tehát azt kell megvizsgálni, hogy lehetséges volt-e az állami kiadásoknak a háború által közvetetten, vagy közvetlenül okozott növekedését energikusan redukálni és hogy mennyiben lett volna döntő befolyással ilyen redukció a valuta alakulására?

Ami a monarchia katonai kiadásait illeti, a pénzügyi kormányzatok már békeidőben rámutattak arra, hogy az előirányozott mozgósítási szükségletnek évről-évre való emelkedése fölöttébb aggodalmat keltőnek kell hogy tekintessék és hogy a háború eseteére tervezett katonai erő kifejtés és az adott pénzügyi lehetőségek közt levő nyilvánvaló aránytalanság, ha a dolog komolyra fordul, rövid idő alatt katasztrofális következményekhez vezet-

hét. A dolgok kifejlődése megmutatta, hogy a pénzügyi kormányoknak ez a súlyos aggodalma teljesen igazolt volt.

De a pénzügyminiszterek a háború alatt is ismételten állást foglaltak a hadi intézőség kiadási politikájával szemben. Elsősorban sokalták a behívott katonák készpénzilletményeit; továbbá kifogásolták, hogy a hadseregszükséglet egyes cikkeinek beszerzésénél az árakat némelykor a tényleges piaci helyzettel való kellő érintkezés nélkül engedélyezték, a külföldről beszerzéseket eszközölték s ezeknél a valutáris helyzetet nem vették figyelembe. Ez utóbbi tekintetben, mikor a dolog olyan méreteket kezdett öltetni, hogy a még meglévő aranykészleteknek teljes kiadásától is félni lehetett, a pénzügyminiszterek mereven elutasító álláspontra helyezkedtek. Néha valamely kiadásnál nem is annyira tényleges szükségletről volt szó, mint inkább tendenciák érvényesítéséről. A két fővárosnak, Bécsnek és Budapestnek megerősítésére mindjárt a háború kezdetekor sok milliót adtak ki, amivel a hadi intézőség egy esetleg bekövetkező munkanélküliség megelőzése érdekében is intézkedni kívánt. A hadiszükséglet katonai ipartelepeinek munkabér-politikájában is hajlandóság mutatkozott túlmenni a feltétlenül szükségesen, hogy a munkásosztály jó hangulatban tartassák. Úgy látszik, hogy a hadparancsnokságok felfogása és a legfőbb katonai hivatalok felfogása közt szétágazás is volt, amennyiben az utóbbiakat abbeli igyekezetükben, hogy a gazdálkodást gazdaságosabbá tegyék, az előbbieket által a harcokérség szemszögéből érvényre juttatott követelések gyakran akadályozták. Nem ebbe a kategóriába tartoznak s a teljesen igazolt kifogásokkal szemben nem állhatnak meg azok a kiadások, amelyeket a katonai intézőség és általunk katonailag megszállott idegen területeken beruházásokra, közlekedési és ipari telepek építésére fordított. A háború későbbi folyamán a katonai szervezeteknek bizonyos belenyúlása is mutatkozik az állami közigazgatás más reszortjaiba, ahol aztán a szakértelem hiánya sokba kerülő kísérletekhez vezet. . A pénznek egyre nagyobb elértéktelenedése és amennyiben külföldi beszerzésekről volt szó, azoknak a területeknek későbbi összezugorodása, ahonnan szükségleti cikkeket még be lehetett hozni, szintén emelték a hadi kiadásokat. Amíg a hadsereg pénzügyi szükséglete az 1914/15-iki pénzügyi évben havi 795 millió koronával fedezhető volt, ez a szükséglet az 1917/18-iki pénzügyi évben amikor bizonyos mértékű restrikciónak már érezhetőek voltak, havonként átlagosan 1486 millió koronára emelkedett, amihez hozzá kell még számítani a hadi intézőségnek a háború végén kiegyenlíttelenül maradt, több milliárdra rugó tartozásait, továbbá a Németországban és az egyes semleges országokban kontrahált függő adósságokat, amelyekért nagyrésztben a hadseregnek szükséges cikkek hoztak be.

A hadi intézőség pénzügyi gazdálkodását illető kritikánkat azonban enyhítenünk kell, ha tekintetbe vesszük a többi hadviselő állam hadi kiadásait és azoknak egyes részleteit, amint ezek a háború

után ismeretessé váltak. Be kell ismernünk, hogy a monarchia hadi kiadásai az egyes részleteiben nem gazdaságos kezelés ellenére aránylag csekélyebbek voltak, mint más nagy államoknál, talán az egyetlen Törökország kivételével.

Az állam polgári kiadásai, amennyiben ezeket a háború okozta, eltekintve a behívottak családtagjainak segélyezésétől, amely főleg az utolsó időkben Ausztriától hatalmas összegeket követelt, voltaképpen szerény határok közt mozogtak. A pótlékok, amelyeket az állami alkalmazottaknak az egyre nehezebb megélhetés folytán adni kellett, nem voltak túlságosan nagyok és csak az utolsó háborús években kellett e járandóságokat kiadásokban emelni.

Kétségen kívül álló dolog, hogy a háború okozta állami kiadások leszállítása, a hadvezetőség által szükségelt cikkek behozatalának a legszükségesebbre való korlátozása alkalmas lett volna arra, hogy a jegybank igénybevételét csökkentse, lassítsa a valuta leromlását, ezzel együtt csökkentse a pénz elértéktelenedésének mértékét s így elérje az állami kiadások csökkentését is. Általánosságban mégis azt hisszük, hogy a hadi kiadásoknak megfelelő mértékű leszállítását és az ebből származó hatás gyengítését radikálisan csupán azzal lehetett volna elérni, ha az államhatalom, úgy amint a nép fizikai erejével tette, a háború kitörése után azonnal közvetlenül szolgálatába állította volna a nép gazdasági erőit is. Az államnak a nemzeti termelés nagy részét természetesen azonnal a maga céljaira le kellett volna foglalnia, föltéve, hogy ilyen lefoglalás adminisztratív-technikailag lehetséges lett volna. De még ebben az esetben is a termelésnek azok az ágai, amelyek nyers és segédanyagokat idegenből kénytelenek behozni, vagy amelyeknek hozama olyan tényezőktől függ, amelyek nem tartoznak az emberi befolyás hatáskörébe: ezek a termelési ágak az általános árnívóra s további következmény gyanánt az állami kiadásokra emelően hatottak volna. Háború drágulás nélkül nem képzelhető. Annak felismerése, hogy a hadviselő állam a termelésre és az áraknak a különféle zavarok következtében abnormális alakulására befolyást gyakorol, az összes hadviselőknél kényszer-gazdasági szervezetekhez, egyes fontosabb szükségleti cikkek központi kezeléséhez, kiviteli tilalmakhoz, behozatali korlátozásokhoz, hatósági ármegállapításokhoz vezetett. Hogy ezeknek az intézkedéseknek hatása a végrehajtás szigorúságától, azok terjedelmétől és az egyes államokban meglévő közszellem mértékétől függött, ez magától értetődő. Tartósabb hatásuk a hadi kiadások jelentékenyebb leszállítása körül nem volt. Ennél sokkal messzebb menni: az egész gazdasági rendszer felborítása nélkül nem volt megtehető.

Ezek a gondolatok annak a kérdésnek fölvetéséhez vezetnek, vajjon nem lehetett volna-e a háború következtében felnövekedett állami kiadásokat az állami bevételek megfelelő emelése által ha paralizálni nem is, de legalább hatásaiban gyengíteni?

A háború kitörése mindenütt közvetlenül a fizető eszközökben

való szükséglet azonnali emelkedését vonta maga után. A hadvezetőség kiadásai a hadviselők hadi erejének meglévő szervezete mellett egy csapásra érvényesültek. A követelések olyan terjedelmet vettek, amelyre előbbi háborúk tapasztalataiból vont következtetések nem voltak alkalmazhatók. Ehhez járult mindenütt a közgazdaságnak fokozott szüksége, amely részint az azonnal megnövekedett áruforgalom és fokozottan jelentkező termelés következtében beállott igény, részint előrelátó gondoskodásból készpénzkészletek gyűjtése volt. Még olyan államokban is, ahol a véderő alkotmánya a háború kitörésekor még nem volt kiépítve, mint például Angliában, azonnal hiány mutatkozott fizető eszközökben és kiegészítő eszközöket kellett igénybevenni. Az enormis összegek, amelyeket a monarchia egész fegyveres erejének mozgósítása az első három hónap alatt elnyelt, nem igen álltak mögötte Ausztria és Magyarország egyenes és közvetett adóbevételei egész évi összegének. Teljesen eltekintve attól, hogy a közigazgatás technikája mellett lehetetlen lett volna az állami bevételek ilyen fokozását azonnal keresztülvinni, a mozgósításnak a közadók illetén felcsigázott bekövetelésével való egybeesése az áraknak felszökéséhez, a termelés feltételeinek, a hitelgazdaságnak és ennél fogva az egész pénzürtéknek súlyos megzavarásához vezetett volna.

Másként áll a dolog, ha a háborúnak későbbi fázisait vesszük szemügyre. Amint a hadvezetés állami kiadásainak erélyes redukciója a jegybank állami igénybevételének mértékét csökkentette, a valuta leromlásának időtartamát lassította, a pénz elértéktelenedését kisebb arányúvá tette volna, ugyanolyan hatások jöttek volna létre a pénz elértéktelenedése tekintetében a fokozott adózás behozatalával. Az intézkedések mindkét csoportja, főként azonban az összes hadi nyereségeknek még a háború alatt kellő időpontban véghezvitt, megfelelő megadóztatása lényegesen gyengíthette volna a háború által előidézett jövedelem- és vagyoneelosztás abnormitásainak közgazdasági és szociális következményeit. Nem felejtendő azonban el, hogy az elsőnek említett eszköz, az állami kiadások leszállítása sokkal közvetlenebb hatású lett volna, amennyiben nem lett volna semmi dolga az adómechanizmus sokszoros súrlódási felületeivel, valamint az azonnal jelentkező törekvésekkel, hogy a terhek a leghatalmasabb fogyasztóra, magára a hadviselő államra háríttassanak vissza. A felvetett kérdésre, miután és ahogyan ezt elhatároltuk, adandó válaszuknál véleményünk szerint éppen az államra való visszahárításnak most érintett lehetősége döntő szerepet játszik.

Abban az időben, amikor Ausztria-Magyarország a pénz elértéktelenedésének mértékéhez képest az adók emelésének eszközéhez nyúlhatott volna, mégsem tehette ezt, mert a központi hatalmak ellen alkalmazott elzáró politika következtében a monarchia már csak egynéhány semleges államra szorítkozhatott, ahonnan az import még lehetséges volt, egyébként azonban a versenytárs nélkül álló belföldi termelésnek volt kiszolgáltatva,

amelyet mellőzni nem lehetett. Ami az adók emelése, valamint a monopóliumokból és üzemekből származó állami bevételek fokozása tekintetében a háború alatt történt, annak célja első sorban az volt, hogy a hadikölcsönök kamatfizetései teljesíthetők legyenek. Az 1916. év első felében a hadinyereségek megadóztatására is rátértek, ennek az adónak kivétele és mértéke, ha a társas vállalatoktól eltekintünk, olyan természetű volt, hogy a magánemberek a háború folytán, vagy a háború alatt szerzett jövedelemtöbbleteinek megfogását csak hiányosan lehetett végrehajtani és főleg a gazdaosztály megadóztatása bizonyonnyal a teljesítőképességen alul maradt. Különösen Magyarországon állottak a dolgok így, ahol, — minthogy a magánszemélyek hadinyereség adója az általános jövedelmi adónak egyik részét képezte, az utóbbi adónak kivétele azonban csak 1915-ben kezdődött — számot kellett vetni a nehézségekkel, amelyeket minden új egyenes adó bevezetésének le kell küzdenie.

Az állami bevételek emelésének az a része, amely a háború alatt végre, is lett hajtva, a pénzérték alakulására nagyon csekély befolyású volt. Ha tekintetbe vesszük az összes körülményeket, amelyeknek a meglévő jövedelmi források intenzívebb kihasználása és új jövedelmi források föltárása szempontjából jelentőségük van, s amelyeket főbb vonásaikban az imént kifejtteni igyekeztünk, ahhoz a következtetéshez jutunk, hogy többet nem igen lehetett volna megvalósítani.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy olyan enormis kiadásokat, aminőket a háború okozott, csak részben is adóemelések útján fedezni: ennek lehetséges volta a meglévő adózási rendszertől is függött. A kontinentális államok ezt illetően kivétel nélkül hasonló helyzetben voltak. A sokféle adóforrás, amelyekből ezeknek az államoknak pénzügyei merítenek, a források különböző hatása a termelésre és szociális vonatkozásokra, az áthárítás fennálló lehetőségei, az adózási közigazgatás komplikált volta: mindez alig leküzdhető nehézségekkel járt. Anglia helyzete előnyös volt jövedelmi adórendszerének magas fokú fejlettsége folytán. Ennek az adóforrásnak késedelem nélkül történt energikus emelése meg is hozta a maga gyümölcseit. A pénz értékének csökkenését azonban ott sem lehetett elkerülni. A kivételes helyzet, amelyet az Egyesült-Államok a hadviselők közt elfoglaltak, elsősorban bizonyonnyal arra vezethető vissza, hogy az Unió csak jó későn lépett a hadviselők sorába s hogy belépése idejéig Európából nagy nyereségeket vitt haza. Nem lényegtelenül járult hozzá Észak-Amerika kedvező helyzetéhez a háború végén az a körülmény is, hogy a hadiszükséglet kielégítésére szánt mindennemű szállításnál a kormány részéről azonnal hozzáértő és energikus befolyás érvényesült.

Minthogy a többi hadviselő államban a hadiköltségek kiadások redukciója, továbbá egyrészt a hadiszükséglet beszerzési módjának állampénzügyi szempontból kedvezőbb módja, más részről az állami bevételeknek azonnal való, számottevő emelése csak

jelentéktelen mértékben volt lehetséges, nem maradt hátra más, mint a szükségletet az államhitelek kiaknázása és pedig főképp a papír fizetőeszközök szaporítása által fedezni. Az általános vélemény, mely szerint lehetetlen, hogy a háború soká tartson, a döntő győzelemre és nagy hadikárpótlásra való reménység mindkét hadviselő csoportnál: mind ez a hadiköltségek fedezésének illetlen módjával szemben jelentkező aggodalmakat gyengíteni látszott. Mikor a várakozások tévedéseknek bizonyultak, visszafordulni már késő volt.

A pénz vásárló erejének magában vett és a háború által előidézett óriási vagyon-elhasználás következtében mindenütt beállott sülyedésén kívül a pénz romlásához egy már gyökerében egészségtelen hitelpénz-alkotás is hozzájárult. Belföldi értékre szóló minden követelés, minden belföldi valutára szóló értékben elhelyezett takaréket egyre értéktelenebb lett. A háború pénzügyi terheinek a hitelezőkre való áthárítása legbrutálisabb igénybevételi módja a polgárok vagyonának az állam céljaira. Ezt az erőszakos belenyúlást a vagyonelosztásba, amelyhez a spekuláció a pénz értéktelenítésével élősdijára csatlakozik, az emberéletben történt óriási veszteségek és az erkölcsöknek általánosan észrevehető sülyedése után lehetetlen másnak minősítenünk, mint a világháború egyik legszomorúbb következményének. Hogy eme következmények további hatásai legélesebben a legyőzötteknél voltak érezhetők, ezt a néplelkület természetes megnyilvánulásaival könnyű érthetővé tenni.

5. A pénz elértéktelenedése általánossá lesz. Ennek az elértéktelenedésnek állása az osztrák-magyar monarchiában a háború végén. További katasztrófális leromlás a forradalmak és a békeszerződések folytán.

A pénz elértéktelenedésének tehát az összes hadviselő államokban, de a gazdasági javak állományában beállott csökkenése folytán a semleges államokban is be kellett következnie. Hogy ez a hatás a háborúba bonyolódott hatalmak mindegyikénél nem lehetett egyforma, ez kézenfekvő dolog. Eltekintve attól, hogy a hadban álló feleknél a háború hatásainak közgazdaságukra és pénzügyükre sokkal hátrányosabbaknak kellett lenniök, mint a semlegeseknél és eltekintve attól is, hogy a hadviselők nem mindnyájan egyszerre és relatíve nem is egyforma erővel léptek a háborúba, az elértéktelenedés mértékében és hatásaiban mutatkozó különbözőségek összefüggésben álltak a nemzeti vagyonosságuknak, a kényszerű gazdasági intézkedések kisebb vagy nagyobb haszonhatásának és a földrajzi helyzetnek különbözőségeivel.

A népek harcában egymással szemben álló hatalmak erőfejlesztésének azt a részét, amely a gazdasági háborúnak alakot és tartalmat adott, kezdetben a hadviselők egyike sem vonta bele a küzdelem eszközeinek sorába és nem is kezelte azzal az előre-

látással és gondossággal, amelyet jelentősége megkövetelhetett. Csak a háború későbbi folyamán vált a gazdasági stratégia mindinkább módszeressé úgy támadó, mint védekező irányban. Ezzel kapcsolatosan, ami az osztrák-magyar monarchiát illeti, megnyilvánult a gazdasági erők inferioritása, amelyet a katonai sikerek nem voltak képesek ellensúlyozni. A háború, mikor teljesen kinőtte magát és eddig még nem ismert méreteket öltött, a monarchia számára olyan feladatnak bizonyult, amellyel gazdaságilag egyáltalán nem tudott megbirkózni.

A valuta a háború végén még nem sülyedt a leromlásnak arra a fokára, ahonnan, ha vissza a statusquohoz nem is, de eléggé tűrhető helyzetbe lehetett volna jutni, amely aztán a lassú gyógyulás útjára vezethetett volna. E célból energikusan hozzá kellett volna látni az állami pénzügyek rendbehozásához, aztán megszüntetni a jószágcsereát akadályozó állami intézkedéseket, mindenekelőtt azonban olyan békeszerződéseket hozni létre, amelyek a világ-gazdasági helyzet szanálásának következményeivel számot vetnek. Az okok azonban, amelyek a pénzügyek leromlását előidézték, tovább is működtek s vésteljes módon még más erők is fölléptek, hogy a pusztító munkát betetőzzék. Egyik kategóriája ezeknek az erőknek, amelyeknek kiinduló pontja a hadviselők belső viszonyai-ban keresendő és amelyek a háború alatt le voltak nyűgözve, az ellenségeskedések megszűnése után teljes kibontakozáshoz, sőt hatalmi érvényesüléshez jutott. A legyőzött népeknél az említett erők forradalmi kitörésekben nyilvánultak meg. Majd kísérletekben, hogy a fennálló gazdasági rendet új utakra tereljék vagy egészen felforgassák. A mozgalmak csírái erődús tápláló talajra találtak a kiélesedett szociális ellentétekben, amelyeket a háború és címek kísérő jelenségei, a háború brutális belenyúlása a vagyoneelosztódás természetes folyamatába és a pénz vásárló erejének folytonos csökkenése idéztek elő. A rendezett pénzügyviszonyok és ezek általános gazdasági feltételezésének a polgári társadalomra való enormis jelentősége világosabban mutatkozott, mint valaha.

Másik kategóriája az erőknek, amelyek a fejlődés további menetére romboló hatásúak voltak és olyanok még ma is, a békeszerződésekből erednek. Új politikai földrajzt készítettek s e mellett elkerülte figyelmüket, hogy az államterületek új beosztásával eddig fennállott nagy életképes gazdasági összefüggéseket téptek szét. Ezáltal és olyan jóvátételi követelések támasztásával, amelyeket teljesíteni közgazdasági lehetetlenség, a világ további elszegényedésének tettek szolgálatot és új akadályokat gördítettek a nemzetközi munkamegosztás újjáépítésének útjába.

MAGYARÁZAT A TÁBLÁZATOKHOZ.

Az I. táblázat feltünteti az Osztrák-Magyar Bank aktívumainak és passzívumainak állását a hónapok végén 1914 július 31-étől 1918 október 31-éig. Összeállítása ama kimutatások alapján történt, amelyeket statútumai értelmében a bank minden hónap 7-én, 15-én, 23-án és utolsó napján közzétenni tartozott, amely közzététel azonban a háború alatt elmaradt. Az Osztrák-Magyar Bank által 1918 április havától kezdve kiadott pénztári jegyek, amelyeknek befizetett összege a kvóta arányában a két államkormányhoz — 63% Ausztria, 36% Magyarország részére — mint kölcsön utaltatott át, mint a bank passzívuma nincsenek külön feltüntetve, mert az «egyéb passzívumok» tétele alatt szerepelnek. a megfelelő aktívumok: a követelések az államkormányoktól bennfoglaltatnak «az államkormányok kölcsön adósságai különleges megállapodások alapján» című rovatban. A háború után az Osztrák-Magyar Bank a pénztári jegyforgalmat mindenkor a heti állományokban mutatta ki, külön rovat alatt.

A II., III. és IV. táblázat célja feltüntetni a bankjegyek ércalapjában és bankszerű fedezetében bekövetkezett változásokat, amely tekintetben a II. táblázat a banknak az államkormányzatok által történt igénybevételét mutatja a háború alatt, különválasztva a formák szerint, ahogyan az igénybevétel történt, a banknak 1914 július 31-étől 1918 október 31-éig minden hónap utolsó napján kinnlevő követeléseinek állománya szerint. A banknak a monarchia két államával szemben való mindenkori összes követelése és a számoszlop: bankjegyforgalom, zsírókövetelés és bankjegyforgalom és zsírókövetelés együtt, mutatja az eme követelések következtében előállt nyílt vagy lappangó jegyforgalom folytonos növekedését. A III. táblázat a bank tulajdonában levő arany, deviza, és egyéb külföldi fizető eszközök, valamint külföldi követelések ama változásainak feltüntetésére szolgál, amelyeken a háború alatt átmentek. Minden tétel a koronaérték érmeparija szerint van számítva. A IV. táblázat a *kölcsönüzletekben* (leszámítoló és lombardüzletben) történt változásokat, illetve a kereskedelmi befektetések csökkenését tünteti fel.

Az V., VI., VII., VIII. és IX. táblázatok a váltóárfolyamokra vonatkoznak. Az V. táblázat adatai az Osztrák-Magyar Banknál vezetett feljegyzésekből valók, amelyek, amennyiben a tőzsde-

forgalom beszüntetésétől 1916 februárjáig terjedő időszakra vonatkoznak, nem hivatalos jegyzések és 1916 februárjától kezdve a bécsi és budapesti deviza központok által közreadott jegyzésekből álltak elő. Kivétel nélkül pénzfolyamokra vonatkoznak. A VI. táblázatban foglalt pénzfolyamokra vonatkozó megállapításokat az Osztrák-Magyar Banknak a svájci nemzeti bank szíves készséggel engedte át. £ megállapításokból a háború alatt a monarchiában nem jegyzett négy külföldi valuta hozzávetőleges értékei koronákra vannak átszámítva, az eredményt pedig a VII. táblázat tünteti fel. A VIII. táblázat azokat az adatokat tartalmazza, amelyek a semleges devizák bécsi árszóját feltüntető grafikon megszerkesztésénél tettek szolgálatot. Itt a pénz és árú közti mindenkori átlagkursusok használtattak fel. Ami végül a IX. táblázatot illeti, ez azokat a feljegyzéseket tartalmazza, amelyek a bécsi deviza zürichi diszóját feltüntető grafikon megszerkesztésére szolgáltak. Az idetartozó árfolyamokat egyszerűen a VI. táblázatból vettük.

Az Osztrák-Magyar Bank állományai effektív aranyban és külföldi fizető eszközökben a háború alatt.

K e l e t	Arany- rudakban és érmékben	Aranyváltók külföldi piacokra és külföldi pénzjegyek	Követelé- sek kül- földi cégeknél	Devizák és külföldi pénzjegyek	Összesen
	ezer koronákban				
1914 Július 31 _____	1,094.938	54.872	119.289	345	1,269.944
Augusztus 31 _____	1,119.511	44.857	87.771	287	1,252.426
Szeptember 30 _____	1,119.120	21.704	80.464	2	1,221.290
Október 31 _____	1,099.098	16.769	74.978	2	1,190.847
November 30 _____	1,079.032	14.085	73.129	2	1,166.248
December 31 _____	1,055.069	14.087	67.028	3	1,136.187
1915 Január 31 _____	1,023.951	10.680	74.455	2	1,109.088
Február 28 _____	977.572	9.914	97.214	8	1,084.708
Március 31 _____	940.885	6.297	95.306	6	1,042.494
Április 30 _____	915.754	5.698	82.018	31	1,003.501
Május 31 _____	859.128	5.305	104.475	40	968.948
Június 30 _____	778.023	5.232	98.932	81	882.268
Július 31 _____	755.302	5.128	145.498	1.023	906.951
Augusztus 31 _____	750.623	24.543	171.379	1.047	947.592
Szeptember 30 _____	715.655	60.000	141.823	1.695	919.173
Október 31 _____	705.985	58.153	124.142	2.640	890.920
November 30 _____	694.453	27.261	103.934	3.569	829.217
December 31 _____	684.885	60.000	128.459	5.710	879.054
1916 Január 31 _____	649.231	40.281	105.200	3.774	798.486
Február 29 _____	617.033	21.138	239.685	4.485	882.341
Március 31 _____	583.468	29.401	174.945	4.680	792.404
Április 30 _____	544.170	24.626	232.873	4.200	805.869
Május 31 _____	503.065	60.000	273.437	13.685	850.187
Június 30 _____	469.183	60.000	249.952	25.154	804.289
Július 31 _____	401.027	60.000	183.575	6.411	651.013
Augusztus 31 _____	391.958	36.453	195.044	2.350	625.805
Szeptember 30 _____	352.624	35.669	135.577	1.746	525.616
Október 31 _____	318.441	13.361	129.768	1.834	463.404
November 30 _____	298.997	8.448	127.422	1.673	436.540
December 31 _____	290.024	5.644	160.318	2.188	458.174
1917 Január 31 _____	290.737	17.364	259.260	9.097	576.458
Február 28 _____	281.862	41.893	261.207	8.289	593.251
Március 31 _____	272.278	50.032	307.789	6.120	636.219
Április 30 _____	262.709	46.723	360.178	4.781	674.391
Május 31 _____	253.233	60.000	353.800	6.686	673.719
Június 30 _____	252.436	60.000	373.615	11.284	697.335
Július 31 _____	232.632	60.000	334.991	26.771	674.394
Augusztus 31 _____	253.192	60.000	494.069	36.653	844.814
Szeptember 30 _____	253.586	60.000	552.099	15.508	881.193
Október 31 _____	253.733	60.000	575.072	53.436	942.241
November 30 _____	257.012	60.000	533.847	89.896	940.755
December 31 _____	265.136	60.000	631.233	85.190	1.041.559
1918 Január 31 _____	264.816	60.000	716.445	115.097	1,156.358
Február 28 _____	264.970	60.000	717.234	147.211	1,189.415
Március 31 _____	265.201	60.000	684.750	200.155	1,210.106
Április 30 _____	265.312	60.000	661.611	197.232	1,184.155
Május 31 _____	265.429	60.000	599.768	205.456	1,130.653
Június 30 _____	265.506	60.000	480.293	208.040	1,013.838
Július 31 _____	265.461	60.000	378.046	111.405	814.912
Augusztus 31 _____	265.763	60.000	360.133	31.573	717.469
Szeptember 30 _____	267.659	12.948	354.634	12.099	647.940
Október 31 _____	267.711	17.764	340.555	13.991	640.021
November 30 _____	261.725	18.964	337.372	52.348	670.409
December 31 _____	261.953	23.818	317.863	59.139	662.773

IV. táblázat.

Az Osztrák-Magyar Bank leszámítoló- és kölcsönüzletének forgalma a háború alatt.

Kelet	Tárcaállományok			Kölcsönállományok			
	Állami	Kereskedelmi	Összesen	Állami	Kereskedelmi	Összesen	
							igénybevétel
	ezer koronákban			ezer koronákban			
1914	Július 25	—	837.644	837.644	—	197.248	197.248
	Július 31	—	1,636.046	1,636.046	—	410.118	410.118
	Augusztus 31	—	1,808.419	1,808.419	1,377.461	420.318	1,797.779
	Szeptember 30	—	1,597.910	1,597.910	2,337.461	331.007	2,668.468
	Október 31	436.400	1,156.997	1,593.397	2,777.461	312.063	3,089.524
	November 30	1,190.800	1,021.651	2,212.451	2,724.639	434.617	3,159.256
	December 31	1,190.800	862.501	2,053.301	2,724.639	670.076	3,394.715
1915	Január 31	1,300.000	725.701	2,025.701	2,724.639	681.977	3,406.616
	Február 28	1,300.000	581.525	1,881.525	2,724.705	585.892	3,310.597
	Március 31	1,763.600	497.279	2,260.879	2,724.705	507.619	3,232.324
	Április 30	2,054.400	428.793	3,083.193	2,724.705	428.102	3,152.807
	Május 31	2,800.000	375.485	3,175.485	2,724.705	479.874	3,204.579
	Június 30	2,800.000	339.796	3,139.796	2,724.705	510.118	3,234.823
	Július 31	2,800.000	312.929	3,112.929	2,724.705	507.766	3,232.471
	Augusztus 31	2,800.000	285.160	3,085.160	2,724.705	493.277	3,217.982
	Szeptember 30	2,800.000	258.336	3,058.336	2,724.705	476.239	3,200.944
	Október 31	2,800.000	244.758	3,044.758	2,724.705	500.239	3,224.944
	November 30	2,800.000	198.364	2,998.364	2,724.705	583.563	3,308.268
	December 31	2,800.000	176.757	2,976.757	2,724.705	568.426	3,233.131
1916	Január 31	2,800.000	153.927	2,953.927	2,724.705	497.742	3,222.447
	Február 29	2,800.000	135.491	2,935.491	2,724.705	480.615	3,205.320
	Március 31	2,800.000	103.329	2,903.329	2,724.705	461.914	3,186.619
	Április 30	2,800.000	97.246	2,897.246	2,724.705	455.511	3,180.216
	Május 31	2,800.000	88.939	2,888.939	2,724.705	560.596	3,285.301
	Június 30	2,800.000	84.467	2,884.467	2,724.705	494.361	3,219.066
	Július 31	2,800.000	76.502	2,876.502	2,724.705	487.977	3,212.682
	Augusztus 31	2,800.000	70.891	2,870.891	2,724.705	584.306	3,309.611
	Szeptember 30	2,800.000	72.114	2,872.114	2,724.705	599.955	3,324.660
	Október 31	2,800.000	66.343	2,866.343	2,724.705	577.579	3,312.284
	November 30	2,800.000	60.596	2,860.596	2,724.705	591.867	3,316.572
	December 31	2,800.000	56.717	2,856.717	2,807.500	620.695	3,428.195
1917	Január 31	2,800.000	51.148	2,851.148	2,807.500	601.432	3,408.932
	Február 28	2,800.000	48.992	2,848.992	2,807.500	581.217	3,388.747
	Március 31	2,800.000	49.718	2,849.718	2,807.500	575.342	3,382.842
	Április 30	2,800.000	45.654	2,845.654	2,807.500	568.857	3,376.557
	Május 31	2,800.000	41.737	2,841.737	2,807.500	565.123	3,372.623
	Június 30	2,800.000	42.617	2,842.617	2,807.500	590.024	3,397.527
	Július 31	2,800.000	41.648	2,841.648	2,807.500	578.477	3,385.977
	Augusztus 31	2,800.000	38.406	2,838.406	2,807.500	590.043	3,397.543
	Szeptember 30	2,800.000	33.580	2,833.580	2,807.500	592.776	3,400.276
	Október 31	2,800.000	30.319	2,830.319	2,807.500	600.648	3,408.148
	November 30	2,800.000	22.783	2,822.783	2,807.500	624.919	3,432.419
	December 31	2,800.000	22.043	2,822.043	2,807.500	611.611	3,429.111
1918	Január 31	2,800.000	16.969	2,816.969	2,807.500	606.533	3,414.033
	Február 28	2,800.000	15.633	2,815.633	2,807.500	602.430	3,409.930
	Március 31	2,800.000	57.091	2,857.091	2,807.500	621.233	3,428.733
	Április 30	2,800.000	21.388	2,821.388	2,807.500	652.750	3,460.250
	Május 31	2,800.000	13.195	2,813.195	2,807.500	673.866	3,481.366
	Június 30	2,800.000	15.007	2,815.007	2,807.500	705.405	3,512.905
	Július 31	2,800.000	12.216	2,812.216	2,807.500	651.800	3,459.300
	Augusztus 31	2,800.000	18.098	2,818.098	2,807.500	688.468	3,495.968
	Szeptember 30	2,800.000	9.809	2,809.809	2,807.500	729.549	3,537.049
	Október 26	2,800.000	12.946	2,812.946	2,807.500	1,287.082	4,094.582
	Október 31	2,800.000	12.484	2,812.484	2,807.500	1,927.355	4,734.855

A. Dveřnízkopouti křesťovská		Amsterdamský	Basilejský	New-York	Říšský	Bukarestský	Západní	Čistinský	Kyprijský	Říšský	Konstantinopolský	Varšavský
1916	1. 6	389	144-62	732-50	113	—	124-29	369-23	256-50	432	—	—
	Septembar	389	144-62	732-50	114-64	—	124-29	369-23	256-50	432	—	—
	Oktober	329-70	144-63	732-50	113-50	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Novembar	329-64	144-65	732-50	113-42	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	December	323-26	144-71	732-50	115-69	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
		373-06	144-71	732-50	115-69	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
		368-98	144-72	732-50	123-52	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
1917	Januar	371	135-10	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Febriar	373-04	135-12	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Marec	372-63	135-15	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Apríl	377-29	135-16	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Máj	377-29	135-16	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Junij	426-20	135-16	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Julij	447-25	135-16	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Augustus	464-59	135-16	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Septembar	472-25	135-16	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Oktober	487	135-16	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Novembar	475-14	135-16	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	December	363	135-16	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
1918	Januar	365	134	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Febriar	327-89	134-77	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Marec	324-35	134	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Apríl	324	134	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Máj	324	134	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Junij	327-65	134	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Julij	329-12	134-56	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Augustus	461-23	134-56	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Septembar	377-68	134-56	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
	Oktober	524-04	134-56	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
		474-30	134-56	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—
		424-70	134-56	858-90	124-95	—	124-30	369-23	256-50	432	—	—

Y. táblázat.

Külöldi váltók bécsi pénzfolyamai koronákban.

Pénzfolyók.		San Francisco Argyamok									
Amsterdami dátum	Berlini dátum	New Yorki dátum	Szantai dátum	Bakerei dátum	Zürichi dátum	Csonka dátum	Eretek dátum	Koppenhágai dátum	Konstantinápolyi dátum	Varsovi dátum	
1897.14.	117.202.	605.018.	59.288.	59.288.	59.288.	59.288.	59.288.	59.288.	59.288.	59.288.	
Jan. 1. b. a.											
1913											
Július	altimo	300.045	119.725	—	104.85	35.475	—	—	—	—	
Augusztus	havi átlag	311.50	125.26	—	37.58	107.25	—	—	—	—	
Szeptember	havi átlag	321.50	134.25	—	55.50	108.75	—	—	—	—	
Október	altimo	331.50	144.25	—	55.75	112.75	—	—	—	—	
November	altimo	341.50	154.25	—	55.75	110.75	—	—	—	—	
December	havi átlag	351.41	164.44	—	55.75	109.75	—	—	—	—	
	altimo	355.79	167.71	—	56.00	109.66	—	—	—	—	
	havi átlag	358.77	171.00	—	56.00	109.66	—	—	—	—	
1915											
Januar	havi átlag	455.99	187.15	—	96.57	110.66	—	—	—	—	
Február	altimo	455.99	186.15	—	96.57	110.66	—	—	—	—	
Március	altimo	467.50	197.50	—	105.79	117.25	—	—	—	—	
Április	havi átlag	473.50	207.50	—	107.96	119.97	—	—	—	—	
Május	altimo	477.86	212.81	—	108.30	122.50	—	—	—	—	
Június	havi átlag	485.50	220.50	—	107.96	124.50	—	—	—	—	
Július	altimo	493.50	228.50	—	107.28	125.19	—	—	—	—	
Augusztus	havi átlag	498.78	234.94	—	107.28	125.19	—	—	—	—	
Szeptember	altimo	505.64	241.50	—	106.57	123.56	—	—	—	—	
Október	havi átlag	512.37	248.35	—	106.14	123.56	—	—	—	—	
November	altimo	518.50	254.50	—	106.14	123.56	—	—	—	—	
December	altimo	525.50	261.50	—	106.14	123.56	—	—	—	—	
1916											
Januar	altimo	535.00	268.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Február	altimo	538.00	271.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Március	havi átlag	544.00	278.14	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Április	altimo	549.00	284.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Május	altimo	554.00	291.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Június	altimo	559.00	297.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Július	havi átlag	564.00	304.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Augusztus	altimo	569.00	310.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Szeptember	altimo	574.00	317.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Október	altimo	579.00	323.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
November	altimo	584.00	330.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
December	altimo	589.00	336.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
1917											
Januar	altimo	594.00	343.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Február	altimo	599.00	349.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Március	havi átlag	604.00	356.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Április	altimo	609.00	362.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Május	altimo	614.00	369.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Június	altimo	619.00	375.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Július	havi átlag	624.00	382.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Augusztus	altimo	629.00	388.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Szeptember	altimo	634.00	395.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Október	altimo	639.00	401.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
November	altimo	644.00	408.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
December	altimo	649.00	414.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
1918											
Januar	altimo	654.00	421.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Február	altimo	659.00	427.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Március	havi átlag	664.00	434.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Április	altimo	669.00	440.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Május	altimo	674.00	447.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Június	altimo	679.00	453.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Július	havi átlag	684.00	460.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Augusztus	altimo	689.00	466.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Szeptember	altimo	694.00	473.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Október	altimo	699.00	479.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
November	altimo	704.00	486.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
December	altimo	709.00	492.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
1919											
Januar	altimo	714.00	499.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Február	altimo	719.00	505.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Március	havi átlag	724.00	512.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Április	altimo	729.00	518.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Május	altimo	734.00	525.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Június	altimo	739.00	531.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Július	havi átlag	744.00	538.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Augusztus	altimo	749.00	544.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Szeptember	altimo	754.00	551.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Október	altimo	759.00	557.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
November	altimo	764.00	564.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
December	altimo	769.00	570.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
1920											
Januar	altimo	774.00	577.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Február	altimo	779.00	583.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Március	havi átlag	784.00	590.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Április	altimo	789.00	596.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Május	altimo	794.00	603.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Június	altimo	799.00	609.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Július	havi átlag	804.00	616.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Augusztus	altimo	809.00	622.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Szeptember	altimo	814.00	629.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Október	altimo	819.00	635.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
November	altimo	824.00	642.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
December	altimo	829.00	648.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
1921											
Januar	altimo	834.00	655.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Február	altimo	839.00	661.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Március	havi átlag	844.00	668.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Április	altimo	849.00	674.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Május	altimo	854.00	681.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Június	altimo	859.00	687.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Július	havi átlag	864.00	694.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Augusztus	altimo	869.00	700.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Szeptember	altimo	874.00	707.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Október	altimo	879.00	713.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
November	altimo	884.00	720.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
December	altimo	889.00	726.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
1922											
Januar	altimo	894.00	733.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Február	altimo	899.00	739.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Március	havi átlag	904.00	746.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Április	altimo	909.00	752.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Május	altimo	914.00	759.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Június	altimo	919.00	765.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Július	havi átlag	924.00	772.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Augusztus	altimo	929.00	778.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Szeptember	altimo	934.00	785.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
Október	altimo	939.00	791.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
November	altimo	944.00	798.00	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
December	altimo	949.00	804.50	—	109.14	125.50	—	—	—	—	
1923											
Januar	altimo	954.00	811.00	—	109.14	125.50	—				

VI. táblázat.

Látra szóló devizák pénzfolyamai Svájcban.

1914 augusztus hónapjára a havi átlag, a többi hónapra nézve 1918 októberéig minden hónap 7., 15., 23. és utolsó napjának árfolyamai, aztán a havi átlag, a maximum és minimum vannak feltüntetve:

Év és hónap		Franciaország	Anglia	Németország	Hollandia	Ausztria-Magyarország	Olaszország	New-York
1914 aug.	Paritások	100—	25·25	125—	209·50	105—	100—	5·20
	Havi átlag	100·50	25·00 ¹ / ₂	121·25	207—	97·50	97·50	5·08
1914 szept.	7.	—	25·10	121·75	—	—	—	5·05
	15.	—	25·25	119·50	—	—	98—	5·10
	23.	99·85	25·30	118—	208·25	96·25	95·50	5·10
	30.	99·90	25·25	117·50	209—	94·50	94·75	5·09 ¹ / ₂
	Havi átlag	99·80	25·29 ¹ / ₂	118·25	208·32	95·99	95·50	5·10
	Maximum	99·90	25·35	121·75	209—	100—	98—	5·10 ¹ / ₂
	Minimum	99·60	25·05	117·30	208—	94·50	94·50	5·05
1914 október	7.	100·40	25·25	116·25	210—	91·50	95—	5·08
	15.	100·65	25·25	116·50	215·50	91—	97—	5·09 ¹ / ₂
	23.	100·80	25·35	116·50	210—	93·50	98·25	5·09 ¹ / ₂
	31.	100·70	25·36 ¹ / ₂	115·10	211·75	92·50	97·20	5·17 ¹ / ₂
	Havi átlag	100·60	25·29 ¹ / ₂	116·28	211·71	92·14	96·69	5·10 ¹ / ₁₆
	Maximum	100·80	25·38 ¹ / ₂	117—	215·50	95—	98·25	5·17 ¹ / ₂
	Minimum	100—	25·21 ¹ / ₂	115·10	209—	90—	94·50	5·07 ¹ / ₂
1914 nov.	7.	100·85	25·40	114·30	212·50	91—	96·10	5·19
	15/14.	101·40	25·42 ¹ / ₂	112·85	211·75	89·25	96·50	5·19
	23.	101·45	25·48	111—	211—	88—	96·60	5·21 ¹ / ₂
	30.	101·80	25·47 ¹ / ₂	111·40	211·40	88·70	97·20	5·20 ¹ / ₂
	Havi átlag	101·27	25·43 ¹ / ₂	112·66	211·69	89·49	96·66	5·19 ¹ / ₁₆
	Maximum	101·80	25·48	115·10	212·50	92—	97·20	5·21 ¹ / ₂
	Minimum	100·70	25·36	110·50	210·75	87·50	90·10	5·17 ¹ / ₂
1914 dec.	7.	101·85	25·50	114—	211·50	90·50	98·50	5·20 ¹ / ₂
	15.	101·55	25·47 ¹ / ₂	115·85	212—	91·50	99·55	5·21 ¹ / ₂
	23.	101·50	25·46 ¹ / ₂	115·75	212·50	91·25	98·70	5·22
	31.	101·45	25·45 ¹ / ₂	114·75	212·25	90·50	98·00	5·22 ¹ / ₂
	Havi átlag	101·61	25·46 ¹ / ₂	114·47	211·91	90·53	98·65	5·21 ⁵ / ₁₆
	Maximum	101·90	25·50	117—	212·50	92·50	99·00	5·22 ¹ / ₂
	Minimum	101·05	25·39 ¹ / ₂	111·10	211—	88·50	97·50	5·20 ¹ / ₂

Év és hónap		Franciaország	Anglia	Németország	Hollandia	Ausztria-Magyarország	Olaszország	New-York
1915 január	7	101.55	25.49	114.75	212.45	90.75	98.50	5.25 ^{1/4}
	15	101.70	25.54	114.80	212.40	90.40	98.45	5.28 ^{1/4}
	23	102.02	25.63	114.90	212.60	90.—	97.20	5.29
	31/30.	102.05	25.63	115.25	212.60	89.90	97.55	5.28 ^{3/4}
	Havi átlag	101.77	25.56	114.98	212.43	90.30	98.03	5.27 ^{13/16}
	Maximum	102.05	25.63	115.35	212.65	90.80	98.60	5.29 ^{1/4}
	Minimum	101.47	25.46 ^{1/2}	114.50	212.10	89.70	97.20	5.24
1915 február	7/6	102.40	25.74	114.95	215.—	89.60	97.75	5.31 ^{1/4}
	15	103.60	26.07 ^{1/2}	114.75	216.50	89.20	97.75	5.39
	23	104.20	26.32	113.70	219.25	87.90	95.80	5.47 ^{1/2}
	28/27.	104.10	26.32 ^{1/2}	112.20	219.20	83.75	94.—	5.48 ^{1/2}
	Havi átlag	103.32	26.01 ^{1/4}	114.43	216.56	88.78	97.03	5.39 ^{1/2}
	Maximum	104.20	26.33	115.25	219.75	89.90	98.25	5.48 ^{1/2}
	Minimum	102.05	25.63 ^{1/2}	112.20	212.60	83.75	94.—	5.28 ^{3/4}
1915 márc.	7/6	103.60	26.29	111.35	217.75	83.25	92.25	5.46
	15	102.60	26.—	112.10	215.—	84.—	94.75	5.39
	23	101.60	25.84	110.80	213.25	82.25	93.85	5.37 ^{1/2}
	31	101.42	25.81	110.27	212.40	81.75	92.40	5.37
	Havi átlag	102.29	25.95	111.07	214.17	82.55	93.38	5.39 ^{13/16}
	Maximum	103.80	26.32 ^{1/2}	112.10	218.—	84.—	95.75	5.48
	Minimum	101.35	25.74	110.27	212.25	81.60	92.25	5.36
1915 április	7	101.25	25.79	109.75	212.25	81.90	92.75	5.36 ^{1/4}
	15	100.05	25.51	107.80	209.75	80.20	91.75	5.30 ^{1/2}
	23	100.25	25.55 ^{1/2}	108.60	209.60	81.—	91.50	5.32
	30	99.97	25.50 ^{1/2}	108.75	209.75	81.—	90.30	5.31
	Havi átlag	100.43	25.60 ^{3/4}	108.89	210.32	81.29	91.75	5.33 ^{3/4}
	Maximum	101.35	25.81	110.10	212.25	82.—	92.90	5.37 ^{1/2}
	Minimum	99.95	25.48 ^{1/2}	107.60	209.10	79.80	90.20	5.31
1915 május	7	99.77	25.46 ^{1/2}	109.40	209.75	81.80	90.60	5.30 ^{1/2}
	15	99.35	25.42	109.15	209.75	80.60	89.50	5.28 ^{1/2}
	23/22	97.50	25.30	108.75	209.25	79.50	88.50	5.27 ^{1/2}
	31	97.50	25.32 ^{1/2}	108.—	209.80	80.—	90.—	5.27 ^{1/2}
	Havi átlag	98.92	25.40	108.89	209.67	80.56	90.12	5.29
	Maximum	100.—	25.51	109.40	210.—	81.80	92.—	5.31 ^{1/2}
	Minimum	97.—	25.30	108.—	209.25	79.—	88.50	5.27 ^{1/2}
1915 június	7	97.—	25.24	108.50	210.25	80.10	89.—	5.20 ^{1/4}
	15	97.37	25.32 ^{1/2}	108.80	211.60	80.15	89.30	5.28
	23	97.75	25.50	108.90	213.75	80.40	90.10	5.38 ^{3/4}
	30	96.60	25.90	109.40	215.25	80.80	88.25	5.39
	Havi átlag	97.49	25.44	108.67	212.16	80.19	89.27	5.31 ^{3/16}
	Maximum	98.50	25.90	109.50	215.25	81.—	90.20	5.39
	Minimum	96.60	25.23 ^{1/2}	108.15	210.—	79.80	88.25	5.26 ^{1/4}
1915 július	7	96.—	25.75	109.45	215.75	80.80	88.50	5.39
	15	95.70	25.67 ^{1/2}	109.55	215.80	80.80	88.10	5.38
	23	95.55	25.62 ^{1/2}	109.15	215.30	80.60	86.25	5.36
	31	94.35	25.57	108.75	215.75	80.85	85.25	5.36
	Havi átlag	95.65	25.66	109.23	215.64	80.62	87.01	5.36 ^{15/16}
	Maximum	96.40	25.90	109.55	216.25	80.90	88.50	5.41
	Minimum	94.35	25.40	108.75	214.75	80.20	83.25	5.32

Év és hónap		Franciaország	Anglia	Németország	Hollandia	Ausztria-Magyarország	Olaszország	New-York
1915 aug.	7.	94-15	25-35	108-90	215-80	80-40	84-50	5-31 ^{1/2}
	15.	91-50	25-36	108-70	215-30	80-—	84-20	5-32 ^{1/2}
	23.	91-20	25-20 ^{1/2}	108-80	216-—	80-35	82-75	5-36 ^{1/2}
	31.	90-30	25-05	108-65	215-50	80-05	83-60	5-39 ^{1/2}
	Havi átlag	92-01	25-22 ^{1/2}	108-73	215-52	80-17	83-67	5-34 ^{1/2}
	Maximum	94-15	25-56 ^{1/2}	108-90	216-25	80-50	84-90	5-39 ^{1/2}
	Minimum	90-—	25-05	108-50	214-25	79-70	82-25	5-31
1915 szept.	7.	90-17	25-01 ^{1/2}	108-72	215-78	79-93	83-—	5-35
	15.	89-35	24-87 ^{1/2}	108-76	215-32	79-70	83-30	5-32 ^{1/2}
	23.	90-71	25-—	109-14	215-52	79-29	84-50	5-29
	30.	91-17	24-92	109-64	216-15	78-34	84-52	5-28
	Havi átlag	90-37	24-95 ^{1/2}	109-01	215-70	79-49	83-74	5-33 ^{1/2}
	Maximum	91-62	25-02 ^{1/2}	109-75	216-15	80-17	85-11	5-42 ^{1/2}
	Minimum	89-35	24-81 ^{1/2}	108-68	215-26	78-34	82-34	5-28
1915 október	7.	91-30	24-93 ^{1/2}	109-27	216-77	76-08	84-15	5-27 ^{1/2}
	15.	91-—	24-94 ^{1/2}	109-02	217-76	76-75	83-10	5-31 ^{1/2}
	23.	90-60	24-95	109-01	218-64	77-15	83-26	5-32 ^{1/2}
	31.	90-02	24-79 ^{1/2}	108-85	221-44	77-02	83-09	5-35 ^{1/2}
	Havi átlag	90-96	24-92 ^{1/2}	109-09	218-20	76-56	83-50	5-30 ^{1/2}
	Maximum	92-94	25-06 ^{1/2}	109-54	222-87	78-05	85-25	5-39 ^{1/2}
	Minimum	89-74	24-73 ^{1/2}	108-85	216-41	74-80	82-65	5-26 ^{1/2}
1915 nov.	7.	89-49	24-73 ^{1/2}	107-81	224-50	76-65	82-55	5-34 ^{1/2}
	15.	89-87	24-90	107-95	224-25	76-55	82-62	5-34
	23.	90-31	25-09	107-21	224-69	75-50	82-24	5-33 ^{1/2}
	30.	91-19	25-22 ^{3/4}	105-67	223-31	73-83	82-30	5-34
	Havi átlag	90-02	24-93 ^{1/2}	107-49	223-60	75-91	82-48	5-34
	Maximum	91-19	25-22 ^{3/4}	108-77	224-69	77-41	83-16	5-35 ^{1/2}
	Minimum	88-91	24-72 ^{1/2}	105-62	220-75	73-—	81-94	5-31 ^{1/2}
1915 dec.	7.	91-32	25-24 ^{1/2}	104-77	224-25	73-10	81-55	5-34 ^{1/2}
	15.	90-06	24-97 ^{1/2}	100-99	229-12	69-75	80-—	5-28 ^{1/2}
	23.	89-92	24-86	100-12	228-75	68-57	79-86	5-26 ^{1/2}
	31.	89-52	24-88	98-63	229-17	66-67	79-23	5-23 ^{1/2}
	Havi átlag	90-46	25-01 ^{1/2}	101-78	226-96	70-25	80-44	5-29 ^{1/2}
	Maximum	92-41	25-27 ^{1/2}	105-67	230-—	73-67	82-34	5-35 ^{1/2}
	Minimum	89-45	24-84 ^{1/2}	98-63	224-—	66-56	79-23	5-23 ^{1/2}
1916 január	7.	87-62	24-40	92-12	231-62	60-25	77-25	5-13 ^{1/2}
	15.	88-27	24-56 ^{3/4}	96-69	227-50	64-81	75-56	5-17
	23/22.	88-06	24-60	95-67	229-12	64-12	77-75	5-16 ^{1/2}
	31.	88-55	24-80	95-35	220-50	63-80	76-52	5-21
	Havi átlag	88-36	24-69 ^{1/2}	95-38	223-93	63-53	77-02	5-17 ^{3/4}
	Maximum	89-50	24-90	97-80	233-—	66-20	79-40	5-23
	Minimum	87-62	24-40	92-12	220-50	60-—	75-56	5-13 ^{1/2}
1916 február	7.	88-55	24-85	96-37	219-—	66-37	77-05	5-20 ^{1/2}
	15.	89-—	24-95 ^{3/4}	97-84	221-69	67-75	77-70	5-22
	23.	89-49	25-05	94-75	223-62	64-87	78-42	5-23 ^{1/2}
	29.	89-12	24-97 ^{1/2}	94-52	223-25	65-87	78-02	5-23
	Havi átlag	89-03	24-95 ^{1/2}	95-79	221-74	65-97	77-69	5-22 ^{3/4}
	Maximum	89-71	25-08 ^{3/4}	97-84	223-81	69-09	78-54	5-24 ^{1/2}
	Minimum	88-46	24-81 ^{1/2}	93-60	219-—	62-25	76-76	5-20 ^{1/2}

Év és hónap	Franciaország	Anglia	Németország	Hollandia	Ausztria-Magyarország	Olaszország	New-York	
1916 márc.	7.	89-09	24-98	93-37	221-94	64-42	78-29	5-23 ¹ / ₂
	15.	88-25	24-99 ¹ / ₂	91-69	220—	64-06	78-15	5-23 ³ / ₄
	23.	87-79	24-93 ¹ / ₂	92-52	222-37	63-97	77-92	5-22 ¹ / ₂
	31.	87-19	24-85 ¹ / ₂	92-61	222-64	63-97	78-79	5-22
	Havi átlag	88-25	24-95 ¹ / ₂	92-62	221-78	64-11	78-12	5-22 ¹³ / ₁₆
	Maximum	89-20	25—	94-44	222-75	65-25	78-79	5-24
	Minimum	87-19	24-85 ¹ / ₂	91-50	220—	63-25	77-82	5-22
1916 április	7.	86-60	24-71	93-02	223—	64-05	78-42	5-18 ¹ / ₂
	15.	85-51	24-72 ³ / ₄	93-37	221-19	64-62	79-29	5-17 ¹ / ₂
	23/22.	86-67	24-61 ¹ / ₂	95-17	217-25	65-95	79-77	5-16 ¹ / ₂
	30/29.	87-52	24-74 ¹ / ₂	95-77	217-37	66-07	81-70	5-18 ¹ / ₂
	Havi átlag	86-59	24-70	93-82	220—	64-81	79-27	5-18 ¹ / ₂
	Maximum	87-52	24-85 ³ / ₄	95-94	223-25	66-46	81-70	5-22
	Minimum	85-27	24-59 ¹ / ₂	92-71	211-50	63-75	78-19	5-16 ¹ / ₂
1916 május	7/6.	87-57	24-76 ³ / ₄	96-86	211—	67-31	82-22	5-18 ³ / ₄
	15.	87-90	24-84	97-20	215-50	67-30	81-75	5-20
	23.	88-00	24-98 ³ / ₄	97-19	218-62	67-55	82-86	5-23 ¹ / ₂
	31.	88-67	24-97 ¹ / ₂	96-86	217—	67-47	82-51	5-24
	Havi átlag	87-98	24-85 ¹ / ₂	96-76	215-29	67-24	82-09	5-20 ¹³ / ₁₆
	Maximum	88-67	25—	97-69	217-56	67-84	83-25	5-24
	Minimum	87-40	24-72 ¹ / ₂	95-19	211—	66-30	80-21	5-18 ¹ / ₂
1916 június	7.	88-82	25-00 ³ / ₄	96-80	218-75	67-26	82-34	5-24 ¹ / ₂
	15.	88-87	25-02 ³ / ₄	96-51	218-44	67-05	82-02	5-23 ¹ / ₂
	23.	89-67	25-22 ³ / ₄	94-82	220-12	65-94	83-19	5-23 ¹ / ₂
	30.	89-52	25-17 ¹ / ₂	95-49	219-12	66-10	82-87	5-23 ³ / ₄
	Havi átlag	89-10	25-08 ³ / ₄	96-12	218-79	66-75	82-47	5-20 ³ / ₄
	Maximum	89-97	25-30 ¹ / ₂	97-03	220-87	67-50	83-36	5-22
	Minimum	88-70	24-98 ¹ / ₂	93-25	217-50	64-58	81-97	5-24
1916 július	7.	89-65	25-22 ¹ / ₂	95-45	218-94	66-21	82-99	5-28 ¹ / ₂
	15.	89-64	25-22	94-67	219-60	65-57	82-72	5-28 ³ / ₄
	23/22.	89-61	25-19 ¹ / ₂	94-39	218-37	65-37	82-54	5-28 ¹ / ₂
	31.	89-65	25-22	94-45	219—	65-40	81-60	5-28 ¹ / ₂
	Havi átlag	89-61	25-21	94-63	218-08	65-69	82-56	5-28 ¹ / ₂
	Maximum	89-80	25-27 ¹ / ₂	95-61	219-87	66-35	83-02	5-29 ¹ / ₂
	Minimum	89-37	25-15	94-15	218-37	65-17	81-60	5-28 ¹ / ₂
1916 aug.	7.	89-75	25-25	94-60	218-90	65-55	82-25	5-29 ¹ / ₂
	15.	89-64	25-24	93-66	218-75	64-81	81-76	5-29 ⁵ / ₁₆
	23.	89-79	25-23 ¹ / ₂	93-10	218-43	64-31	81-82	5-29 ¹¹ / ₁₆
	31.	90—	25-25 ¹ / ₂	92-45	217-84	63-50	81-06	5-30 ³ / ₁₆
	Havi átlag	89-73	25-24	93-68	218-60	64-78	81-81	5-29 ³ / ₁₆
	Maximum	90—	25-25 ¹ / ₂	94-60	219-10	65-55	82-25	5-30 ⁵ / ₁₆
	Minimum	89-58	25-22 ¹ / ₂	92-12	217-84	62-85	81-34	5-29 ¹ / ₂
1916 szept.	7.	90-70	25-37 ¹ / ₂	92-47	216-46	60-33	82-78	5-33 ¹ / ₂
	15.	91-45	25-45 ¹ / ₂	92-89	217-80	62-89	82-90	5-34
	23.	90-89	25-34 ¹ / ₂	92-50	218-88	63-09	82-54	5-31 ¹³ / ₁₆
	30.	91-01	25-35 ¹ / ₂	92-22	217-08	63-38	82-43	5-32 ¹ / ₁₆
	Havi átlag	90-93	25-38 ¹ / ₂	92-33	217-11	62-38	82-68	5-32 ¹¹ / ₁₆
	Maximum	91-45	25-45	92-89	217-80	63-29	83-54	5-34 ¹ / ₂
	Minimum	90-04	25-26 ¹ / ₂	91-76	215-97	60-17	81-74	5-30 ³ / ₁₆

Év és hónap		Franciaország	Anglia	Németország	Hollandia	Ausztria-Magyarország	Olaszország	New-York
1916 október	7.	90-83	25-25	91-46	216-—	61-75	81-88	5-30 ^{3/16}
	15/14.	90-47	25-12 ^{3/4}	91-24	215-55	61-80	81-54	5-27
	23.	90-30	25-10	91-50	216-—	61-50	81-—	5-27
	31.	89-90	24-97 ^{1/4}	90-79	214-50	58-94	79-03	5-24
	Havi átlag	90-41	25-12 ^{3/4}	91-33	215-66	61-40	81-14	5-27 ^{1/8}
	Maximum	91-25	25-32	92-17	217-25	62-16	82-48	5-31 ^{1/2}
	Minimum	89-90	24-97 ^{1/4}	90-57	214-50	58-94	79-03	5-24
1916 nov.	7.	89-45	24-87 ^{1/2}	90-20	213-30	56-56	77-80	5-21 ^{5/16}
	15.	88-96	24-73 ^{1/4}	88-48	212-40	55-37	77-71	5-20 ^{3/16}
	23.	88-70	24-68 ^{1/4}	85-31	210-70	52-50	77-26	5-18 ^{1/4}
	30.	88-35	24-56 ^{1/4}	84-14	210-10	52-25	76-53	5-15 ^{5/16}
	Havi átlag	88-92	24-72	87-81	211-71	54-81	77-45	5-18 ^{1/8}
	Maximum	89-73	24-94 ^{1/2}	90-50	214-17	58-25	78-40	5-22 ^{1/2}
	Minimum	88-11	24-50 ^{3/8}	84-13	209-45	52-20	76-42	5-14 ^{3/16}
1916 dec.	7.	87-07	24-15	78-75	207-—	49-83	74-95	5-10 ^{1/2}
	15.	83-81	23-35	79-19	198-75	49-25	71-50	4-90
	23.	85-79	23-86 ^{1/4}	82-25	203-—	51-56	72-50	5-01 ^{1/4}
	31/30.	86-40	24-04 ^{1/4}	84-25	205-37	52-75	73-61	5-04 ^{1/2}
	Havi átlag	85-99	23-90 ^{1/4}	81-57	204-03	51-24	73-48	5-02 ^{3/8}
	Maximum	88-49	24-60	84-26	211-10	53-—	76-50	5-16 ^{3/16}
	Minimum	83-96	23-16 ^{1/4}	78-25	197-25	48-56	70-44	4-88
1917 január	7/6.	86-36	24-—	83-82	205-05	52-90	73-38	5-03
	15.	86-35	24-—	83-60	205-35	53-—	73-—	5-03 ^{1/2}
	23.	85-69	23-81	83-26	204-05	53-25	70-95	5-01
	31.	86-—	23-90 ^{1/2}	84-36	204-36	54-16	70-12	5-01 ^{5/16}
	Havi átlag	86-06	23-93	83-63	204-53	53-13	72-06	5-01 ^{1/16}
	Maximum	86-50	24-05	84-50	205-75	54-22	73-75	5-04
	Minimum	85-56	23-77 ^{1/4}	82-35	203-35	51-95	70-09	4-99
1917 február	7.	85-42	23-74 ^{1/4}	80-05	202-60	49-60	69-20	4-99 ^{5/16}
	15.	85-79	23-85 ^{1/4}	82-75	203-12	50-98	68-70	5-00 ^{1/2}
	23.	85-80	23-87 ^{1/4}	82-75	202-45	51-28	68-11	5-00 ^{1/2}
	28.	85-78	23-86	81-85	202-34	50-86	66-60	5-00 ^{5/16}
	Havi átlag	85-74	23-84	82-60	202-98	51-36	68-56	5-00 ^{1/4}
	Maximum	85-99	23-91	84-37	204-28	54-19	70-60	5-01 ^{11/16}
	Minimum	85-25	23-70	79-25	202-—	48-70	66-60	4-97 ^{11/16}
1917 márc.	7.	86-07	23-96	80-48	202-60	51-24	66-—	5-02
	15.	86-32	24-01 ^{1/4}	79-79	202-72	50-72	64-35	5-04
	23.	86-26	23-98 ^{1/2}	79-24	203-29	50-26	64-85	5-03
	31.	86-32	23-97 ^{1/4}	78-96	203-80	49-86	64-70	5-03 ^{1/4}
	Havi átlag	86-21	23-98	79-99	203-03	50-67	64-61	5-03
	Maximum	86-32	24-01 ^{1/4}	81-88	203-80	51-40	66-10	5-04
	Minimum	85-80	23-87 ^{1/2}	78-96	202-31	49-86	63-50	5-00 ^{1/2}
1917 április	7.	90-—	24-25	79-—	207-50	49-50	72-50	5-09
	15/14.	89-27	24-28	78-07	211-15	48-92	70-—	5-09 ^{11/16}
	23.	90-25	24-50	79-—	209-50	49-50	74-—	5-13
	30.	90-30	24-55	79-—	210-25	49-50	73-50	5-15
	Havi átlag	89-27	24-32 ^{3/4}	78-63	208-60	49-14	71-13	5-10 ^{1/4}
	Maximum	90-45	24-55 ^{1/2}	79-12	211-15	49-70	74-42	5-15
	Minimum	86-49	24-—	77-25	204-—	48-10	65-50	5-03 ^{1/4}

Év és hónap		Franciaország	Anglia	Németország	Hollandia	Ausztria-Magyarország	Olaszország	New-York
1917 május	7.	90.30	24.55	79. —	210.50	49.50	73.50	5.15
	15.	89.36	24.33	78.19	209.12	49.36	72.79	5.10 ^{3/4}
	23.	87.83	23.99 ^{1/2}	76.74	209. —	48.82	71.87	5.04 ^{3/16}
	31.	87.97	23.92 ^{3/4}	74.88	206.20	48.14	71.04	5.02 ^{3/16}
	Havi átlag	89.24	24.29 ^{3/4}	77.79	209.38	49.17	72.58	5.10
	Maximum	90.32	24.55	79.11	210.56	49.55	73.55	5.15 ^{3/16}
	Minimum	87.83	23.92 ^{3/4}	74.88	206.20	48.14	71.04	5.02 ^{3/16}
1917 június	7.	87.95	23.96	73.45	207.43	46.80	71.29	5.02 ^{3/16}
	15.	86.61	23.66 ^{1/2}	65.05	204.65	41.70	69.80	4.97 ^{3/16}
	23.	85.02	23.24	60.05	200.80	42.80	65.95	4.88 ^{3/16}
	30.	83.79	22.92 ^{3/4}	68.62	197.37	43.06	66.81	4.81 ^{3/16}
	Havi átlag	86.32	23.56	69.12	203.53	44.02	69.20	4.94 ^{3/16}
	Maximum	88.18	23.97 ^{3/4}	75.11	207.66	48.28	71.29	5.03 ^{3/16}
	Minimum	83.74	22.87 ^{1/2}	65.05	196.50	41.65	65.90	4.81 ^{3/16}
1917 július	7.	81.28	22.43	64.05	193.70	40.20	64.52	4.68 ^{3/16}
	15/14.	79.65	21.75	65.10	188.10	40.90	63.25	4.57
	23.	79.60	21.83	63.25	189. —	40.25	63.50	4.56
	31.	78.75	21.60	63.31	188.25	40.53	62.59	4.53 ^{3/16}
	Havi átlag	80.64	22.06 ^{3/4}	64.79	190.96	40.92	64.09	4.62 ^{3/16}
	Maximum	84. —	23. —	68.20	199. —	43.25	66.50	4.82
	Minimum	78.75	21.60	62.70	187. —	40.20	62.59	4.53 ^{3/16}
1917 aug.	7.	77.44	21.20	63.32	187.50	40.24	60.90	4.44 ^{3/16}
	15.	76.91	21.09 ^{3/4}	61.62	185.20	39.10	59.78	4.42 ^{3/16}
	23.	76.54	20.96 ^{3/4}	62.37	184.50	39.56	59.15	4.40 ^{3/16}
	31.	78.91	21.70 ^{3/4}	63.41	191.69	40.52	60.89	4.57 ^{3/16}
	Havi átlag	77.16	21.21 ^{3/4}	62.44	186.64	39.77	60.20	4.45 ^{3/16}
	Maximum	78.97	21.70 ^{3/4}	63.41	191.69	40.52	62.52	4.57 ^{3/16}
	Minimum	75.69	20.91 ^{3/4}	61.25	184. —	39. —	58.69	4.38 ^{3/16}
1917 szept.	7.	82.25	22.61 ^{3/4}	65.33	199.17	41. —	62.42	4.78 ^{3/16}
	15.	81.25	22.36 ^{3/4}	64.31	197.12	41.11	61. —	4.69 ^{3/16}
	23/22.	81.34	22.44 ^{3/4}	65.70	198.20	41.48	60.59	4.71 ^{3/16}
	30/29.	81.14	22.39 ^{3/4}	64.60	198.06	41.25	60.64	4.70 ^{3/16}
	Havi átlag	81.40	22.41 ^{3/4}	65.13	197.87	41.25	61.18	4.71 ^{3/16}
	Maximum	84.25	23.06 ^{3/4}	68.17	203.83	42.50	64.25	4.86
	Minimum	79.22	21.82 ^{3/4}	63.44	192.50	40.19	59.06	4.60 ^{3/16}
1917 október	7/6.	81.37	22.42 ^{3/4}	64.74	198.37	41.35	60.65	4.71 ^{3/16}
	15.	80.50	22.25	64.25	198.50	41. —	59.75	4.67
	23.	79.55	21.91	62.50	198.12	39.59	58.97	4.60 ^{3/16}
	31.	78.72	21.49 ^{3/4}	62.85	198.85	39.35	58.42	4.51 ^{3/16}
	Havi átlag	80.18	22.07	63.40	198.41	40.32	59.36	4.63 ^{3/16}
	Maximum	81.37	22.42 ^{3/4}	64.97	199.87	41.36	60.75	4.72
	Minimum	77.92	21.41 ^{3/4}	60.44	196.90	38.17	55.42	4.49 ^{3/16}
1917 nov.	7.	75.80	21.05	61.10	195.10	38.20	54.10	4.42
	15.	76.25	20.83 ^{3/4}	62.81	191.75	38.81	51.94	4.38
	23.	75.78	20.63	63.64	188.75	39.50	49.58	4.32 ^{3/16}
	30.	75.28	20.47	64.81	186.69	39.94	50.35	4.30 ^{3/16}
	Havi átlag	76.74	20.96 ^{3/4}	63.37	192.21	39.33	51.94	4.40 ^{3/16}
	Maximum	78.90	21.54	64.81	198.10	40.01	55.87	4.52 ^{3/16}
	Minimum	75.28	20.47	61.06	186.69	37.90	48.17	4.30 ^{3/16}

Év és hónap		Franciaország	Anglia	Németország	Hollandia	Ausztria-Magyarország	Olaszország	New-York
1917 dec.	7. _____	76-60	20-82	71-50	183-50	42-75	52-56	4-36 ^{1/2}
	15. _____	75-71	20-60	75-31	186-50	45-29	52-37	4-32 ^{1/2}
	23/22. _____	77-06	20-92 ^{1/2}	83-44	189-50	49-50	53-—	4-40 ^{1/2}
	31. _____	76-40	20-82 ^{1/2}	85-50	188-50	52-—	51-50	4-37
	Havi átlag	76-21	20-74 ^{1/2}	76-34	186-45	46-02	52-34	4-35 ^{1/2}
	Maximum	77-75	21-15	85-50	189-50	52-—	54-62	4-44
	Minimum	75-—	20-40 ^{1/2}	65-51	182-75	40-30	50-50	4-28 ^{1/2}
1918 január	7. _____	78-50	21-25	88-50	190-50	59-50	53-75	4-46
	15. _____	78-07	21-25 ^{1/2}	88-22	193-94	55-87	53-41	4-46
	23. _____	77-80	21-13	82-50	193-50	52-75	52-50	4-43 ^{1/2}
	31. _____	78-81	21-43	83-37	196-—	53-06	52-57	4-49 ^{1/2}
	Havi átlag	77-97	21-18	85-25	192-21	54-45	52-83	4-44 ^{1/2} ₁₀
	Maximum	79-16	21-48 ^{1/2}	88-75	196-—	60-44	53-75	4-50 ^{1/2}
	Minimum	76-67	20-85	79-50	188-94	48-12	52-12	4-37
1918 február	7. _____	78-65	21-39 ^{1/2}	81-76	196-37	52-01	52-31	4-48 ^{1/2} ₁₀
	15. _____	78-16	21-25 ^{1/2}	85-62	196-06	55-81	51-31	4-46
	23. _____	78-17	21-24	85-81	198-11	56-69	51-10	4-46
	28. _____	77-88	21-17	87-08	200-60	57-98	50-90	4-44 ^{1/2} ₁₀
	Havi átlag	78-30	21-29	84-28	197-09	54-75	51-59	4-46 ^{1/2}
	Maximum	78-90	21-50	88-—	200-87	58-62	52-75	4-51
	Minimum	77-62	21-11 ^{1/2}	81-35	195-37	51-56	50-42	4-43 ^{1/2}
1918 márc.	7. _____	77-84	21-16 ^{1/2}	86-15	200-70	56-29	49-75	4-44 ^{1/2}
	15. _____	76-97	20-97 ^{1/2}	83-48	201-40	53-53	50-42	4-40
	23. _____	76-02	20-69	81-12	201-69	50-25	49-96	4-34 ^{1/2}
	31.30. _____	75-—	20-45	85-—	199-50	54-75	4-50	4-30
	Havi átlag	76-79	20-90 ^{1/2}	84-34	200-72	54-51	50-01	4-39 ^{1/2} ₁₀
	Maximum	78-03	21-21 ^{1/2}	86-88	202-—	57-62	51-50	4-45 ^{1/2}
	Minimum	74-75	20-41 ^{1/2}	80-62	198-94	50-25	48-50	4-29 ^{1/2}
1918 április	7/6. _____	73-79	20-04 ^{1/2}	82-35	199-50	52-41	47-65	4-20 ^{1/2}
	15. _____	74-50	20-25	83-—	199-50	53-—	47-50	4-25
	23. _____	74-27	20-18 ^{1/2}	82-59	201-—	53-15	47-55	4-23 ^{1/2}
	30. _____	73-70	20-—	82-14	201-56	52-52	46-25	4-20 ^{1/2}
	Havi átlag	74-19	20-16 ^{1/2}	82-80	200-42	52-92	47-50	4-23 ^{1/2} ₁₀
	Maximum	75-10	20-45	85-—	201-69	54-50	48-75	4-30 ^{1/2}
	Minimum	73-69	20-—	81-69	199-37	51-81	46-25	4-19 ^{1/2}
1918 május	7. _____	73-05	19-81 ^{1/2}	80-25	201-31	50-94	46-06	4-15 ^{1/2}
	15. _____	71-07	19-27 ^{1/2}	79-10	202-37	48-94	44-51	4-04 ^{1/2}
	23. _____	70-94	19-24 ^{1/2}	78-75	203-40	48-40	44-26	4-04 ^{1/2} ₁₀
	31. _____	70-25	19-10	78-50	201-—	48-25	44-—	4-03
	Havi átlag	71-66	19-44 ^{1/2}	79-51	201-95	49-46	44-93	4-08 ^{1/2} ₁₀
	Maximum	73-64	19-99 ^{1/2}	81-91	203-40	52-35	46-51	4-20 ^{1/2} ₁₀
	Minimum	69-47	18-84 ^{1/2}	76-62	200-65	46-06	42-87	3-92
1918 június	7. _____	69-07	18-75 ^{1/2}	76-52	200-42	45-98	42-05	3-93
	15. _____	69-07	18-75 ^{1/2}	75-15	200-38	42-95	40-55	3-93 ^{1/2}
	23/22. _____	69-21	18-79 ^{1/2}	69-87	200-71	38-56	42-35	3-93 ^{1/2}
	30/29. _____	69-33	18-83 ^{1/2}	68-54	200-90	39-85	43-09	3-94 ^{1/2} ₁₀
	Havi átlag	69-25	18-80 ^{1/2}	73-73	200-44	43-01	43-18	3-94 ^{1/2} ₁₀
	Maximum	69-97	19-03 ^{1/2}	77-75	200-90	47-50	43-54	3-98 ^{1/2}
	Minimum	68-89	18-69 ^{1/2}	67-19	200-18	38-56	40-15	3-91 ^{1/2} ₁₀

Év és hónap		Franciaország	Anglia	Németország	Hollandia	Ausztria-Magyarország	Olaszország	New-York
1918 július	7/6. _____	69-48	18-87	69-84	204-—	41-47	43-84	3-95 ⁵ / ₁₆
	15. _____	69-35	18-82	69-10	204-50	40-60	43-60	3-95
	23. _____	69-20	18-79 ¹ / ₂	68-45	203-87	38-45	43-47	3-94
	31. _____	69-14	18-77 ¹ / ₂	65-46	204-64	38-37	44-14	3-94
	Havi átlag	69-30	18-81 ¹ / ₂	68-20	203-97	39-98	43-63	3-94 ¹ / ₂
	Maximum	69-65	18-93	70-—	205-—	41-75	44-14	3-97
	Minimum	69-08	18-74	65-46	201-75	38-10	43-30	3-93
1918 aug.	7. _____	68-40	18-56 ¹ / ₂	65-91	205-19	38-40	50-75	3-90 ¹ / ₂
	15. _____	71-—	19-09 ¹ / ₂	66-35	206-69	38-75	52-69	4-02
	23. _____	75-19	20-33 ¹ / ₂	68-39	217-13	39-39	57-19	4-25
	31. _____	78-57	20-43 ¹ / ₂	68-22	218-—	37-49	59-31	4-29 ¹ / ₂
	Havi átlag	79-29	19-43 ¹ / ₂	67-09	210-73	38-84	53-29	4-08 ¹ / ₂
	Maximum	78-69	21-06 ¹ / ₂	68-81	222-—	39-71	59-31	4-41
	Minimum	68-40	18-56 ¹ / ₂	65-75	204-23	37-49	44-26	3-90 ¹ / ₂
1918 szept.	7. _____	82-20	21-36 ¹ / ₂	68-—	212-17	37-37	67-33	4-49
	15. _____	80-79	21-06 ¹ / ₂	68-02	214-44	37-12	66-06	4-41 ¹ / ₂
	23. _____	81-30	21-20	67-30	214-—	37-—	68-75	4-45
	30. _____	83-25	21-50	66-50	213-—	36-25	70-—	4-50
	Havi átlag	81-02	21-12 ¹ / ₂	67-25	214-20	38-90	66-94	4-43 ¹ / ₂
	Maximum	83-25	21-53 ¹ / ₂	69-—	218-87	38-56	70-—	4-52
	Minimum	78-75	20-60	65-21	210-56	35-16	60-75	4-32
1918 október	7. _____	86-—	22-50	72-50	211-50	42-—	74-50	4-72
	15. _____	90-06	23-56 ¹ / ₂	78-06	206-—	48-25	76-62	4-96
	23. _____	90-25	23-60	73-—	209-25	42-—	77-12	4-95 ¹ / ₂
	31. _____	90-31	23-55 ¹ / ₂	71-69	209-19	41-81	77-05	4-94 ¹ / ₂
	Havi átlag	89-78	23-16 ¹ / ₂	73-10	208-68	43-74	75-67	4-96
	Maximum	91-75	23-90 ¹ / ₂	79-50	212-67	52-50	77-44	5-02
	Minimum	84-50	21-96 ¹ / ₂	67-02	203-50	37-22	71-94	4-60 ¹ / ₂

VII. táblázat.

A francia frank, angol font, olasz líra és amerikai dollár árfolyamértékei koronákban, zürichi jegyzés alapján számítva.

K e l e t		Páris	London	Milano	New-York	
		koronákban				
		100 frankért	1 fontért	100 líráért	1 dollárért	
1914	Július	27 ----- 96-50	24-28	95-75	—	
		Ultimo ----- 97-55	24-01	92-45	—	
	Augusztus	Medio ----- 96-75	24-26	95-60	—	
		Ultimo ----- 100-80	25-43	98-80	5-12	
	Szeptember	Medio ----- 105-25	26-71	101-55	5-34	
		Ultimo ----- 110-85	28-—	105-55	5-61	
	Október	Medio ----- 109-50	27-45	106-—	5-51	
		Ultimo ----- 109-35	27-55	105-85	5-62	
	November	Medio ----- 113-30	28-39	107-95	5-79	
		Ultimo ----- 114-95	28-75	109-80	5-86	
	December	Medio ----- 110-95	27-85	108-65	5-69	
		Ultimo ----- 111-65	28-04	108-45	5-76	
1915	Január	Medio ----- 113-10	28-40	109-20	5-86	
		Ultimo ----- 113-60	28-53	108-35	5-87	
	Február	Medio ----- 116-20	29-20	109-65	6-05	
		Ultimo ----- 122-35	30-98	110-—	6-45	
	Március	Medio ----- 122-25	31-11	113-10	6-43	
		Ultimo ----- 124-25	31-62	113-20	6-58	
	Április	Medio ----- 123-75	31-56	113-35	6-56	
		Ultimo ----- 123-40	31-46	111-60	6-54	
	Május	Medio ----- 122-05	31-32	110-75	6-49	
		Ultimo ----- 122-20	31-70	113-05	6-60	
	Június	Medio ----- 121-50	31-60	111-40	6-59	
		Ultimo ----- 119-55	32-05	109-20	6-67	
	Július	Medio ----- 118-50	31-78	109-05	6-57	
		Ultimo ----- 116-75	31-65	103-05	6-63	
	Augusztus	Medio ----- 114-38	31-70	105-25	6-66	
		Ultimo ----- 112-80	31-29	104-45	6-74	
	Szeptember	Medio ----- 112-10	31-21	104-50	6-68	
		Ultimo ----- 116-40	31-81	107-90	6-74	
	Október	Medio ----- 118-55	32-50	108-25	6-92	
		Ultimo ----- 116-90	33-10	107-90	6-95	
	November	Medio ----- 117-40	32-53	107-95	6-98	
		Ultimo ----- 123-50	34-17	111-45	7-23	
	December	Medio ----- 129-10	35-80	114-70	7-57	
		Ultimo ----- 134-25	37-32	118-85	7-85	
	1916	Január	Medio ----- 136-20	37-97	116-60	7-98
			Ultimo ----- 138-80	38-87	119-95	8-17
		Február	Medio ----- 134-10	37-60	117-05	7-86
			Ultimo ----- 135-30	37-91	118-45	7-94
		Március	Medio ----- 137-75	39-02	122-—	8-17
			Ultimo ----- 136-30	38-85	123-15	8-16
		Április	Medio ----- 132-35	38-27	122-70	8-01
			Ultimo ----- 132-45	37-45	123-65	7-85
		Május	Medio ----- 130-60	36-91	121-45	7-73
			Ultimo ----- 131-40	37-02	122-30	7-77
		Június	Medio ----- 132-55	37-33	122-35	7-83
			Ultimo ----- 135-30	38-06	125-25	7-98
Július		Medio ----- 136-70	38-46	126-15	8-06	
		Ultimo ----- 137-10	38-56	124-75	8-09	

K e l e t			Páris	London	Milano	New-York
			koronákban			
			100 frankért	1 fontért	100 líráért	1 dollárért
1916	Augusztus	Medio	138.30	38.94	126.15	8.17
		Ultimo	141.75	39.77	128.60	8.35
	Szeptember	Medio	145.40	40.48	131.65	8.49
		Ultimo	145.90	40.64	132.15	8.54
	Október	Medio	146.40	40.66	131.95	8.53
		Ultimo	152.55	42.37	134.10	8.89
	November	Medio	160.65	44.67	140.35	9.39
		Ultimo	169.10	47.01	148.45	9.86
	December	Medio	170.15	47.41	145.20	9.95
		Ultimo	163.80	45.58	139.55	9.56
1917	Január	Medio	162.90	45.28	137.75	9.50
		Ultimo	158.80	44.14	129.45	9.25
	Február	Medio	168.30	46.79	134.75	9.82
		Ultimo	168.65	46.91	130.95	9.84
	Március	Medio	170.20	47.34	126.85	9.94
		Ultimo	173.10	48.09	129.75	10.09
	Április	Medio	182.50	49.63	143.10	10.42
		Ultimo	182.40	49.60	148.50	10.40
	Május	Medio	181.05	49.29	147.45	10.35
		Ultimo	182.75	49.69	147.55	10.44
	Június	Medio	207.70	56.75	167.40	11.93
		Ultimo	194.60	53.24	155.15	11.18
	Július	Medio	194.75	53.18	154.65	11.17
		Ultimo	194.30	53.29	154.45	11.20
	Augusztus	Medio	190.70	53.95	152.90	11.32
		Ultimo	194.75	53.57	150.25	11.30
	Szeptember	Medio	197.65	54.40	148.40	11.43
		Ultimo	196.70	54.28	147. —	11.41
	Október	Medio	196.35	54.27	145.75	11.39
		Ultimo	200.05	54.62	140.85	11.48
	November	Medio	196.45	53.69	138.85	11.29
		Ultimo	188.50	51.25	126.05	10.77
	December	Medio	167.15	45.48	115.65	9.55
		Ultimo	146.90	40.05	99.05	8.40
1918	Január	Medio	139.75	38.04	95.60	7.98
		Ultimo	143.55	40.39	99.10	8.47
	Február	Medio	140.05	38.08	91.95	7.99
		Ultimo	134.30	36.51	87.90	7.66
	Március	Medio	143.80	39.18	94.20	8.22
		Ultimo	137. —	37.35	88.60	7.85
	Április	Medio	140.55	38.21	89.60	8.02
		Ultimo	140.35	38.08	88.05	8. —
	Május	Medio	145.20	39.38	90.95	8.25
		Ultimo	147.05	39.59	91.20	8.35
	Június	Medio	160.80	43.66	94.40	9.16
		Ultimo	174. —	47.26	108.15	9.90
	Július	Medio	170.80	46.35	107.40	9.73
		Ultimo	180.20	48.93	115.05	10.27
	Augusztus	Medio	183.25	49.26	135.95	10.37
		Ultimo	209.60	54.63	159.55	11.46
	Szeptember	Medio	217.65	56.74	177.95	11.90
		Ultimo	220.65	59.31	193.10	12.41
	Október	Medio	186.65	48.83	158.80	10.28
		Ultimo	216.05	56.34	184.30	11.83

VIII. táblázat.

A berlini, zürichi, amsterdami és stockholmi devizák árfolyamai a háború alatt, koronákban havi átlag szerint.

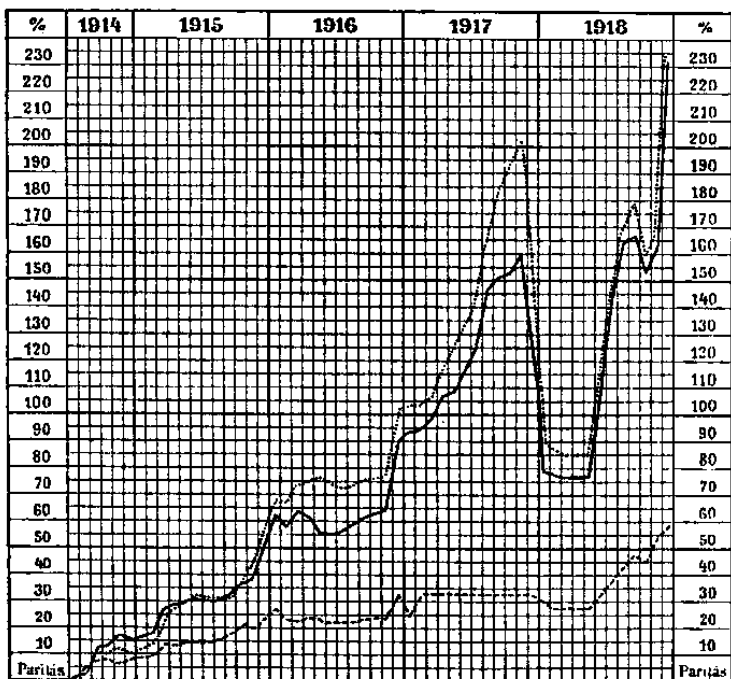
Év és hónap	Berlin (Paritás 117 56)		Zürich (Paritás 95 23)		Amsterdam (Paritás 198 37)		Stockholm (Paritás 134 26)	
	ár- folyam	agio százalé- kokban	ár- folyam	agio százalé- kokban	ár- folyam	agio százalé- kokban	ár- folyam	agio százalé- kokban
1914 Július	117-98	0-4	95-99	1-	199-46	0-5	—	—
Augusztus	121-97	4-	97-25	2-	206-50	4-	—	—
Szeptember	125-28	6-5	107-	12-	221-50	11-5	—	—
Október	126-50	7-5	107-29	12-5	230-86	16-5	145-39	10-
November	124-94	6-	111-23	17-	235-91	19-	148-87	12-5
December	125-61	7-	110-10	15-5	233-77	18-	145-60	10-
1915 Január	126-69	8-	110-56	16-	234-92	18-5	146-21	10-5
Február	128-47	9-	112-73	17-	244-95	23-5	150-87	14-
Március	133-31	13-5	120-47	26-5	258-86	30-5	161-07	22-
Április	133-03	13-	122-39	28-5	257-88	30-	167-70	27-
Május	134-30	14-	123-69	30-	259-78	31-	170-97	29-
Június	134-75	14-5	124-33	30-5	264-62	33-5	174-56	32-
Július	134-76	14-5	123-76	30-	267-33	35-	173-23	31-
Augusztus	134-91	15-	124-50	30-5	268-64	35-5	173-04	31-
Szeptember	136-89	16-5	125-94	32-5	271-67	37-	173-41	31-
Október	141-44	20-5	130-	36-5	284-36	43-5	181-11	37-
November	141-08	20-	131-46	38-	295-06	49-	188-93	43-
December	144-61	23-	142-28	49-5	324-76	63-5	205-19	55-
1916 Január	149-	27-	155-25	63-	357-68	80-	221-95	68-
Február	144-25	23-	150-28	58-	336-01	69-5	221-09	67-
Március	143-87	22-	155-55	63-5	344-59	73-5	229-98	74-
Április	144-30	23-	153-99	61-5	337-99	70-5	231-67	75-
Május	143-54	22-	148-35	56-	319-39	61-	233-57	76-5
Június	143-36	22-	148-29	55-5	323-46	63-	230-93	74-5
Július	143-50	22-	149-35	57-	323-92	63-5	225-40	72-5
Augusztus	143-80	22-	151-33	59-	324-96	64-	229-33	73-5
Szeptember	144-64	23-	153-62	61-5	327-40	65-	232-34	75-5
Október	144-80	23-	155-	63-	330-14	66-5	232-92	76-
November	144-85	23-	155-91	64-	331-78	67-5	234-16	77-
December	154-87	32-	180-66	90-	369-48	86-	265-65	101-
1917 Január	146-07	24-	184-22	93-5	373-55	88-5	269-04	103-5
Február	155-73	32-5	185-16	94-5	373-13	88-	268-91	103-
Március	155-75	32-5	188-52	98-	377-79	90-5	273-27	106-5
Április	155-75	32-5	197-21	107-	399-59	101-5	287-73	117-5
Május	155-75	32-5	199-38	109-	414-44	109-	304-39	130-
Június	155-75	32-5	206-34	116-5	428-10	116-	311-34	135-5
Július	155-75	32-5	213-47	124-	438-69	121-	325-69	147-
Augusztus	155-75	32-5	235-34	147-	460-85	132-5	357-72	170-
Szeptember	155-75	32-5	238-88	151-	469-76	137-	375-74	184-
Október	155-75	32-5	242-08	154-	479-64	142-	388-66	194-
November	155-75	32-5	247-63	160-	478-55	141-	399-29	202-
December	155-75	32-5	215-55	126-	405-30	104-5	334-20	153-
1918 Január	150-92	28-5	170-10	78-5	328-38	65-5	251-15	90-
Február	150-15	27-5	168-35	77-	324-85	64-	247-30	87-
Március	150-15	27-5	168-	76-5	324-50	63-5	244-50	85-
Április	150-15	27-5	168-	76-5	324-50	63-5	244-50	85-
Május	150-15	27-5	168-13	76-5	328-15	65-5	244-50	85-
Június	155-11	32-	195-78	105-5	392-61	98-	268-95	103-5
Július	161-19	37-	230-97	142-5	461-82	133-	316-98	140-
Augusztus	167-35	42-5	251-26	164-	518-18	161-	355-69	169-
Szeptember	172-87	47-	254-29	167-	534-54	169-5	367-52	177-5
Október	171-07	45-5	240-04	152-	500-20	152-	344-05	160-

IX. tábla.

A bécsi deviza diságiója Zürichben a háború alatt, százalékokban a paritás alatt, havi átlagok szerint.

Év és hónap	Ár- folyamok	Disagio százalé- kokban	Év és hónap	Ár- folyamok	Disagio százalé- kokban
1914			1916		
Július _ _ _ _		1·—	Szeptember _ _	62·58	68·5
Augusztus _ _	97·50	7·5	Október _ _ _	61·40	71·—
Szeptember _ _	95·99	9·5	November _ _	54·81	92·—
Október _ _ _	92·14	14·—	December _ _	51·24	104·—
November _ _	89·49	17·5	1917		
December _ _	90·53	16·—	Január _ _ _ _	53·13	97·—
1915			Február _ _ _	51·36	104·—
Január _ _ _ _	90·30	16·—	Március _ _ _	50·67	107·—
Február _ _ _	88·78	19·—	Április _ _ _	49·14	113·—
Március _ _ _	82·55	27·5	Május _ _ _ _	49·17	113·—
Április _ _ _	81·29	29·—	Június _ _ _ _	44·02	138·5
Május _ _ _ _	80·56	30·5	Július _ _ _ _	40·92	156·5
Június _ _ _ _	80·19	31·—	Augusztus _ _	39·77	164·—
Július _ _ _ _	80·62	30·5	Szeptember _ _	41·25	154·5
Augusztus _ _	80·17	31·—	Október _ _ _	40·32	160·5
Szeptember _ _	79·49	32·—	November _ _ _	39·33	167·—
Október _ _ _	76·56	37·—	December _ _	46·02	123·5
November _ _	75·91	38·—	1918		
December _ _	70·25	49·5	Január _ _ _ _	54·45	93·—
1916			Február _ _ _	54·75	92·—
Január _ _ _ _	63·53	65·—	Március _ _ _	54·51	92·5
Február _ _ _	65·97	59·—	Április _ _ _	52·02	98·—
Március _ _ _	64·11	64·—	Május _ _ _ _	49·46	112·—
Április _ _ _	64·31	62·—	Június _ _ _ _	43·01	144·—
Május _ _ _ _	67·24	56·—	Július _ _ _ _	39·98	162·5
Június _ _ _ _	66·75	57·5	Augusztus _ _	38·84	170·—
Július _ _ _ _	65·69	60·—	Szeptember _ _	36·90	135·—
Augusztus _ _	64·78	62·—	Október _ _ _	43·74	140·—

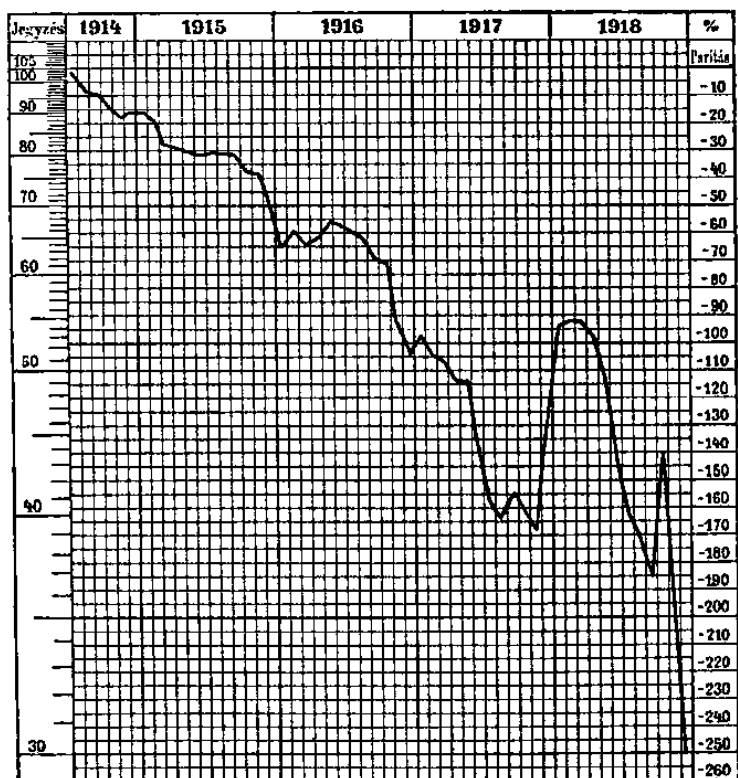
Graphikon a VIII. sz. táblázathoz.

A devizák ársíója Bécsben a háború alatt százalékokban a paritás fölött havi átlagban.

..... Berlińi deviza. ——— Zűrichi deviza. Stockholmi deviza.

Graphikon a IX. sz. táblázathoz.

A bécsi deviza disziója Zürichben a háború alatt havi átlagokban.

FÜGGELÉK.

A világháború gazdasági és szociális
történetének tervezete.

I.

Szerkesztő-kiadók és írásvezetők.

(Az esetleges változtatásokat és kiegészítéseket a későbbi kötetek közlik.)

Ausztria és Magyarország.

Közös írásvezetőség.

Dr. James T. *Shotwell* tanár, elnök.

Osztrák írásvezetőség.

Dr. Friedrich *Wieser* tanár, v. miniszter, elnök.

Richard *Riedl*, követ.

Dr. Richard *Schüller* tanár, osztályfőnök.

Magyar írásvezetőség.

Dr. *Gratz* Gusztáv, v. miniszter.

A közegészségügyi osztály írásvezetősége.

Dr. Clemens *Pirquet*.

Németország.

Dr. Carl *Melchior*, elnök.

Gustav *Bauer*, v. kancellár.

Dr. Hermann *Bücher*, titkos tanácsos.

Dr. Cail *Duisburg* tanár, titkos tanácsos.

Dr. A. *Mendelssohn-Bartholdy* tanár, titkos tanácsos.

Dr. Max *Sering* tanár, titkos tanácsos.

Dr. James T. *Shotwell* tanár, ex officio.

Belgium.

H. *Pirenne* tanár, szerkesztő.

Franciaország.

Charles *Gide* tanár, elnök. Charles *Rist* tanár.

M. Arthur *Fontaine*. Dr. James T. *Shotwell* tanár,

Henri *Hauser* tanár. ex officio.

Nagybritannia.

Sir William *Beveridge*, elnök. Mr. F. W. *Hirst*.
 H. W. C. *Davis* tanár. W. R. *Scott* tanár.
 Dr. Thomas *Jones*. Dr. James T. *Shotwell* tanár,
 Mr. J. M. *Keynes*. ex officio.

Olaszország.

Luigi *Cinaudi* tanár, elnök. Dr. James T. *Shotwell* tanár,
 Pasquale *Jannaccone* tanár. ex officio.
 Umberto *Bicci* tanár.

Jugoszlávia.

Velimir *Bajkics* tanár, szerkesztő.

Németalföld.

H. B. *Greven* tanár, szerkesztő.

Románia.

Mr. David *Mitrany*, szerkesztő.

Oroszország.

Első sorozat.

Paul *Vinogradoff* tanár, szerkesztő.

Skandináv államok.

Harald *Westergaard* tanár (Dánia), elnök.
 Eli *Heckscher* tanár (Svédország).
 Dr. James T. *Shotwell* tanár, ex officio.

II.

A közleményművek jegyzéke.

Az itt következő jegyzék csupán a már megjelent vagy már készülő közleményeket foglalja magában és időnként bővülni fog, illetve változik. A közlemények, amelyeknek címei alább következnek, részint olyanok, amely a sorozatban 3—400 oldalt kitevő egész kötetet képeznek, részint monográfiák és különleges tanulmányok mintegy 100 oldal terjedelemmel, amelyek hasonló irányú értekezésekkel a sorozatban egy kötetbe egyesíthetők. A már megjelent műveket csillag jelöli.

Osztrák és magyar sorozat.

Osztrák-Magyar osztály.

*A pénz sorsa a háborúban, írta dr. *Popovics* Sándor, a Magyar Nemzeti Bank elnöke, v. miniszter, az Osztrák-Magyar Bank volt kormányzója.

A katonai háborús közgazdaság; monográfia-sorozat, dr. *Friedrich Wieser* tanár, v. miniszter, *Hoerl* és *Krauss* tábornokok és *Glaise-Horstenau* alezredes szerkesztésében.

A háborús közgazdaság az okkupált területeken:

Szerbia, Montenegró, Albánia, írta Hugó *Kerchnawe* tábornok.

Olaszország, írta Ludvig *Leidl* tábornok.

Románia, írta Félix *Sobotka* főkonzul.

Ukrajna, írta Alfréd *Krauss* tábornok.

Lengyelország, írta Rudolf *Mitzka* őrnagy.

Ausztria-Magyarország háborús költségei, írta dr. *Friedrich Hornik*, elnök.

Ausztria-Magyarország külországi gazdasági politikája: «Középeurópai tervek», Ausztria-Magyarország utolsó kiegyezése és gazdasági szövetsége a német birodalommal, a bresztlitowski és bukaresti béketárgyalások; tárgyalások a lengyel kérdésben, írták dr. *Gratz* Gusztáv v. miniszter és dr. *Richard Schüller* tanár, osztályfőnök.

Osztrák osztály.

*A világháború gazdasági és szociális történetének bibliográfiája, írta dr. *Othmar Spann*.

A világháború befolyása a szellemre és erkölcsre, írta dr. *Tgnaz Seipel* szövetségi kancellár.

Osztrák kormányzat és közigazgatás a háborúban, írta dr. *Josef Redlich* tanár, v. miniszter (sajtó alatt).

Az ipar szabályozása a háborúban, monográfia-sorozat, szerkeszti *Richard Riedl*, követ.

A népélelmezés és a mezőgazdaság szabályozása a háborúban, monográfia-sorozat, szerkeszti dr. *Hans Loewenfed-Russ* v. államtitkár.

A munkaviszonyok szabályozása a háborúban, monográfia-sorozat, szerkeszti *Ferdinand Hanusch* képviselő, v. államtitkár.

Az osztrák vasutak a háborúban, írta *Brúnó Enderes* mérnök, osztályfőnök.

A szénellátás Ausztriában a háború alatt, írta *Emil Homann-Herimberg* mérnök, v. miniszter (sajtó alatt).

Háború és bűnözés, írta dr. *Franz Exner* tanár.

Magyar osztály.

Magyarország háborús közgazdasága, általános áttekintés, írta dr. *Gratz* Gusztáv v. miniszter.

A háború hatásai az államkormányzatra és a közvéleményre, írta gróf *Apponyi* Albert v. miniszter.

Magyarország ipara a háború alatt, írta báró *Szterényi* József v. miniszter.

Magyarország kereskedelme a háború alatt, írta dr. *Matlakovics* Sándor v. államtitkár.

Magyarország pénzügyi gazdálkodása a háború alatt, írta dr. *Teleszky* János v. miniszter.

Magyarország mezőgazdasági termelése a háború alatt, írta dr. *Mutschenbacher* Károly, az OMGE főtitkára.

A népelelmezés szabályozása Magyarországon, írta *Búd* János pénzügyminiszter.

A szociális viszonyok Magyarországon a háború alatt, írta dr. *Pap* Dezső, h. államtitkár a népjóléti minisztériumban.

Népegészségügyi, osztály Ausztriában és Magyarországon.

Általános áttekintés, írta dr. *Cleinens Pirquet* tanár. Tanulmányok a népegészségügyről és háborúról; monografiásorozat, írták *Bókay* János, *B. Breitner*, *C. Economo*, *A. Adelman*, *H. Elias*, *E. Finger*, *C. Helly*, *J. Hoekauf*, *K. Kassowitz*, *C. Kirchenberger*, *J. Kyrie*, *E. Mayrhofer*, *A. Müller-Deham*, *E. Köbei*, *W. Raschofsky*, *G. Schacherl*, *J. Steiner*, *K. Wagner* doktorok, dr. *Clemens Pirquet* tanár szerkesztővel (Sajtó alatt).

Belga sorozat.

Belgium és a világháború, írta *H. Pireuve* tanár.

A polgári lakosság deportálása és kényszerdolgoztatása a megszállás alatt, írta *Fernand Passelecq*.

Az élelmezés Belgiumban a megszállás alatt, írta dr. *Albert Henry*.

Törvényhozás és közigazgatás a megszállás alatt, írták dr. *J. Pireure* és *di. M. Vauthier*.

A munkanélküliség Belgiumban a megszállás alatt, írta *Ernest Mohaim* tanár.

A belga ipar elpusztítása, írta gróf *D. de Kerchove*.

A belga kormány mezőgazdasági politikája a háború alatt, írta *F. J. Langenhove* tanár.

Német sorozat.

A német hadigazdasági irodalom bibliográfiája, írták dr. *A. Mendelsson-Bartholdy* tanár, titkos tanácsos és dr. *E. Rosenbaum*, egy függeléssel a német levéltárakból dr. *Müsebecktől*.

A háború hatása a birodalom alkotmányára és közigazgatására:

Németország közigazgatása a háború alatt, írta dr. A. *Mendelssohn-Bartholdy* tanár, titkos tanácsos.

Az állami közigazgatás a megszállt területeken, írták *Freiherr von Gayl* v. b. 1.1., dr. *von Kries* és dr. L. F. *von Köhler*.

A háború szellemi és erkölcsi határai: A háború hatásai a köz-erkölcsösségre, írta dr. *Otto Baumgarten* tanár.

A háború hatásai a vallásra, írták dr. *Erich Foerster* tanár és dr. *Arnold Rademacher* tanár.

A háború hatásai az ifjúságra, írta dr. *Wilhelm Flitner*.

Háború és kriminalisztika, írta dr. *Moritz Liepmann* tanár, titkos tanácsos.

A háború hatásai a népességre, a jövedelemre és az életfenn-tartásra Németországban:

A háború hatásai a népesedésügyre, statisztikai tanulmány, írta dr. *Rudolf Meerwarth* tanár.

A háború hatásai a jövedelmekre, írta dr. *Adolf Gunther* tanár.

A háború általános hatásai a termelésre, írta dr. *Max Sering* tanár, titkos tanácsos.

Az állami ellenőrzés a háború alatt: Az ipari kényszergazdálkodás kiépítése és megszüntetése, írta dr. *Göppert* tanár, v. államtitkár. A nyersanyaggyártás állami ellenőrzés alatt, írta dr. *Koeth*, v. államtitkár. Gazdasági együttműködés Németország szövetségeseivel és az állami élelmiszerszervezet, írta dr. *W. Frisch*, titkos tanácsos.

A megszállt területek hasznosítása: Belgiumban és Észak-franciaországban, írta dr. *Jahn* tanár, Romániában és Ukrajnában, írta dr. *Mann* tanár, Lengyelországban és a Balti államokban, írták *Freiherr von Gayl* és dr. *von Kries*, v. b. t. t.

A háború hatásai a német kereskedelemre, írta dr. *Kurt Wiendefelcl* tanár, miniszteri igazgató.

A háború hatásai a hajózásra és a vasutakra: A háború és a német hajózás, írta dr. *E. Rosenbaum* igazgató. A háború és a német vasutak (írója még nincs kijelölve).

A háború hatásai a német iparra, írta dr. *Hermann Bücher*, titkos tanácsos.

A háború és a német munkásegyletek, *Gustav Bauer* v. birodalmi kancellárral, *A. Erkelem-cél* és *D. Itegerwald* v. miniszterelnökkel együttesen írta *Paul Umbreit* írásvezető.

A dolgozó osztályok szociális története a háború alatt és a háború után: A háború és a német munkás, írta dr. *David* v. miniszter. A háború és a munkabérek, írta dr. *Waldemar Zimmermann* tanár.

A közéletmezés és a mezőgazdaság: A háború és a földművelő lakosság, írta dr. *Max Sering* tanár, titkos tanácsos. Az élelmiszerellátás a háború alatt, írta dr. *A. Shalweit* tanár. Az élelmiszerstatisztika a háború alatt, írta dr. *Ernst Wagemann* tanár.

A háború hatásai a német pénzre: Pénz és bankügy, írta dr. *Schumacher* tanár, titkos tanácsos. A német állami pénzügyek, írta dr. *Walter Lotz* tanár.

Francia sorozat.

Bibliográfiái útmutató Franciaország hadigazdasági irodalmában, írta dr. Camille Block.

A háború hatásai Franciaország kormányzatára és közigazgatására: A háború hatása a polgári közigazgatásra, írta Pierre *Renouvin* tanár. Franciaország hivatalos hadigazdasági szervezetei, írta Armand *Boutillier du Retail*. A regionalizmus problémái, írta Henri *Hauser* tanár. A békegazdaság előkészítése, írta Henri *Charbon*.

Tanulmányok a hadigazdasági statisztika köréből: A háború hatásai a népességre és a jövedelmi viszonyokra, írta Michel *Huber*. Árak és bérek a háború alatt, írta Lucien *March*.

Közélelmezés és élelmezési cikkek ellenőrzése a háború alatt: Népelelmezés és adagrendszer, írták Adolph *Pichon* és P. *Pinot*. A mezőgazdaság a háború alatt, írta Michel *Augé-Laribé*.

A francia ipar a háború alatt, írta Arthur *Fontaine*.

A háború hatásai a francia textiliparra, írta Albert *Aftalion* tanár.

A háború hatása a fém- és gépiparra, írta Róbert *Pinot*. A háború hatásai a kémiai iparra, írta Eugene *Mancière*.

A háború hatásai az égőanyagokra és a vízierőkre; A szén és az ásványi égőanyagok, írta Henri de *Peyerimhoff*. A vízierők. írta Raoul *Blanchard* tanár.

Az erdőgazdaság és haszonfaipar a háború alatt, írta Georges *Chevalier* tábornok. A repülőgépipar a háború alatt, írta Paul *Dhé* ezredes.

A hadiipar szervezete, írta Albert *Thomas*.

A munkafeltételek a háború alatt, írták William *Oualicl* és M. c. *Picquenard*.

Tanulmányok a háború alatti munkaviszonyokról (2 kötet): A munkanélküliség, írta A. *Crehange*. A szindikalizmus, írta Roger *Picurd*. Idegen és gyarmati munkaerők Franciaországban, írta B. *Nogaro*. A női munka, írta Marcel *Frois*.

A háború hatásai a megszállt területeken: A munka megszervezése a megszállt területeken, írta Pierre *Boulin*. Az élelmezés a megszállt területeken, írták Paul *Collinét* és Paul *Stahl*. A hadikárok, írta Edmond *Michel*.

Hadifoglyok és hadiszökevények: A hadiszökevények és polgári internáltak, írta Pierre *Cáron* tanár. A hadifoglyok, írta Georges *Cahen-Salvador*.

A háború hatásai a szállító üzemekre: A francia vasutak a háború alatt, írta Marcel *Peschaud*. A belföldi folyamhajózás és az áruforgalom, írta Georges *Pocard de Kerviler*.

A háború hatásai a hajózásra: A francia kereskedelmi hajózás a háború alatt, írta Henri *Cangardél*. A francia kikötők a háború alatt, írta Georges *Hessant*.

A háború hatásai Franciaország kereskedelmére, írta Charles *Rist* tanár.

A blokád, írták M. *Denys-Cochin* és Jean *Goul*.

A francia kereskedelmi politika a háború alatt (2 kötet), írta Etienne *Clementel*.

A háború pénzügyi hatásai: Franciaország pénzügyei a háború alatt, írta Henri *Trouchy*. A bankügy Franciaországban a háború alatt, írta Albert *Aupelit*.

Szociálpolitikai problémák: A fogyasztási szövetkezetek és a drágaság elleni küzdelem, írta Ch. *Gide* tanár. A háború hatásai a lakásügyi problémára, írta Henri *Sellier*.

A háború hatásai a közegészségre: Közegészség és higiénia, írta dr. León *Bernard*.

A háború károsultjai, írták M. *Cassin* és M. *Ville-Chabrolle*.

A francia városok gazdasági viszonyai a háború alatt (2 kötet):

Lyon, írta Edouard *Herriot*.

Rouen, írta Levainville.

Bordeaux, írta Paul *Courteault*.

Bouges, írta C. J. *Giynox*.

Paris, írta Henri *Sellier*.

Tours, írta L. *Heritier* tanár.

A háború hatásai a gyarmatokra: A francia gyarmatok a háború alatt, írta Artliur *Girault*.

Északafrika a háború alatt, írta Augustin *Bernard*.

A háború hatásai Elzász-Lotharingiára, írta Georges *Delahache*.

A francia hadiköltség: A közvetlen hadikiadások, írta Gaston *Jcre* tanár. Franciaország hadiköltsége, írta Jean *Gide* tanár.

Nagybritanniai sorozat.

*Bibliografiai áttekintés, írta Miss M. E. *Bulkley*.

*A levéltárügy kézikönyve, írta Hilary *Jenkinson*.

Brit levéltárak békében és a háború alatt, írta dr. Hubert *tiall*.

A háború közigazgatása Nagybritanniában és Írországban (különös tekintettel a gazdasági viszonyokra), írta W. G. J. *Adams* tanár.

*A háború közigazgatása a hrit dominiumokban, írta A. B. *Keith* tanár.

*Az árak és bérek az Egyesült Királyságban 1914-től 1920-ig, írta A. L. *Bouley* tanár.

Brit hadibudget és pénzügyi politika, írták F. W. *Hirst* és J. E. *Allén*.

A hadijövedelmek és hadinyereségek megadóztatása, írta Sir J. C. *iStamp*.

A biztosítási ügy a háború alatt, monografia-sorozat:

Életbiztosítás, írta S. G. *Warner*; Tűzkárbiztosítás írták E. A. *Stick* és S. *Preston*; Hajóútbiztosítás, írta Sir Norman *Hül*; Egészségbiztosítás, írta Sir Alfréd *Walsón*; Munkanélküliség elleni biztosítás, írta Sir William *Beverdige*. Ezekhez függelék, írta Sir William *Schouling*.

Kísérletek állami gazdálkodásra a hadügyi és közlelmezési minisztériumban, írta E. M. H. *Lloyd*.

Anglia közlelmezése, írták Sir William *Beveridge* és Sir Edward *Gonner*.

*Az élelmiszergyártás a háború alatt, írta Sir Thomas

Middleton.

A háború hatásai az angol textiliparra: A gyapjúkereskedelem a háború alatt, írta E. T. *Hitchcock*.

*A gyapotellenőrző hivatal, írta H. D. *Henderson*.

Az angol tengerihalászat a háború alatt, írta Sir W. A. *Herdman*.

*A szövetségesek hajóellenőrzése; kísérlet nemzetközi igazgatásra, írta Sir Arthur *Saller*.

A brit hajózás általános helyzete a háború alatt, írta C. Ernest *Fayle*.

*A brit szénipar a háború alatt, írta Sir Richard *Redinayne*.

A brit vas- és fémipar a háború alatt, írta W. T. *Layton*.

*A brit munkásegyletek és a háború, írta G. D. H. *Colé*.

*Iparüzemek és municióipar;

*Bányász iparüzemek;

*Műhelyek szervezése;

*A munkapiac és ennek szabályozása, írta Humbert *Wolfe*.

A háború hatásai a közegészségre: Anglia közegészsége a háború alatt, írta dr. W. J. *Macfadden*.

A hazatért katonák egészségügyi viszonyai, írta dr. E. *Cunyngham-Brown*.

A Olyde-völgy ipara a háború alatt, írta W. R. *Scott* tanár és J.

Cunnison.

Skótország mezőgazdasága és halászata: Hadigazdasági tanulmány-soiozat, írták H. M. *Conacher*, Joseph *Duncan*, D. T. *Jones* és dr. J. P. *Day*. A tanulmányokhoz bevezetés, írta W. R. *Scott* tanár.

Wales a világháborúban, írta dr. Thomas *Jones*.

Manchester; tanulmány a szociális viszonyokról a háború alatt, írta H. W. C. *Davis* tanár.

Útmutatás a hadigazdaság tanulmányozásához: Az állami hadiszervezetek jegyzéke, írta dr. N. B. *Dearle*. A háború gazdasági krónikája, írta dr. N. B. *Dearle*.

Nagybritannia hadiköltsége (az író még nincs kijelölve).

Olasz sorozat.

A háború gazdasági és szociális problémáinak bibliográfiái áttekintése, írta Vincenzo *Porri* tanár, ehhez bevezetés: a hadigazdasági okmányok beszerzéséről és felhasználásáról, írta Eugenis *Casanova* parancsnok.

A hadigazdasági törvényhozás, írta Alberto de' *Stefani* tanár.

Olaszország mezőgazdasági termelése 1914—1919, írta Umberto *Ricci* tanár.

Olaszország parasztsága a háború alatt, írta Arrigo *Serpicri* tanár.

Népelelmezés és adagolás, írta Riccardo *Bachi*; az olasz hadsereg élelmezése, írta Gaetano *Ziogali* tanár.

Olaszország pénzügyei a háború alatt, írta Luigi *Enaudi* tanár.

Olaszország hadiköltségei, írta Luigi *Enaudi* tanár.

Az infláció Olaszországban, annak hatása az árakra, a jövedelemre és az idegen valutákra, írta Pasquale *Jannaccone* tanár.

Olaszország népességi statisztikája és népegészségügye a háború alatt és után, írta Giorgio *Mortara* tanár.

Az olasz nép a háború alatt és után, szociológiai vázlat, írta Givacchimo *Volpe* tanár.

A gazdasági és szociális élet Piemontban a háború alatt, írta Giuseppe *Prato* tanár.

Jugoszláv sorozat.

Szerbia a háború kitörésekor és a háború első évében, írta Velimir *Bajkics* tanár.

A háború gazdasági és szociális hatásai Szerbiára (az író még nincs kijelölve).

Németalföldi sorozat.

*A háború pénzügyi hatásai Németalföldre 1918-ig, írta dr. M. J. van dér *Flier*.

A háború gazdasági és szociális hatásai Németalföldre, monografia-sorozat: A háború hatásai az ellátásra, írta clr. F. E. *Posthuma*; A németalföldi ipar, írta dr. C. J. P. *Zaalberg*; Németalföld kereskedelme és hajózása, írta E. F. de *Monchy*; Árak, bérek stb., írta H. B. *Methorst*; Bankügy és pénzügy, írták dr. G. *Vinering* és dr. *Holstyn*; A németalföldi gyarmatok, írta J. H. *Carpentier Alting*; Németalföld pénzügyei 1918—1922, írta H. W. C. *Bordewyk*.

Portugál sorozat.

A háború hatása Portugália szociális és gazdasági helyzetére, írta George *Young* tanár.

Romániai sorozat.

Az agrár felfordulás Romániában és délkeleti Európában. írta D. *Mitrany*.

Románia megszállásának hatásai, írta dr. G. *Antipa*.

A háború hatásai Románia népegészségügyére, írta J. *Cantacuzino* tanár.

Első orosz sorozat (a bolsevista forradalomig).

A háború hatásai Oroszország közigazgatására és állami pénzügyeire; A háború hatásai a központi kormányzatra, írta Pavlo P. *Gronsky*.

Oroszország állami pénzügyei a háború alatt, írta Alexander M. *Michelsm.*

Az orosz államhitelek a háború alatt, írta Pavlo N. *Apostol.*

A háború hatásai az orosz valutára és bankügyre: Az orosz valuta a háború alatt, írta Mihail B. *Bemadsky* tanár.

A német tőke Oroszországban a háború alatt, írta Vaszil B. *Eliashevics.*

A községek zemsztvók a háború alatt: A zemsztvók béke idején és a háború alatt, írta G. E. *Lwoff* herceg.

A háború hatásai az orosz képviselőtestületekre és a nagyorosz városunióra, írta X. J. *Astroff.*

A zemsztvók, írta Vladimir A. *Obolenszky* herceg; A zemsztvók nagyorosz uniója és a «zemgor» (a városunió zemsztvóinak szövetsége), írta Sergius P. *Turin.*

A háború és a zemsztvók munkásainak szellemi alkotása, írta Izsák V. *Shlovsky.*

A háború hatásai a szövetkezeti mozgalomra Oroszországban: A háború hatásai a mezőgazdasági szövetkezetekre és a szövetkezeti hitelügyre, írta dr. A. N. *Anziferoff.*

A fogyasztási szövetkezetek és a fogyasztók Oroszországban a háború alatt, írta V. T. *Totoviunz* tanár.

Az orosz hadsereg a világháborúban, szociálhistoriái tanulmány, írta X. X. *Golvoia* tábornok.

Oroszország mezőgazdasága és a háború, írták dr. A. X. *Anziferoff* tanár, dr. A. *Bilivovics* tanár és M. V. *Batcheff.*

A háború hatásai a vidéki településre Oroszországban. írták dr. A. *Bilimovics* tanár és V. A. *Kossiuszky* tanár.

Oroszország élelmiszerellátása a háború alatt, írta Peter B. *Struve* tanár.

Az orosz ipar állami ellenőrzése a háború alatt, írta Simon V. *Zagorszky.*

A háború hatásai az orosz iparágakra: Széntermelés, írta Boris X. *Sokoloff.* Petrőleum, írta A. M. *Michelson.* Vegyi ipar, írta Mark A. *Landau.*

A háború hatásai az ipari munkafeltételekre: Kender- és gvapj ú- ipar. írta Sergius X. *Tretiakoff.*

A munkabérek a háború alatt, írta Anna G. *Eisenstadt.*

A munkások családi budgetje, írta Stanislas S. *Kohn.*

A dolgozó osztályok összetételének és életföltételeinek változásai, írta W. T. *Braithwaite.*

A háború hatásai a kereskedelemre és a forgalomra: Az orosz belföldi kereskedelem a háború alatt, írta P. A. *Buoryshkin.* Oroszország és a gazdasági háború, írta Boris R. *Nolde.*

A háború hatása Oroszország közlekedési viszonyaira, írta M. B. *Braikevics;* Ukrajna a háború alatt, írta X. M. *Mogilanszky.*

A háború hatása a népegészségre és népnevelésre: A népegészség Oroszországban a háború alatt, írta L. A. *Taracievics* tanár.

Oroszország nép- és középiskolái a háború alatt, írta D. M. *Odiner* tanár.

A főiskolák és akadémiai intézetek a háború alatt, írta P. J. *Novgorodszoff* tanár.

Oroszország népesség-sziszttikája a háború alatt, írta A. A. *Csuproff*.

Oroszország és a világháború, történeti összefoglalás, írta Sir Paul *Vinogradoff*.

Skandináv sorozat.

A háború hatásai Svédországra, monografia-sorozat: A svéd nép élete, munkálkodása (általános bevezetés), írta E. F. *Heckscher* tanár; A svéd mezőgazdaság és élelmiszerellátás, írta Cári *Mannersfelt*; A svéd ipar, írta Olaf *Edström*; A dolgozó osztályok, írta Ottó *Járté*.

A háború hatásai Svédország pénzügyeire és kereskedelmére: Pénz és pénzügy, írta E. F. *Heckscher* tanár; A svéd kereskedelem, írta Kurt *Bergental*.

Norvégia és a világháború, írta dr. Wilhelm *Keilhau*.

A háború gazdasági hatásai Dániára, írta dr. Einar *Cohn*; külön rész Izlandról, írta Thorstein *Thorsteinsohn*.

Csehszlovák sorozat.

Csehszlovákia pénzügyi politikája a háború utáni első évben, írta dr. A. *Ralin*.

(Még egy kötet lesz.)

TARTALOMJEGYZÉK.

.Avezérszerkesztő előszava

ELSŐ FEJEZET.

Bevezetés.

Első kezdeményezések Ausztria-Magyarországon az aranyvalutára való áttérés irányában. Az 1867-iki kiegyezésnek és az Ausztria és Magyarország közötti első vám- és kereskedelmi szövetségnek eziránti határozmányai. A frankvaluta gondolata is felmerül. Az állam zilált pénzügyei miatt ez a terv nem kerül kivitelre. Az osztrák nemzeti bank (jegybank) működésének nincs Magyarországon törvényes alapja. Ez a hiány érezhető lesz. Az 1878-ban meg kötött második vám- és kereskedelmi szövetség határozmányai. Kölcsönös kötelezettségvállalás a készfizetések előkészítésére. A bankkérdés végleges rendezése Magyarországon. Az osztrák nemzeti bankból Osztrák-Magyar Bank lesz. A második vám- és kereskedelmi szövetség is lejár anélkül, hogy a valuta-reform előbbre jutna. A harmadik vám- és kereskedelmi szövetség határozmányai. Bizottságok kiküldésére történik megállapodás. Csak 1891-ben kezdődnek elhatározó lépések az aranyvaluta bevezetésére. Az 1892. évi törvény. Analóg valutatörvények Ausztriában és Magyarországon. Ermeszerződés jön létre a két állam közt. A volt osztrák érték alapvonalainak ismertetése, amely érték eredetileg ezüstérték volt, később pedig a szabad ezüst pénzverés megszűnése után papírérték lett. Ennek az értékrendszernek pénzforgalmi eszközei. A papírpénz kényszer forgalma. Érmeverés az új rendszer számára. Aranybeszerzés a pénzverés céljaira. A jegybanktörvények megváltoztatása a reformra való tekintetből. 1894-ben az osztrák értékű államjegyek bevonása megkezdődik. 200 millió forint összeg kerül beváltásra, amiből 40 millió egykoronás ezüstpénzekre, 160 millió bankjegyekre lesz kicserélve, mely utóbbiak helyett hasonló névértékű arany kerül a bankhoz. Zavarok Ausztria belpolitikai viszonyaiban a harmadik vám- és kereskedelmi szövetség lejáratára idejében (1897. dec. 31.). Az osztrák és magyar kormány közt létrejött megállapodásokhoz újabb vám- és kereskedelmi szövetség megkötésére és ez a valutareform további előrevitele és a bankszabadalom megújítása ügyében a törvényhozás jóváhagyása nem történik meg. Az illetékes tényezők megelégszenek egyoldalú intézkedésekkel a statusquo reciproci tásosfenntartását illetően, ahogyan a lejárt szövetség megalkotta. A valutatörvények és a bankszabadalom megújítása Magyarországon normális törvényhozási úton, Ausztriában császári rendelettel nyernek szabályozást. Eme valutatörvények és az új bankszabadalom lényeges tartalma. Az államjegyek teljes beváltása. A koronaérték kötelező bevezetése. Statutumus berendezések, amelyek a banknak a külföldi fizető eszközök piacán az uralmat biztosítják. Kísérlet effektív aranyforgalom létrehozására. A bank eredményes

tevékenysége a korona pari-értékének fenntartása körül. A kötelező készfizetések felvételének kérdése. Véleménykülönbség e kérdésben Ausztria és Magyarország között. Ez a véleménykülönbség 1910-ben, a bankszabadalom lejártakor akut stádiumba lép. 1906-ban a magyar képviselőház pártviszonyaiban lényeges változások történnek. Ezeknek befolyása a kérdések komplexumára. A magyar függetlenségi párt intranzigens magatartása.

A párt a bank szétválasztását követeli. Kereskedelmi szerződés Ausztriával a kölcsönösen szabad forgalom és Ausztria-Magyarország kereskedelem-politikai egységének a külfölddel szemben való épségben tartása alapján. A bankkérdés egyelőre megoldatlan marad. Gondoskodás a bankszabadalom meg nem újításának esetére. Újabb politikai rendszerváltozás Magyarországon. Az Ausztriával való közösség hívei ismét többségbe jutnak. A két kormány tárgyalásai a bankszabadalomról és az érmeszerződés megújításáról. A készfizetések kérdése újra előtérbe lép. Kompromisszum a két kormány közt. Szabadalma elvesztésének terhe mellett kötelességévé teszik a banknak, hogy a korona pari-értékét minden rendelkezésére álló eszközzel fenntartsa. Egyidejűen a bank felhatalmazást nyer, hogy általa alkalmasnak ítélt időpontban javaslatba hozhassa a készfizetések kötelező felvételét. Ausztria és Magyarország kölcsönösen kötelezettséget vállal, hogy ilyen javaslatot haladéktalanul tárgyalás alá vesz. A valutáris helyzet a háború kitörésekor.. Az Osztrák-Magyar Bank szervezete és viszonya az államkormányzathoz. A pénzforgalom részelemei a háború kitörésekor. A valutareform és a bankalkotmány funkciója az 1910—1913. években. A kereskedelmi mérleg passzivitása. A marokkói krízis hatásai. Francia követelések visszavonása Németországból. Ausztriából és Magyarországból. A bankjegyforgalom növekedése az aranyfedezet csökkenése mellett. Ennek a jelenségnek okai. Háborúk a Balkánon.

A bankjegyforgalom további emelkedése és további aranykiadások. Tartós feszültség 1913-ban. A helyzet 1911-ben. A kamatláb leszállítása. A legközelebbi jövőre nézve a béke megzavarását illetően nincs aggodalom. A párisi deviza állandó emelkedése.

A bank aranyállományának lényegtelen gyarapodása. Az orosz állami bank és a Banque de Francé aranyvagyonának hatalmas növekedése. A német birodalmi bank is igyekszik aranyat vonni be a forgalomból.

MÁSODIK FEJEZET.

Pénzügyi hadikészültség 31

Ennek fogalmi meghatározása. Szűkös pénzügyi készülétek háború esetére. Első, teljesen elégtelen intézkedések 1887-ben egy Oroszországgal való konfliktus veszedelme alkalmából. A monarchiának tartósan békés külpolitikája. Megbeszélések az osztrák és a magyar kormány- közt 1908-ban, Bosznia és Hercegovina annexiója alkalmából egy részleges és egy általános mozgósítás költségeinek fedezését illetően. További megbeszélések 1912 novemberében, a második balkáni háború alkalmából, az 1908-ban létrejött alapon. A megbeszélések tárgytalanokká válnak, azonban a felkészültségnek teljes tökéletlenségét mutatják ki. Kisztó híradások orosz hadikészületekről 1913 tavaszán. Az Osztrák-Magyar Bank kormányzójának levele a két pénzügyminiszterhez a veszedelmekről, amelyek háború esetén a pénzügyi rendszert fenyegetik a reális hadikészültség teljes hiánya miatt. Javaslatok e hiány fokozatos megszüntetésére.

HARMADIK FEJEZET.

Az államkormányzatok pénzszükségletének biztosítása a háború kitörésekor és a háború alatt 39

Közlés arról, hogy Szerbiának átnyújtandó ultimátum áll küszöbön. Készületek fokozott bankjegy-előállításra. A jegybank külföldi követeléseinek gyarapítása szükséges. Egyelőre részleges mozgósítás. A pénz- és értékpiacon kezdetben nyugodt magatartása pár nap alatt viharos hullámvásba csap át. Nagy feszültség a bank leszámítoló és lombard-üzleteiben, sürgető kereslet arany és külföldi fizetőeszközök után. Kamatlábemelések. Egy részleges mozgósítás pénzszükségei. Ezek fedezése főleg lombard-kölcsönök által bécsi és budapesti bankkonzorciumoknál. A konzorciumok viszontfedezései a jegybanknál. A tőzsdék bezárása. Bankjegyhiány. Bankjegykészletek gyűjtése a bankok részéről. A hiány csakhamar megszűnik az előállítás fokozásával. Általános mozgósítás. A pénzügyminiszterek tanácskozásai a bankvezetőséggel és az osztrák postatakarékpénztár elnökével. A tanácskozások első tárgya moratórium elrendelése. Magyarország a fizetési kötelezettségek teljesítésének felfüggesztését követeli. Az osztrák kormány képviselői ezt kezdetben ellenzik. A bécsi bankvilág felfogása. Messzemenő moratórium elrendelése Ausztriában és Magyarországon. Pénzbeszerzés egy általános mozgósítás szükségleteire. Megállapodás a jegybankkal lombardkölcsönökre pénztári jegyek ellenében. A kölcsönök feltételei. Az előfeltételek, amelyek mellett a jegybank kész Ausztriának és Magyarországnak összesen két milliárd koronaig terjedő ilyen kölcsönöket nyújtani. A bankstatutumok némely határozmányainak felfüggesztése. 1914 őszén ismét szükségessé válik tárgyalásokat kezdeni a jegybankkal a hadvezetés céljaira újabb pénzeszközök szerzése végett. Két milliárd korona összegű kölcsönök az osztrák, illetve magyar pénzügyi kormányok sola-váltói ellenében. A váltókölcsön feltételei. Az egyes váltócímletek esedékessége és a bankszabadalom lejáratja. A szabadalom-megújítás feltételes megigérése a kormányok részéről. A banktársaság aranyban meglévő vagyonának védelme a pénz elértéktelenedése ellen. Egyéb részletek az 1914. október 7-iki megállapodásból. Az első osztrák és első magyar hadi kölcsön. A jegybank közreműködése ennél a kibocsátásnál. 1915 áprilisában újból szükségessé válik további pénzeszközök beszerzése. Pót megállapodás az 1914 október 7-iki megállapodáshoz, a két államkormány részére összesen 800 millió korona további kölcsön nyújtása iránt. A háborúnak előreláthatóan hosszabb tartama. A magyar pénzügyminiszter kezdeményezése abban az irányban, hogy a monarchia katonai, külpolitikai, gazdasági és pénzügyi helyzete behatóan megbeszéltesék. Közös miniszteri értekezlet Bécsben 1915 június 18-án. A magyar pénzügyminiszter és a bankkormányzó előterjesztései. Fölvetése a kérdésnek, vajjon kész-e a bank a monarchia két államának továbbra is hiteleket nyújtani a hadvezetés összes, felduzzadó költségeinek előteremtésére? Az értekezlet egyéb tárgyai. Németország hiteltámogatása elégtelennek mutatkozik. Az osztrák pénzügyminisztérium magatartása a jegybankkal szemben. A jegybankkal kötött megállapodásokkal ellentétben ez a minisztérium maga rendelkezik márkaköveteléseivel a postatakarékpénztár javára. Javaslat az infláció korlátozása tekintetében teendő intézkedésekre nézve. A javaslat hajótörést szenved az osztrák pénzügyminisztérium elutasító magatartásán. Csak 1918

elején kerül sorra a javaslat keresztülvitele. Az Osztrák-Magyar Bank pénztárjegy kibocsátása.

Megállapodás a pénzügyminisztériumok és a jegybank közt 1915 július 15-én. összesen 1500 millió korona kölcsön adóslevelek ellenében. A megállapodás feltételei. Ez a megállapodás szolgál típus gyanánt a jegybank igénybevételével a háború végéig. Változtatások a kamatozásról szóló határozmányokon. összesített kép a banknak az államkormányok által történt igénybevételéről. A hadikölcsön kibocsátások. E kibocsátások hatásai a bank számára.

NEGYEDIK FEJEZET.

Intézkedések a közgazdaság pénzszükségletének kielégítésére a háború kitörése után 69

A moratóriumok hatása. Megnyugtatás, később egyre több kivétel a halasztás alól. A bankintézetek igyekezete, hogy a betétek nagyobbmértvű visszakövetelése ellen felkészülten álljanak. Ösztönzés, hogy a jegybank terjessze ki a lombardüzletben elfogadható értékpapírok körét. A bank ezt 1911 augusztus 20-án el is határozza, bizonyos feltételekkel és korlátozásokkal. Hadikölcsönpénztáraknak, mint állami intézményeknek felállítása Ausztriában és Magyarországon. Az ügyvezetéssel a jegybankot bízzák meg. A pénztárak szervezete. A kölcsönök célja. Kölcsönpénztári jegyek. Miután e jegyeket a bank fizetésül és cseréül elfogadja, forgalomba nem kerülnek. A kölcsönpénztárak üzletkörének statisztikája. Új hitelszervezetek felállítása és a meglévők kibővítése. Hadihitelbank Magyarországon. Alsó-ausztriai hitelbank, északtiroli hadihitelbank, bécsi házbérvkölcsönpénztár. ügyvédi hadihitelpénztár, marienbadi hadihitelbank, galíciai hitelintézet. Ez utóbbinak célja, szervezete és folytatatólagos kialakulása. Hadihitelalap Bukovinában.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Intézkedések az aprópénzben való fokozott szükséglet kielégítésére a háború alatt 77

Élénkség a kiskereskedelem forgalmában és kritikus időkben a közönség előszeretete vert pénz iránt fokozza a szükségletet. Időnkint az aprópénz teljesen eltűnik. Kormányintézkedések az ércpénz gyűjtése ellen. Az intézkedések többnyire eredménytelenek. A pénzverőhivatalok produkciójának fokozása. A jegybank saját állományaiából ad le váltópénzt, koronára szóló ezüst érméket és ezüstforintosokat is. Rohamos kereslet ezüst pénzek után Bécsben és Budapesten. A jegybank beszünteti a leadást és kicsiny bankjegycímleteket kezd kibocsátani. Nehézségek a fémanyag beszerzése körül. A nikkelpénzek bevonása, hogy a hadsereg részére nikkelayag szállíttassák. Pótanyag. Nikkelpénz helyett újezüst, majd vaspénz. A rézkészletek sem elegendők már. Az egykoronás ezüstpénzben a szükséglet egyre nagyobb. Ezt a pénzt teaurálják vagy ezüsttárgyak készítésére használják. Kiviteli tilalom. A megszorítás csak az egykoronás bankjegyek kibocsátása és vaspénzek bőséges előállítását után bágy alább. Ez utóbbi fizető eszközök összforgalmának növelése a háború alatt.

HATODIK FEJEZET.

A megszállott ellenséges területek pénzforgalmának ellátása 80

Az ez irányban tett intézkedéseknek nincs valutapolitikai jelentősége. A monarchia vezető köreinek eme ellátás tekintetében más a felfogása, mint Németországban. Ausztria-Magyarország nem vezeti be a maga különleges fizető eszközeit a megszállt területeken. Ahol a monarchia Németországgal együttesen lép fel mint okkupáló hatalom, ott az okkupált terület számára külön fizető eszközt létesítenek. Így történik Romániában. Megegyezés a monarchia által saját céljaira átvett leiösszegek fedezése iránt. Ezek összforgalma. Olaszország megszállt területein szintén olasz valutára szól az új fizető eszköz. Ennek fedezete és forgalma. Németország és Ausztria-Magyarország eljárási módja Ukrajnában. Az ukrán pénz konstrukciója és forgalma.

, HETEDIK FEJEZET.

Intézkedések a jegybank arany- és devizaállományának védelmére. A kereskedelmi mérleg a háború alatt. Hitelműveletek és készületek külföldi fizetőeszközök szerzésére; a kereskedelem megszervezése ezekkel a fizetőeszközökkel. Devizaárfolyamok 83

Nagy bankjegyszükséglet 1911 júliusának utolsó napjaiban. A bankráta emelése 8 %-ra. Arany és idegen pénz kifizetésének beszüntetése. Ilyeallván a nyugalom, bizonyos elvi irányvonalak állapítanak meg a további kifizetésekre nézve. Az aranypénzzel való ázsiókereskedelem betiltása Ausztriában. Az aranyra szóló fizetési kötelezettségek teljesítésének szabályozása Ausztriában és Magyarországon. A háborús évek kereskedelmi mérlegei. A teljességgel ki nem elégítő aratási eredmények hatásai a háború alatt. Részletes jellemzése az 1916. évnél. A monarchia 1914—1918. évi külkereskedelmének jellemző vonásai. Elégtelen intézkedések az import korlátozására. Behozatali tilalmak. Kedvezőtlen alakulás a fizető mérleg egyéb tételeiben is. Az ellenséges külföldre való fizetések eltiltása. Csekély hatása e tilalmaknak. Hitelműveletek a külföldön. Ausztria és Magyarország államkölcsönei Németországban. Németország pénzügyi segítségét a monarchiában elégtelennek ítélik. Németország illető magatartásának oka. Készületek semleges szerzésére. Hitelműveletek és gazdasági megállapodások. Némely semleges állam elutasító magatartása az aranyimporttal szemben. Kincstári jegv-kölcsön Hollandiában. Osztrák és magyar bankcsoportok elfogadománykibocsátásai Dániában és Svédországban. Az osztrák pénzügyi kormányzat hitelműveletei Hollandiában dohánybeszerzés céljából. Ezek az intézkedések mind nem elégségesek. További intézkedések elkerülhetetlennek mutatkoznak. A jegybank statutumos és tényleges helyzete. A rendelkezésére álló arany és külföldi fizető eszköz elemzése. Változások ezekben. A két pénzügyminiszternek 1916 január 1-éről kelt rendeletét az exportvalutának a jegybank részére való beszolgáltatása tárgyában. E rendeletek eredményei. További védőintézkedések. Németország 1916 januárjában felállítja a devizaközpontot. Hasonló, de egyelőre autonóm szervezetek létesülnek az Osztrák-Magyar Bank útján Bécsben és Budapesten. A szervezetek szabályai. Hatásaik. A jegybank változott magatartása a központok felállítása folytán az aranyállományaival és külföldi fizető eszközeivel való gazdálkodás tekinteté-

ben. Kénytelen arra, hogy e fizető eszközöket a semleges külföldről saját hitelének igénybevételével igyekezék beszerezni. Hevezető készültek ebben az irányban. Hollandi kölcsön. Svájci valuta beszerzése világító olaj, benzin és cukor szállítása ellenében. Az Osztrák-Magyar Bank mint az állam kezese ennek tranzakciójánál a semleges külföldön. A devizaközpontok eddigi autonóm szervezetével tett tapasztalatok a központok újjászervezését teszik szükségessé. Külömbőség a devizaközpontok árfolyamai és az idegen devizák és fizető eszközök magánforgalmi értékelése közt. A központok által jegyzett árfolyamok közzétételének kérdése. Az 1916 december 23-iki kormányrendelet. Ezek megszüntetik az autonómiát. Hatósági engedély, a külföldi fizető eszközökkel való kereskedelemhez. Az új rendnek kezdetben kedvező hatása mutatkozik. További szigorítás bizonyul szükségesnek. Az egész behozatal állami ellenőrzés alá kerül. Végleges állami rendezése az idegen fizető eszközök forgalmának és a külfölddel való fizetési forgalomnak 1918 júniustól. A központok árfolyam-megszabásai. Összeköttetés a berlini devizaközponttal. Az aranykészlet állandó apadása további rendszabályokat követel. Az aranygyűjtések kérdése. Spekulálás arannyal. Karitatív célokon kívül a gyűjtések kérdése nem kerül megoldásra. A monarchia külföldi értékpapír-vagyonának összeírása. Ennek eredménye azt mutatja, hogy e vagyon esetleges igénybevételének jelentőségét túlbecsülték. Az összeírt külföldi értékek igénybevételére nem kerül sor. Devizaárfolyamok a háború alatt. Ez árfolyammozgalmak anomáliái. Az itt érvényesülő befolyások.

NYOLCADIK FEJEZET.

Bankjegyforgalom. A pénz elértéktelenedése a belföldön. Eszközök az infláció csökkentésére és azok hatása. Összegezett eredmények 120

A bankjegyforgalom állandó növekedése. A növekedés progresszív. A hitelpénz alapjainak megváltoztatása. Közgazdasági és szociális jelenségek a pénz folytonos értékcsökkenése folytán. A pénz elértéktelenedésének leginkább szembeszökő megnyilvánulása az árakban. Egyes javak árainak alakulása. Az árak folytonos emelkedésében kifejezésre jutó pénzürték-csökkenés a belföldön minden időpontban általában nagyobb, mint ez az értékcsökkenés, ha azt a semleges államokra szóló devizák árával mérjük. E jelenség okai. Védőrendszabályok a pénz elértéktelenedése ellen. Moratóriumok: ezek lassankint való megszüntetése és hatása. Kamatlábpolitika a háború kitörésekor és a háború alatt. A politika hatástalan. Intézkedések a pénztömeg egy fölös mennyiségének levezetésére. Jelentőségük csekély. Vizsgálódás abban a kérdésben, el lehetett volna-e érni és minő mértékben a belföldi fizető eszközök forgalmának csökkentését a hadikiadások leszállításával vagy adópolitikai intézkedésekkel. A hadi intézkedés kiadásai. Egyes megnyilvánult hiányok általános jellemzése. Felvetődik a kérdés, vajjon lehetséges volt-e adóztatási rendszabályok által az inflációnak teljesen vagy részben gátat vetni. Általános jelenség az összes hadviselőknél. Kezdetben mindegyiknél igen csekély figyelmet fordítanak a hadvezetés gazdasági és pénzügyi részére. Az osztrák-magyar monarchia valutájának állása a háború végén. Szanálás akkor még lehetséges volt, ezt a forradalom és végül a békeszerződések tették lehetetlenné.